

АЛЕКСАНДЕР ДІМА

Граф Монте Крісто

ТОМ ДРУГИЙ

НАКЛАДОМ І ДРУКОМ УКРАЇНСЬКОГО ГОЛОСУ
ВІННІПЕГ, КАНАДА.

1924

АЛЕКСАНДЕР ДІМА.

Граф Монте Крісто

ТОМ ДРУГИЙ

НАКЛАДОМ І ДРУКОМ УКРАЇНСЬКОЇ ВИДАВНИЧОЇ СПІЛКИ
В КАНАДІ, ЛТД. (УКРАЇНСЬКОГО ГОЛОСУ)
ВІННІПЕГ, КАНАДА.
1924.

Published and Printed by the Ukrainian Publishing Co. of Canada, Ltd.
210—214 Dufferin Ave., — Winnipeg, Canada.

РОЗДІЛ XXXII.

Пробудженє.

Коли Франц пробудив ся й отворив очі, то все, що побачив, здало ся йому дальшим продовженєм сну. Йому здало ся, що він немов то в гробі, до якого, немов з милосердя, заглядає промінь сонця.

Він простягнув руку і діткнув ся каменя. Дальше він усїв і доперва тоді побачив, що лежить на власнім плащі, ростеленім на м'ягкій підстилці з пахучого з'їля.

Привиди зникли з перед очей й уяви — зникли статуї, зникла вся обстановка, немов все те був лише гарний сон.

Щоби довідатись подрібно де він знаходить ся, Франц встав і звернув ся до отвору, яким приходило до него світло сонця. За хвилику побачив перед собою синє море і голубе небо і зрозумів, що він спав в печері. Воздух був свіжий, вода блистіла на сонці, а на березі моря сиділи моряки і весело розговорювали; десять же кроків дальше припнятий човен ждав на своїх господарів.

Франц стояв довшу хвилику, захоплений свіжою красою ранку. Легенький вітерець холоди́в його чоло, а невеличкі хвилі, ударяючи об скалисті беріг, лишали піну, білу як срібло. Після дивного сну все те здало ся йому ще кращим.

Розглядаючи красу криводи, Франц нагадував недавний сон — як незнакомий чоловік запросив його до таємничих палат, як гостив, як приймав ташишом. Сон був незвичайно інтересний, хоч рівночасно здавало ся, що сон той снів ся давно, може навіть перед роком. Та се був сон, а тут перед ним жива дійсність — широке море, знакомі люди.

Свіжий ранок приніс молодому мушині свіжу силу, знак, що гарний сон скріпив дуже щедро змучене днем тіло.

Коли Франц підійшов до моряків, ті зараз повставали, а капітан наблизившись до него сказав:

— Пан Синбад передав вам свої щирі бажання і дуже жалував, що не міг зробити того особисто, однак мусите йому се простити, бо важні справи покликали його до Малайи.

— Та невжеж се не був сон, пане капітане — запитав Франц — невжеж справді жиє сей загадочний чоловік, що гостив мене по царськи і він справді відіхав, коли я спав?

— Чоловік той не тільки жиє — відповів капітан — але ви можете навіть бачити його яхт з розпущеними вітрилами. А коли зволите поглянути через скло, то можливо, що побачите його самого на помості яхту.

І капітан вказав рукою туди, де видніло ще судно, та віддаляло ся в напрямі полудневої Корсики.

Не ждучи ні хвилики, Франц налагодив телескоп і звернув в напрямі відпливаючого яхту. І капітан справді не помилив ся — при кермі стояв сей загадочний чоловік рівнож з телескопом в руках. Він був одягнений якраз так, як і попередного вечера і махав хустинкою своєму гостеві на пращане, на що Франц відповів таким же самим способом.

За хвилю показав ся клубок диму коло керми судна, а невдовзі почув ся гарматний вистріл.

— Отсе він шле вам свої желання на пращане — зауважив капітан.

Після того капітан, взявши рушницю, вистрілив у воздух, не думаючи, що його вистрілу на таку віддаль не буде зовсім чути.

— Які тепер прикази пана графа? — запитав по хвили капітан.

— Перше всего — запаліть смолоскип.

— Розумію — підхопив капітан — щоби шукати входу до загадочних палат... Дуже радо, пане графе, коли вам се до вподоби; зараз все буде готове. В мене рівнож була подібна думка два чи три рази, однак на думці скінчилося. Джіовані — додав він — засвіти смолоскип і дай панови графови.

Джіовані сейчас виповнив приказ і Франц з капітаном вступив до печери. Він пізнав місце, де спав, однак дармо ходив кругом й оглядав її стіни. Все, що бачив, то хиба сліди людей, що шукали входу до таємних палат і шукали, як і він, без успіху.

Але може ніхто передтим не шукав так пильно, як тепер Франц. Не було шпари, до якої не вкладав би ловецького ножа і не заважував би; не було вистаючого каміня, на який не спирав би ся цілою силою. Однакож все без успіху. По двох годинах найпильнішого шукання Франц вийшов з печери зовсім розчарований.

Коли опинив ся знов на березі, з відпливаючого яхту видно було тільки маленьку пляму. Він глянув ще раз через скла, однакож був задалеко, щоби можна що небудь бачити.

Тепер доперва капітан пригадав Францови, що він приїхав стріляти кози, про що зовсім забув.

Взявши рушницю, Франц вийшов на лови, однакож вийшов з настроєм чоловіка, що робить щось більше з почуття обов'язку, ніж для власного безжурного задоволення.

Минуло ледво чверть години, як Францови вдало ся вбити козу і двоє молодих. Однакож звірята сі хоч і дикі й обережні, дуже подібні до кіз домашніх і через те Францови зовсім не здавало ся, що се дичина. Зрештою інші думки рівночасно володіли Францом — аджеж він був героєм з Тисяч і Одної Ночі і кожда його думка вязалась з таємною палатою і тягнула його до печери.

Не диво, що по коротких ловах він ще раз повернув до печери. Наказавши приготувати печеню, Франц зачав знов шукати входу до невідомого мешкання і шукав довше, ніж перед тим — однакож і сим разом безуспішно. І коли змучений даремним шуканєм, усів на камени для спочинку, яхт загадочного властителя таємної палати вже ледво можна було доглянути; бачило ся точку і більше нічого.

— Ви говорили мені — сказав він до капітана — що Синбад відплив до Маляги, тимчасом я бачу, що він поплив престо до Порто Веккіо.

— Позвольте вам пригадати, пане графе — відповів капітан — що він має з собою також корсиканських контрабандистів.

— Значить — він має їх там висадити?

— Так! Що зрештою й думати, коли він не боїть ся ні Бога ні чорта. Кажуть, що він готов відійти 50 миль зі своєї дороги, щоби дати поміч якому бідакови.

— Тількиж він може потрапитись в руки властий того

краю, де практикує таку дивну філіантропію*).

— Ах! — відповів капітан сміючись — хибаж він журить ся властями? Він кпить собі з них. Догонити його яхт не можуть, бо його яхт, се не корабель, але птах, і ніхто його не догонить, а коли причалить до берега, то в него всюда позно приятелів.

З бесіди капітана було видно, що пан Синбад жиє в найкращій згоді з усіми контрабандистами на Середземнім морю і через те його положенє всюда було виїмкове.

Що до Франца, то йому якось нехотіло ся довше лишати на Монте Крісто. Входу до підземних палат не знайшов, а се було найважнїйше. Приказав отже лагодити судно до відїзду і за часок опустив острів, що був для него таким незвичайним. В тїм часї яхту вже зовсїм не було видно — він був уже в Порто Веккіо.

Минув день, минула ніч Францови на морю й острів Монте Крісто зник з очий, а з ним всі події почали немов віддалювати ся. Приїзд на острів, непевність, запросини на вечерю, незвичайний господар, підземні палати, вечера, гашиш, все те здавалось тепер лише сном. Коли-ж вкінци Франц знов опинив ся на землі, все те мов зовсїм забуло ся. Він почав думати, як тепер здибати ся зі своїм товаришем, який чекає його в Римі. Полагодивши дещо у Фльоренції, він наняв поштові коні і в суботу вечером прибув до Риму.

Ми вже знаємо, що мешканє в готели було замовлене давно і тепер треба було лише пійти до готелю Пастрінього, однакож не була се така легка справа. Народу на вулицях було тільки, що лише з трудом можна було через натовп пробирати ся. Таке буває в Римі завсїгди перед важнїйшими подїями.

Кожного року в Римі є чотири великі торжества — Карнавал, Святий Тиждень, Свято Спасителя і св. Петра. Жите міста чотири рази в році кипить усею силою, решта-ж року проходить тихо і байдужо.

Коли Франц прибув до готелю, готельна прислуга заявила йому сейчас, що місця в готели нема більше для нікого. Щоби не сперечатись, Франц передав картку самому

*) Філіантропія — добродійство. Філіантроп — багатий чоловік, що щедро підпомагає громадські інституції та бідних людей; Філіантроп дословно — любитель людей. Чоловіка-ж, що ненавидить других звемо — мізантроп.

власителеви готелю, Пастріньому, і просив, щоби повідомив його про його товариша, Морсерфа. За хвилику з'явився сам Пастріні, звиняючись та докоряючи прислузі і взявши свічку, хотів уже провадити Франца до кімнати, коли тутже з'явився Морсерф.

Оба товариші мали дві кімнати і третю малу, яких вікна виходили на вулицю, що в очах власителя готелю було важною їх прикметою. Побічні ж кімнати винайняв якийсь багатий пан, що був Сицилійцем, або Мальтійцем.

— Дуже добре, пане Пастріні — сказав Франц — але ми раді би мати сейчас вечеру, а на завтра і другі дні треба нам повозу.

— Що до вечері — відповів Пастріні — то зараз буде готова, але що до повозу...

— Чомуж, що до повозу? — запитав Альберт. — Може ви жартуєте, добродію, але повіз ми мусимо мати.

— Пане — сказав господар готелю — зробимо все, щоби повіз роздобути, то все, що можу сказати.

— А коли дасьте нам про се відповідь? — запитав Франц.

— Завтра рано.

— Виходить, що треба ще більше заплатити — зауважив Альберт. — В других готелях платять по 25 лірів за будні дні, по 30 до 35 за неділі і свята, а крім того п'ять лірів окремо, отже около 40 лірів. Більше нічого.

— Панове — почав Пастріні — колиб ви там заплатили і два рази тільки, то ледво, чи вони роздобули би вам повіз.

— А чи не можна би постаратись о коні до мого власного повоза?

— Не можна, брак коний!

Альберт глянув на Франца так, немов би не розумів того, що чув.

— Чи розумієш, товаришу — сказав він до Франца — нема коний! Та може можна би дістати почтових коний?

— Не можна — відповів Пастріні — їх винайнято ще перед двома тижнями, а ті, що лишились, конечні до поштової обслуги.

— Що-ж ти на таке скажеш, любий Франце?

— Скажу, що справа мені неясна і замість нею клопотати ся, краще перейдїм до чого другого. Чи вечера вже готова, пане Пастріні?

— Жде на вас.

— Добре! Ходім отже вечеряти.

— А повози і коні? — запитав ще раз Франц.

— Будь спокійний, товаришу. Коли буде треба, то знайдуться. Тут ходить лише о те, кільки треба заплатити.

Й Альберт пішов вечеряти філософуючи, що в кого повна кишень гроший, для того все можливе. По вечері оба товариші пішли спати й Альбертові снилося, що він їздив вулицями Риму в пишнім повозі, до якого було запряжено шестеро гарних коний.

РОЗДІЛ XXXIII.

Римські бандити.

Слідуючого ранку Франц пробудився перший і зараз задзвонив. Ще голос дзвінка не зовсім затих, як до кімнати вступив сам Пастріні.

— Отжеж, мої високо достойні панове — почав перший Пастріні з виразом повного вдоволення — вчора я побоювався, що для вас повоза не буде можна роздобути і тому не сказав нічого певного, бо вже через послідні три дні годі було їх дістати.

— Себто для нас, що так неминує їх потребуємо — сказав Франц.

Тут вступив Альберт.

— Що-ж? Хиба нема коний? — запитав він. — Ну, справді величає місто!

— Справа так маєть ся — почав дальше Пастріні, хочачи піднести повагу свого міста — від неділі до вечера в вівторок годі буде дістати повоза, але від нині до неділі можна дістати їх ще богато, хочби і пятьдесят.

— Так і добре! — сказав Альберт — нині четвер і хто знає, що до суботи може ще стати ся!

— Що-ж — додав Франц — прибуде десять, або два-

найцять тисяч подорожних, отже з ними збільшать ся труднощі.

— Для нас однакож їх чейже не буде багато.

— Мабуть, що так. Нам чейже вдасть ся дістати хоч вікно, щоби можна вигідно всему приглядати ся.

— Де?

— Вікно, що виходить на вулицю ді Кур.

— Ах, вікно! — перебив Пастріні — се майже зовсім неможливо. Лишало ся власне одно на п'ятім поверсі Палати Дорія, однакож і те винайняв російський князь за двацять секзінів на день.

Двох молодих людей глянуло на себе мов оголомшені.

— Хиба так — сказав Франц до Альберта — що зробимо зовсім инакше. Їдьмо на Карнавал до Венеції. Там, колиб годі дістати повозів, то можна дістати гондолю*).

— Ні! — почав сперечати ся Альберт — я приїхав до Риму, щоби тут бачити карнавал і буду бачити, хочби мав на диби ставати.

— Знаменито! На дибах будемо виглядати, як пастухи з Ляндесу і се нам певно вдасть ся.

— А позвольте запитати вас, панове, чи від тепер до неділі потребуєте повозу?

— Розуміє ся! Не будемо-ж бігати вулицями Риму, як адвокатські писарі.

— Отже я радо і сейчас можу о повіз постарати ся, однакож заявляю наперед, що повіз буде коштувати вас шість п'ястрів денно.

— На лихо я не мільонер, як наш сусід — відповів Франц — а надто був я в Римі вже чотири рази і знаю ціну повозів. Дамо отже дванадцять п'ястрів за нині, завтра і позавтра і на тім ви ще добре заробите.

— Ваша гідносте... — хотів сперечати ся Пастріні.

— Ні, краще вже підіть добродію і поторгуйте з візником а ні, то я піду сам. Він мені відомий, бо нераз порядно мене обдер. А щоби більше заробити, він певно поставить ціну низшу, ніж я даю вам, а тоді ви самі на тім стратите.

— Не клопочіть ся, мої високоповажані панове — сказав Пастріні, побачивши, що штука не вдала ся — я зроблю все, що буде можливе і вірю, що будете вдоволені.

* Гондоля — довгий, а вузкий венецький човен.

— Тепер ми оден другого розуміємо.

— Коли ж бажаєте мати повіз?

— За годину.

— За годину він буде ждати перед дверми.

І дійсно годину пізнійше перед дверми готелю ждав повіз, а радше звичайний фіякер, що на дійсний повіз зовсім не скидав ся. Однакож мимо нечепурного його вигляду оба товариші були би раді мати і такий повіз на послідні дні карнавалу.

Коли Франц зблизив ся до вікна, чічероне*) закликав:

— Чи зволите, ваша ексцеленціє, щоби припровадити повіз ближше дверей палати?

Франц оглянув ся кругом на ті слова. Він сам був „ексцеленцією”, фіякер був „повозом”, а звичайний готель де Льонде був „палатою”. Та в тім однім реченю власне найкраще показуєсь звичайна похвальна фразеольогія**) людей, що раді дістати якнайбільшу заплату за свою прислугу.

Франц й Альберт зійшли на долину. Повіз приблизив ся до палати, їх ексцеленції розложили ся на двох сидженнях, а чічероне всів на задне сідало.

— Кудя ваші ексцеленції зволять їхати? — запитав він.

— До св. Петра, а відтак до Колізею — сказав Альберт.

Тількиж Альберт не знав, що треба цілого дня, щоби оглянути церкву св. Петра, а треба місяця, щоби її подрібно перестудіювати.

В самій церкві св. Петра минув нашим знакомим майже цілий день. Сонце хилило ся вже до заходу, коли Франц глянув на годинник — було власне пів до пятої. Оба товариші вернули до готелю і Франц приказав фіякрови бути коло готелю в осьмій. При світлі дня він показав Альбертові церкву св. Петра, а при світлі місяця хотів показати Колізей.

Коли хочемо показати товаришеви місто, яке ми давнійше пізнали, то відчуваємо те саме, що показуючи комусь жєнщину, яку любимо.

*) Чічероне — провідник; чоловік, що опроваджує подорожних по місті і показує інтересні річи і так заробляє на житє. Пишуть також „чічероне”, та Італійці латинське „с” вимовляють звичайно як наше „ч”.

**) Фразеольогія — повторюване слів, або речень з привички, зі звичаю, без свідомої думки; те, що чоловік може часто повторяти думаючи, що се шось важне, хоч на ділі се маловажне; пустомельство без змісту.

Франц хотів виїхати з міста брамою Порта дель Попо-
льо, обїхати мур і вернути брамою Порта Сан Джіованні.
Так міг Альберт побачити Колізей, не будучи приготованим
до сього іншими величавими пам'ятками, як Капітоль, Фо-
рум, Лук Септімія Севера, Святиня Антонія, Фавстіна і Вія
Сакра*).

Оба товариші сіли до обїду. Пастріні обіцяв поважний
бенкет, а тимчасом вийшов звичайний обїд. При кінци обї-
ду увійшов Пастріні і Франц, думаючи, що Пастріні хоче
почути похвалу за обїд, почав вже щось говорити, але Па-
стріні перервав:

— Дуже вдячний за признанє, але я приходжу з іншою
справою.

— Можливо, що даєте знати, що знайшли для нас по-
віз? — запитав Альберт, запалюючи цигара.

— Ні! І ваша екскеленція добре зробите, коли про се
зовсім забудете. Тут або можна щось зробити, або не мо-
жна. Коли раз сказано, що годі, то годі, кінець всьому.

— А вже не так в Парижи; там все можливе, коли по-
двійно заплатити.

— Се говорить кождий Француз — додав Пастріні —
і длятого я не розумію, пощо вони подорожують.

— Алеж — почав Альберт, гойдаючись на кріслі, подо-
рожують такі, як ось ми, дураки. Розумні люди свого готелю
на вулиці Гелдер не опускають на довго; хиба що прохо-
джують ся по бульварі де Ган і заходять хиба до Пари-
ської каварні.

Треба розуміти, що се якраз сам Альберт мешкав на
згаданій вулиці, проходжував ся згаданим бульваром й
обїдав в каварні, де можна дістати добрий обїд, коли хто
знакомий з прислугою.

Пастріні не знав, що сказати на їдку увагу Альберта і
хвильку призадумав ся та на щастє його думку перервав
Франц кажучи:

— Думаю, пане Пастріні, що маєте для нас якусь важну
справу; чи можна отже про ню запитати?

— Так. Ви приказали візникови бути тут на осьму го-
дину?

*) Капітоль — святиня Юпітера; Форум — ринок в Римі, де колись
розсуджувано ріжні справи і виголошувано бесїди; Вія Сакра — Свята
Дорога.

— Так.

— Ви казали візникови, що виїдете з міста через Порта дель Попольо, обїдете мур і вернете через Порта Сан Джіованні?

— Так! Се мої власні слова.

— Тількож ся дорога зовсім неможлива.

— Неможлива?!

— Так! Можна сказати: небезпечна.

— Чому небезпечна?

— Небезпечна через славного Люйгі Вампа.

— Невжеж?! Так будь ласка сказати, хто сей Люйгі Вампа може бути? — запитав Альберт. — Він може бути славний в Римі, однакож в Парижі про него і не чули.

— Невжеж справді ви про него не знаєте?

— Зовсім ні!

— Ви ніколи не чули сього імени?

— Ніколи.

— Коли так, то знайте, що се славний бандит, якому майже нема рівного.

— Отжеж, Альберте — звернув ся Франц до товариша — вкінці маєш бандита!

— А я попереджаю вас, пане Пастріні, що не повірю ані одному слову з того, що будете оповідати. Знаючи-ж се, ви можете оповідати, що хочете, я буду слухати. Одного разу... отжеж починайте!

Чуючи таке, Пастріні звернув ся тепер до Франца, що був більше поважний. Зрештою треба тямити і се, що хоч Пастріні мав у себе багато Французів, але не розумів їх душі.

— Ексцеленції — сказав він як найповажнійше — коли ви дивитесь на мене, як на брехуна, то дарма буде моя бесіда. Алеж я прийшов тільки задля вашого добра.

— Альберт не каже, що ви брехун, він каже лише, що не буде вірити вашим словам. Що-ж до мене, то я вам вірю і прошу оповісти, що вам відоме.

— Так, тільки-ж коли хто сумніває ся в мою щирість...

— І пророкам не всі вірили, пане Пастріні, а вони говорили, а вам повірить половина слухачів. Розкажіть отже подрібно, хто се такий той Вампа?

— Я вже казав, що се оден з найславнійших бандитів, які колибудь були, почавши від Мастріля.

— Яким же способом дорога, яку я вибрав, вяже ся з тим бандитом? Я виїду одною брамою, а в'їду другою, отже що?

— А те, ваша ексцеленціє, що одною можете виїхати, але не вернути другою.

— Чому?

— Коли западе ніч, ви п'ятьдесять кроків за брамою не можете бути безпечними.

— Невже-ж справді так? — запитав Альберт.

— Пане графе — почав Пастріні, вражений сумнівом Альберта — я того не говорю вам, але вашому товаришеви, який знає Рим і таксамо знає, що такі річі не є жартами.

Тут Альберт звернув ся до Франца:

— Товаришу, отсе якраз нагода для несподіванок! Наберемо пістолів і візьмемо рушниці. Вампа схоче злапати нас, а ми зловимо його, привеземо до Риму і віддамо його святості, папі. Він схоче нас нагородити, а ми лише попросимо о коні і повіз. Ми оглянемо карнавал, а там можливо, що вкоронують нас, як Куртія і Горація Коклеса і назвуть спасителями держави.

Коли Альберт говорив такі нісенітницї, Пастріні зробив таку міну, якої нема способу описати.

— Добре, добре — почав Франц — тільки-ж де та твоя зброя?

— Певно, що не в моїм арсеналі, але її треба би мати. Тоді розбишаки не дуже тішили-б ся своїм ремеслом.

Се показало ся Пастріньому менше нерозумним і він немов зачав про те саме говорити, хоч все ще звертаючи ся до Франца.

— Ваша ексцеленція чейже знають, що звичайно так не буває, щоби нападений бандитами пробував боронити ся.

— Як! — закликав Альберт, подразнений ще більше увагою Пастрінія — не боронити ся?!

— Ні, бо се було би даремне. Що можна вдїяти, коли з якого будь сховку, вискочить десяток, а то й більше бандитів і нараз стануть перед вами?

— А отже-ж воно не так! Нехай би мене й убили! — сказав Альберт.

Пастріні глянув на Франца так, немов казав: „Твойому товаришеви щось бракує”.

— Твоя думка величава, що не казати — звернув ся

Франц до Альберта, однакж подібні думки там оправдані, де ходить о народну справу. Тут же зовсім що друге — не виплатить ся наражати життя для самих примх.

— Справді так — потакнув Пастріні — инакше і не може бути.

Тимчасом Альберт сягнув по чарку, що стояла на столі і випорожнив. Видно, що мірка була вже перебрана, бо по хвили, звівши голову, почав дрімати, муркотячи якісь невиразні слова.

— Бачите, пане Пастріні, що мій товариш вже не буде до бесіди мішатись, будьте отже ласкаві оповісти щось більше про того славного бандита. Чи він з пастухів, чи шляхтичів; молодий чи старий; високий чи низкий? Опишіть мені його, щоби можна пізнати, коли-б випадково треба з ним здибати ся.

— Дуже радо се зроблю. Мушу сказати, що ніхто вам не оповів би краще, ніж я, бо мені довело ся знати його змалку. Однакж се ще не все, бо я був опісля в його руках. Було таке, що на дорозі з Ферентіно до Алятрі я попав йому в руки, та на щастє він пізнав мене і не тільки, що пустив без викупу, але ще подарував дуже славний годинник й оповів історію свого життя?

— А можу згаданий годинник побачити?

Пастріні виняв з кишені і показав справді гарний годинник, з іменем фабриканта, париською печаткою і княжою короною.

— Отсе він!

— Гарно! — крикнув, мов пробудившись Альберт. — Я висказую вам при сій нагоді свої желаня. Я маю такий самий годинник і він коштує мене три тисячі лїрів.

Тут він показав свій годинник.

— Краще послухаймо історії — сказав Франц, присунув крісло і просив, щоби Пастріні сїв.

— Коли ваша ексцеленція pozwoliть — сказав Пастріні.

— Даруйте, добродію — крикнув Альберт — ви-ж не священик, що мусите стоячи проповідувати.

Пастріні усїв, а се значило, що він готов оповісти про Вампу все, що знає. Та нім він почав продовжати оповіданє, сказав Франц:

— Ви казали, що знали Вампу з дитини, виходить отже, що він ще молодий чоловік.

— Молодий! Йому тепер ледво дваїцять і два роки. О, се незвичайний чоловік і дуже спосібний. Будьте певні, що перед ним велика будучність, хоч і свого роду.

— Що, Альберте, про таке думаєш? Дваїцять і два роки і вже такий славний!

— Так! В його віку Александер, Цезар і Наполеон далекі ще були від слави.

— Отже ви не милите ся, що сей ваш герой має ледво дваїцять і два роки? — допитував ся Франц.

— Власне так, як мав я честь вам вже сказати — потвердив Пастріні.

— Високий він, чи низький?

— Росту середного... десь такого росту, як ваша ексцеленція — вказав Пастріні на Альберта.

— Дякую за порівнянє — сказав Альберт, похиливши легко голову, як на знак подяки.

— Оповідайте далше, будь ласка, пане Пастріні — почав Франц. — З якого роду він походить?

Пастріні почав оповідати про Вампу і других бандитів.

— Він був пастухом овець в маєтку графа Сан-Фелїційського, між Палестріною й озером Габрі. Родив ся він в Пампінарі і пішов до графа на службу, коли йому було ледво пять років. Його батько був також пастухом, мав невеличку череду і жив з вовни і молока, що продавав в Римі.

Вампа ще зовсім малою дитиною був незвичайного успособлення. Одного разу, коли було йому сім років, прийшов він до священика в Палестріні і просив, щоби той навчив його читати. Однакож священикови тяжко було се зробити, бо малий хлопець мусів пасти череду. Та священик ходив кожного дня до невеличкого селця правити богослуженє — ходив зовсім дармо, бо сельце було бідне і не могло платити (а звалось воно Борго), отже сказав хлопцеві, що по дорозі кожного дня може хвильку його вчити. Йому ж попри хлопця дорога. А що хвилі науки будуть короткі, отже звернув увагу хлопця, що той мусить напружити всю силу для науки.

Хлопець був дуже рад. Кожного дня в девятій годині здибав він священика на дорозі з Палестріни до Борго і той хвильку вчив його письма з свого молитвенника.

Минуло три місяці і хлопець вмів вже читати. Але того

замало — йому треба ще вміти писати. І священник роздобув в Римі трояку азбуку — велику, середню і малу і показав хлопцеві, як писати букви на табличці.

Того самого дня вечером, коли вівці були на оборі, побіг малий Люйгі до коваля в Палестріні, взяв великий цвях, заострив і приладив щось в роді стародавнього приладу до писання, який Римляне звали „стилюс” і від чого пішла також назва на означення складу писання.

Священника здивували спосібності хлопця. Він дав йому перо і папір і за тиждень хлопець писав пером дуже добре.

Після того священник оповів пригоду з хлопцем графові і той зараз казав хлопця закликати і заставив читати і писати. Від тепер хлопець діставав поживу разом з домашніми й одержував по два п'ястри платні місячно.

За одержані гроші хлопець купував книжки й олівці і уживав всего вільного часу і спосібностей на науку. Він почав рисувати найперше на таблиці всякі предмети — дерева, вівці, доми, а далше почав вирізувати всякі річі з дерева. Зовсім подібно, як славний Пінеллі починав свою різьбарську кар'єру.

Тепер оба товариші не відзивалися, а се було знаком, що оповідане їх інтересувало.

Та коли оповідаю про Вампу — продовжав Пастріні — то мушу розказати про другу особу — про дівчину, що зва-
ла ся Тереса.

Була се дівчина шести, або семи літ. Була вона дещо молодша, ніж Вампа і пасла вівці також недалеко Палестріни. Була вона сиротою, родом з Вальмонтоу.

Вампа і Тереса пасли разом, їх череди ходили гуртом, вони обое бігали, говорили, сміялися, одним словом — жили як найщиріші товариші.

Так вони виростали, доки Вампа не дожив дванайцятого року життя, а Тереса одинайцятого. Тут власне зачала виявлятися вдача пізнішого віку Вампи. Він був впертий, ущипливий, деколи задуманий і наче лихий. Ніхто з хлопців до него не зблизився, ніхто не був його товаришем. Впливу на него не міг мати ніхто, зате здавалося, що він жадає послуху від усіх. Одна Тереса мала над ним контролю. Вампа числився з її словом, її рухом, її поглядом. Супроти сили жінчини він був зовсім податливий, хоч не хотів ні на хвилюк податися перед мущиною.

Тимчасом же Тереса була вдачі зовсім відмінної — жива, весела, і жартівлива до надміру. Ті два п'ястри, що Вампа діставав кожного місяця, а крім того гроші, що діставав за річи, які вирізував з дерева і продавав, видавав він тепер на прикраси для Тереси. Не диво, що товаришка Вампи належала до найгарнійше прибраних дівчат в цілій тій околиці.

Так Тереса і Вампа виростили разом, розвиваючи спільно свої вроджені нахили. Вони не раз бесідували про те, чим би їм в життю хотіло ся бути, а ще більше рисували собі в мріях бажану будучність.

Головним бажанем Вампи було стати капітаном корабля, генералом армії, губернатором, або князем. Мрією Тереси було — стати багатогою, пишно одягатись, мати громаду прислуги повбираної в однострій.

Таке мріяли вони, завертаючи свої череди, а вечером, коли треба було гнати вівці до дому, вони з золотих висот вертали до звичайної небажаної буденщини.

Одного дня оповів Вампа, пригнавши вівці до дому, що він бачив вовка, що надійшов з Сабінських гір і закрадав ся до овець. Оповідане принесло для Вампи надсподівані наслідки — йому дали рушницю, а того Вампі якраз було потрібно. Рушниця була гарного виробу і трафляла з такою точністю, як англійський кріс.

Одного разу графови стала ся пригода — він зломив приклад рушниці, а не хотючи клопотати ся, кинув рушницю зовсім. Се було на руку Вампі — він взяв рушницю і сам доробив такий приклад, що міг би за него дістати найменше п'ятнайцять п'ястрів, колиб хотів продати. Однакж о продажі він не відважив би ся і думати.

Рушниця довгий час була для Вампи найбільшою гордістю. Цілий вільний час йшов в него на вправу в орудуванню зброєю. Він купував порошок і кулі, а за ціль служило йому все — пень дерева, лис серед поля, орел під хмарами. І коли Тереса зпочатку дрожала від кожного вистрілу, то пізнійше не тільки, що привикла, але навіть радо інтересувала ся зручністю Вампи. І як не інтересувати ся, коли куля трафляла так точно кожду точку, немов її там хто клав рукою.

Одного дня нерозважний вовк заблукав ся і перед очі Вампи. Та не поступив він і десять кроків, як рушниця Вампи повалила його на землю. Треба собі уявити,

як гордо молодий стрілець брав добичу на плечі, як ніс між людей. І сей власне випадок зробив Вампу загально інтересним, ба, славним. Про него зачали говорити, як незвичайно відважного та зручного молодого героя. Правда, Тереса належала таксамо до найкращих дівчат околиці, однакож про ню говорили мало. І що говорити? Про любов до неї ніхто не відважився згадувати, бо всі знали, що вона належить до Вампи.

Тількиж треба знати, що ані сам Вампа, ні Тереса не згадували про свою взаємну любов. Їх любов не починалася одного дня — вона виростала разом з ними. Наче два дерева, що ростуть побіч себе і наче сплітають ся в одно дерево, так виростав Вампа з Тересою. Вони були свої, бо разом переживали дні, тижні і літа — разом говорили, раділись, мріяли. І тому було зовсім природне, що вони хотіли себе завсїгди бачити і розлука для них рівнала би ся смерті. Аджеж ніхто не розумів їх так і вони нікого, як вони себе розуміли.

Тересі було тоді шіснайцять літ, а Вампі сімнайцять.

В тім то часі пішла поголоска, що в Лепінських горах появили ся розбійники, хоч що правда, розбійники в околицях Риму ніколи не переводили ся. Часом, що правда, недоставало провідника, але коли начальник був, то гурт для него завсїгди знайшов ся.

В тих власне часах, що розказую, славний розбишацький провідник, Кукуметто, що перебував в Абруцах*), перебрав ся в сторони Сонніна, на береги Амасіни. В околиці, з якої він прийшов, сила уряду знищила його дружину і Кукуметто заходив ся в новій околиці збирати нову ватагу.

Не минуло багато часу від приходу Кукуметта в сі сторони, як почали молоді люди з Палестріни, Фраскаті і Пампінари зникати. Се викликало зпочатку неспокій, але недовзі виявило ся, що вони прилучили ся до гурта, який збирав Кукуметто.

По якімсь часі Кукуметто звернув на себе увагу всіх. Про него оповідали небувалі доси річи — про незрівнану його смілість і надмірну жорстокість. Одного дня він пірвав молоду дівчину, дочку землеміра з Фросіноне.

А закони бандитів прості. Пірвана дівчина належить

*) Абруци, або Абруцци — замешкана околиця серед Апенінських гір.

найперше до того, хто її пірвав, а там і до всіх. Коли-ж її родичі багаті, то посилають післанця, щоби переговорював з розбишаками про услівя звороту, а коли-б не дати викупу, дівчина пропадає.

Сим разом стало ся, що мущина, який любив пірвану дівчину, був в громаді Кукуметта. Він звав ся Карлїні. Коли отже дівчина побачила Карлїнього, простягнула до него руки в надїї, що він оден може дати їй поміч.

Однакож здавало ся, що не надїя, але безнадїйність лежала тягарем на серци Карлїнього. Та і не диво, бо він знав не від нинї звичаї розбишаків.

Та всеж таки він спроміг ся поспробувати щастя. Аджеж він стояв близше Кукуметта, нїж хто другий і не без причини. Карлїні вже три роки служив вірно приказам Кукуметта; він то навіть вратував жите свого вожда, кладучи трупом драгона, що розмахнув ся розчерепити голову Кукуметта. Відійшовши отже на бік, він почав говорити з Кукуметтом про дівчину і розказав все подрїбно, в яких відносинах він стоїть до дівчини, як він її любить і з нею частенько видаєть ся.

І навіть того вечера, коли дівчина попала в руки Кукуметта, вона вийшла, щоби з Карлїнім побачити ся, на нещастє однакож Кукуметто післав був його тоді кудась за орудками. Карлїні отже просив, щоби для него зроблено вїмок, тимбільше, що батько Рїти (бо таке було ім'я тої дівчини) багатий чоловік і може дати за неї великий викуп.

Здавало ся, що Кукуметто вволить просьбу Карлїнього. Він сказав, щоби Карлїні знайшов пастуха і через него повідомив батька дівчини про викуп, якого Кукуметто жадає, 300 п'ястрів, і який має бути доручений по 12-ох годинах, себто слїдуючого ранку. Тепер Карлїні поспішив до дівчини, оповів їй все і сказав, щоби вона написала від себе до батька лист.

Коли лист був готовий, Карлїні удав ся з ним в напрямі мешканя батька любої дівчини. Невдовзі він знайшов пастуха і той згодив ся не пізнійше, як за годину доручити лист куда треба. — Що-ж до пастухів, то треба вам знати, що вони одинокі є можливими післанцями розбїйників, та і не диво: вони живуть коло своїх черед між містом і горами; між цивілізацією і диким житєм.

Відославши пастуха, Карліні вернув сейчас до гурта, щоби бути побіч дівчини, та якеж було його здивованє, коли побачив, що цілий гурт при вечері, а Ріти і Кукуметта нема між ними. Він запитав де вони, але відповідю був лише загальний' сміх товаришів.

Холодний піг виступив на його чоло. За хвилю він повторив питанє ще раз і в відповідь оден з бандитів подав йому склянку вина, кажучи:

— За здоровле відважного Кукуметта і гарної Ріти!

В тій самій хвили Карліні почув жіночий крик і зараз все відгадав. Він вхопив склянку з рук товариша і кинув всею силою в лице тому, хто вино давав, а сам поспішив туди, звідки крик було чути. Перейшовши сто кроків, він звернув до ліска і побачив тут зомлілу Ріту в обіймах Кукуметта.

Побачивши Карлінього, Кукуметто сейчас вхопив в руки два пістолі. Хвилю сгояли оба розбишаки зовсім мовчки — оден з усміхом, з якого було видно звичайного хижого звіра, другий блідий і грізний. Здавало ся, що прийде до чогось грізного, однакож по хвили завзяте Карлінього підупало і він опустил безсильно руку, що держала пістоль. А Ріта лежала між ними обома.

— Ну, щож, чи зробив ти, що тобі приказано? — запитав Кукуметто.

— Так — відповів Карліні — в девятій годині рано батько Ріти принесе проші.

— Добре! Тимчасом ніч проведемо весело. Дівчина гарна і не диво, що тобі сподобала ся. Та щоби ти знав, що я не ставлю себе висше других, отже вернемо до гурта і будемо рішати картками, кому вона має бути.

— Що?! Ти, капітане, думаєш її віддати гуртови для знущання?

— А чому би то вона мала становити виїмок? — відповів Кукуметто.

— Так, але-ж я просив...

— Просив, але хиба ти маєш більші права, ніж хто другий? Однакож твоя черга і так прийде.

При тих словах Кукуметта Карліні затиснув сильно зуби.

— Я йду до гурта — сказав Кукуметто — а чи ти йдеш?

— Йду за хвилю — відповів Карліні.

Кукуметто відійшов, неспускаючи однакж ока з свого суперника. Він підозрівав, що Карліні може його наздогнати і вдарити несподівано, однакж ніщо подібне не вишло. Карліні стояв коло дівчини, що ще не відзискала свідомости.

Рівночасно Кукуметто думав також, чи не хоче Карліні втікати з Рітою. Страта зрештою не була би надто велика, бо 300 пястрів не велика сума, коли її поділити поміж ціле товариство.

Не минуло однакж багато часу, як Карліні з'явився між туртом. Він прийшов майже рівночасно з Кукуметтом.

— Тепер будемо голосувати, чия має бути дівчина! — заговорили в оден голос всі розбишаки, побачивши свого вождя.

Кукуметто притакнув рухом голови, причім очі всіх засвітилися мов у вовків.

Після того поналисували імена всіх на картках і вкинули до капелюха, а витягати картки мав наймолодший з розбишаків.

Коли почали витягати картки, то перша картка припала якраз Діяволячієви — тому, якому Карліні недавно розбив лице за те, що казав пити за здоровле Кукуметта і Ріти. Діяволячієви ще протікала з рани кров, але бачучи, що перша картка випала на його ім'я, він вибухнув голосним сміхом.

— Пане — сказав він до Кукуметта — перед хвилиною Карліні не хотів пити з моїх рук за твоє здоровле, отже спробуй, чи випе він тепер з твоїх рук за моє.

Всі думали, що з сього може вийти нова історія, однакж на диво всіх Карліні взяв фляшку, налив і сказавши: „За твоє здоровле, Діяволячію” — випив до дна. Після того сів коло вогню кажучи: „Треба повечеряти, бо виголоднів ся порядно”.

— Ось так, ось так! — почали бандити хвалити Карлінього, обступивши його, — молодець з тебе не який будь!

Не було одного Діяволячія. Тимчасом Карліні їв і пив, немов ніщо не турбувало його душі. Така рівнодушність навіть бандитам здадалася дивною.

За хвилю почулися чийсь кроки і коли бандити оглянулися, побачили Діяволячія, що ніс на руках дівчину. Її голова безсило звисала, а розпущене волосся сягало до

землі. Лице дівчини було смертельно бліде, а не менше блідим здавав ся і Діяволячіо. Всім здало ся, що тут стало ся щось незвичайне і хто сидів, так встав на ноги, крім одного Карлїнього. Він вечеряв, не звертаючи на ніщо уваги.

Але доперва тоді, коли Діяволячіо положив дівчину коло вогню, всім стало зрозуміле все, що стало ся. В лівім боці грудий дівчини стремів ніж. Всі глянули на Карлїнього — в него за поясом не було ножа.

— Ось тепер я розумію, чому Карлїні лишав ся з дівчиною — сказав Кукуметто.

Дикі натури вміють оцінювати розпучливі вчинки. Мабуть ніхто з бандитів на таке не відважив би ся. Кожному з них став зрозумілим в понім змісті вчинок Карлїнього.

— А тепер — заговорив твердо Карлїні, держучи руку на пістолеті — хто з вас хоче посперечати ся, що дівчина його, а не моя?

— Ні, вона твоя — відповів коротко Кукуметто.

Після того Карлїні підняв трупа дівчини і відніс на бік, куди не доходило світло вогню. Між бандитами настала мовчанка. Подія занадто вразила всіх. Кукуметто назначив сторожів і бандити позавивавши ся в плащі, полягали коло вогню.

Опівночи сторож дав знак дрівоби і всі бандити в одній хвили позривали ся на ноги. Се йшов батько Ріти, він ніс викуп за дочку.

— Тут маєш триста п'ястрів — сказав він до Кукуметта — а ти віддай мені мою дитину.

Однакож Кукуметто гроший не прийняв, тільки дав рукою знак, щоби старий йшов за ним. Йшли поміж дерева, через які просвічував білим світлом місяць. Вкінці Кукуметто спинив ся і вказав на якісь особи, що немов-то сиділи під деревом.

— Ось там — сказав він — домагай ся своєї дочки від Карлїнього. Він скаже, що з нею стало ся.

Се сказавши, він вернув до гурта.

Старий батько стояв хвильку непорушно — він відчував, що щось страшне висіло над його головою. Доперва аж за хвилю зблизивсь до дерева, де мала бути його дочка. На шелест кроків Карлїні підніс голову і старому нараз стало видно зовсім виразно дві особи. Дівчина лежала на землі, а її голова спочивала на колїнах мущини, що сидів ко-

ло неї. Лице дівчини було бліде, як лице місяця, що світив понад деревами. Батько пізнав зараз свою дочку, а Карліні пізнав старого.

— Я ждав на вас — сказав Карліні.

— Розбишако! — відповів батько дівчини — що ти зробив?!

Справа була ясна, бо ніж доси стремів в грудях Ріти.

— Кукуметто знасилував твою дочку — відповів Карліні — а я любив твою дочку і вбив її, щоби не стала ся жертвою нілого гурта. Коли-ж я зробив злочин, то готов прийняти кару.

Тут Карліні витягнув ніж з грудий Ріти і простягнув його до старого.

— Ні, ти добре зробив — відповів батько, подумавши хвилю — ти добре зробив, отже обійми мене, мій сину!

З сльозами в очах кинув ся Карліні на шию старому. Се може були перші сльози, якими розбійник коли будь плакав.

За хвилю сказав батько:

— Тепер поможи мені поховати мою дочку.

Не чекаючи, Карліні приніс два рискалі і двох людей почали копати гріб під великим дубом, де Ріта мала спочати.

Коли гріб був готовий, перший обняв дочку батько, а за ним Карліні. Після того один взяв її за голову, другий за ноги і положили на вічний спочинок. Положивши її, вони повклякали коло гробу і горячо молили ся.

По молитві почали закидати гріб землею, доки під розлогим дубом не стала могила, що покривала тіло молодої дівчини.

Коли робота була скінчена, старий батько простягнув руку і сказав:

— Дякую тобі, мій сину. А тепер лиши мене самого.

Карліні хотів щось відповісти, але старий вдруге повторив:

— Я приказую тобі — лиши мене самого.

Карліні послухав. Він відійшов до гурта, завинув ся в плащ і положив ся.

Ще попереднього дня Кукуметто рішив змінити місце побуту, отже ледво починало дніти, як весь табор почав збирати ся до відходу. Однакож не легко було розставати ся з сим місцем Карліньому і він пішов ще раз до гробу лю-

бої дівчини. Йому не менш хотіло ся знати, що стало ся з старим батьком.

Коло гробу застав Карлїні нову несподіванку — старий висїв на галузи дуба, що отїняв грїб його дочки.

Дві невинні смерти зворушили до дна душу бандита і він присягнув страшно пімстити ся за обі смерти. Однакож не довело ся йому виконати присяги — за два дні він згинув, коли вийшла перестрілка між бандитами і римськими карабінерами.

Однакож про смерть Карлїнього була між бандитами інтересна балачка. Карлїні мав ворога з переду, а кулю дістав в плечі. Одно було певне, що Кукуметто знаходив ся в той час десять кроків поза Карлїнім.

А пізнійше вияснила ся ціла історія. Кукуметто не спускав ока з Карлїнього і коли той пішов ранком на грїб, Кукуметто пішов за ним і чув його присягу. Щоби отже не стати жертвою пімсти, він убив свого противника.

Про Кукуметта оповідають багато дивних історій; не дивно, що від Фонду до Перузи все тремтіло при згадї його імени. Ті оповідання чували і про них не раз радо говорили Вампа і Тереса. Її сі історії страшили, однакож Вампу вони чарували.

Час минав і Вампа та Тереса умовились подружитись, коли Вампі буде дваїцять, а Тересї девятнайцять лїт. Вони обоє були сиротами і рішали самі одні про себе.

Одного дня, коли пасучи череди, обговорювати пляни своєї будучности, почулось нагло два чи три вистріли і за хвильку з ліса показав ся чоловік, що очевидно втікав перед погонею.

— Мене переслідують, сховайте мене — сказав незнакомий підбігши до Вампи.

Вампа був певний, що се мусить бути бандит, але в римських селян є завсїгди співчутє для бандитів і вони в кождїй хвили готові їм помагати.

Не кажучи слова, Вампа підбіг до каменя, що закривав невеличку печеру, відхилив його і впустив туди бандита. За хвильку показало ся на конях чотирох карабінерів, а оден з них тягнув бандита за собою. Карабінери підїхали до Вампи і запитали, чи не бачив кого небудь, на що Вампа і Тереса відповіли в оден голос, що нікого не бачили.

— А важна се особа — почав пояснити карабінер — сеж сам ватажок.

— Кукуметто? — запитав Вампа дивуючись.

— Так, Кукуметто і за його голову назначено тисячу римських корон. Коли-б ви помогли мені його зловити, то дістанете по п'ять соток.

Вампа і Тереса глянули на себе. П'ятьсот корон, сеж гроші для пастухів. Сеж три тисячі лірів, а така сума їм би тепер дуже придала ся. Однакож співчуте до втікача було сильнійше, ніж принада п'яти сот корон.

Карабінери перешукали цілу околицю, а не знайшовши Кукуметти, відіхали. Тоді Вампа відхилив камінь і Кукуметто вийшов на світ. Він, сидючи в печері, дивив ся через шпару і слухав бесіди карабінера з Вампою. Він вичитав на лицях обоїх своїх спасителів виразну рішучість, яка йому подобала ся.

Дякуючи він виняв торбинку, повну золотих монет, що би відплатити ся своїм спасителям, однакож Вампа не прийняв нагороди. Лише очи в Тереси на вид золота заясніли; їй прийшло на гадку, яку то гарну одежу можна купити за сі гроші, кілька всяких прикрас.

Кукуметто своєю натурою був радше чортом в людській подобі, ніж звичайним рабівником. Не диво, що глянувши на Тересу, він зрозумів, що вона належала до незвичайних дочок Еви. Відходячи він обзирава ся кілька разів, немов на те, щоби махнути рукою своїм спасителям.

Минуло кілька днів і про Кукуметта не було чутки. А тут наближав ся час карнавалу. Граф де Сан Феліче оголосив великий масковий баль, на який запросив всіх визначнійших горожан Риму. А що Тереса дуже бажала бачити сей баль, то Люйгі випросив позволенє, щоби йому і Тересі вільно було бути між слугами двора підчас балю.

Граф устроював баль для своєї дочки Кармелі, яку він дуже любив. Кармеля ростом і віком була ровесницею Тереси, а Тереса дорівнювала Кармелі красою.

Вечером, коли баль зачинав ся, Тереса вбрала ся як найкраще — голову прибрала найгарнійшими прикрасами, які мала; одежа її була така, як носять жінки в Фраскаті. По святочному прибрал ся також Люйгі, як вбирають ся селяне на великі свята.

Свято було величаве. Не тільки, що цілий двір був

яскраво освічений, але тисячі лампів порозвішувано також між деревами саду.

Гостий зібрала ся величезна громада. На кожній перехрестній доріжці була орхестра і стояли столи з усякими ласощами. Гурти гостей вибирали собі місця, які кому були більше до вподоби і танцювали.

Кармеля була одягнена в стрій жінок з Сонїно. Її шапка була нашита перлами; шпильки в волосю були золоті з діамантами, пояс з турецького шовку, з повишиваними цвітами; спідниця кашмірова; запаска з гіндуського мушліну, а тузики з дорогих каменів. Одна з її товаришок була одягнена в стрій жінок з Нептуно, а друга в стрій з Ля Річчія.

Крім того Кармели товаришило чотирох молодих муштин, синів найповажніших і найбогатших родин Риму — товаришили так свobodно, як в жаднім иншій краю Європи. Були вони одягнені як селяне з Альбана, Веллетрі, Чівіти Кастеляни і Сори. Треба хиба додати, що всі ті жінки і селянські одяги сих богатих женщин були прикрашені золотом і дорогим камінем.

Кармеля забажала утворити партію до кадріля з самих осіб, що були вбрані в народний стрій і на нещасте недоставало одної женщины. Шукала довкруги, але ніхто з гостей не мав відповідної одежі. Тоді граф звернув її увагу на групу селян, що стояли оподалік і між якими була і Тереса, що приглядалась, оперши ся на рамя Люйгі.

— Чи дозволиш, отче, взяти ось тамту дівчину між нас? — запитала Кармеля батька.

— Розумієсь! Сеж час карнавалу — відповів граф.

Тут Кармеля звернула ся до молодого чоловіка, який був побіч неї і вказуючи пальцем на групу селян, сказала кілька слів.

Молодий чоловік глянув в сторону, куди вказувала йому рука Кармелі, опісля рухом голови заявив готовість ви повнити бажанє, після чого відійшов і попросив Тересу до кадріля, якого провідницею була Кармеля.

Такі запросини були для Тереси несподіванкою. Їй зда ло ся, що лице її запалало полум'ям. Вона глянула на Люйгі, який не міг не дати свого призову. Він пустив її рамя і Тереса, не довіряючи собі, заняла місце в аристократичнім кадрілеви.

На місци буде згадати одну річ — селянська одежа Те-

реси дуже ріжнилася від рівнож селянської одежі Кармелі і її товаришок. І Тереса се бачила і розуміла і в неї пробудилось ще більше бажання мати такі самі кашміри і вишивки і дорогі камені. Вдача в Тереси була сміла, палка і жартоблива і вона дуже скоро освоїла ся з новим товариством.

Що пережив тепер Люйгі, того не переживав він до сеї хвилі. Люта заздрість оповила його душу і гризла мов черв'як, його серце. Він слідив за кожним рухом Тереси та її товариша танцю. Коли їх руки дотикали ся, йому робило ся в очах темно, кров в голові шуміла, в ухах дзвонило. Він бачив, як танцюючі говорили між собою і хоч Тереса більше слухала свого товариша, спустивши очі, то Люйгі догадував ся, що сей хвалить Тересу і в него повставала жадоба убийства свого суперника. І Люйгі мимоволі лапав рукою галузь, а другою хватав ручку штилета, що був в него за поясом. Йому ставало страшно, що Тереса, захопивши ся панським житєм, може його покинути.

Тереса була гарна дівчина, однакж в неї були ще на позір не видні, але сильні прикмети, які захопляли багато більше, ніж звичайна краса й елегантія. Не диво отже, що підчас танцю очі всіх звертали ся найперше на Тересу. Зовсім природне, що се зауважила і Кармеля і в неї зродила ся звичайна в таких випадках заздрість. А ще сильнішою стала отся заздрість тоді, коли мущина, який танцював з Тересою, відпровадив її на місце, з якого її закликав.

Танцюючи Тереса кілька разів глянула в сторону, де стояв Люйгі. Він був блідий, зворушений, а раз навіть вістре ножа блиснуло її в очі. Не диво, що вернувши до Люйгі, вона дрожала.

Кадріль випав незвичайно добре і граф хотів, щоби його повторити. Одній Кармелі він був не по душі, однакж під напором других мусіла згодити ся. Однакж коли оден з танцюристів удав ся в сторону, де недавно стояла Тереса, її вже не було. А без неї кадріль був неможливий.

Луйгі сподівав ся чогось подібного і тому вчаси просьбою, а вчаси силою забрав її сейчас на инше місце. Сперечати ся було годі, бо з мовчанки Люйгі було найкраще видно, що діяло ся в його душі.

Зрештою й самій Тересі здало ся, начеб вона чим провинила ся і їй належить ся докір. Однакж Люйгі вперто

мовчав, що для Тереси було також много значуче.

Пізно вечером, коли холод спонукав гостей опустити місце забави і ворота городу замикано, Люйгі з Тересою пішли до дому. По дорозі запитав Люйгі:

— Що ти думала про Кармелю, яка танцювала проти тебе?

— Я думала — відповіла Тереса зовсім щиро — що дала би половину життя за такий одяг, в яким вона була вбрана.

— А що говорив з тобою той, з котрим ти танцювала?

— Казав, що коли хочу мати таку одіж, то се від мене залежить. Досить сказати одно слово...

— Се правда! А чи ти дійсно так дуже бажала би такого одягу?

— Так!

— Добре! Ти будеш його мати.

Дивно стало молодій дівчині і вона глянула на свого обожателя, але його лице було понуре і страшне. Вона хотіла щось говорити, але її слова замерзли на устах.

Не кажучи більше нічого, Люйгі відлучився від Тереси і пішов, не оглядаючись. Куди пішов — Тереса не знала.

Тої самої ночі стався великий випадок, а причиною його був, як догадувалися, недбалый слуга, який не погасив в будинку графа всего світла. В кімнатах, близьких до відділу, де мешкала Кармеля, повстав вогонь. Пробудившись серед ночі, Кармеля скочила з постелі, обвинула себе чим попало і пробувала втечи дверми, однак в коритари був вже вогонь. Вернувшись тоді до кімнати, почала вона з усієї сили кликати помочи.

Минула ледво хвилинка часу, як у вікні, що було двайцять стіп від землі, з'явився селянин, взяв її на руки і майже надлюдським способом переніс на безпечне місце на траву. Тут Кармеля зомліла.

Коли прийшла до свідомости, її батько був коло неї. Ціле крило дому згоріло, однак для графа се була дурниця, коли Кармеля була жива і здорова.

Однак лишалося для всіх загадкою, хто вратував життя дівчини. Шукали за ним всюди, питали за ним, однак його ніхто не бачив. А вже може найбільше жалувала сама Кармеля, що не придивилася на него.

Страта, яку заподіяв пожар, була для багатого графа

дурницею. Він більше думав про виратуване Кармелі, яке здалось йому чудесним і яке приписував ласці Провидіння.

Слідуючого дня о звичайній для пастухів годині двоє осіб з'явили ся на краю ліса. Люйгі прибув перший. Він ви-йшов на стрічу Тересі в піднесенім настрою, зовсім вдоволений і здавало ся, що зовсім забув вчешну подію. На душі Тереси були важкі думки, але бачучи, що Люйгі зовсім спокійний і вдоволений, скоро забула все, що мучило її від вчешного вечера.

Люйгі взяв її попід руку і попровадив до входу відомої нам вже печери. Тут він зупинив ся. Дівчина зауважила, що перед нею є якась нова, несподівана для неї справа і глянула допитливо на Люйгі.

— Тересо — відозвав ся тепер Люйгі — вчеш ти говорила мені, що далаб половину життя за такий одяг, який мала дочка графа.

— Так — потакнула Тереса дивуючись — але така бесіда була нерозумна. До чого таке бажане?

— Нічого! Я відповів тобі і сказав, що будеш мати.

— Так, ти сказав — говорила дівчина ще більше дивуючись — але ти говорив, щоби мене задоволити.

— Того замало. Коли я обіцяв, то лише на те, щоби виконати обіцянку. Отже йди до печери й одягай ся.

При тих словах він відхилив камінь і Тереса побачила, чого ніколи не сподівала ся — велике зеркало а побіч него горіло дві свічки. На столі, змайстрованім на борзї, лежав перловий нашійник і шпильки з діамантами, а на кріслі побіч стола був весь потрібний одяг.

Крик втіхи і здивованя почув ся з уст дівчини. Не питаючи, звідки Люйгі все те роздобув, дівчина увійшла до печери. Вслід за нею Люйгі прихилив камінь і не без причини — він побачив на верху горба між ним і Палестріною їздця на кони, який на хвильку був спинив ся, начеб розглядаючись, куди йому краще їхати. Проти синього чистого неба ціла фігура їздця була незвичайно видна.

Побачивши чоловіка, їздець звернув коня і невдовзі був коло Люйгі. Показало ся, що припущене Люйгі було слушне — чоловік їхав з Палестріни до Тіволі і зблудив з дороги.

Розпитавши куди їхати, подорожний пустив ся дальше, однакж переїхавши чверть милі, він побачив, що перед

ним знов три дорозі, отже вернув і попросив Люйгі, щоби той провів його аж до певнішого місця. Не надумуючись Люйгі скинув плащ, взяв рушницю на плече і пішов вперед так скоро, що кроки коня ледво могли з кроками молодого пастуха зрівняти ся.

За десять мінут Люйгі і подорожний спинили ся на місци, де дороги розходили ся. Люйгі простягнув руку, немов володар країни і поважно сказав:

— Отсе ваша дорога, добродію! Тепер ви вже не зблудите.

— А отсе нагорода вам за добре діло — сказав подорожний простягаючи руку, в якій було кілька гроший.

Люйгі глянув на подорожного.

— Щиро дякую — сказав він — але добре діло я роблю тому, що повинен, а не за плату.

Здавало ся, що подорожний зовсім не здивував ся заявою пастуха. Очевидно він розумів дуже добре вдачу селян, які чують себе завсїгди більше самостійними, ніж міщане і в яких є більше почуття морального обовязку і безкорисности, ніж з синів міста.

— Коли так — почав тепер подорожний — то може приймете памятку від мене?

— Се инша справа — відповів Люйгі.

— Добре! Візьміть отже сих два венецькі секвіни і дайте вашій нареченій, вони їй придадуть ся.

— А ви, добродію, прийміть на памятку отсей штилет; краще різьбленої ручки ви не знайдете між Альбаною і Чівітою Кастеляною.

— Я прийму, однак ох обовязок лишаєсь на моїй стороні, бо сей штилет варта більше, ніж два секвіни.

— Можливо, що для того, хто продавав би його, але для мене, що сам вирізьбив його, він не варт більше пястра.

— Яке ваше ім'я? — запитав подорожний.

— Люйгі Вампа — відповів він так твердо, як сказав би: Я Александер, македонський король, а там запитав: — А ваше?

— Мене звуть Синбад Моряк.

Почувши се ім'я, Франц скрикнув:

— Що? Синбад Моряк?

— Так — повторив оповідач — так назвав себе подорожний.

— А хиба що можна сказати проти такого імени? — зауважив Альберт. — Се дуже гарне імя. Читаючи колись повісти, я дуже захоплювався особою з сим іменем.

Франц мовчав. Імя Синбада Моряка пригадало йому цілу загадочну історію, яку при нових вражіннях був пригадував.

— Оповідайте даліше попросив він.

— Вампа поклав два сентіми в кишеню — продовжав оповідач — і поволи пішов дорогою, якою прийшов. Та коли був не більше, як триста кроків від печери, почув крик — крик о поміч. Крик виходив з печери. Люйгі почав бігти, мов коза, пригтовляючи по дорозі рушницю, а крик повторявся щораз виразнійше.

Коли Люйгі глянув ще раз перед себе, то побачив чоловіка, що втікав, несучи в обіймах Тересу. Він перебіг вже три чверти дороги між печерою, а лісом.

Люйгі змірив простір між собою і втікаючим — виходило, що рабівник випередив його найменше о двіста кроків, отже догонити його не так легко. Зрештою невідомо, чи в лісі не має він помічників.

На хвильку став Люйгі, мов вкопаний. Нараз підняв рушницю до плеча, змірив, ведучи хвильку зором за втікаючим і стрілив. Втікаючий зупинився; ноги під ним подалися і він повалився на землю.

Дівчина сейчас освободила ся і встала на ноги, але мущина вив ся на землі — знак, що куля trafiла його в чутливе місце. Тереса, розглянувшись, зачала втікати, однак перебігши кілька кроків опустилася на землю і Вампа подумав, що куля ранила також його наречену. Однак його страх скоро минув, коли показало ся, що се лише страх переміг на хвильку її силу.

Запевнившись, що Тересі не стало ся нічого, Люйгі підійшов до вмираючого чоловіка і щож? Рабівником його нареченої був якраз той Кукуметто, якому Вампа недавно врятував жите. Та саме в сій хвили смертельні судороги закінчили жите раненого.

Від дня, коли Вампа врятував жите Кукуметти, рабівником заволоділа чездержна пристрасть і він рішив за всяку ціну здобути Тересу для себе. Від того часу він слідив за

нею, а тепер, побачивши що Люйгі віддалив ся, спробував виконати намір.

Вампа глядів на помершого зовсім холодно, коли Тереса дрожала цілим тілом і тільки через плече Вампи відважила ся глянути на трупа свого ворога. По хвили Вампа глянув на Тересу і сказав:

— Так і треба! Та ти вбрала ся; треба ж і собі вбрати ся.

Тереса була вбрана від голови до ніг в одержу Кармелї. Колиб так надїхав другий подорожний, він побачив би велику несподїванку — пастушка при чередї одягнена в кашмірову спідницю, з перловим нашийником, шпильками з головками з діамантів, сафіровими, шмарагдовими і рубіновими гузиками.

Вампа вертаючи до печери, забрав з собою і Кукуметта, полишаючи Тересу на дворї.

Минуло чверть години і з печери вийшов Вампа, одягнений в одяг зовсім не гірший від одягу Тереси. Части одягу з червоного й зеленого шовку й оксаміту, золоті гузики, заціпка з дорсгим камінем, а з капелюха звисали найріжнородніші стяжки. Крім того мав він два годинники і гарний штилет за ременем.

Крик подиву вирвав ся з уст Тереси. Вампа подобав на особи, які бачимо на образах Леопольда Роберта, або Шнеца. Вампа завважив силу вражіння, яке зробив своїм виглядом на Тересу і підсміхаючись сказав:

— А чи тепер ти готова ділити зо мною долю і недолю?

— Готова без краю — закликала дівчина з захопленем.

— І чи пішла-б ти зо мною, де я пішов би?

— Хочби і на край світа.

— Коли так, то не тратьмо часу і ходїмо. Час для нас дорогий.

Дівчина розуміла, що се поважна хвиля, в якій починаєсь для неї новий шлях життя і не питаючи про ніщо більше, взяла Вампу за руку, готова йти, куди він її поведе. Аджеж він був в сій хвилі такий гарний, гордий і могутий як цар.

Не задержуючись хвильки вони пішли в напрямі ліса; скоро зникли за пнями дерев. Всі гірські стежки були Вампі добре відомі. Вони йшли майже півтора години, нім дійшли

до лісової гущавини а звідси висохший гірський потік провадив в глибину гір. З обох сторін хребти гір, а саме корито потоку отінене високими ялицями — такий шлях вибрав собі Вампа для здійснення своїх плянів. Окружене було поважне, дике і загадочне, не диво отже, що Тереса йшла мовчки, притиснувши ся боязко до свого провідника.

Мовчав також і Вампа, коли нараз десять кроків перед ними роздався клич:

— Стій, а то смерть!

Вампа прийняв се зовсім спокійно, коли тимчасом Тереса ще більше стиснула руку свого товариша. Зупинившись Вампа відповів:

— Щож се? Чи до того приходить, що і вовк на вовка буде нападати?

— Хтож ти такий? — запитав сторож.

— Я Люйгі Вампа, пастух графа Сан Феліцинського.

— Чого тобі треба в сих сторонах?

— Хочу поговорити з твоїми товаришами, що перебувають в Рокка Бянка.

— Коли так, то йди за мною — сказав бандит — або ні, коли знаєш дорогу, йди вперед.

Вампа згідно підсміхнув ся і пустив ся вперед, полишаючи Тересу за собою. Хід його був твердий і певний, як чоловіка, перед яким нема жадної непевности.

По десятиох мінутах ходу бандит приказав стати. Ледво Люйгі і Тереса спинили ся, як бандит закракав три рази, мов ворона, на що хтось відповів рівнож подібним краканєм.

— Добре — сказав після того бандит — можете йти далше.

Місце, зване Рокка Бянка, знаходило ся на самім шпилі гори. Був се давний кратер вулькану, який витас мабуть багато літ перед тим, нім два брати, Ромулюс і Ремус лишили Альбу Льонгу і заснували Рим*).

Коли Люйгі й Тереса вийшли на верх, то побачили перед собою двайцять осіб, самих муштин, бандитів.

*) Альба Льонга — давне місто в Італії, старше, ніж Рим. — Про заснуване Риму каже старинне оповіданє, що його оснував Ромулюс (Ромуль) в 753 році перед Христом. Ромуль мав бути сином бога Марса і дочки Нумітора, короля Альби Льонги, що звалась Реа Сильвія. Його виходувала вовчиця, а виховав пастух. Він то опісля оснував Рим, убиваючи при тім свого брата Рема (Ремуса), що легковажив границі новооснованого міста.

— Отсей чоловік хоче з вами говорити — сказав бандит, який прийшов з Вампою.

Наперед вийшов заступник ватажка і запитав:

— Щож ти нам скажеш, молодий чоловіче?

— Скажу — відповів Вампа рішучо — що мені остогидло жите пастуха.

— Еге, розумію! Значить — хочеш приступити до нашого товариства?

Тут почуло ся кілька голосів бандитів, які знали колись Вампу і тепер пізнали його. Вони були раді мати його між собою і витали його, звучи наперед товаришем.

— Одно скажу вам перш всього — почав далше Вампа — що я хочу чогось більшого, ніж бути вашим товаришем.

— Чогось більшого — здивувались бандити — чогож?

— Хочу бути вашим отаманом.

На таку заяву Вампи все вибухнуло голосним сміхом.

— Що-ж великого ти доси довершив, щоби м'г присягати по провідництво між нами? — запитав заступник ватажка.

— Я убив вашого ватажка, Кукуметта і його одіж маю власне на собі. Далше — я запалив будинок графа Сан Феліцинського, щоби роздобути весільний стрій для моєї нареченої.

Годину пізнійше Вампа був вже ватажком бандитів, на місци Кукуметта.

Тут звернув ся Франц до Альберта і запитав:

— Що-ж ти про все те думаєш, що думаєш про Люйгі Вампу?

— Думаю, що все те байка — відповів Альберт — такого чоловіка ніколи на світі не було.

— А звідки байки повстають? — запитав Пастріні.

— Се довго треба би пояснити, поважаний добродію — відповів Франц — але я рад би знати, чи той сам добродій Вампа провадить нині своє ремесло кругом Риму?

— Так! І то з такою смілістю, як ніхто перед ним.

— А невжеж поліція не може дати собі з ним ради?

— Розумієсь, що не може. На рівнинах він є в порозуміню з пастухами, понад Тибером з рибачками і з контрабандистами на побережах. Шукають за ним в горах, а він тоді перебуває на водах; шукають при берегах, а він на отвертім

морю. Коли хочуть його там догонити, він сховає ся на острів Гіліо, Гвануті, або Монте Крісто. Коли-ж почнуть його там шукати, він проявиться в Альбано, Тіволі або ще де инде.

— А як він поводить ся з подорожними?

— Що до того, то його плян дуже простий. Се залежить від віддалі, на кілька годин він дає час для доручення викупу — вісім, дванайцять, або і цілу добу. Колиж означений час мине, а викупу не доручено, він годину часу ще причинить. По годині-ж, коли викупу і тоді нема, він розторощує голову вистрілом пістоля, або пробє серце штилетом і ціла історія скінчена.

— Щож, Альберте — запитав Франц — чи готов ти ще й тепер оглядати Колізей тими небезпечними дорогами?

— Розумієсь, що готов, коби лише було що оглядати. Годинник вибив осьму і в дверях появи́в ся візник.

— Ексцеленціє — сказав він — повіз готовий.

— Отже їдемо до Колізею — сказав Франц.

— Кудаж бажають ексцеленції — через Порта дель Пополю, чи вулицями?

— Вулицями! вулицями! — підхопив слова візника Франц.

— Отжеж я думав, що в тебе є більше відваги — сказав Альберт встаючи і запалюючи цигаро.

Після того оба товариші зійшли на долину і сейчас всіли до повоза.

РОЗДІЛ XXXIV.

Привид.

Франц вибрав таку дорогу, що їдучи до Колізею не треба буде минати жадних старинних звалищ, а зробив се длятого, щоби уява вже передтим не приготовляла ся до оглядання такої могутчої величі і не зменшала сили вражіння.

Вибрана дорога була продовженням Сикстинської Дороги; даліше, лишивши правий кут вулиці, де стоїть Санта Марія Маджоре і в'їхавши на Дорогу Урбана, їдучі опинилися якраз проти Колізею.

Ця дорога була для Франца і тим краща, що не займала його уваги і він міг спокійно передумувати історію, яку перед хвилиною чув від Пастрінього. Сидячи в кутку він заглибив весь ум в те, що було таке інтересне, однак занадто фантастичне. Алеж не менше фантастичним, однак дійсним випадком була його стріча на Монте Крісто з Синбадом Моряком. Про се він тепер думав.

Вампа, розбишаки, їзда Вампи по морю, знакомство з контрабандистами, перебування двох бандитів на Монте Крісті і відїзд їх на кораблі Синбада Моряка, все те очевидно мусіло мати якусь дійсну зв'язь між собою. Аджеж Синбад згадував щось про Туніс і Палермо, а з сього можна догадуватись, що знакомство загадочного Синбада мусіло бути дуже широке.

Доперва коли перед очима стали могутні мури Колізею, фантастичні міркування розвіялись. Понурий великан, в яким отвори при світлі місяця гляділи неначе очі духів, глядів грізно довкруги.

Коли візник зупинився, оба товариші вискочили з повоза: тут же зараз побачили перед собою чічерона, що наче виріс з під землі.

Треба-ж знати, що вже оден чічерон приїхав з ними з готелю, так отже мали їх в сій хвилі двох. Звичайно в Римі тяжко оминати надміру провідників. Самий Колізей має їх багато, а здається, що навіть поодинокі його частини мають окремих чічеронів.

Франц й Альберт навіть не пробували нового чічерона відпекуватись; се було би остільки трудніше, що лише чічеронам вільно було відвідувати ці руїни з вогнем в руці.

Зрештою для Франца се все не було новиною, бо він оглядав ці мури вже десятій раз; незрозуміле було воно лише для Альберта, що вперше відвідував сей віковий пам'ятник Флявія Веспазіяна*).

Полишивши Альберта провідникам, Франц пішов сам

*) Тит Флявій Веспазіян був римським цісарем від 70 до 79 р. по Христі. За його володіння почато будову Колізею, яку докінчено за Тита.

оден оглядати величаві мури, що пережили віки і бачили чимало страшних подій.

Альберта, який не знав тутешних ходів, повели провідники звичайними шляхами — до Нори Львів, до Кімнати Глядіяторів, Галерії Цезарів і других місць.

Коли Альберт оглядав все ходячи і слухаючи пояснень чічеронів, то Франц вибрав собі місце при колюмні, де усів і слідив за поворотами свого товариша.

Минуло чверть години, коли нараз на сходах, які були напроти сходів, якими Франц вийшов на гору, почув він стукіт, подібний до того, колиб на долину котився кусень каменя. Незвичайного одначе не було тут нічого — аджеж час все таки нищить і вікові мури, і найсильніші будівлі.

Однакож Францови здалося рівночасно, начеб камінь упав, потручений чиеюсь ногою, та немов би хтось приближався ледво чутним кроком до місця, де Франц сидів. За хвилину виринула з темряви ціла фігура чоловіка, що сходив в долину. Міг се бути звичайний турист, що як і Франц, не хотючи докучань провідників, на власну руку вибрався оглядати будівлю віків.

Незнакомий час від часу з'упинявся, начеб прислухувався до чого, з чого Франц прийшов до висновку, що чоловік прийшов сюди з якоюсь цілею і жде на когось.

Страху у Франца не було, але всеж прокинувся змисл остороги і Франц відступив поза колюмну так далеко, як тільки було можна.

Ледво Франц з'упинився на новім місці, як нараз кусень стелі, під котрою перед хвилиною він сидів, завалився і крізь отвір показалося небо, засіяне мерехтячими зіздами. Світло місяця освітило також незнакомого настільки, що можна було бачити докладніше риси його фігури. Одягнений був він у великий брунатний плащ, якого одна пола була закинена на рамя так, що закрила долішню частину лиця. Горішню частину закривала криса великого капелюха. Чоботи мав з блискучої, лякерованої шкіри і штани з чорного сукна. Очевидно мусів сей чоловік належати до висшої класи суспільності, а може і до аристократії.

Здавалося, що незнакомий починає нетерпеливити ся, коли нараз почули ся чийсь нові кроки і за хвилину показався чоловік.

— Даруйте ексцеленціє — сказав новоприбувший рим-

ським діалектом*), — що мусіли ви на мене ждати, однакж спізнив ся я дуже мало. Власне перед хвилькою вибила десята година.

— Говорити про спізнєне годі — відповів незнакомий тосканським виговором — бо се я прийшов за скоро. Та я знаю, що і спізнєне не було би з твоєї вини.

— Приходжу якраз з Палати його Святости. Треба було багато заходу, поки можна було поговорити з Беппом.

— Хтож той Беппо?

— Він занятий у вязниці. Я даю йому річну нагороду, щоби доносив мені, що діє ся в палаті його Святости.

— Отжеж бачу, що ти далекоглядний чоловік.

— Инакше й годі, бо ніхто не знає, що буде завтра. Чоловік може кожної хвилі попасти в сіти, як бідний Пеппіно, а тоді добре мати приятну миш, що перегризе шнури, які чоловіка звязують.

— Про щож ти довідав ся?

— Довідав ся, що в вівторок мають покарати смертю дві особи. Виконанє засуду має відбутись о другій годині, як то буває в Римі завсїгди перед великими торжествами. Оден з засуджених убив священика, котрий його виховав, отже милосердя для него не може бути. Його убють. Другий, се нещасний Пеппіно і йому відрубують голову.

— Річ природна і годі чого иншого сподівати ся. Ти викликав не тільки в папського уряду, але довкруги тільки страху, що вони раді, що раз прийшла їм нагода пімсти.

— Так, тількиж Пеппіно зовсім не належав до мого гурту. Се собі бідний пастух, якого ціла провина хиба в тому, що достарчав нам поживи.

— Се ніщо — се робить його співвинником всіх твоїх вчинків. А однакж мають над ним згляд — замість убити звичайним ударом по голові, як зробили би певно з тобою, йому відотнуть голову на гільотині. Розумієсь, що в такий спосіб вражінє для загалу, що буде се бачити, буде більше ріжнородне, а тут власне ходить також о те, щоби якнайбільше вдоволити видців.

— А однакж я думаю здивувати їх чимсь для них зовсім несподіваним.

— Мій добрий друже — сказав чоловік в плащі — я

*) Діалект — відміна мови, виговор, наріччє. В нас можна казати: діалект лемківський, туцувський і др.

побоюю ся, щоби ти не зробив якоїсь дурниці.

— Не знаю, але я хочу перешкодити в виконанню смерті того, хто попав туди за прислугу для мене. Та инакше й годі! Я показав би себе боягузом, колиб не став в обороні відважного чоловіка, який опинив ся над пропастю.

— Що-ж думаєш зробити?

— Окружити шибеницю моїми найвідважнійшими двадцятьма людьми, які на мій знак рушать до Пеппіна, коли його виведуть на смерть, штилетами відженуть сторожу і заберуть в'язня з собою.

— Се виглядає на дуже непевне і небезпечне і мені здає ся, що мій плян кращий, ніж твій.

— Який же ваш плян, ексцеленціє?

— Мій плян просто такий: роздам 10,000 лястрів десятком особам і ті своїми впливами постараються, що виконане засуду відложиться до слідуєчого року, а додаткова тисяча помоче втічи засудженому з в'язниці.

— А чи се вдасть ся?

— *Pardieu!* — закликав чоловік в плащі по французьки.

— Що ви кажете, ексцеленціє? — запитав другий.

— Кажу, мій добрий друже, що я сам оден при помочи золота зроблю більше, ніж ти і ціла твоя громада може зробити штилетами, пістолями, чи карабінами. Лиши отже длі мене цілу справу і не бій ся.

— Дуже добре! Однакож колиб вам, ексцеленціє, не вдало ся, то ми будемо на поготові.

— Способи остороги не зашкодять, але на мене можеш спустити ся.

— Тількиж виконане засуду припадає на позавтра, так отже вам лишає ся всего оден день до роботи.

— Що-ж з того? Хиба день не ділиться на 24 годин, кожда година на 60 мінут, а кожда мінута на 60 секунд? А в 86,400 секундах можна неоднo зробити.

— Тількиж як мені знати, чи вам, ексцеленціє, вдасть ся ваш плян?

— Дуже легко. До мене належить три низших вікна в каварни Росполі. Коли мені вдасть ся, тоді середне з тих вікон буде заслонене білим адамаском, з червоним хрестом, а оба бічні жовтим.

— Кого-ж ужиєте, щоби доручив рішення урядникови, який має виконати засуд?

— Пішли одного чоловіка з твого гурта, перебравши його за покутуючого монаха. В монашій одежі він зможе наблизити ся до урядника і передасть йому приказ, а той вже передасть його катови. Ти-ж зі своєї сторони повідоми Пеппіна про наші заходи, щоби не вмер зі страху, або не стратив свідомости, инакше справа була би труднішою.

— Я вірю, ексцеленціє — сказав тепер чоловік — що ви певні мого для вас поважання.

— Я певний сього — відповів чоловік в плащі.

— Добре. Коли-ж виратуєте Пеппіна, то до поважання дістанете ще мій повний послух.

— Що до сього, то радив би тобі бути обережним, бо я навіть невдовзі можу пригадати тобі твою обіцянку, коли мені буде потрібна твоя поміч і впливи.

— Чи такий день прийде скорше, чи пізнійше — відповів чоловік — а ви, ексцеленціє, будете мати мене в повній розпорядимости. За вашу мені поміч я зроблю все. Напишіть з другого кінця землі, що вам потрібно і будете певні, що все буде зроблене до точки. А що так буде...

— Тихо! — перервав чоловік в плащі — чути голос.

— Се туристи, що оглядають Колізей.

— Отже краще, щоби не бачили нас разом. Чічерони, се ніщо, як шпіїни і могли би тебе пізнати. Колиб же стало відомим, що між нами існує близьке знакомство, то моя повага потерпіла би.

— Отже коли-плян вдасть ся?...

— Тоді середнє вікно в каварни Росполі буде завішене білим адамаском з червоним хрестом.

— А коли не вдасть ся?

— Тоді на всіх трох вікнах буде жовте полотно.

— А що дальше?

— Тоді можеш ужити штилетів, як тобі подобаєсь. Я обіцяю від себе, що буду там між публікою, щоби бачити твій успіх.

— Так отже все рішення. До побачення, ексцеленціє. Будьте певні за мене так, як я певний за вас, ексцеленціє.

Сказавши се, чоловік пішов по сходах в долину. Оставший же чоловік в плащі ще стараннійше закрив лице і майже попри Франца почав сходити в иншу сторону.

В тій самій хвили Франц почув голос Альберта, що пішов відгомонам по цілім Колізею. Однакож Франц не відзивався і не рушався з місця, доки оба незнакомі не відійшли досить далеко. Він не бажав, щоби хтось міг підозрівати його, що він був свідком так важної бесіди.

Десять мінут після того Франц їхав уже до готелю, слухаючи по дорозі учених виводів Альберта про те, що він бачив та до яких висновків він прийшов. Франц слухав мовчки — йому хотіло ся бути самому, щоби добре передумати все те, про що не знав, а навіть не догадувався Альберт.

Вся увага Франца зібрана була тепер коло двох таємничих осіб, а головню коло одної — коло чоловіка в плащі. Коли чоловік, що з'явився пізнійше, був йому зовсім чужим, то голос першого був йому від перших слів майже знакомим. Він чув вже десь сей голос, певний, звінкий. Пригадуючи собі він вернув думками на Монте Крісто і тут загадка була розв'язана — чоловік в плащі був для Франца ніхто инший, як сам Синбад Мор'як.

Коли-б се була инша нагода, то Франц не втерпів би, щоби не поздоровити знакового йому добродія, однакож теперішня хвиля для сього не надавала ся. Обережні сходи-ни і довірочність розговору Синбада з незнакомим вказували самі собою, що тут для третьої особи, хочби і як близької, не було зовсім місця.

І тому він заховувався тихо, доки Синбад не віддалився, однакож сказав собі, що при иншій стрічі він мусить його поздоровити.

Ніч провів Франц в безсоню. Цілі ланцюхи думок снували ся по його голові. Монте Крісто, таємні палати, Рим, Колізей, знакомства з опришками, обговорювані пляни, все те давало тільки матеріялу молодому чоловікови, що для сну не було зовсім місця. Правда, Францови вдало ся заснути, але вже тоді, коли другі починали вставати, не дивом отже, що раз заснувши, він спав довго, не дбаючи, що його товариш встав давно.

Коли Франц не спав, то Альберт спав дуже добре і вставши рано почав приготувляти ся до переведення сліду-ючого вечера. Він казав замовити місце в Аргентинським театрі, а опісля поїхав до міста. Франц того дня не думав

нігде виходити, щоби понаписувати листи, яких відкладати було годі.

О п'ятій годині Альберт вернув до готелю. Він полагав, що в місті всі конечні справи і тепер мав вільний час на що инше.

Вечером виставляли в театрі оперу „Парижанка“, а головними акторами в ній виступали Коселлі, Маріанні і Ля Спек. Поминувши отже вартість самої штуки, то вартим було не менше і те, що в ній виступало трох найкращих італійських співаків.

Альберт ніколи не любив італійських театрів, що не мали такої вигоди, як театри французькі. А для Альберта, що в усіх театрах любив виступати в найдобрішій костюмі, хотіло ся мати театр, де всіх очі могли би на него звертати ся. Мимоходом одначе можна згадати, що тут така французька виставність була злишна, бо французька мода залила була Італію ще перед чотирма місяцями що до найменших подробиць і була нині мало не буденною.

Виїжджаючи з Парижа, Альберт уявляв собі, що позавертає голови всім італійським графиням. Аджеж він був гарним мущиною, знав всі тонкості поведення, а надто сам належав до графської родини, яка, що правда, здобула сей титул недавно, однакож се не має великого значіння, чи якась родина має якийсь титул від 1399 чи від 1815-го року.

Треба-ж знати, що Альберт де Морсерф мав річного доходу 50,000 лірів, отже більше, ніж потрібно, щоби всі на чоловіка звертали очі.

А однакож Альбертови завсїгди здавало ся, що на него звертають замало уваги. Виїжджаючи з Парижа він надїяв ся, що всі молоді графині завернуть собі ним голову, а однакож його надії не справдили ся ані в Генуї, ні в Флоренції, ані в Неаполі. Послїдна надія була на Рим. Аджеж римському карнавалови не дорівнює жаден на світі — а се-ж час свободи; час, коли і наймудріший і найповажніший чоловік забуває строгі правила життя і покланяє ся божкови дурноти.

Карнавал мав почати ся слїдуючого дня, отже треба було полагодити всі справи і приготовитись до відповідного виступу в такім торжестві. Кроком до такого приготування було також замовлене льожі в найповажнішій місци театру і придбане найдобрішого костюму. Льожа, яку

замовив Альберт, була якраз на самім переді, а треба знати, що три передні льожі звуться „шляхоцькими”.

Пляни в Альберта були широкі. Найперше зверне на себе увагу якоїсь гарної Римлянки, яка відтак запросить його до свого повоза, або на балькон, з якого буде можна оглядати дивацтва карнавалу.

Не диво отже, що штука, яку того вечера грали, обходила Альберта дуже мало. Весь час він був зайнятий чим иншим. Його очі безнастанно слідили за личками гарних жінок. В сім помагала йому найлучшій якості льорнета.

Однакож сподівання Альберта були безуспішні. Ні одна жінка не звернула на него належної уваги; кожда була, як здавалося, занадто занята або ким иншим, або сама собою, своїми власними думками і примхами. Так бодай міг думати Альберт.

В дійсності увагу всіх занимало що инше. Карнавал, тиждень радості без стриму, поки прийде довгий час посту — свідомість всего того настільки запрятувала всіх голови, що за ходом гри зважали дуже мало. Актори входили і виходили, а велика частина гостей або говорила між собою, або передумувала свої думки і тільки в ряди годин якесь сильніше місце гри відвертало очі всіх на сцену. Бесіди переривались, саля лунала бурею оплесків, а там знов кождий вертав до своєї власної справи.

При кінці першого акту до льожі, що була доси порожньою, увійшла жінка. З нею Франц познакомився був ще в Парижі і думав, що вона там і досі живе. І тому побачивши її, Франц зробив несвідомий рух здивування і сей рух завважив Альберт.

— Чи знаєш ту жінку? — запитав він.

— Знаю. А як вона тобі подобалась?

— Незвичайно гарна! Диви, що за личко! А таке величаве волосся! Та хтож вона — чи Францужанка?

— Ні, Венеційка.

— Її ім'я?

— Графиня Гуічіолі.

— Так, її ім'я мені вже відоме — закликав Альберт — Говорять, що вона не тільки що гарна, але незвичайно розумна жінка. Вона ж була на послідній бали в пані Вієфорт і я міг з нею познакомитися, коли-б мав голову на карку!

— А може хочеш, щоби я поміг тобі направити помилку? — запитав Франц.

— Та невжеж ти настільки з нею знакомий, що можеш піти зі мною до її льожі?

— Чому би ні? Я мав честь говорити з нею три, або чотири рази за час знакомства, а того вистарчає, щоби тебе познакомити.

В тій самій хвили графиня побачила Франца і махнула до него рукою, на що Франц відповів чемним поклоном.

— Бачу я тепер — сказав Альберт — що ти близький знакомий гарної графині.

— Милиш ся — відповів Франц холодно — роблячи помилку, яка доводить багатьох Французів до дуже грубих дурниць; ти міряєш звичаї Італії й Еспанії париською мірою. А мусиш знати, що поступає дуже нерозважно той, хто форми фаміліярного відношення рівнає з особистою близькістю осіб. І тут маєш лише звичайну схожість почувань — нічого більше.

— Отже почувань! Очевидно почувань серця, чи як?

— Зовсім ні, се схожість почувань смаку — відповів Франц поважно.

— А що викликало у вас такі почування?

— Відвідини Колізея, як ось недавні наші з тобою відвідини.

— При світлі місяця?

— Так.

— Самі?

— Майже самі.

— І ви говорили...

— Про мертвих!

— Гарна історія! — засміяв ся Альберт. — Однакож я готов забожитись перед тобою, що колиб мені прийшла нагода говорити при подібних відвідинах з гарною графинею, я говорив би про живих.

— Отже бачу, що зробиш дурницю.

Альберт засміяв ся.

— При найближшій одначе нагоді мусиш познакомити мене з нею, як обіцяв — сказав він.

— Добре. Як тільки завіса спаде.

— Але-ж ся перша дія безконечно довга.

— Слухай, слухай, се Коселлі співає. Чудово!

— Справді. Але сам він який?

— А ось Ля Спек. Більше драматизму ніхто не може показати.

— Так воно, але хто чув Зонтага, Мілібрана...

— Що-ж? ... А однакож Маріяні мусить тобі подобати ся.

— Я ніколи не міг собі уявити, щоби такий товстий, чорнявий мущина співав жіночим голосом.

— Альберте — сказав Франц звернувшись до товариша, який не переставав розглядати льожі — видно, що ти рішив нічого не признавати. Дійсно вдоволити тебе тяжко!

Та прийшов бажаний для Альберта час, що завіса закрила сцену. Не ждучи хвильки Альберт встав, повів пальцями поміж волосє, поправив краватку і з капелюхом в руках ждав, поки Франц збереть ся попровадити його до льожі графині. Тимчасом же Франц встав доперва тоді, коли графиня, ледво видним рухом голови в сторону Франца, запросила його до себе.

Треба було кілька хвиль часу, щоби перейти до льожі графині і за той час Альберт поправив на собі всю одежу, не забувши ні дробинки.

Поруч графині сидів молодий мущина, який зараз встав, як тільки Франц з Альбертом з'явили ся, лишаючи своє місце прибувшим, а сам вибрав собі місце подальше від графині. Сего вимагає італійський звичай; так повинні би рівнож поступити Франц з Альбертом, коли-б графиню відвідав ще хто инший.

Франц познакомив Альберта з графинею, як одного з найвизначнійших людей сего часу, визначного зарівно суспільним становищем, як і спосібностями. І Франц говорив лише те, що можна було сказати, бо справді в Парижи всі дивили ся на Альберта, як на взір досконалости. Він додав вкінци, що Альберт жалує, що не мав нагоди познакомити ся з графинею в Парижи і рад, що нині для сього має нагоду.

Графиня на все те відповіла похиленєм голови в сторону Альберта, а Францови подала руку, як давньому знакомому. Опісля попросила Альберта, щоби заняв порожнє побіч неї місце, коли Франц вибрав собі місце в дальшій ряді за ними.

Знакомі двом людям місця й особи зближують дуже

скоро і найбільше незнайомих. Подібно стало ся і тут. Згадка Парижа, знайомих місць й осіб зблизили графиню з Альбертом в короткій хвили. Почались розпити й оповіда-
ня. Францови лишалось сидіти без діла і тому взявши льор-
нету товариша, почав розглядати салю театру.

Не розглядаючи довго, він побачив якраз перед самою
льожею незвичайно гарну жінчину в грецькій одягу і як
було видно з відповідного уладження одежі, мусіла вона бу-
ти для неї її рідною ношею. За нею, але в тіни, сидів мущи-
на; однакож його риси губили ся в сумерку.

І ся жінчина так заінтересувала Франца, що він не
втерпів, щоби не припинити інтересної бесіди графині з
Альбертом і не запитати, хто би згадана жінчина могла
бути.

— Все, що можу о ній казати — відповіла графиня — то
се, що вона в Римі живе довший час. Я бачила її на тім-же
місци, де сидить тепер, першого вечера, коли вистави в сїм
театрі починали ся і від того часу вона не опустила й одної.
Деколи приходить з мущиною, а часом лише з чорним слу-
гою.

— А що ви думаєте про вигляд її особи?

— О, що до того, то вона справді незвичайно мила
жінка. Тут двох думок бути не може.

Франц і графиня усміхнули ся, що означало повну зго-
ду думок, а там графиня знов звернула ся до Альберта, а
Франц почав дальше розглядати салю театру.

Невдовзі завіса піднесла ся і почав ся балет*). Був се
оден з тих балетів італійської школи, які можна назвати
архитвором. Владжений під талановитою рукою Генрі, сей
балет не міг мати нічого більше до бажання. Було тут тіль-
ко принади, смаку і пляновости, що не було особи, яка
би на хвилинку лишилась без належного їй діла, або яка би
одиноким рухом опізнилась, або не відповіла як слід своїй
задачі. Сто і пятьдесят осіб здавались не окремими осо-
бами, але частинками складної, гарної машини, що по на-
значеним наперед правилам виконують належну їм роботу.

Назва балета була „Поліска”.

Однакож Франца так заінтересувала незнакома жінчи-
на в грецькій одягу, що він зовсім не звертав уваги на ба-

*) Балет — драматична штука, введена при помочи танців і му-
зики.

лет. Тимчасом же загадочна жінка була захоплена балетом до найвищої міри.

Та коли на її лиці малювалось майже дїточе захоплення, то її товариш здавався зовсім байдужним, дрімачим. Протягом балета він ані не здригнувся; ані гук труб, ні дзвенькіт цимбалів, ані хінські дзвінки його, здавалось, не вражали. Коли все кругом звеніло і ворушилось, він оден не бачив всего того і не брав в нїм участі. Його інтересував инший світ, світ сонних мрій.

Такого бодай можна було догадувати ся.

Вкінці балет закінчив ся серед найгучніших оплесків захопленої публіки.

Через те, що між двома актами опери в італійських театрах бувають балети, павзи між діями бувають дуже короткі. Розуміє ся, що з того користає не тільки публіка, але також артисти, які мають досить часу перебрати ся і пристойти себе до дальшої гри, поки танцюристи чарують гостей формами принадних рухів.

Почалась овертюра*) до другого акту опери. Тепер Франц зауважив, що дрімачий товариш гарної жінчини в грецькїм одягу, встав і примістив ся побіч неї. З його приходом вона обернулася, сказала кілька слів, а там віддала всю увагу тому, що діялось на сцені.

Однакож лице того рівнож незвичайного чоловіка лишило ся і дальше в тіни до тої міри, що Франц не міг робити яких будь дальших спостережень.

За хвилюку завіса піднесла ся і гра почала ся наново. Се відвернуло увагу Франца від гарної жінчини; він почав слїдити за тим, що діяло ся на сцені.

Друга часть „Парижанки” починаєсь гарним дуєтом, підчас якого Парижанка в часі сну виявляє Аццови свою любов до Уга. Вражений сим Аццо переходить всі степені закисти, поки вкінці не прийшов до рішення, що жінка його зраджує. Тоді він серед божевіля і розпуки будить невірну жінку, каже, що йому відома її провина і трозить їй пїмстою.

Се найкращий, найбільше вразливий і страшний дует, який сотворило могуче перо Донїзеттого. Франц слухав

*) Овертюра — музична гра, що попереджає щось важнїйше; початок.

його тепер уже третій раз, але хоч на музику він не був аж надто вразливий, дует зробив на него глибоке вражінє. Не диво, що при кінці дуєта він разом з захопленою публікою підняв ся на ноги, щоби нагородити гру щирими оплесками, коли нараз, серед недокінченого „браво” його гортис зазмер на устах. Франц побачив, що товариш жєнщини в прецькім одягу рівнож захопив ся грою до тої міри, що піднявши ся вийшов наперед, так, що лице і ціла стать доси незнакогого стала видною.

І хтож був сей чоловік? Франц в одній хвилині пізнав в нїм нікого иншого, як Синбада Моряка з Монте Кріста, або чоловіка, якого бесїду припадково чув посеред мурів Колїзею попередного вечера.

Францови здавало ся, що часть загадки розвязана — загадочний чоловік мусить мешкати в Римі — думав він.

Здивованє несподїванкою виявило ся на лиці Франца до тої міри, що се зауважила графиня. Вибухнувши полосним смїхом вона запитала Франца про причину.

— Панї — відповів Франц — недавно я питав вас, чи відома вам ся Альбанка, а тепер запитаю, чи знаєте щобудь про її чоловіка?

— Ні — відповіла графиня — про него не знаю таксамо, як і про неї.

— А хиба-ж ніколи передтим ви його не бачили?

— Що за питанє — щиро французьке! Але хиба не знаєте, що ми, Італїйки, дивимо ся лише за мущиною, якого любимо?

— Се правда — відповів Франц.

— Все, що могла би я сказати — говорила дальше графиня, прикладаючи до очий льорнету і звертаючи її до льожі, о яку ходило — є се, що мущина, про котрого питаєте, виглядає так, ніби недавно викопали його з гробу. Він подібний більше на трупа, якому якийсь грабар дозволив вийти з гробу, щоби відвідати наш світ, ніж на житючого чоловіка. Який же він страшно блідий!

— Він завсїгди такий блідий, яким ви його тепер бачите — зауважив Франц.

— Отже-ж виходить, що ви його знаєте? — запитала графиня. — Коли знаєте, так ваш обовязок менї сказати.

— Менї здаєсь, що бачив я його передтим. І думаю, що він мене пізнав також.

— Розумію, добре розумію — сказала графиня і стрясась, немов від зимна — що хто раз бачив того чоловіка, не забуде його ніколи.

Так отже було видно, що почуте, яке зродилось в душі Франца, не опраничалось до него одного; зовсім чужа особа, не будучи до того ні троха упередженою, побачивши незнакомого, відчула те саме, що і він.

Коли графиня звернула другий раз льорнетку в сторону інтересного муштини, Франц запитав:

— Що-ж думаєте про того чоловіка?

— Думаю, що се ніхто інший, як привид Лорда Рутвена.

Така нова думка графині заінтересувала Франца. Коли щось може заставити чоловіка вірити в опирі, то сей блідий, загадочний чоловік перший міг розбудити таку віру.

— Я мушу розвідатись хто він і що він за оден — сказав Франц встаючи.

— Ні, ні! — задержала його графиня — не лишайте мене! Ви мусите відпровадити мене до дому. Я не позволю вам відійти!

— Чи справді сей чоловік — шепнув Франц — викликав у вас страх?

— Я розкажу вам — відповіла графиня — що є всему тому причиною. Байрон присягав ся, що він вірить в істнування опирів і запевняв мене, що навіть їх бачив. Він описував їх вигляд і сей чоловік нагадує мені зовсім сей опис — чорне, як вуголь, волосє, великі, ясні, блискучі очі, з яких немов палає неземний, дикий вогонь і лице бліде, як лице духа. Зауважте також, що жінщина, яка є з ним, рівнож не подібна до звичайних жінщин. Вона не тутешна, а з Греції, єретичка і можливо, що розумієсь на магії, як і він. Тому я прошу, щоби ви не здибали ся з ним бодай сего вечера. Се вже можете зробити завтра, коли він вам надто інтересний.

Франц зачав поясняти, що в него є причини, які спонукують його розвідатись сейчас про інтересного чоловіка, однакж графиня стояла при своїй думці.

— Слухайте — говорила вона — я йду до дому. В мене ніякої збереть ся гурток знайомих, длятого я і так не можу бути до кінця опери. Чи-ж не згодитесь відпровадити мене до дому?

Не лишало ся для Франца нічого иншого, як згодити ся на жаданє графині. З поведеня графині було видно, що се не були звичайні жіночі примхи. Страх графині почав Франц оправдувати за хвилину, коли пригадавши собі все, що знав і чув про сего загадочного чоловіка, зауважив в себе самого немов почутє якогось забобонного страху.

Графиня сейчас опустила театр. Коли всїдала до по-возу, Франц зауважив, як її рамя дрожало, очевидно зі стра-ху.

Коли прибули до дому, Франц побачив, що нікого з чужих тут не було і графиня зачала виправдуватись:

— Признаюсь вам, що чую ся нездорова і треба мені спокою. Той незвичайний чоловік зовсім випровадив мене з рівноваги.

Франц почав сміяти ся.

— Добре вам сміяти ся — почала знов графиня — хоч мабуть і вам не до сміху. Та дайте мені одно приреченє.

— Що-ж таке?

— Перше приречіть.

— Коли так, то скажу, що все зроблю, що захочете, крім того, щоби не розвідатись ближше про того загадочно-го чоловіка. В мене є багато причин, яких я тут не згадую а які заставляють мене допитатись, хто він такий, звідки при-йшов і куди пійде.

— Уперті-ж ви! Звідки він прийшов — не знаю, але ку-ди пійде — не штука вгадати: до пекла йому дорога, от що!

— Ні, краще вернімо до справи, про яку говорили. Що маю вам приречи?

— Приречіть мені, що сейчас вертаєте до готелю, зали-шаючи на тепер все, що може відносити ся до того стра-шного чоловіка. Між чоловіком, якого лишаємо і тим, з яким сейчас здибаємо ся, є певна звязь, ось чому я не хочу, щоби ви були посередником між мною і тим чоловіком. Що иншого завтра, тоді робіть, як вам подобає ся. Одна-кож здаєсь мені, що коли-б ви коли будь привели його близько мене, я вмерла би зі страху. Тепер же добраніч! Вертайте і старайте ся заснути та забути всі немилі згадки сего вечера. Хоч що до мене, то ледво, чи зможу я спати сеї ночі. Добраніч!

Коли Франц прибув до готелю, Альберт вже вернув з театру і перебравшись до снання, кузив цигаро.

— Мій друже — крикнув він, побачивши Франца — невжеж се справді ти? Аджеж я думав, що ти вернеш не скорше, як рано.

— Альберте — відповів поважно Франц — я рад, що маю нагоду сказати тобі, що ти держиш ся дуже несправедливого погляду що до італійських жінок. А мені здавалоб ся, що твої любовні невдачі повинні би вже раз зробити тебе иншим чоловіком.

— Дивно тобі Франце, але хиба-ж сам чорт зрозумів би тих твоїх жінок? Вони подають тобі руку, вони говорять з тобою шепотом, вони просять, щоби ти товаришив їм до дому. Аджеж коли-б парижанка четверту часть на подібний лад собі дозволила, то про ню зараз пішлаби лиха слава.

— Отсе-ж і є, чого ти не можеш зрозуміти. Італійські жінки живуть більше громадським житєм, а не самотою, через те їх поведене мусить бути таке, яким воно є, отже зовсім природне. І так се тут всі розуміють. Крім того графиня була дійсно занепокоєна.

— Занепокоєна? Ха, ха, ха... Ким? Чи тим поважним добродієм, що сидів проти нас з гарною женщиною? А ось, я здибав ся з ними при виході з театру та хоч повісь мене, а не вгадаю, чим він кому може бути страшний? Се-ж гарний мущина, відлично одягнений, сказатиб — після французького смаку, трошка блідий, але-ж ти знаєш, що блідість, се якраз знак вишшости.

Послідна увага Альберта викликала усмішку на лиці Франца. До блідих належав також Франц і власне тим гордив ся, як великого значіння прикметою.

— Можливо, що за тобою слушність — потакнув Франц — і я рівнож запевнююсь, що страх графині не мав жадної розумної основи. Але чи чув ти, можливо, його бесіду?

— Так, чув дещо, але се була новогрецька мова. Я пізнав се по попсованих грецьких словах. Бо ти може і не знаєш, що я в школі належав до перших „Греків”.

— Говорив новогрецькою мовою, кажеш?

— Так я думаю.

— Більше і не треба — сказав півголосом до себе Франц — се без сумніву він самий.

— Що ти кажеш? — почав допитуватись Альберт.

— Нічого, нічого! Але бачу, що ти щось тут робиш.

— Несподіванку, друже, хочу зробити.

— Славно! Тільки-ж яку?

— Ти-ж знаєш, що неможливо дістати повоза.

— Чому-ж би не знав?

— Отже в мене є чудова думка.

Тут Франц глянув на Альберта так, немов казав: „В тебе завжди більше думок, ніж роботи”.

— Бачу, ти не довіряєш — почав Альберт — отжеж знай, що в мене в голові не дурниця.

— Можливо.

— Отже слухай! Чи ти певний, що повоза не дістанемо?

— Майже певний.

— І коний таксамо.

— Так.

— Але звичайний віз можна дістати?

— Мабуть, що можна.

— І пару волів?

— Правдоподібно.

— Отже тепер бачиш, невіре, що коли буде віз і воли, то і діло пійде як слід. Віз треба прибрати зі смаком, а коли до того ми оба одягнемося, як неаполітанські жінці, то без сумніву звернемо на себе увагу і може навіть зазависть усіх. А було би ще краще, колиб графиня прилучила ся до нас в одязі селянки з Пуццолі, або Сорренто. Тоді наша група зовсім певно викличе загальний подив, тимбільше, що графиня сама собою красавиця.

— Вкінці мушу признати,, що думка в тебе, Альберте, справді оригінальна — притакнув Франц — на яку ледво чи хто спроміг би ся. За ню мушу тебе похвалити!

— Отже бачиш! Римляни думали, що ми, чужинці, не доставши повозів, будемо йти пішки за їх повозами, як жебраки позаді походу. Отже тепер побачать, що в нас на все є рада!

— А чи говорив ти вже кому будь про свій плян.

— Нікому, крім нашого господаря. Вернувши з театру я покликав його, все розказав і він запевнив мене, що лекшого нічого не може бути. Я хотів навіть, щоби роги волів позолотити, однакж він пояснив, що на таку операцію треба три дні часу, отже на сей раз мусимо вдовольтись, чим можна.

— Де-ж він тепер?

— Хто?

— Наш господар?

— Вийшов прилагоджувати наш віз. Завтра може бути за пізно.

— Виходить, що він зможе дати нам відповідь нині?

— Він може надійти кожної хвили.

В тій же хвили двері отворили ся і за порогом показала ся голова Пастрінього.

— Позвольте? — запитав він.

— Просимо, просимо! — відповів Франц.

— Отжеж чи знайшли ви бажаний віз з волами? — запитав Альберт.

— Навіть лучше, ніж се — відповів Пастріні з очевидним вдоволенням чоловіка, що вміє виконати як слід поручену йому справу.

— Обережно, пане Пастріні — звернув жартом увагу Альберт — бо лучше деколи є гірше від доброго.

— Сим разом, ваша ексцеленціє, противно і можете цілу справу на мене лишити — запевнював Пастріні.

— Та все-ж рад би я знати, як справа маєть ся — запитав Франц.

— Мабуть вам, ексцеленціє, відомо — почав пояснити Пастріні — що на сїм поверсі мешкає також граф Монте Крісто?

— Мені здаєсь, ми про се не знали — перехопив Альберт.

— Отже граф Монте Крісто, довідавши ся про ваш клопіт, дає вам місце в своїм повозі і два місця в його вікнах в Палаті Росполі.

Альберт і Франц глянули оден на другого.

— Тількиж чи по вашій думці ми повинні прийняти пропозицію незнакомого нам чоловіка? — запитав Альберт Пастрінього.

— Що-ж се за чоловік, той граф Монте Крісто? — запитав рівночасно Франц.

— Незвичайно поважна особа, хоч і не знаю, чи він Сицилієць, чи Мальтанець. Однакож про його великий характер нема сумніву, як про його багатства, що рівнають ся копальни золота.

— Мені здаєсь — почав Франц півголосом до Альберта

— що коли той граф здобув собі такі похвали нашого господаря, то повинен би був звернутись до нас зовсім іншим способом. Він написав би, або...

В тій хвили хтось застукав до дверей.

— Прошу! — закликав Франц і сейчас на порозі з'явився слуга в незвичайно елегантній ліберії*) і подаючи дві картки, сказав:

— Від пана графа де Монте Крісто панови графови Альбертови де Морсерф і панови Францови Епіней. Пан граф де Монте Крісто просить позволення відвідати згаданих панів, яко своїх сусідів і рад довідатись, о котрій годині можуть його прийняти.

— Отже маєш несподіванку — шепнув Альберт Францови.

— Скажи панови графови — звернув ся Франц до слуги, що ми будемо раді самі його відвідати.

Слуга поклонив ся і вийшов.

— Се, що називаєсь вміти гарно вдарити — сказав Альберт. — Ви, пане Пастріні, зовсім не милили ся. Граф Монте Крісто є без сумніву чоловіком незвичайного виховання.

— Отже ви приймаєте його пропозицію?

— Розумієсь! Однакож признаюсь, що рівнож шкода воза з волами і групи женців. Се зробило би небувале вражіє. І колиб не вікна в Палаті Росполі, то хто знає, чи не лишив би ся я при своїм власнім плянї. — А що ти на се, Франце?

— Я з тобою годжу ся. Лише вікна в Росполі тут рішають.

Згадка про два місця в Палаті Росполі пригадала Францови бесїду, яку він підслухав попереднього вечера на руїнах Колізею, бесїду, в якій чоловік в плащи з'обов'язав ся освободити нещасного засудженця. Отже колиб чоловік в плащи був тим самим, якого він бачив вечером в театрі, він би його тепер пізнав.

Францови тої ночі спало ся і не спало ся. Він рад був найскорше розв'язати тайну і чекав ранку майже без сну. Слідуючий ранок розвіє всякий сумнів і здогади.

В осьмій годині Франц був вже на ногах, хоч Альберт,

*) Ліберія — одїж одної краски і форми для служби.

для якого справа не була такою важною, спав ще як найсолодше.

Перше діло для Франца було покликати господаря. Коли Пастріні з'явився, Франц запитав:

— Пане Пастріні чи на нині не призначене виконане смертних засудів?

— Так, ваша ексцеленціє — відповів Пастріні — але коли вам ходить о те, щоби роздобути місце в вікні, то ви дуже опізнились.

— О, ні, о се мені не ходить. Мені хотіло б ся лише знати, кілько є засудженців, їх імена і рід смерти.

— Сим можу сейчас послужити, бо власне перед хвилиною принесено мені опис всего того.

— Та невжеж разносять такі описи?

— Так. Попереднього вечера перед виконанем засуду розвішують на всіх рогах вулиць деревляні таблиці з іменами, провиною і родом смерти, якою засудженці мають згинуті. Се робить ся на те, щоби вірні вчас заносили свої мольби до Бога з просьбою о щирій жалі для засудженців.

— А чи вам приносять ці оповіщення окремо також на те, щоби і ви молили ся? — запитав Франц Пастрінього.

— Ох, жартуєте, ексцеленціє. Я з'обов'язав чоловіка, котрий разносить оповіщення, щоби доручував їх і мені, як доручує театральні оповістки. Се-ж потрібне, щоби гості, які в мене перебувають, могли вчас про все довідувати ся.

— Така дбалисть про гостей заслугує вам, пане Пастріні, велике признане.

— Я виконую лише людський обов'язок, виконую по своїм силам.

— Се я бачу, пане Пастріні і будьте певні, що не забуду про вас згадати добрим словом, де би я не пішов. Тимчасом же чи можу бачити ті оповістки?

— Так, в сій хвили. Я одну повісив якраз побіч ваших кімнат.

Сказавши се Пастріні отворив двері, зняв таблицю і передав її Францови, який почав читати на ній ось що:

Повідомляє ся загал, що в п'ятницю, 23-го лютого, в перший день карнавалу, на площі дель Попольо, трибунал де ля Рота виконає дві езекуції*). Один з засуджених звесь Андрій Рондоля,

*) Езекуція — виконане засуду. Також примусове стягане державних належностей.

другий Пеппіно, званий також Рокка Пріорі. Перший з них замордував дуже поважного і примірного священика, іменем Дон Цезар Терлінія, з церкви св. Івана Лятеранського. Другий був в іспілці з лютим і кровожадним бандитом Люїгі Вампою і з його опришками. Першого убють, другий згине під гільотиною. Просить ся щирих сердець о молитву для нещасних, щоби Бог позволив їм зрозуміти їх злочин і розбудив в їх серцях щирий жаль за поповнену провину.

В оповістці повторялось якраз те, що Франц передучера чув на руїнах Колізею. Імена засуженців, їх провина і рід кари, все було те саме. Виходить отже, що одним з тих, що передучера бесідували, мусів бути Люїгі Вампа, а другим ніхто інший, як Синбад Моряк.

Та час ішов, доходила девята година й Франц вже хотів будити Альберта, коли той нараз вийшов зі своєї кімнати зовсім зібраний. Справа карнавалу більше інтересувала Альберта, ніж Франц сподівався і не давала до пізна спати.

— Тепер, пане Пастріні — звернув ся Франц до господаря — коли ми оба готові, то чи по вашій думці ми могли би сейчас відвідати графа Монте Кріста?

— Се більше, як певне — відповів Пастріні — бо граф встає зазавжди дуже рано. Я певний, що він встав вже давно.

— Отже вірите, що ми не поступимо нерозважно, коли його сейчас відвідаємо?

— Цілком ні.

— Коли так, то збирай ся, Альберте.

— Я вже зібраний — відповів Альберт.

— Отже ходімо і подякуймо нашому добродієви за його гостинність.

— Ходімо.

Пастріні пішов попереду на другу сторону широкого коритара і наблизивши ся до дверей, задзвонив. Сейчас показав ся в дверях слуга.

Вклонивши ся, слуга попросив їх до середини. Товариші перейшли через дві кімнати, прибрані з таким смаком і добірністю, що подібного під дахом сего готелю не можна було надіяти ся. Вкінці спинили ся в гостинній*) з найдобірнійшою обстановою. Долон розстеляв ся дорогий турецький ковер, а кругом стояли наймякші софи з подушками, що так і манили до себе всякого. На стінах було видно обра-

*) Гостинну кімнату звуть в французька — сальон.

зи найвизначнійших малярів, а тяжкі заслони з другої матерії закривали кількоро дверей, що мала ся кімната.

Слуга, що впровадив наших знайомих, увійшов за одну з заслон, а коли отворив двері, почули ся звуки струнного музичного інструменту. Однакож двері сейчас замкнули ся й оба товариші не мали часу вслухати ся в зміст і якість музики.

— Ну, що-ж думаєш ти про все те — запитав Франц Альберта.

— Я певний — відповів Альберт — що се мусить бути або великий спекулянт єспанськими фондами, або князь, що подорожує інкогніто**).

— Тихо — звернув увагу Франц — він вже йде!

Ще Франц не докінчив, як двері заскрипіли, заслона розсунула ся і владитель сих кімнат з'явив ся перед обома товаришами. Альберт підняв ся в одній хвили, щоби його привітати, однакож Франц був настільки приголомшений появою загадочного графа, що сидів в кріслі, мов би прикований. Аджеж той, що увійшов, був чоловіком, якого слова Франц чув на Колізею, якого він бачив опісля в театрі і в якого гостив на острові Монте Крісто.

РОЗДІЛ XXXV.

Виконанє смерти.

— Панове — сказав граф Монте Крісто увійшовши до кімнати — даруйте, що я перший вас не відвідав. Але не хотів я непокоїти вас вчасним ранком. Зрештою ви бажали мене відвідати, отже я остав на ваші услуги.

— Велика вам вдяка, пане графе, від мене і Франца — відповів Альберт. — Ви випроводили нас з трудного положення і без того ми задумували замовляти дуже небувалий повіз.

**.) Інкогніто — під прибраним іменем.

Граф зробив рукою рух, запрошуючи двох товаришів сідаги і продовжував:

— Вина Пастрінього за се, що скорше не послужив я вам в вашій потребі. Він не згадав мені скорше вашого клопоту, хоч я, будучи сам оден, завсїгди радо знакомлю ся з моїми сусїдами. Та як тільки я довідав ся, що можу вам допомогти, я не зволїкав ні хвилини з виконанем обовязку.

Оба товариші поклонили ся. Франц до сеї хвилі не сказав і слова — не знав, що казати. З поведеня графа було видно, що він не бажав натякати на знакомство з Францом, лишало ся отже і Францови ждати, поки сам граф зверне на сю справу. Крім того хоч Франц був певний, що перед ним той, кого він бачив вчера в театрі, одначе не був певний, чи перед ним той сам, якого він бачив ночею на мурах Колїзею. Найкраще отже було полишити розвязку загадок самому часови, а покищо звернути бесїду на справу хвилі.

— Пане графе — сказав він — ви дали нам місце в повозі і в вікнах Палати Росполї, але чи не моглиб ви порадити нас, звідки ми могли би бачити Народну Площу?

— Ага, чи не мають там виконувати смертної кари?

— Так.

— Заждїть! Вчера я мабуть дав що до сього якісь розпорядження і сподїюсь вам допомогти.

Тут граф простягнув руку і подзвонив три рази, а там звернувся до Франца:

— Чи ви колибудь думали про ощадне уживанє часу й упрощенє способу кликаня прислуги? Що до мене, то подзвонивши раз я кличу льокая, два — господаря готелю, при — мого камердинера. Так я не трачу ні хвильки часу. Та ось він...

До кімнати вступив чоловік літ п'ятьдесяти, зовсім подібний до контрабандиста, який провадив Франца до підземної палати.

— Пане Бертучіо — запитав граф — чи ви замовили для мене вікна, що виходять на Народну Площу, як я вчера був вам се поручив?

— Так ек целенціє, але се вже було так пізно, що...

— Але мені ходить о саме вікно.

— І ви його маєте. Його був вже винайняв князевич Лобанєв і я мусїв заплатити сто...

— Добре, добре, пане Бертучіо; не клопочіть сих добродіїв такими домашніми дрібницями. Вікно є і того досить. Прикажіть візникови, щоби був готовий перед дверми, а самі за хвилю пійдете з нами.

Камердинер поклонився і хотів відійти.

— Ні, заждіть! Будь ласка запитати Пастрінього, чи він роздобув оголошене екекуції.

— Сього не треба — вмішався Франц, виймаючи картку паперу — я бачив його і відкопіював.

— Дуже добре! А ви, пане Бертучіо, можете відійти і повідоміть нас, коли сніданок буде готовий. Сі панове, я вірю, зроблять мені приємність і поснідають разом зо мною.

— Алеж пане графе — сказав Альберт — ми не хочемо надуживати вашої доброти.

— Зовсім противно; се для мене буде щастем. А можливо, що колись віддасте мені рівним в Парижі. Пане Бертучіо, накрийте стіл для трох!

Після того граф взяв картку з рук Франца і почав читати:

Повідомляє ся загал, що в п'ятницю, 23-го лютого, в перший день карнавалу, на площі дель Попольо, трубунал де ля Рота виконає дві екекуції). Оден з засуджених звесь Андрій Рондоля, другий Пеппіно, званий також Рокка Пріорі. Перший з них замордував дуже поважного і примірного священика, іменем Дон Цезар Терлінія, з церкви св. Івана Лятеранського. Другий був в спілці з лютим і кровожадним бандитом Люйгі Вампою і з його опришками Першого убють, другий згине під гільотиною...

Перечитавши граф сказав:

— Так! Так воно було рішено, однакож думаю, що вчора зайшли деякі зміни.

— Невжеж? — запитав Франц.

— Без сумніву! Я був вчора вечером в кардинала Роспіліосія і там згадувано, що одного з засудженців помилювано.

— Андрія Рондолю? — питає Франц далше.

— Ні, другого — тут граф глянув на папір — Пеппіна, званого Рокка Пріорі. Отже не будете бачити, як чоловік гине під гільотиною. Однакож все таки побачите „маццолято" а се також незвичайна кара, коли бачите її вперве, а навіть і в друге. А гільотиноване річ дуже проста. Маццолято... ні, не говоріть навіть про європейські способи кари, бо вони або ще в сповитку, або се ніщо, як старинне варварство.

— Можна би подумати — сказав Франц — що ви, пане графе, студіювали різні способи мук в різних народів.

— Що до цього, то не багато є таких, яких я не бачив.

— І чи вам се справляє вдоволене?

— З початку відчував я страх, опісля став байдужим, а вкінці муки стали мені інтересними.

— Інтересними? Аджеж те вже саме наводить страх!

— Чому-ж? Смерть належить до перших клопотів життя, чому би отже не було інтересним слідити, як душа і тіло розлучаються? Як різні люди, з різними успособленнями і звичаями переходять від буття в небуте? Що до мене, то думаю, що оскільки більше смертей бачить ся, остільки самому легше вмирати; а далше ще думаю, що хоч смерть може бути мукою, вона не є покутою.

— Даруйте, але мені ваші слова незрозумілі.

— Незрозумілі? Отже слухайте. Припустімо, що хтось нечуваними доси варварськими способами убив вашого батька, матір, жінку. Ваших близьких не стало, але рана в вашім серці лишила ся на літа. Чи-ж може вона загоїти ся від того, що ви візьмете ніж гільотини і переріжете в одній хвили шию злочинцеві? Він задав вам мук на літа, а ви йому на хвилинку.

— Се правда — сказав Франц — що людська справедливість може вдоволити нас лише вчаси. Віддаємо кров за кров, от і все, але не можна жадати більше, як вона може нам дати.

— Я дам вам инший примір — сказав граф. — Візьміть на увагу, що можуть бути всякі способи злочинів, від яких можете ви терпіти, а загал не звертає на них великої уваги, не думає про них, не мстить ся. А вони можуть вас гірше ранили, ніж полумінь, ніж штилет, ніж палъ. А суспільність, яка в однім випадку з таким обуренєм тратить злочинця, в богатях других випадках зовсім байдужа. Хиба-ж не бувають подібні злочини!

— Бувають — відповів Франц — і тому власне існує хочби такий спосіб пімсти, як двобій.

— Двобій — се мила забавка. Хтось забрав вам жінку, збезчестив дочку і ви пробиваєте кулею його мозок, або отвираєте мечем груди — що-ж се? Він вплив вам отруї на ціле життя, він відобрав щасте тих, які дістали його від Бога,

щоби ним тішити ся, а ви кличете його на двобій, в яким може вийти побідником злочинець. Ні! Коли-б я хотів мстити ся, я поступив би инакше.

— Отже ви не є за двобоєм, ви не йшли би на двобій? — запитав Франц дивуючись.

— Порозумійте мене найперше — відповів граф — що я йшов би на двобій за дурницю, за зневажливе слово, за удар. А дальше йшов би тому, що будучи певним за свою зручність, я майже завсїгди вийшов би побідником. Однакож за тревале терпінє, яке мені хтось задав, я віддав би подібним, колиб се було лише можливе: око за око і зуб за зуб, як кажуть орієнталісти, наші учителі в усїм.

— А однакож — зауважив Франц — ся теорія веде до того, що ви стаєте для себе судією і карателем і тут перестає існувати власть постійно треваючого закона. Ненависть слїпа; лютє заводить людий за далеко; а хто мстить ся, той викликає жадобу пімсти в других.

— Розумієсь, коли хтось убогий, або недосвідчений. Але для всякого найгірше, що могло би його зустріти, се кара, про яку ми недавно говорили. В сїй хвили я навіть жалую, що Пеппінови не відрубають голови, а то ви мали би нагоду переконати ся, як коротко кара треває і чи про ню варта навіть згадувати. А однакож для карнавалу се інтересна тема до балачки. Се привело і нас до клопотів про вікна. На щастє ви, панове, будете мати вікно, з якого побачите все, що буде можна бачити. Та покищо сїдаймо до стола, а то йдуть повідомляти, що сніданок готовий.

В тій хвили отворили ся двері, увійшов слуга і сказав: — *Al suo comodo!*

Після того оба товариші встали і перейшли до їдальні.

При столі Франц час від часу глядїв на Альберта, хочаки відшукати вражіне, яке зробили на него виводи графа, однакож не доглядїв нічого певного. Чи Альбертови все було байдуже; чи виводи про двобій були йому до душі — і як взагалі бесїда графа подїмала на Альберта, Франц не міг в сїй хвили додуматись. Альберт їв преспокійно і з таким апетитом, немов від п'ятиох місяців не знав иншої кухні, як італійську, славною тим, що з усіх відомих є найгіршою.

Щож до графа, так він ледво доторкав ся страви, немов би ждав на ще добірнійшу і дивнійшу поживу. І мимоволі

пригадав ся Францови перестрах графині в театрі і її тверде переконанє, що сей чоловік є опиром. При кінци сніданку Франц глянув на годинник.

— Хиба спішітесь? — запитав граф.

— Мусимо полагодити багато конечних справ.

— Щож се за справи?

— Треба нам деякої одежі...

— Сим не клопочіть ся. В мене є приватна кімната на Народній Площі і ви виберете собі костюм, який буде вам до вподоби.

— Чи аж по виконанню засуду?

— Перед, або опісля, як вам до вподоби.

— Перед самою шибеницею?

— Щож... Шибениця, се також часть свята.

— Пане графе — почав тепер Франц — ми не можемо надуживати вашої гостинности. За місце в повозі і вікно в Палаті Росполі будемо дуже вдячні, але що до місця на Народній Площі, то нам прийняти його — було би за багато.

— Тількож кажу вам наперед, що стратите нагоду бачити інтересну річ.

— Тоді ви все нам перекажете, а ваше оповіданє зробить на мене не менше вражіне, як колиб я сам все бачив. Я не раз в житю рад би бачити виконанє засуду смерти, однакож ніколи на се не рішив ся. А як ти, Альберте?

— Я бачив смерть засудженця — відповів Альберт — однакож се було після цілонічної забави, отже вражіня не відчув я жадного.

— Щож до вас — звернув ся граф до Франца — чого не бачили в Парижи, те треба бачити в світі. Аджеж на те люди подорожують, щоби все бачити. Ніяково вам буде, коли хтось запитає: „Як тратять засудженців в Римі?” а ви мусите сказати: „Я не знаю”. А говорять, що се має бути великий злочинець, бо убив колом поважного священика, який його по батьківськи виховав. По моїй думці злочинець повинен згинуту від иншої збруї, ніж кіл. Дальше-ж — коли-б ви були в Еспанії, чи не хотілиб ви бачити борби биків? Припустімо отже, що перед нами також ніщо инше, як борба биків. Або нагадайте старинних Римлян з їх цирком, де для втіхи народу гинуло триста левів і сто людей. І на все те гляділи очи вісімдесять тисячів глядачів, поважні матери з дочками.

— Чи думаєш отже йти туди, Альберте? — звернувся Франц до товариша.

— Пійду. Перше мав я твою думку, але слова пана графа все перемінили.

— Отже пійдемо, Альберте. Тількиж я бажав би дістати ся на Народну Площу через Ру ді Кур — чи се можливе, пане графе?

— Можливе лише пішки.

— Отже пійду пішки.

— Та чи вам конче треба сею вулицею переходити?

— Так. Хотів би там про щось розвідатись.

— Коли так, то пійдемо разом. Я хочу довідатись також, чи мої прикази виконенню. А повіз буде на нас ждати при вулиці Бабуїно.

Тут отворили ся двері і слуга повідомив:

— Ексселенціє, чоловік в покутній одежі хоче з вами поговорити.

— Добре — відповів граф — я знаю, хто має бути той добродій. Ви, панове, відійдіть до гостинної, де знайдете на столі славні гаванські цигари. Я прийду за хвилину.

Оба товариші вийшли до гостинної, а граф другими дверми до іншої кімнати. Альберт, що був завзятим курцем, підійшов до стола і здивувався побачивши найкращий рід цигар, які він над усе любив.

— Скажи мені, Альберте — спитав Франц — що ти думаєш про графа Монте Кріста?

Для Альберта таке питання було троха несподіванкою і він відповів:

— Я думаю... я думаю, що він гарний чоловік, що вміє гідно задержати належну йому повагу, багато подорожував, багато читав, є стоїком*) і має незвичайно добрі цигари.

Тільки відповів Альберт. Та Франц і без того знав, що його товариш не любить запускати ся в глибини життя; його увага поза те, що бачить ся на житевій поверхні, не сягає.

— Але чи ти зауважив — питає далше Франц — одну інтересну річ?

— Що таке?

— Як уважно граф глядів на тебе.

*) Стоїк — чоловік, що однаково холодно приймає смутки і радощі.

— На мене?

— Так.

Альберт призадумався.

— Річ проста — сказав він по хвили. — Я виїхав з Парижа перед роком і граф бачить, що мій одяг не належить до найновішого крою. Природно отже, що він уважає мене за провінціяла*). Тому ти, Франце, повинен при першій стрічі з графом направити його невластивий погляд.

Франц усміхнувся. По хвилині увійшов граф.

— Тепер я панове, на ваших услугах — сказав він. — Повіз їде одною дорогою до Народної Площі, а ми підемо другою, а коли згодитесь, то через Ру ді Кур. Візьміть отсих цигарів, пане Морсерф.

— Дуже радо! Італійські цигари вже мені надоїли, а сі я вам зверну з подякою, коли завітаєте до Парижа — сказав Альберт.

— Дуже рад сьому, пане Морсерф. В Парижі думаю бути невдовзі і коли дозволите, я вас відвідаю. Але поки що ходімо. Часу гайти годі, бо вже пів до першої.

Граф й оба товариші зійшли на долину. Тут візник дістав приказ їхати вулицею Бабуїно, а вони самі пішли в напрямі Еспанської Площі і Фратінської Дороги, отже попри Фіаню і Палату Росполі. Власне о вікна в Росполі ходило Францови і він, заховуючи можливу рівнодушність, запитав графа, котрі його вікна.

— При послідні — відповів граф таксамо байдужо, не підозріваючи навіть, що Францом руководило щось більше, як звичайна цікавість.

Франц глянув на вікна і побачив, що бічні були заслонені жовтою шовковою матерією, а середне білою з червоним хрестом. Тепер не було сумніву, що чоловіком в плащи в Колізею був не хто инший, як граф. Вікна, як видно, були вже прибрані, однакж деінде приготування до великого свята доперва робилися.

Франц, Альберт і граф йшли далыше і невдовзі дійшли до Народної Площі. Тут зібрала ся вже велика товпа народу, понад головами якої підносились два видні предмети — обеліск**), на верху якого стояв хрест і який вказував,

*) Провінціял — чоловік з поза більшого міста, або села, що не знає вимог і звичаїв великого міста.

**) Обеліск — високий камінний чотиригранний стовп, з остро закінченим верхом.

де якраз середина площі, а перед обеліском було підвисшене, на яким блищав великий ніж мандаї, себто італійської гільотини. На розі вулиці здибали вони камердинера, що чекав на свого пана.

Вікно, винайняте за немалу ціну, було на другім поверху великої палати, між вулицями Бабуїно і Монте Пінчіо. Воно виходило з малої кімнатки, яка була за спальнею, отже сама собою дуже спокійна. На кріслах в сій кімнатці лежали добірні костюми з білої і голубої сатини.

— Ви лишили мені вибір костюмів — сказав граф — отже я вибрав отсі, що сего року будуть найбільше в моді. Крім того вони самі собою практичні, бо не знати на них муки, що сиплеться з конфетів.

Франц чув сі слова лише на половину. Його увагу захопляла Народна Площа, прикрашена такими страшними інструментами. Се перший раз Франц бачив гільотину — гільотину, бо римська „мандая” збудована зовсім на лад французької гільотини. Великий кривий різак, що ріже вгнутим краєм, спадає з меншої висоти, отсе і вся різниця.

В сій хвили на рухомій дошці, на яку кладуть злочинця, сиділи два чоловіки і доїдали перекуску, чекаючи на злочинців. Полуденок складав ся з хліба і ковбаси. Оден з чоловіків підніс дошку, виняв флящину з вином, напив ся і подав другому.

Сі люди, се були помічники ката. На їх вид Францови виступили зимні кроплі поту на чоло.

Обох злочинців переведено попереднього вечера з Нової Вязниці до невеличкої церкви Діви Марії, і тут в малій, відгородженій каплиці провели вони ніч, кождий з священиком. Перед загородою стояли два сторожі, яких час від часу змінювано.

По обох боках церковних дверей стояли тепер два ряди карабінерів. Ряди простягались аж до шибениці й кружили її колесом, полишаючи стежку на десять стіп широку, а коло гільотини стежку широку на сто стіп. Все инше місце поза тим заповняв народ, як здавало ся — самі голови. Богато тримали на руках, або на раменах дітей і так діти могли найкраще все бачити.

Цілий горб Пінчіо був таксамо вкритий людьми і виглядав на величезний театр, заповнений народом. Балькони двох церков були таксамо заповнені людьми. Повно лю-

дий було і на церковних схолах і в кождім заглибленю стіни стояв хтось, немов статуя святого. Слова графа, що найінтересніший вид дає смерть, були правдиві.

В так поважній хвили можна сподівати ся якнайбільшої тишини, а однакож було зовсім инакше. Кругом було чути крики, веселі вигуки і сміхи. Було видно, що смерть двох злочинців числить ся до радостей карнавалу.

Нагло гамір затих — се двері церкви отворили ся. Вслід за тим показала ся промадка покутників, вбраних від голови до ніг в одержу з грубого полотна, на лици з дірками для очий і кождий з них ніс в руці запалений смолоскип.

За покутниками ступав чоловік величезної будови. Цілою його одержу були полотняні штани, на лівім боці яких висів великий ніж, а на правім рамени ніс тяжку довбню. Пруди його були зовсім голі. На ногах мав сандали, привязані до ніг шнурками. Се власне був кат.

За катом йшли оба засуджені на смерть — перший Пеппіно, а дальше Рондоля. В такім порядку мали вони за хвилию згинуті. Пеппіно йшов твердим кроком, а Рондолю піддержували два священники. Час від часу засуджені цілували хрест, що до них простягала рука священника.

На вид всего того коліна Франца затремтіли. Він глянув на Атьберта — він був білий, як крейда і механічно кинув цигаретку, не докуривши її і до половини. Оден граф не відчував, здавало ся, нічого; навіть легкий румянець виступив на його бліде лице. Цілий його вигляд набрав диких рисів тигра, що готовив ся скочити на добичу; в одних лише очах було видно теплу чутливість, якої Франц доси нігде не бачив.

Тимчасом похід з церкви наблизив ся й облича обох засуджених стали видні.

Пеппіно був чоловіком дваїцять чотири, або п'ятьох літ, гарної будови, з обсмаленим на сонци лицем. Голову держав він просто, немов хотів доглянути, на котрій стороні його освободитель.

Рондоля був малий і грубий. З його лица було видно злочинця, але вік тяжко було означити. Йому могло бути літ трийцять, а могло бути і багато більше. У вязниці виросла йому велика борода. Ідучи він опустив голову на пруди; ноги під ним згинали ся.

— Мені здавалося, що ви говорили — звернув ся Франц до графа — що буде лише одна езекуція.

— Я так говорив — відповів граф холодно.

— А отжеж є двох злочинців.

— Так, однакож згине лише оден; другий буде жити ще багато літ.

— Але щоби прощенє не прийшло за пізно — зауважив Франц — тут хвиля рішає.

— Ось воно вже і є! — відповів граф.

В хвили, коли Пеппіно підійшов до мандаї, з'явив ся позаду народу покутник, пропхав ся через жовнірів і підійшовши до начальника покутників, подав йому папір. Переглянувши письмо, начальник підніс руку до гори і сказав голосно:

— Слава Господеви і також Його Святости! Ось прощенє для одного з злочинців!

— Прощенє! Прощенє! — залунало довкруги.

Сї оклики збудили Рондолю. Він підніс голову і запитав:

— Прощенє... кому прощенє?

— Пеппінови, званому Рокка Пріорі — відповів голова покутників, подаючи папір комендантові карабінерів.

Відповідь зовсім протверезила Рондолю і він почав кричати:

— Для Пеппіна? Чому-ж не для мене? Ми повинні разом гинути. Мені се давно говорили. Ви не маєте права мене одного вбивати! Не маєте!...

І він вирвав ся з рук священиків та почав кидати ся, як лютий звір, пробуючи розірвати шнурок, яким його руки були звязані. Бачучи се кат дав знак помічникам і ті почали приборкувати розлюченого до безтями чоловіка.

— Що се з ним? — запитав Франц, не добре розуміючи римський діалект.

— Хиба-ж не бачите? — відповів князь. — Сей чоловік, що має вмерти, лютий, що його спів-нещасливець разом з ним не гине. Він скорше пірвав би його на кусні, ніж позволив би жити, коли йому самому жити не можна. Ох, люди! люди! крокодилі! — закликав граф голоснійше — по сїм я вас пізнаю! В усіх часах ви однакові!

Довгий час помічники ката бороли ся з Рондолею нїм позалили його на землю. Він опирав ся до послїдного, викрикуючи:

— Сей також повинен вмерти! Він мусить вмерти! Я сам вмирати не буду!

— Глядіть, глядіть! — сказав граф, захопивши за руки обох товаришів — глядіть! Се надівсе інтересне. Бачите чоловіка, що піддався вповні конечности і йшов до шибениці, як боягуз, щоби тут без опору вмерти. Але чи знаєте, що заставило його таким бути? Заставило те, що хтось другий має разом з ним терпіти і вмерти. Ведіть дві вівці чи два воли до різника і дайте одному знати, що його товариш не згине, а вівця буде блеяти з радости, віл буде рикати, але чоловік — на якого Бог поклав першу і найважнішу заповідь любови ближнього, якому дав змогу висловляти думки — що він каже, коли бачить, що його ближній не гине разом з ним? Проклинає! Слава чоловікови, архитворови сотворіня! — додав граф тоном повним глуму.

Загал, що з початку приглядався борбі помічників кат з Рондолею спокійно, став опісля проти Рондолі. Почулись крики:

— Убити його! Убити!

Франц не міг знести такої страшної сцени і відскочив від вікна, але граф злапав його за руки і сказав:

— Що ви отсе робите? Чи жалієте його? Колиб ви почули крик „Скажений пес”, ви певно хопили би рушницю і не надумуючись убили би його. А ціла його вина булаби хиба в тім, що його другий скажений пес покусав. А однакж ви жалуєте чоловіка, який не будучи укушений, убив свого добродія і який не могучи тепер ще кого будь убити, хоче, щоби бодай хтобудь згинув разом з ним. Ні, ні! Дивіть ся!

Але казати не було потрібно, бо Франца і без заохоти графа заінтересувало те, що далше діялось. Помічники висадили Рондолю на підвищенє і там, мимо крику і сіпаня, поставили його на коліна.

В тій хвили кат став коло злочинця і підносячи довбню, дав знак поміщикам, щоби відступили на бік. Не встиг Рондоля піднести ся, як тяжка довбня вдарила по лівій стороні його голови. Почув ся глухий, тяжкий звук і чоловік повалився лицем до землі, а упавши обернувся лицем до гори. Кат кинув довбню, виняв ніж і перерізав горло Рондоли. Після того став йому на живіт і підносячись та опускаючись, почав цілою вагою свого тіла натискати, а за кожним по-

тиском струя крови бризкала з горла Рондолі.

Франц не міг довше встояти на ногах і напів оmlлий спустив ся в крісло; Альберт блідий, з замкненими очима держав ся рукою віконної заслони; оден граф був зовсім спокійний і дивив ся, немов ангел-мститель, перед себе.

РОЗДІЛ XXXVI.

Карнавал в Римі.

Коли Франц відзискав свідомість, він побачив, що Альберт пє воду, а граф надягає новий костюм. Глянувши ненароком в вікно він побачив, що все, що його так прибило, зовсім зникло. Не було вже ані шибениці, ані ката, ані злочинця. Лишив ся сам народ, що ворухив ся і гаморив під свіжим вражінем того, що недавно стало ся.

В тій хвилі роздав ся голос дзвона з Монте Чіторіо — дзвона, яким звіщають лише смерть папи і початок карнавалу.

— Хиба що небудь стало ся? — запитав Франц.

— Нічого — відповів граф — лише те, що карнавал почав ся. Отже скоренько одягайтесь.

— В дійсности ся страшна сцена минула, мов сон — згадав ще про недавнє Франц.

— Сеж і є сон, ніщо більше! Привид, що так вас вразив.

— Так, що до мене. Але як для злочинця?

— Се сон для него так само. Одно хиба, що він заснув непробудимим сном, а ви пробудили ся. Але хто знає, котрий з вас щасливіший?

— Але Пеппіно — що з ним стало ся?

— Пеппіно розумний хлопець. Почувши себе свободним він зник з гурта, не кажучи нікому нічого. Але одягайтесь. Пан Морсерф вже майже готовий.

— Невжеж тобі справді так дуже запахла гульня? — звернув ся Франц до Альберта.

— Сказавши правду — ні! Однакож дуже рад, що бачив

отсю екзекуцію. Слова пана графа аж дуже правдиві, що коли до таких образів привикнеш, то лише вони можуть тебе зворушити.

— З тим додатком — звернув увагу граф — що се та-кож найкраща хвиля для зрозуміння характерів. На порозі шибениці спадає маска, яку чоловік носив ціле жите і показує ся правдиве його лице. Так і тут стало ясним, що Рондоля не належав до гарних людей. Однакож час одягати ся, пане Франц.

І Франц почав одягати ся. Він надягнув костюм і на лице заложив маску. Коли зійшли на долину, на них чекав вже повіз, повний конфетів і китиць. За хвилю їх повіз був вже в ряді других повозів.

Народна Площа змінилась тепер до непізнання. Пересувало ся туди море голов в масках; з усіх сторін, з усіх дверей напливали що раз то нові замасковані люди. З людьми мішались повози з такими-ж чудернацькими їздцями — а все кричить, виє, розмахує руками, крутить кулями наповненими мукою, кидає в кого попаде тісточками, конфетами, цвітами, чути прозвіска і зневаги... Ніхто на нікого не зважає, але ніхто і не ображує ся. Все покриває оден сміх.

Для Франца й Альберта все те було, немов пиятика для забуття великого горя. В їх свідомості стояв ще недавний страшний образ, однакож хвиля за хвилию він блід, аж доки зовсім не зник. Втіха, гамір закрив все. Хтось кинув жменю конфетів в лице Альбертови, посипали ся і другі невинні річі на обох товаришів і в них збудило ся бажане відплачувати другим в подібний спосіб. І почала ся справжня битва конфетами. Кождий кидав не жаліючи натуги, не дбаючи, що се може бути для когось болюче. З конфетами сиплять ся дотепні, на иншу пору зневажливі прозвіска...

Оден граф Монте Крісто був зовсім спокійний. Здавало ся, що весь той гамір його зовсім не зворушував.

Уявімо собі довгу і широку вулицю, обставлену високими каменицями. З усіх вікон повівають тисячі прапорів, звисають килими. Триста тисяч людей глядить з балконів і вікон, кидає конфети на посуваючі ся повози, сипле квітками, а їм в відповідь летять цілі китиці; сотки тисяч людей — мешканці Риму, Італії, Франції і загалом найбогатішші люди цілого світа; все в незвичайних костюмах, в

дивачних масках; всюди крики, свисти, сміх — так виглядає карнавал в Римі.

При повороті в нову вулицю граф задержав повіз і сказав:

— Панове, я висідаю, а мій повіз і моя служба на ваші повні услуги. Коли-ж навкучить ся вам їзда, маєте мої вікна.

Се було якраз проти Росполі й око Франца добачило в середнім вікні, прикрашенім червоним хрестом, гарне лице Грекині, яку він бачив з графом в театрі.

— Панове — сказав граф висідаючи — коли вам навкучить, щоби другі на вас дивили ся, маєте місце в моїх вікнах, отже дивіть ся на других. Загалом же мій візник, повіз і служба на ваші услуги.

Треба тут додати, що візник графа був одягнений в шкіру медведя а два льокаї, що сиділи на заді, мали зелений одяг і маски малпів і виробляли всякі можливі жарти і збитки до кожного, хто навинув ся.

Франц подякував графови. Щож до Альберта, так той був надто зайнятий повозом, що власне тоді наблизив ся. Се був віз повний римських селян. Коли повіз графа пустив ся далше, сказав Альберт:

— Шкода, Франце, що ти не бачив.

— Чого?

— Воза, повного селян.

— А хиба що?

— Гарні жєнщини!

— Шкода, Альберте, що ти в масці, а то хто знає, чи не познакомив ся б з ними.

— Можливо — сказав Альберт ніби жартом, ніби поважно — та я вірю, що протягом карнавалу буде нагода по-знакомити ся.

Однакож час минав і не було нагоди виробити знакомства з ніким. Вправді стрічав він віз з гарними селянами кілька разів, однакож на тім і кінчило ся. Оден лише раз вийшло щось, що могло довести до знакомства. Коли наблизив ся віз з селянами, Альберт замірив ся кинути на них вязку цвітів і, чи навмисне, чи нехотячи, струтив собі маску з лица. В відповідь йому полетіла вязочка фіялок, а хоч і Франц і кождий посторонний глядач міг би думати, що

фіялки були призначені для Франца, Альберт забрав їх, причепив на прудях і повіз посунув ся далше.

— Бачиш — сказав Франц — се початок історії!

— Ти жартуєш, а я дійсно так думаю і тої китички я не кину — відповів Альберт.

— Алеж чому я мав би жартувати, коли тобою хтось справді заінтересувався?

Справа набрала ще більшого значіння, коли оба товариші знов стрітили віз з селянами — тепер особа, що кинула була вязочку фіялок, заплескала в долоні, побачивши їх на грудях Альберта.

— Славно! Славно! — сказав Франц — все складає ся як найкраще! Може краще буде, коли тебе лишу самого?

— Ні, не треба — відповів Альберт. — Спішити ся не треба, а коли хтось мною дійсно захопив ся, то ми побачимо його завтра і він дасть мені певніший знак.

— Розумний ти, Альберте як Нестор, а хитрий, як Уліссес. Та хто знає, чи не менше хитра і твоя богиня!

Того самого дня товариші не здибали ся більше з возом селян — видно, що незнакома не хотіла того самого дня продовжати початої історії. І хоч оба товариші робили кілька поворотів, воза з селянами вже не було.

Після того оба товариші вернули до Палати Росполі. Графа тут не було, а в двох вікнах сиділи люди, яких граф очевидно запросив.

В тій самій хвили роздався звук мабуть того дзвона, що заповів карнавал і всі повози зачали зникати.

Почувши голос дзвона, візник не питаючи ні не сказавши слова взагалі, повіз обох товаришів до готелю. Проти гостей вийшов Пастріні.

Перше слово Франца було — запитати про графа. Він висказав жаль, що не поспішили скорше до Росполі, де був граф, але Пастріні пояснив, що граф взяв інший повіз, який приїхав за ним до Росполі ще о четвертій годині. Крім того граф поручив Пастріньому, щоби той дав ключ від його льожі в театрі Аргентина обом товаришам.

Чуючи се, Франц запитав Альберта про його думку, але той мав інші клопоти. Він почав питати Пастрінього, чи не міг би постарати ся для нього о кравця.

— Пощо кравця?

— Щоби до завтра зроби заум два селянські костюми. Пастріні покрутив головою і мовчав.

— Даруйте, але мушу сказати, що такого можуть бажати лише Французи. На слідує тиждень кравець не пришиє одного гузика за меншу плату, як корона.

— Виходить — годі?

— Ні, порадити можна, бо костюми є готові. Лишіть се мені. Завтра, коли пробудите ся, побачите цілу купу костюмів для вибору.

— Лиши се нашому господареві — сказав Франц — а ми тимчасом пообідаймо і підемо побачити „Альжирську Італійку”.

Пастріні ще раз запевнив обох товаришів, що все буде після бажання й оба товариші подали ся на гору до своїх кімнат. Скидаючи костюм Альберт обережно заховав вязочку фіялок — сеж знак симпатії для него.

Коли товариші сиділи при столі, наблизив ся слуга і запитав, в котрій годині має ждати на них повіз. Франц й Альберт глянули на себе, боячи ся надужити доброти графа, але слуга мабуть зрозумів їх думку і сказав:

— Його екселенція граф розпорядив рішучо, що повіз має належати до вас цілий день, отже можете уживати його без страху.

Чуючи се, товариші приказали лагодити коні сейчас і, перемінивши одяг, поїхали до театру.

Ледво оба товариші усіли, як увійшла до своєї льожі графиня Г. Перший її погляд упав на льожу, в якій вона бачила недавно страшного чоловіка. Та не могла вона тимбільше не чудувати ся, коли побачила там добрих своїх знайомих. Її льорнетка була так пильно на них звернена, що Франц розумів добре її заінтересоване. І як тільки прийшла нагода, оба товариші пішли відвідати графиню. Однакож сим разом графиня посадила Франца побіч себе, а Альбертowi довело ся сидіти подальше.

— В вас не було кращої роботи — почала графиня ще, нім Франц міг сісти — як познакомити ся з тим страшним чоловіком. І бачу — ви стали найсердечнійшими товаришами.

— Так далеко ми не заприязнили ся — відповів Франц — і хиба се, що цілий день ми надуживали його щирости.

— Цілий день?

— Так. Рано ми снідали з него; цілий день їздили його повозом, а тепер користуємся його льожею.

— Отже ви його знаєте?

— І так і ні.

— Як же се?

— Се довга історія.

— Розкажіть же.

— Алеж вона вас перестрашить.

— Інша причина.

— Пождіть поки дійде до кінця.

— Дуже добре! Я люблю цілі історії. Але скажіть, як ви познайомилися? Чи хтось познакопив вас з ним!

— Ні, він з нами познакопився.

— Коли?

— Тогож вечера, як ми бачили його в театрі.

— Як же се сталося?

— Дуже просто — через нашого господаря.

— Отже він перебуває в однім потели разом з вами?

— Так, і навіть на однім поверсі.

— Яке ж його ім'я — ви певно знаєте.

— Граф Монте Крісто.

— Що-ж се за ім'я — чи не родинне?

— Ні, се ім'я острова, який він набув.

— А чиж він граф?

— Так, тосканський.

— Того на тепер досить. Але що він за чоловік сам собою?

— Запитайте пана Морсерфа.

Графиня звернула ся до Альберта з питанєм.

— Щоби бути справедливим — відповів Альберт — мушу сказати, що чоловік з яким може взяти нас десятилітнє приятельство, не міг би зробити для нас більше, як сей зробив. І зробив все так гідно, що се вказує найкраще, що він чоловік з вищих кругів.

— Отже бачу — зауважила графиня сміючись — що мій опир, се лише якийсь мільонер. А чи бачили ви також її?

— Її?

— Грецьку жінчину, яку бачили ми вчора.

— Ні! Думаю, що ми чули її пру, але самої не бачили.

— Кажеш не бачили — зауважив Альберт — та хибаж се не вона була в вікні з білими заслонами?

— Деж було те вікно? — запитала графиня.

— В Палаті Росполі.

— Хиба-ж граф має вікно в Росполі?

— Так, має три. А чи ви переїздили туди, пані?

— Розуміє ся.

— Чи ви отже зауважили дві вікні завішені жовтим, а одно білим адамашком з червоним хрестом? Се його.

— Коли так, то бачу, що він мусить бути набоб*). Чи знаєте кілька ті три вікна коштують?

— Дві, або три сотки римських корон?

— Дві, або три тисячі.

— Невжеж?

— Та хиба сей остров приносить йому такі доходи?

— Зовсім нічого — ані гроша.

— Пощож він його купив?

— Для примхи.

— Інтересний чоловік!

— Мені видаєть ся трошка односторонний — зауважив Альберт — і можливо є він жертвою впливів літератури.

Тут увійшов до льожі графині новий гість й оба товариші забрали ся.

Другого дня о девятій годині прийшов Пастріні з кравцем, який приніс вісім чи десять селянських костюмів. Товариші вибрали два зовсім подібні і казали поначіпляти до капелюхів стяжок. Загалом же костюми були як найбільше пестрі. Франц, побачивши в такім одягу Альберта, зауважив, що якість одежі рішає про зверхну вартість людей. Турки, що в довгих одежах мають такий поважний вигляд, дуже погано виглядають в синих фраках, позащіплюваних під саму бороду і червоних шапочках. Се неначе фляшка вина з червоною на верху печаткою.

Між тим увійшов граф Монте Крісто і сказав:

— Панове, хотяй товариство мила річ, однакож повна свобода часом милійша. Я прийшов вам сказати, що нині і протягом карнавалу я лишаю повіз для вашої розпорядимости. Господар скаже вам, що я маю три, чи чотири по-

*) Набоб — князь, або взагалі великий богач з Індій, або других сторін полудневої часті Азії.

вези і тому я можу для вас се зробити. Отже можете уживати його безпечно для втіхи чи для потреби.

Граф після того говорив з обома товаришами пів години. А говорив він з таким знанем річи про все, на що би не зійшла бесіда, що здавало ся, нема предмету, який був би для него чужий. Він був знакомий з літературою всіх країв; він інтересував ся пильно хемією. Образи, що їх бачили в його сальоні, свідчили, що граф був любителем штуки.

Товариші пригадали собі, що обов'язком їх було би запросити графа до себе на сніданок, тількиж чим був би їх сніданок супроти його. Він має власних кухарів, а вони? Вони отверто виявили перед ним свою думку і він прийняв їх оправдане з повним виrozumінням і належною оцінкою їх щирости.

Пів до другої оба товариші зійшли на долину. Візник і льокаї понадівали на вчорашний одяг лїберію і се придало їм ще більше дотепу.

Альберт припняв на грудях зівялі фіяльки і як тільки роздався голос дзвона, повіз рушив на Вія Вітторія.

При другім повороті наші знакомі зустріли вчорашний селянський віз, однакж вчорашні селянки нині змінили одяг. Та ще чуднїйше, що стало ся ось як: селянки змінили одяг на такий, який мали вчора оба товариші, а Франц з Альбертом мали на собі одяг вчорашних селян.

При новій стрічі свіжі фіялки посипались на повіз двох товаришів. Альберт сейчас припняв свіжі цвіти, а вчорашні взяв в руку і при слідуєчій стрічі підніс їх побожно до уст. Се викликало голосну втіху на возі, з якого кидано фіялками.

День був ще веселїйший, ніж попередний. Графа вони бачили в вікні, однакж при другім повороті його вже не було. А не треба вже багато говорити, що залицяня між Альбертом і гарною селянкою продовжало ся цілий день.

Повернувши вечером до дому, Франц застав лист з амбасади, в яким повідомляли, що він має честь бути на аудієнції в папи слідуєчого дня. Франц, буваючи в Римі передтим, ніколи не занехував нагоди відвідати того, кого всі уважали наслідником апостола Петра. До сього спонукувало його і релігійне почуте і пошана до поважного старця. І че-

рез те Франц, сподіючися аудієнції, мало уваги звертав згаданого дня на карнавал. Свідомість, що невдовзі стане перед Григорієм XVI., не покидала його ні на хвилину.

Вернувши другого дня з Ватикану, Франц обминав вулиці, де жите карнавалу кипіло найсильніше. Він виніс звідти святі думки і почування, яких не хотів сквернити безтямними радощами.

За двайцять мінут була шеста година, коли увійшов Альберт, палаючи втіхою. Його богиня знов одягнула селянський одяг і минаючи його, піднесла маску. Була вона гарна-прегарна.

Коли Франц висказав з сеї нагоди свої желання, Альберт прийняв їх з почутем чоловіка, якому щось слушно належить ся:

Оповідючи, Альберт підчеркнув, що він певний, що його богиня належить до аристократії і що він рішив до неї слідуючого дня написати.

Однакож Францови здало ся, що його товариш мав би йому щось більше сказати, однакож не може відважити ся. І він сказав про свій здогад Альбертові.

Не отягаючи ся довго Альберт признав ся, що в него є до Франца важна просьба — він рад би, щоби Франц полишив повіз для него одного протягом слідуючого дня. Та хочай мрії Альберта видали ся йому надто дитячими, він згодив ся з бажанем товариша, кажучи, що він і так перемучений і рад приглядати ся забаві з вікна Росполі.

Слідуючого дня бачив Франц, як Альберт переїздив кілька разів сюди і туди. Він держав в руках велику китицю, обведену білими камеліями. Ту саму китицю бачив опісля Франц в руках жінчини, в рожевім сатиновім одягу.

Вечером Альберт був наче п'яний від великого щастя. Він вірив, що загадочна жінчина дасть йому бажану відповідь. Щоби не ставати на перешкоді товаришеві, Франц сказав, що слідуючого дня зовсім з мешканя не виходить. Він занадто перемучений, а крім того понаписує листи та перегляне часописи.

Слідуючого вечера бажання Альберта справили ся. Він увійшов з піднесеним голосом і зложеною карткою паперу і сказав:

-- А бачиш, я не помилив ся!

-- Маєш відповідь? — запитав Франц.

— Читай! — сказав Альберт таким тоном, якого можна догадуватись і подав товаришеви лист. Франц взяв і почав читати:

В вівторок вечером о семій годині висядь з повоза проти Вія деї Понтефічі і йди за римським селянином, що візьме від тебе твій смолоскип. Колиж опиниш ся на першій ступні коло церкви св. Йоакима, причепи до рукава стяжку, щоби тебе можна пізнати. До того-ж часу мене не побачиш.

Певність і Мовчанка.

— Щож ти думаєш? — запитав Альберт.

— Думаю, що все добре складає ся.

— І мені так здаєть ся. Мабуть ти, Франце, пійдеш сам на баль до Брачіяна.

Власне минувшого ранку оба товариші дістали запрошене від визначного римського банкира.

— Уважай, Альберте — звернув Франц увагу товаришеви — що коли твоя невідома належить до висшої класи, вона також повинна там бути.

— Се справи не зміняє.

— А ти читав лист, Альберте?

— Читав!

— А чи знєш, яке неповне образование мають жєнщини середної класи в Італії?

— Знаю.

— Отже перечитай лист ще раз й уважай, чи знайдєш закид в вислові, або ортографії.

Закиду справді знайти не було можна.

— Ти справді для щастя народив ся — сказав Франц, віддаючи лист.

— Можєш жартувати — відповів Альберт — але я справді щасливий.

— Тобі щастє, а мені клопіт. Бачу, що не лише до Брачіяна треба йти самому, але і до Фльоренції можу вертати без тебе.

— Можливо. Коли моя невідома така приязна, як гарна — говорив дальше Альберт — я поживу в Римі найменше шість місяців. Мені Рим дуже подобав ся, мене дуже інтересують старинні памятки.

— Се і гарно! Ще дві, або три такі пригоди, а певно станєш членом академії.

Без сумніву Альберт був би почав бесїду про академію, тількиж в тій самій хвили повідомили, що обїд готовий.

Альберт же при всіх любовних клопотах не тратив зовсім апетиту, отже подав ся сейчас з Францом до обіду, відложивши бесіду на пізнійше.

По обіді зайшов до них граф Монте Крісто. Вони не бачили його послідні два дні. Пастріні говорив, що якась справа покликала графа до Чівіта Веккія. Звідтам він перед годиною повернув.

Граф виглядав тепер незвичайно добре. Чи він в сій хвили більше панував над собою, ніж звичайно, чи може причинили ся до сего посторонні причини, але він був таким, як усі люди.

Для Франца він був що раз то більше загадкою. Аджеж він мусів бути певним, що Франц його пізнав, однакож він не натякнув одним словом, що він його денебудь бачив. Та хоч Француз рад був бодай півголосом натякнути на їхнє попереднє знаомство, однакож бояв ся, щоби не вразити сим чоловіка, який виявив йому і його товаришеви тільки прислуг.

Граф довідав ся, що обом товаришам не вдало ся роздобути місця в Аргентинськім театрі, отже саме тепер він приніс їм ключ від своєї льожі. Таку причину можна було висновувати з його відвідин.

Обом товаришам було ніяково приймати ще раз таку незаслужену жертву і вони се заявили графови однакож він сказав, що його льожа і так була би порожня, бо він буде тоді в иншій театрі. І се успокоїло заклопотаних.

Франц потроха при звичаїв ся до блідого лиця графа, яке його було незвичайно вразило перший раз. Риси його лиця були чудово гарні, коби не та блідість. Справжній герой писань Байрона! Кілько разів він бачив графа, йому завсїгди пригадував ся Манфред.

Бо і справді чоло графа мало на собі таємничу рису, яка вказувала, що з графом безнастанно живе велика, але гірка думка. Погляд його очий проникав в душу, а горішна губа виявляла погорду і надавала словам прикмету вражати ум слухача невиясненою силою.

Граф не був уже молодим. Йому могло бути бодай сорок літ, однакож він вмів опановувати молодші натури, з якими здибав ся. Здавало ся, що він мав силу зачаровувати. Альберт був зовсім під впливом графа, а вчаси був і Франц, хоч той, знаючи графа близше, привязував до графа купу

загадок і наче би якусь обережність. Він думав кілька разів, що приїзд графа до Парижа наробив би великого розголосу, а однакж він сам, Франц, не хотів би в той саме час бути в Парижі.

Вечер перейшов обом товаришам, як переходять усі вечері в італійських театрах — на знайомих та відвідинах знайомих. Графиня Г. хотіла почати бесіду про особу графа, однакж Франц почав про новішу історію. Він, наперекір протестам свого товариша, оповів сього вечера графині про історію, що навязувала ся між Альбертом і загадковою красавицею.

Та ось уже і вівторок, останній і найголосніший день карнавалу. В той день театри отвирають ся о десятій годині з ранку, а вечером починаєсь уже піст.

Останнього дня беруть участь в забавах карнавалу навіть ті, яким для цілого карнавалу не вистарчало грошей, або яким інші справи не позволяли на повну участь.

Оба товариші не висідали того дня з повозу від другої до п'ятої години по полудни. Цілий сей час повіз посував ся між рухливим морем, що складало ся з повозів перемішаних тісно з піхотинцями, яким очевидно не вистарчало на те, щоби їхати в повозі. І справді дивувати ся треба, що підчас таких карнавалових походів не буває майже ніколи нещасних випадків, або сварок, без яких не обходить ся звичайно деінде.

Щоби звертати на себе увагу, Альберт надів пестрий костюм і причепив до рамени цілу вязку рожевих стяжок; Франц був в селянськім одязі.

З поступом дня рух на вулицях збільшав ся. Не було ані на хідниках, ні на повозах, ні у вікнах руки, яка би не ворушилась, язика, який би мовчав. Людське жите перемішило ся в бурю з громами вигуків, з градом ласощів, цвітів, яєць, помаранч і китиць.

О третій годині вистріли штучних сгнів дали знак, що перегони мають починати ся. Перегони належать до важних видовищ кінця карнавалу.

На знак вистрілу вулиці почали опорожнюватись. Повози завернули в бічні вулиці, а піший народ відступив під самі стіни будинків. І все те стало ся без виразного приказу, без вмішання ся поліції — силою самого карнавалового звичаю. За хвилину почув ся брязкіт і тупіт і вулицею переле-

тіло п'ятнайцять карабінерів на конях, в поперечний ряд у-
ставлених.

За другим вистрілом почались перегони. Товпа з трох
соток тисяч людей зустріла криком шість чи сім коний, що
летіли вулицею мов вихор. За хвилину почулись три гар-
матні вистріли в замок звіщаючи, що в перегонах кінь, за-
значений числом „3”, перегнав усіх. Після того почався
знов рух і поїзди поплили мов ріка.

Рух почався знов. Між товпою з'явилися крамарі, що
продавали „мокколї”, або „мокколетті”, себто свічки най-
різноманітнішої величини. При вогнях свічок карнавал за-
кінчується.

Церемінія з свічками ґрунтується на двох обов'язках:
1) дбати, щоби власна свічка горіла, 2) старати́ся погаси-
ти чужі свічки.

Цілий сей обряд дуже нагадує людське життя. Бог дає
чоловікові життя одним способом, а чоловік має тисячі спо-
собів для знищення життя — розуміється при помочі чорта.
Свічка засвічується, коли зближимо її до вогню, але хто по-
числить способи, якими свічки гасять? — великі міхи, силь-
ні віяла і ще багато других способів. За іншими також
Альберт з Францом і собі потрібні свічки роздобули.

Як тільки стемнілося і почувся оклик „мокколї”, сей-
час з'явилося серед товпи кілька вогників, а за хвилю п'ять-
десять тисяч вогників запалало кругом, а з ними захвилю-
вало море людського життя. Десятки тисяч осіб заворуши-
лись — гасити свічки другим, світити загашені. Хто подібно-
го на власні очі не бачив, той не може уявити собі того ро-
ду видовища.

Оба товариші були на Вія деї Понтіфічі. Альберт що-
хвиля глядів на годинник, а коли дійшла сема година, ви-
скочив з повоза і подався в напрямі церкви св. Джіакома.

Франц бачив, що сходи церкви були вкриті людьми, які
гасили і видирали свічки одні в других. Він бачив даліше,
як туди вступив Альберт і як замаскована жінчина вихо-
пила свічку з рук Альберта. Видно було, що Альберт не ста-
вив опору і навіть пішов поруч жінчини, а за хвилю зник
з очей Францови.

Нараз почувся голос дзвона, який дає знак, що кар-
навалови кінець і вслід за тим погасли нараз всі свічки, не-
мов за подувом сильного вітру. Кругом лишилася непро-

глядна тьма. Замовкли людські голоси і лише чути було торохтіңе повозів, що вертали до дому. В кількох вікнах блимало кілька вогників.

Карнавал скінчив ся.

РОЗДІЛ XXXVII.

Катакомби св. Себастьяна*).

Франц ніколи в своїм життю не досвідчив такого вражіння, як в сім наглім переході від радості до суму. Здавало ся, що весь веселий світ перемінив ся нараз в темний гріб. Навіть місяця на небі не було видно і вулиці здавали ся темними підземними тунелями.

До вечері їдав Франц того вечера сам оден, що звернуло увагу Пастрінього. На його запит Франц відповів, що Альберта кудась запрошено. Загалом же Францови не хотілось входити в балачку після того, чого досвідчив перед хвилиєю.

Франц сподівав ся, що Альберт верне в одинайцятій, отже постановив на нього ждати. Коли однакож Альберт не вернув, Франц зібрав ся і вийшов, сказавши Пастріньому, що йде до Брачіянів.

Родина Брачіянів належить до найповажнійших в Римі і про їх величаві гостини знала Європа. Не диво, що наші товариші привезли з собою листи для познакомлення їх з Брачіянами, а як лише Франц з'явив ся в їх домі, то перше питанє було про Альберта. Франц відповів, що відлучив ся від нього на Віа Мачелльо і більше він його не бачив.

— Отже він доси не вернув? — запитав князь.

— Ні — відповів Франц — хоч ждав я на нього до одинайцятї години.

— А куда-б же він пійшов?

*) Катакомби — підземні печери, в яких християне перших віків сходили ся потайки на богослуженя.

— Не знаю, але здаєсь мені, що хтось його покликав з собою.

— Погано! — сказав твердо князь. — Ся ніч належить власне до поганих і краще би тепер нікуди не волочити ся. Чи ж не так? — звернув ся він до графині Г., що з'явила ся саме в сій хвилі в товаристві брата князя.

— А я думаю — відповіла графиня — що се найкраща ніч і кождий з тут зібраних буде жалувати, що скоро минула.

— Найкраща, се правда — сказав граф сміючись — найкраща для тут зібраних. Але я маю на гадці тих, що лишили ся на вулицях Риму.

— На вулицях Риму? Хтож се такий?

— Наш товариш, Альберт де Морсерф — відповів Франц — він відлучив ся від мене о сімій годині і доси не вернув.

— І хиба не знаєте, де він є?

— Зовсім не знаю.

— А чи має він зброю?

— Зовсім ні.

— От і ви, що знаєте Рим краще, ніж він, не повинні були пустити його самого.

— Не пустити, як тих коний, що пустили ся в перегони. Зрештою, що з ним може стати ся?

— Годі сказати. Ніч темна, а Тибер*) близько Віа Мачелльо.

Францови стало моторошно, коли почув однакому думку князя і графині.

— Я заявив в готели, куда йду — сказав він — і коли Альберт верне, мене повідомлять.

В тім підійшов до Франца слуга і сказав:

— Ваша ексцеленціє, пан Пастріні прислав вістку, що на вас їде чоловік з листом від пана Морсерфа.

— Невжеж?

— Дійсно так!

— Хтож се той чоловік?

— Не знаю.

— Чому ж не приніс листа сюди?

— Післанець не сказав.

— Деж післанець?

*) Тибер — ріка, над якою лежить Рим.

— Він відійшов сейчас, як лише передав вістку.

— Ідіть сейчас! — почала налягати графиня на Франца — не відкладайте! Може щось погане з ним сталося.

— Іду сейчас.

— А чи вернете, щоби нас звістити?

— Так, коли буде можна, однакож впевнити годі.

— Поступайте ж розсудно.

— За се будьте певні.

Сказавши се Франц відійшов. Не ждучи на повіз він піійшов пішки і за десять мінут був уже коло готелю. Наближаючись він зустрів чоловіка серед вулиці і почав догадувати ся, що се післанець від Альберта. Коли Франц звернувся до незнакомого, той запитав:

— Чи вам, ексцеленціє, від мене чогось потрібно?

— Чи не ви той, що маєте лист від пана Альберта де Морсерфа?

— А чи ви перебуваєте в готели пана Пастрінього?

— Так.

— Чи ви є товаришем пана Морсерфа?

— Так.

— Ваше імя, ексцеленціє...

— Барон Франц д'Епіней.

— Власне для вас є в мене лист.

— Чи пождете на відповідь?

— Того ваш товариш сподіється.

— Коли так, то прошу на гору.

— Волю радше тут ждати — відповів незнакомий з усмішкою.

— Чому?

— Перечитайте лист, ексцеленціє, а побачите.

— А чи тут я вас застану?

— Зовсім певно.

Франц вступив на сходи і тут якраз зустрів ся з Пастрінім.

— Отжеж! — сказав Пастріні.

— Отже що? — запитав Франц.

— Чи бачили ви чоловіка, що хоче з вами говорити?

— Так, він передав мені лист. Прошу засвітїть в моїй кімнатї.

Франц бачив, що Пастріні заклопотаний і як тільки

опинився в своїй кімнаті, почав читати лист, в яким було налісано:

Дорогий Товаришу. — Як лише одержиш сей лист, добудь мою мошонку з столика, в якій знайдеш кредитовий лист. Колиб сума не вистарчала, додай своїх. Після того вдайся до Торльонія, візьми чотири тисячі п'ястрів і передай їх листоношеви.

Треба конче, щоби я мав гроші сейчас. Більше не кажу, спускаючись вповні на тебе. — Твій товариш

Альберт де Морсерф.

П. С. Тепер вірю в італійських бандитів.

Понизше було написано по італійськи:

Se alle sei della mattina le quattro milla piastre non sono nelle mie mani, alle sette il Conte Alberto avra cessate di vivere).* — LUIGI VAMPA.

Тепер Франц зрозумів, чому післанець лишився на вулиці. В чийх руках знаходився його товариш, було зовсім ясно.

Добувши мошонку Франц побачив, що Альберт з шістьох тисяч розпустив уже три тисячі. Сам же Франц прибув до Риму ледво на кілька днів і взяв з собою зовсім невеличку суму грошей; його гроші осталися в Фльоренції. Треба отже було сім, або вісім сот п'ястрів, щоби мати суму чотирох тисяч. Деж сих грошей так скоро роздобути? Удатися хіба до п. Торльонія...

Однак в тій же хвилі блиснула в його голові інша думка — він пригадав собі графа Монте Кріста. Треба було покликати Пастрінього, але той не ждучи на поклик, сам прийшов.

— Чи граф є тут? — запитав поспішно Франц.

— Так, саме тепер вернув.

— Спить уже?

— Думаю, що ні.

— Отже будь ласка вдатись до него і повідомити, що я сейчас хотів би його бачити.

Пастріні опустил сейчас кімнату, а вернувши за хвилину сказав, що граф жде.

Слуга запровадив Франца до кабінету графа. Побачивши Франца граф слитав:

— Що за нещастє привело вас о сій пізній годині до мене? Буду рад, коли повечеряєте зі мною.

*) Коли до шостої рано не одержу 4000 п'ястрів, тоді п. Морсерф і сім'я вже не буде жити.

— Мене привела сюди дуже важна справа — відповів Франц.

— Важна справа! Що-ж се?

— Чи ми тут самі?

— Так.

Після того Франц передав графови лист від Альберта. Перечитавши лист, граф сказав:

— Отсе так! Бачу!

— Чи бачите дописку?

— Бачу.

— Щож ви про не думаєте?

— А чи гроші у вас є?

— Недостає вісім сот п'ястрів.

Граф підійшов до столика, відомкнув і витягнув скринку повну золота і ставлячи перед Франца, сказав:

— Вам не треба до кого иншого вдавати ся.

— Я отсе до вас, пане графе, першого зайшов.

— Дуже гарно! Тепер беріть, кілько вам треба.

— А се конечно, щоби гроші доручити Вампі?

— Судіть з дописки.

— А може би — почав Франц — у вас, пане графе, знайшлась порада, щоби сю справу в простійший спосіб полагодити?

— Якже так?

— Колиб ми оба вдали ся до Вампи, я певний, що він пустив би Альберта на волю.

— Питанє, який вплив я міг би мати на бандитів?

— А чи ви не зробили йому прислуги, якої він не повинен забути?

— Якої?

— Чи ж не ви вратували Пеппіна?

— Отсе так — сказав граф — хтож вам се сказав?

— Менше з тим! Я знаю.

Граф зморщив брови і мовчав хвилину, а там знов почав:

— Колиб же я хотів Вампу бачити, чи товаришили б ви мені?

— Так, коли моя присутність не мішала би справі.

— Добре. Ніч гарна, і перейти ся на передмісте Риму можна.

— А чи брати з собою зброю?

— Пощо?

— Може гроші?

— Не треба. Де-ж чоловік, що приніс лист?

— На вулиці.

— Чекає на відповідь?

— Так.

— Мушу розвідатись, куди йдемо. Я покличу його сюди.

— Се не можливе; він не прийде.

— Може до вашої кімнати, однак до мене зайде.

Граф підійшов до вікна і свиснув незвичайним способом. Незнакомий вийшов на середину вулиці.

— Прошу сюди! — сказав граф тоном, яким приказує слугам.

В тій майже хвилині почулись на сходах кроки і перед дверми кабінету став чоловік.

— Ах, се ти, Пеппіно — сказав граф, але Пеппіно в відповідь упав на коліна і поцілував руку графа.

— Отже ти ще не забув, що я вратував тобі життя, хоч минув вже цілий тиждень.

— Я, ексцеленціє, до віку не забуду.

— До віку! Довгий час, але важне, що ти в се віриш. Встань же і відповідай!

Пеппіно глянув на Франца.

— Ти при їх ексцеленції можеш говорити, се оден з моїх товаришів. — А звернувшись до Франца по французьки, сказав: — Се потрібне, щоби він мав довіре.

— Можете при мені говорити — потакнув Франц — я приятель пана графа.

— Добре — сказав Пеппіно — я готов на все відповідати.

— Як пан Альберт Морсерф попав ся в руки?

— Повіз Француза переїздив кілька разів попри поїзд, в яким була Тереса.

— Тереса?

— Так! Француз кинув їй китицю, а Тереса за дозволом капітана кинула своєю.

— Так невжеж Вампа був разом на возі? — запитав Франц.

— Був перебраний за візника.

— Отжеж? — запитав граф.

— Тоді Француз зняв маску, а Тереса за призволом зробила те саме. Француз хотів із нею бачитись і побачився — розумієсь не з Тересою, а з Беппом.

— Отже дівчина, що забрала від него свічку...

— Се п'ятнайцять-літний хлопець. Він повів за собою багатьох.

— І чи Беппо випровадив його за мур? — запитав граф.

— Так! На Вія Мачетльо чекав повіз.. Туда Беппо запросив Француза кажучи, що поїдуть разом до свого мешкання за Римом. Коли переїхали в безпечне місце, Беппо добув пістолет і тоді доперва Француз зрозумів, в чийх він руках. Однакож він кинувся на Беппа, але в тій же хвили прискочило чотирох наших хлопців і ті запровадили Француза до Вампи і Тереси, які чекали на него в катакомбах св. Себастьяна.

— Мені здається, що се дуже гарна історія — звернувся граф до Франца. — Як вам здається?

— Я сказав би те саме, колиб не ходило тут о Альберта.

— Дійсно колиб ви не повідомили мене, то міг би ваш товариш дорого заплатити, однакож тепер лихо минуло.

— Чи отже підемо?

— Розумієся. Альберт в дуже гарнім місці. Чи ви знаєте катакомби св. Себастьяна?

— Їх я не бачив, хоч збирався бачити.

— Отже тепер краща нагода, ніж коли. Чи є у вас повіз?

— Ні.

— Нічого! В мене повіз готовий днем і нічю.

— Готовий завжди?

— Так. Я дуже вибагливий. Нема хвилі в день, або вночі, коли не прийшла би потреба їхати куди небудь.

Тут граф подзвонив і покликав слугу:

— Кажі приготувати повіз — сказав він — повибирай пістолети з сідал, однакож візника не буди; Алі поїде.

За хвилю повіз був перед дверми. Граф глянув на годинник, було пів до дванадцятої.

— Ми могли би виїхати і в п'ятій — сказав він. — Однакож шкода, щоби ваш товариш не спав добре між невірними. Так ви їдете зо мною?

— Зовсім певно.

— Коли так, то ходімо!

Франц, граф і Пеппіно зійшли на долину. На повозі сидів Алї, в яким Франц пізнав німого слугу з Монте Крісто. Франц і граф посідали разом, а Пеппіно сів поруч Алї.

Коло брами св. Себастьяна воротар спинив повіз, однак граф показав дозволене від губернатора Риму, яким дозволяє ся графови в усякім часі дня і ночі вїздити і виїздити з міста і воротар, діставши в додатку люїдора, отворив браму.

Дальше поїхали історичною Аппійською Дорогою. Коли минали старинні мури, то Францови здало ся кілька разів, що начеб ьартевий визирав тут то там, однак на непомітний знак Пеппіна зникав.

Повіз зупинив ся коло цирку Каракалі і граф з Францом висїли з повозу.

— Будемо там за десять мінут — сказав граф.

Граф взяв Пеппіна на бік, сказав йому щось потихо і той відійшов. Пять мінут пізнійше сказав граф: — Ходімо!

Перейшовши около сто кроків Франц побачив двох людей, що між собою говорили і звернув ся до графа:

— Чекати нам тут, чи йти?

— Ходімо — відповів граф — Пеппіно повідомив про нас кого треба.

Одним з двох був власне Пеппіно, а другий нічний сторож. Коли Франц з графом підійшли, бандит засалютував перед ними.

— Ваша ексцеленціє — сказав до графа Пеппіно — коли хочете йти за мною, то вхід до катакомб зовсім недалечко.

— Йду! — відповів граф.

За хвилинку всі прийшли до вузкого отвору за купою корчів. Отвір був посеред купи каменів і туди чоловік ледво міг перейти.

Пеппіно увійшов перший. Отвір, що при вході був такий вузкий і мало видний, дальше значно розширюяв ся. Зупинившись, Пеппіно засвітив смолоскип й оглянув ся, чи граф з Францом йдуть за ним. Вони обережно поступали — вперед граф, а за ним Франц.

Стежка сходила небогато в долину, а отвір хоч і був

ширший, ніж при вході, всеж двом людям побіч йти було годі. Таксамо годі було як слід випростуватись.

Коли перейшли півтораєта кроків, почув ся голос сторожа, що крикнув: — Хто йде? І при світлі смолоскипа заблищав карабін, звернений до поступаючих.

— Приятель! — відповів Пеппіно і підійшовши до сторожа, шепнув йому кілька слів, після чого сторож засалював і дав знак, що всі можуть йти далше.

Поминавши сторожа наші знакомі прийшли до сходів, що провадили в глибину і мали дваїцять ступнів. Коли зішли по них, то побачили, що опинили ся на місци, з якого розходить ся п'ять доріг. В стінах побачили вони повидовбувані комірки для хороненя померших, отже знак, що вони находили ся у властивих катакомбах.

В віддаленім заглибленю, якого об'єму годі було означити, видно було відблиск якогось світла.

— Чи раді-б ви побачити бандитів на спочинку? — запитав граф, поклавши йому руку на рамени.

— Розумієсь! — відповів Франц.

— Ходіть отже зі мною. Пеппіно, загаси смолоскип!

Коли Пеппіно загасив смолоскип, відблеск в глибині підземеля став виразнійший. За хвилину наші знакомі опинили ся в просторій кімнаті, якої стіни мали рівнож заглиблення.

На самій середині сеї кімнати були чотири камені, що колись служити за жертівник. На них ще і тепер стояв хрест. Лямпа, що стояла на підставі стовпа, блимала блідим полум'ям й освічувала таємну підземну будівлю.

Оперши ся ліктем до стовпа сидів чоловік і, як було видно, вся його увага потонула в змісті книжки, яку держав в руці. Чоловіком тим був власне провідник бандитів, Вампа.

Кругом близше і дальше спали бандити — спали одягнені і кожний з крісом в руках. Було їх дваїцять, або дещо більше. Ще дальше можна було бачити чоловіка, що був очевидно на сторожі і походжував в одну то другу сторону. В підземній темряві він виглядав як тінь.

Франц з графом гляділи хвильку на сю сцену, а там граф давши знак Францови, щоби не рушав ся з місця, поступив вперед і спинив ся майже перед самим Вампою. Нараз роздався голос сторожа:

— Хто йде?

В тійже хвилі Вампа зірвав ся на ноги, витягаючи рівночасно пістолет з за пояса. Разом з Вампою зірвала ся на ноги ціла промада бандитів і двайцять рушниць звернуло ся до графа.

Було однаковж видно, що для графа не було се несподіванкою. Він заговорив зовсім спокійно, звертаючись до провідника бандитів:

— Отже бачу, мій дорогий Вампо, що зустрічаєш товариша дуже величаво.

— Збрую на долину! — Роздав ся вслід за тим приказ Вампи, який звернувшись сейчас до графа, продовжав: — Даруйте, пане графе, але я зовсім не надіяв ся вас в сій порі, отже не пізнав.

— Так товаришу — почав знов граф — бачу, що ти забуваєш не тільки лице, але і нашу угоду.

— Яку-ж угоду я забув, ваша ексцеленціє? — запитав Вампа дивуючись.

— А хиба не рішено, що не тільки до мене самого, але і до всіх моїх товаришів ти повинен відносити ся друж-но?

— Так чим же я тут провинив ся? — спитав здивований ватажок.

— Чим... А хиба молодий граф Альберт де Морсерф не в твоїх нині руках? А сеж мій приятель. Він мешкає разом зо мною в готели, він їздив в моїм повозі, а ти нині назначив за него викуп, неначе за звичайного чоловіка.

Чуючи таке Вампа звернув ся до своєї громади:

— Ось як воно? Чому-ж ви мені сього не сказали і привели до того, що наче-б я злегковажив приречене тому, хто має в своїй руках жите нас усіх? І коли-б я нині знав, що хтось з вас зробив свідомо те, що стало ся, так сам привитав би його кулею.

— Отже бачите — звернув ся тепер граф до Франца, що стояв доси в тіни — я казав, що тут одно непорозуміння.

— А хиба-ж тут є ще хтось? — запитав Вампа неспокійно.

— Так! Я прийшов з особою, до якої твій лист був післаний і її я хочу переконати, що Люйгі Вампа не легковажить даного слова. Підойдіть сюди, ексцеленціє, а самі почувєте, що се була помилка.

Франца стрів Вампа, підійшовши йому на стрічу і сказав:

— Вітайте між нами, ексцеленціє! Ви вже чули нашу бесіду з паном графом, а тепер хиба додам, що найбільший окуп не спонукав би мене до злегковаження врочисто даного слова.

Оглянувши ся кругом, Франц спитав, де перебуває його полонений товариш, на що зауважив граф:

— Я вірю, що йому нічого злого не стало ся.

— Вязень є ось там — почав тепер пояснювати Вампа, вказуючи на місце, де видно було сторожа — і я вже йду повідомити його, що він свободний.

Б слід за Вампою подав ся і граф з Францом.

— Що вязень робить? — запитав Вампа сторожа.

— Не знаю. Від чотирох годин не чути, щоби рухав ся.

Вампа поступив кілька кроків в глибину, відомкнув двері і нараз показала ся кімната, освічена лампою. І при її світлі було видно, що Альберт спить твердим сном, завинувшись в плащ, який йому очевидно тут дали.

— Отже не зле йому тут живеть ся — зауважив ніби жартом граф.

Вампа підійшов до Альберта, торкнув його легенько і сказав:

— Ваша ексцеленціє, будь ласка встати.

Альберт ворухнув ся, отворив очі і сказав:

— Ах, се ви добродію. Та краще, колиб були не переривали мені гарних снів — опісля глянув на годинник і бачучи, що доперва пів до другої, додав: — Хиба-ж се час для вставання?

— Я прийшов вам, ексцеленціє, сказати, що ви свободні.

— Так, так, але на будуче пам'ятайте слова Наполеона: Не будіть мене, коли нема нічого злого. Я був би докінчив гарний сон і був би вам опісля вдячний ціле жите. Та не-вжеж викуп доручено?

— Ні, ваша ексцеленціє.

— То якжеж я став свободним?

— За вами вставив ся хтось, кому я ні в чім не можу відмовляти.

— Прийшов сюди?

— Так, сюди.

— Інтересна історія! — Альберт глянув в сторону і по-

бачив Франца. — Так се ти Франце прийшов аж сюди вивольяти мене — сказав Альберт.

— Ні, не я, а наш сусід, граф Монте Крісто — відповів Франц.

— Наш великодушний сусід! До віку мушу вам бути вдячний, пане графе — звернув ся він до графа — за ті добродійства, що ми від вас одержали. Перше повіз, а тепер отсе.

На лици Вампи показав ся вираз здивованія. Йому на віку не доводило ся ще бачити так холодного чоловіка в подібнім випадку.

— Альберте — заговорив дальше Франц — коли поспішиш, то ще можеш бути на бали. Аджеж там ждуть.

— Маєш слухність Франце! — А звернувшись до Вампи Альберт запитав: — Чи треба ще виповнити якісь формальности?

— Жадних, пане. Ви зовсім вільні — відповів Вампа.

— Коли так, то бажаю вам найщасливішого життя! Ходімо, панове!

Після того всі чотири опустили кімнату і подали ся вперед. Переходячи попри бандитів Франц зауважав, що всі вони держали капелюхи в руках, очевидно на знак пошани перед графом.

— Пеппіно, подай смолоскип — звернув ся Вампа до бандита.

— Пошо? — запитав граф.

— Я сам проведу вас, бо се найбільша честь, яку можу вам зробити.

Прощаючись при дверях з графом, Вампа сказав:

— Пане графе, позвольте мені повторити ще раз, що говорив я передше. Не моя вина, що таке стало ся. Але вірю, що більше подібне не станеть ся. — А звернувшись до обох товаришів, Вампа сказав: — Панове, колиб при нагоді вам захотіло ся колибуть відвідати мене, де би се не було, я привитаю вас дуже радо.

З дверей вийшов на світ перший граф, за ним Альберт, а Франц задержав ся на хвилину.

— Чи ваша ексцеленціє маєте щось запитати? — запитав Вампа.

— Так — відповів Франц. — Я рад знати, що за книжку ви читали, коли ми увійшли?

— „Записки Цезара”*), се, що найбільше мене інтересує.

— Отже йдеш? — запитав Альберт із за дверий.

— Йду, ось я.

Та ледво три знакомі хотіли віддалитись, як Альберт звернувся до Вампи:

— Чи позволите мені, добродію? — і запалив цигарою смолоскипу бандита. — А тепер — звернувся він до графа — колиб можна поспішити так, щоби можна бути ще на бали в Брачіянів. Мені хочеться там бути.

Повіз стояв там, де його полишили. Граф сказав щось до Алї по арабськи і коні полетіли мов вихор.

Була якраз друга година, коли оба товариші вступили до салї забав.

Їх поворот був для всіх несподіванкою, однак бачучи обох товаришів зовсім спокійними, ніхто не задавав собі дальших питань.

Замішавши ся між гурт, Альберт підступив зараз до графинї.

— Панї — сказав він — вчора ви обіцяли танцювати зі мною, а нині я спізнився, однак не по власній причині. Товариш мій може вас про се запевнити.

В тій хвилі почала музика грати вальца й Альберт з графинею замішали ся між танцюючих.

РОЗДІЛ XXXVIII.

Стріча.

Слідуючого ранку Альберт з Францом зайшов до графа, щоби йому ще раз подякувати.

— Ви останете на віки в моїй памяти, пане графе — сказав Альберт — як великий мій добродій, якому я ніколи не зможу вповні віддячити ся.

— Мій дорогий сусідо — відповів граф — ви прибільшуєте ваші з'обовязання. Моя прислуга заощадила вам яких

*) Юлій Цезар (100—44 перед Христом), римський цісар, полишив записки про галійські війни.

двайцять лірів і то все. Але я зі своєї сторони мушу подивляти вашу байдужість в такому незвичайнім положенню.

— Так, пане графе, але пощо клопотати ся тим, чого змінити не маємо сили? Зрештою треба було показати тим бандитам, що з усіх народів одні Французи навіть перед лицем смерти вміють жартувати. Однакож се не вяже ся з моїми з'обов'язаннями. Я прийшов сказати, пане графе, що і я і моя родина не словом, а ділом буде завсїгда вдячна. Батько мій, хоч еспанського походження, має великі впливи як на французьким, так на мадрицьким дворі і тому зможе завсїгда бути на ваші услуги.

— Пане Морсерф — відповів граф — ваші слова я приймаю так щиро, як щиро ви їх висловлюєте. Однакож я позволю собі попросити вас о щось більше.

— Щож такого?

— Для мене Париж зовсім чужий; я його ніколи не бачив

— Невжеж? — здивував ся Альберт — дожили ви такого віку і не бачили Парижа?

— Не бачив. Се може бути для мене заслуженим докором, і тепер власне я хочу його бачити. Дуже можливо, що був би я бачив його вже давно, колиб мав когось, що познакомив би мене з тим величавим містом.

— Такого чоловіка, як ви, пане графе?

— Так. Того, що я можу йти в перегони з Агвадом, або Ротшільдом ще не вистарчає. До Парижа я не йшов би шукати зиску і се вчаси мене здержувало. Однакож тепер, пане Морсерф, ви познакомите мене з тим світом, якого я не знаю зовсім.

— З великою посвятою все для вас зроблю — відповів Альберт — бо і само Провидінє веде мене до того. Власне нині одержав я лист від батька, яким кличе мене до Парижа. Батько повідомляє, що ходить о мою зв'язь з одною з найпередовійших родин — а ти Франце не смій ся — з родиною, що стоїть в осередку самого цвіту париської суспільности.

— Зв'язь через супруже? — запитав Франц сміючись.

— Розумієсь. Отже коли вернеш до дому, то застанеш мене може і батьком. І хиба буде мені се не до лиця? Та в усякім разі я ще раз заявляю вам, пане графе, свої найдалше йдучі з'обов'язання — тілом і душею.

— І так я приймаю, та радію, що мої давні мрії зкінці здійснять ся.

Коли граф говорив, Франц слідив пильно за виразом лица графа, хочачи відгадати, які саме пляни можуть вязатися з їздою графа до Парижа. Однакож зазирнути в душу графа було годі.

— Так, пане графе; але скажіть, чи ви справді приїдете до Парижа, або може се одно з тих хвилевих гарних бажань, на яких кождий з нас буде ті золоті палати, що за подувом вітру зникають?

— Я рішив, запевняю вас, мій друже — відповів граф — і поїду. Туди кличе мене бажане побачити Париж і також зовсім окрема важна справа.

— Колиж думаєте туди їхати?

— А коли ви там будете, мій друже?

— Думаю, що буду за два, або три тижні, себто як найскорше.

— Отже мене можете ждати за три місяці. Хочу лишити подостатком часу на всі трудности і перешкоди.

— Отже за три місяці зможу вас гостити в своїм домі?

— Та чи можна означити точно день і годину? — звернувся граф до Альберта — бо я упереджаю вас, що я буваю незвичайно точний.

— Се, що і я люблю! — закликав Альберт — люблю до точки.

— Нехай отже так і буде — відозвав ся граф, простягаючи руку до календара, що висів на стіні. Нині маємо 25-го лютого — а глянувши на годинник граф продовжав — саме тепер точно пів до одинайцятої. Приречіть отже, що не забудете, що маєте мене ждати 21-го мая о пів до одинайцятої перед полуднем.

— Знаменито! — закликав Альберт — і сніданок буде ждати.

— Деж ви мешкаєте?

— Число 27, вулиця Гелдера.

— А чи знайдець ся там відділ для самотного? Вірю, що моя присутність не спричинить нікому невиноди.

— Я мешкаю в батьковім готели, однакож маю також павільон на боці, зовсім окремий від головного будинку.

— Добре — сказав граф, записуючи собі число і день і годину, коли Альберт буде на него ждати. — Будьте зов-

сім спокійні. Вказівка вашого годинника не може бути точніша, ніж я.

— А чи можу ще бачити вас перед відїздом?

— Се буде залежне від обставин. Коли виїжджаєте?

— Завтра рано о п'ятій годині.

— В такім разі мушу вас нині попрощати. Я мушу їхати до Неаполю і верну аж в неділю рано. А чи і ви пане барон — звернув ся він до Франца — відїжджаєте завтра?

— Так.

— До Франції?

— Ні, до Венеції. Я лишаюсь в Італії на рік, або два.

— Отже в Парижи не стрінемо ся?

— Думаю, що не буду мати чести.

— Коли отже розходимо ся — сказав граф, подаючи руку на прощанє — так позвольте побажати вам щасливої і милої подорожи.

Се був перший раз, що рука Франца діткнула ся руки того загадочного чоловіка. Рука графа була холодна, немов мерця і від того холоду Франц мусїв задрожати.

— Отже, пане графе — почав ще допитувати ся Альберт — маю вас зовсім певно ждати в означенім часі?

— Так! Моє слово завсїгди дуже точне.

Після того оба товариші опустили мешканє графа.

— Що з тобою — запитав Альберт Франца, коли вернули до своїх кімнат — ти, бачить ся, білыше замислений, як звичайно?

— Признаю ся тобі Альберте — відповів Франц — що мені дуже хотїлоб ся відкрити заслону з історії життя сього дивного чоловіка. І сама його подорож до Парижа викликає в мене чимало питань.

— Ні, Франце, в тебе є хиба безосновне упередженє до графа. Я не бачу тут нічого незвичайного.

— Може.

— Послухай ще Франце, що я тобі скажу — мені здаєсь, що ти відносив ся до графа весь час дуже холодно. А його ж поведене супроти нас було таке великодушне. Хибаж в тебе є щобудь проти графа?

— Можливо.

— Може ти стрічав ся з ним вже давнїйше?

— Так.

— А де?

— Приречи, що не перекажеш нікому й одного слова з того, що можу тобі сказати.

— Прирікаю.

— На свою честь?

— Так, на свою честь!

— Того досить. Слухай тепер.

Тепер Франц оповів своєму товаришеви історію про подорож на остров Монте Крісто, де застав громаду бандитів, а між ними двох Корсиканців. Він змалював якнайточнійше гостину в підземних палатах графа — страви, гашиш, статуї, сон і дійсність, по якій не лишило ся нічого, крім одного одинокого яхту, щоплив до Порто Веккіо. Опісля оповів про підслухану розмову графа з Вампою на мурах Колізею, коли граф зобов'язався освободити Пеппіна, а що найточнійше виконав. Ціле-ж оповіданє закінчив вчешашнім вечером, коли удав ся до графа зі справою увільнення Альберта.

Альберт слухав оповідання з найглубшою увагою. Коли-ж Франц скінчив, Альберт сказав:

— Щож в цілій тій історії такого, що тобі воно не подобаєсь? Граф любить подорожувати, а що належить до богатих, отже має власний яхт. Ти загости до Портсмавту, або Савтгемптсону, а побачиш там чимало яхтіз, що є власністю богатих Англійців. А щоби мати де вигідно спочити; щоби вічно не затроюватись ось такою поживою, як ми тепер; щоби для спочинку мати краще щось, ніж ось ми тут, він прилагодив собі відповідне мешканє на Монте Крісто. А щоби тосканський уряд не робив йому клопоту, він купив остров на власність і прозвав себе його іменем. Зрештою нагадай, кілька між знакомими тобі людьми є таких, що мають імена взяті від місцевостий, або посіlostий, властителями яких вони не були ніколи.

— Все добре — відповів Франц — але як ти поясниш те, що між залогою його яхту були також корсиканські бандити?

— Дуже просто. Ти сам гаразд знаєш, що корсиканські бандити, се не злочинці, або злодії, але звичайні втікачі перед пімстою ворога, або перед чим другим подібним і тому товариство з ними не наносить нікому ганьби. Що до мене, то тобі врочисто заявляю, що колиб довело

ся мені бути на Корсиці, я старав би ся відвідати бандитів Колюмба, колиб се лише було можливе.

— А однакож мусиш признати, що такі люди, як Вампа і його гурт, се ніщо инше, як рабівники, яким ходить о добичу. Як ти поясниш звязь графа з такими людьми? — сказав Франц.

— Товаришу — відповів Альберт — я завдячую графови в великій мірі щасливе увільнене з рук бандитів, отже з моєї сторони було би і негарно і непотрібно дошукуватись початків всего того. Длятого колиб тут і була якась неправильність, я повинен її виправдати. Правда, небезпека моя не була така велика, головне — граф заощадив мені чотири тисячі п'ястрів, що на французські гроші було би 24,000 лірів, але всеж...

— Не без слушности все те говориш ти, Альберте, але для мене все таки лишаєсь ряд питань, от хочби — з якого краю походить граф? яка його мова? з якого жерела пливе його майно? які пригоди пережив він в молодшій віку — ті пригоди, що витиснули на його лиці і душі такі загадочні, холодні риси? І я на твоїм місці таких питань не легко-важив би.

— Товаришу — звернув ся тепер більш допитливо Альберт до Франца — коли ти довідався, що зі мною склало ся, ти мабуть пійшов до графа і сказав: Пане графе, мій товариш в небезпеці, допоможіть! Чи не так?

— Так.

— Отжеж бачиш. І граф зовсім не питав: Хто сей твій товариш? звідки походить його ім'я і його майно? де він родив ся? до якого краю він належить? Чи питав він про все те?

— Розумієсь, що не питав.

— Не питав. Він лише прийшов і визволив мене, а за те все попросив в мене того, що може попросити звичайний італійський, або російський граф — познакомити його з Парижем. Чогож більше тут хотіти?

І що не говорити, а слушність сим разом була вповні по стороні Альберта. І се власне мусів признати також Франц.

— Твої виводи — сказав він — не дадуть ся заперечити, однакож для мене граф лишаєсь таки дивним чоловіком.

— Дивним? Бачиш — він філантроп і дуже можливо,

що в Парижі він буде старатись дістати нагороду Монтиона. Коли-б же я міг йому в тім допомогти, то ще краще. Ось як! Та... чи нема в нас інших важних справ під сю хвилю? Ось хочби зїсти перекуску, а там в останнє зайти до церкви св. Петра.

І з предложенем Альберта Франц вповні згодив ся.

Слідуючого полудня товариші попрощали ся — Альберт виїхав до Парижа, а Франц до Венеції.

Від'їзджаючи Альберт постановив ще раз пригадати графови його зобов'язанє, отже просив Пастрінього, щоби передав графови картку, на якій під іменем Альберта було написано:

27 ч., вулиця Гелдера,

Мая 21-го, пів до 11-ої перед полуднем.

РОЗДІЛ XXXIX.

Гості.

В домі, при вулиці Гелдера, куди Альберт запросив графа Монте Кріста, від вчасного ранку 21-го мая йшли заєзяті приготування. Аджеж того дня мав прибути сюди незвичайний гість.

Сам Альберт мешкав в крилі дому, в розі обширного подвіря і якраз проти будинку для прислуги. Лише двоє вікон з мешканя Альберта виходили на вулицю; три виходили на подвірє, а двоє до саду.

Між подвірєм і садом стояв старого стилю будинок, де мешкав старий граф Морсерф. Кругом же цілої посілости йшов мур, на якому в означеній віддалі стояли вази з цвітами, а по середині його була велика, золочена брама для вїзду. Побіч мешканя сторожа були невеличкі ворітця, для тих, що входили пішки.

Мешканє для Альберта вибрала для нього мати. Їй хотіло ся мати його завсїгди на очах, хоч з другої сторони вона не хотіла опраничати свободи сина.

З двох вікон Альберт міг бачити, що діялось на вулиці і коли хотів, міг вийти іншими дверцятами, на які ніхто не звертав уваги. Були вони полишені, зарослі бур'янами, однак добре намащені завіси і замок свідчили, що туди крадьком дехто переходив, щоби оминати бистре око сторожа.

При кінці вузкого і тихого коритаря, що переходив попри згаданий перехід, був передпокій, на право від подвіря була їдальня, а на ліво від саду мала гостинна.

На першій поверсі, крім двох подібних кімнат, була ще трета і все те обнімало гостинну, спальню і кабінет.

Кабінет першого поверху лучився зі спальнею і через закриті двері був звідси вихід на сходи. Видно, що хтось не забував бути осторожним.

Над першим же поверхом була велика кімната, в якій містилися всякі можливі дивацтва Альберта.

Висіли на стінах сеї кімнати ловецькі труби, флети, ціла оркестра, бо Альберт протягом якогось часу захопився був музикою. Далше були тут всякі малярські прибори, бо Альберт після музики захопився був також малярством. Побіч того рукавиці до боксування, шаблі, різнородні палиці, знак, що Альберт не відстав ні на крок від того, що було в тих часах в моді між молодими паничами.

Крім згаданих річий були тут старі куфри з часів Франца І-го, повні хінської порцеляни, японських начинь; далше старинні фотелі, на яких міг колись сидіти Генрик IV., Людовик XIII, Рішельє, або хто із подібних. На фотелях були покривала, привезені мабуть із Персії, або Калькути і яких ціни не догадувався сам Альберт.

На найвиднішій місці кімнати стояв фортеп'ян з фабрики Рілера і Бляншета.

Кругом на стінах, над дверми, і на стели висіли мечі, ножі, штилети, булави, та всяка інша зброя, прикрашена золотом та камінем; далше різнородні випхані птахи, що розпростертими крилами наче зривались до лету.

Однак на прийняття графа Альберт обрав собі долішню гостинну, де чекав на нього в раннім одязі.

Тут на столі, застеленім широким настільником, стояли в фаянсових начинях різні роди тютюну — почавши від жовтого петербурського, аж до чорного сінайського, марилянського і порторікського.

Побіч тютюну в скринючках лежали цигари — Парус, Регалія, Гаванна і Манілла.

Вкінці в отвореній шафі був цілий склад німецьких люльок, з бурштиновими цибухами, коралевими та золотими прикрасами, що чекали на смак, або вибагливість курця.

Чверть до девятої увійшов льокай з 15-літнім хлопцем послугачем, який говорив лише по англійськи. Се була вся прислуга Морсерфа. Крім того і кухар і стрілець графа був на услуги Альберта.

Льокай приніс звій часописей і вязку листів. Часописи положив він на столі, листи подав Альбертові.

З між листів Альберт вибрав два, заадресовані найкращим письмом, отворив їх уважно перечитав.

— Звідки ті листи? — запитав він.

— Оден з почти, другий приніс післанець від пані Данглярової.

— Кажи отже заявити пані Дангляр, що приймаю місце в її льожі... чекай... потім поїдеш до Розалії і скажеш, що приїду до неї на вечеру. Візьми також для неї шість фляшок вина — кипрського і маляпського, а також бочечку остендських устриць. Устриці візьми в Бореля і не забудь сказати, що се для мене.

— А в котрій годині маю заставляти стіл?

— Котра тепер?

— Три чверти на десяту.

— Заставиш пів до одинайцятої. Може Дебрей пійде до бюро. Зрештою пів до 11-ої, се час призначений на прийняття графа. Вправді на його обіцянку не багато числю, однакж точним можна бути. Тількиж — не знаєш, чи пані графиня вже встала?

— Коли позволите, пійду запитаю.

— Добре. Попроси також о одну пивницю з напیتками, бо моя не надто заосмотрена. Скажи також, що відвідаю її о третій годині і прошу о дозвіл представити їй одного зі своїх знайомих.

Льокай пійшов, а Альберт почав переглядати часописи. Переглянувши кілька, заглянувши до оголошень пахощів, перечитав пораду для охорони зубів. В тій хвили льокай повідомив його, що пан Лукіян Дебрей прибув.

За хвилину увійшов до гостинної молодий, високий, білявий чоловік, з синими очима, вузкими, холодними устами.

Він увійшов без усміху, не говорячи ні слова, з пів урядовою міною.

— Добрий день, Лукіяне — заговорив Альберт — алеж ти перестрашив мене своєю точністю. Тебе я сподівався найпізніше, а ти прибув десять минут до десятої, хоч умовлений час був пів до одинайцятої. Невже міністерство валить ся.

— Ні, мій друже — відповів Дебрей, сідаючи на дивані — що до сього, то будь спокійний. Ми завжди хитаємо ся, але ніколи не падаємо. Я навіть вірю, що стоїмо не зле і справи півострова скріплять наше становище найбільше.

— А так, то правда. От хочби вигнане Дон Карльоса*) з Еспанії.

— Ні, друже, ми його лише перепровадимо до другої границі Франції і предложимо йому королівську гостину в Бурже?

— Так і нема чого жалувати. Аджеж Бурже, се столиця Кароля VII. Що, ти про се не знав? Аджеж вчера знав про се вже цілий Париж, а передвчера цілу сю справу підносили на біржі, і Дангляр граючи на звижку, виграв вже мільон. Не знаю лише, в який спосіб він одержує вісти рівночасно з нами.

— Він вискав мільон, а ти нове відзначенє, як бачу по тій синій стяжці в петельці.

— Прислали мені звізду Кароля III. — відповів недбало Дебрей.

— Так пощож вдаеш байдужого, коли на ділі мушиш бути сим вдоволений?

— Дійсно так і є. Звізда гарно відбиває на чорнім, по-защіплюванім фраку.

— Се надає тобі вигляд князя Валії, або князя Райхштату.

— Через те власне ти бачиш мене так вчасно.

— Значить — хочеш похвалити ся доброю новиною.

— Не конче. Бачиш, минувшої ночі я не спав, бо написав 25 листів, а до дому вернув досвітком. Однакож голова так боліла, що заснути не міг, отже встав, сів на коня і

*) Дон Карльос — про якого тут йде бесіда, се брат Фердинанда VII короля еспанського. Він по смерти брата старавсь відсунути дочку брата Ізабелю і сам стати королем; його підпомагала сильна партія і боротьба тягнула ся літами. Вкінці Дон Карльос зрік ся престола в користь свого сина (1785-1885).

поїхав. Нараз почув великий голод і пригадав, що в тебе нині гостина, отже і прибув. Тепер давай їсти, а по їдї чогось для забуття клопотів.

— Слушне домаганє, товаришу і мій обов'язок, як господаря дому, його вдоволити — сказав Альберт, дзвонячи на льокая. — Добре! ось і ти... Принеси склянку вина і тїсточок... А покищо глянь друже на отсі цигари — очевидно се контрабанда. Намов міністра, щоби позволив подібні продавати, вмісто отих капустяних, що лише затроюють чоловіка.

— Дарма! Колиб їх можна легко діставати, то всякий уважав би їх безвартними. Зрештою ся справа не належить до міністра внутрішніх справ, але до міністра фінансів. Вдай ся до пана Гумана, Відділ несталих доходів, коритар А, ч. 56.

— Ну, ти справді дивиєш мене своїми відомостями. Бери-ж цигаро!

— Ох, дорогий мій друже — сказав Лукіян, запалюючи цигаро до рожевої свічки в золотім свічнику і лягаючи на софу — який ти щасливий, що не маєш нічого до роботи! Але ти і не знаєш, який ти щасливий.

— А що би ти робив, підпоро пануючих — сказав Альберт жартуючи — колиб не було в тебе жадної роботи? А нині—як приватний секретар міністра, маєш в руках всі європейські відомости, борониш королів, а ще більше королеві, еднаєш партії, даєш напрям виборам. Аджеж ти в своєї канцелярії при помочи пера і телеграфу розпоряджаєш більшою частию світа, ніж Наполеон на полю битви мечем і побідами. Крім того приходить тобі 25,000 лїрів річно, крім пенсії; маєш коня, за якого Шато-Рено давав тобі 400 люїдорів, колиб було тобі захотїло ся продати; маєш кравця, який тебе завсїгди вдоволяє; маєш Оперу, Джокі-Клюб і Театр Ріжнородностей і ще мало тобі вдоволення? Ну, але може я тебе задоволю.

— Як?

— Познакомлю тебе з кимсь.

— З мущиною чи женщиною?

— З мущиною.

— Ох, багато я їх і без того знаю.

— Але не знаєш того, з котрим я хочу тебе познакомити.

— Звідки-ж він тут взяв ся — з кінця світа?

— Може і з дальше.

— Чудасія! Невжеж він принесе для нас і сніданок з собою?

— Зажди, сніданок готувить ся. Справді ти такий голодний?

— Отже признаюсь тобі, як на сповіди, що голодний. Вчора я обідав у Вієфорта, а в правників обід завсїгди дуже убогий. Здає ся, немов би їх гризла совість — чи ти коли се зауважив?

— Ну, брате, судиш ти чужі обіди, але скажи, які обіди дають міністри?

— Так, так, але бачиш — ми порядних людей на обіди не просимо. Колиб не треба деколи прийняти тих, які помагають нам і голосують за нами, то ми ніколи вдома не обідали-б. Бачиш?

— Бачу. А ти покищо випий ще одну склянку вина та закуси.

— Дуже радо. Твоє еспанське вино знамените. Отже бачиш, що оплатило ся завести спокій в тім краю.

— Певно, але Дон Карльос?

— Дон Карльос буде пити Бордо. А за десять літ оженимо його сина з молодою королевою.

— Тоді дістанеш новий ордер заслуги, коли будеш ще в міністерстві.

— Як бачу, Альберте, то хочеш сего ранку нагодувати мене лише одним пахучим димом

— Хочби і так — після такої їжі жолудок дуже добре травить... але мабуть Бошамп вже перед порогом. В його товаристві час скорше мине. Будете говорити...

— Про що?

— Про часописи.

— Мій друже — обізвав ся тепер Лукіян тоном погорди — хиба-ж я коли читаю часописи?

— Тим краще буде йти вам бесіда.

— Пан Бошамп! — донїс льокай.

— Просимо, просимо! — сказав Альберт встаючи на стрічу новому гостеві — ось бачиш, що Дебрей на тебе вже чекає. Саме тепер говорив мені, що ненавидить твоїх часописей, хоч їх і не читає.

— Тому то і слухність за ним, бо я таксамо критикую його, не знаючи що він робить.

— Ах, ти се вже знаєш — сказав Лукіян, подаючи Бошампови руку.

— А хиба-ж?

— Щож про все те в світі говорять?

— В котрім світі? Аджеж ми маємо світів чимало, сего року Божого 1838.

— В критично-політичнім світі, в яким ти є одним з передовиків.

— Кажуть, що воно дуже гарно, що ти сієш багато червоного, щоби вродило ся сине.

— Говори, говори! — сказав Лукіян. — Чому ти Бошампе не належиш до нашої партії, а з твоїм таланом ти протягом трох-чотирох літ зробив би щастє.

— А я власне рад пійти за твоєю радою, друже, але на одно чекаю — щоби попасти на таке мініістерство, що потребає бодай шість місяців. А тепер до тебе, Альберте: чи чекати мені на сніданок, чи обід, бо в мене не весь час вільний.

— В мене сьогодні сніданок. Я чекаю ще на дві особи; прийдуть — і ми зараз сідаємо до стола.

— Щож се за особи? — запитав Бошамп.

— Аристократ і дипломат.

— Отже розумію. На аристократа мужимо чекати дві години, а на дипломата три. Прийду на закуску. Лиши мені суніць, кави і цигар.

— Ні, Бошампе. Колиб тим аристократом мав бути Монморенсі*), а дипломатом Меттерніх**), то ми снідалиб в одинайцятій. Тимчасом же йди слідом Дебрея — пий та закусууй.

— Нехай буде і по твою, отже лишаюсь.

— Се те саме, що з Дебреєм. Мені здаєсь, що коли мініістерство в клопоті, то противна сторона повинна тішити ся.

— О, ти не знаєш, що мені грозить. В день маю слухати бесіди пана Дангляр, а вечером в його жінки чекає нас трагедія...

*) Anne de Duc Montmorency, маршалок, згинув в борбі з Гугенотами (1492—1567).

**) Меттерніх — визначний австрійський дипломат (1773—1859).

— Мій товаришу — вмішав ся Альберт, звертаючись до Бошампа — еспанські справи вже полагождені, а в Парижі йдуть балачки про моє супруже з панною Евгенією Дангляр. Отже з моєї сторони було би несовісно слухати такої бесіди про чоловіка, який може колись сказати мені: „Пане графе, я даю два мільйони моїй дочці”.

— Дай, Альберте, спокій — сказав Бошамп до Альберта — з тої історії нічого не вийде. Король зробив його бароном, може дати титул піра, але шляхтичем його не зробить. А граф Морсерф за великий аристократ, щоби за два мільйони з такими взяти ся. Ти можеш побрати ся з дочкою марграфа.

— Але два мільйони, се також великий титул.

— Се сума вложена в театр, або залізницю в ботанічному городі.

— Не слухай його — сказав недбало Дебрей — ти, Альберте, жени ся. Ти жениш ся і здобуваєш доступ до мішка з грішми, а чи той мішок сякий, чи такий, се мало-важне; важне те, що в мішку.

— І мабуть за тобою слушність, Лукіяне — сказав Альберт

— Розуміє ся! Кожний міністер є шляхтичем, а властиво може ним бути.

— Не говори того, Дебрею — зауважив Бошамп — бо ось надходить Шато-Рено, а той, щоби припинити твої мудрованя, прошиє тебе мечем свого великого предка, Рено де Монтобана.

— Але чести не здобув би на таким, як я.

Тут увійшов льокай і повідомив:

— Пан Шато-Рено! Пан Максиміліян Морель!

— Тепер дочекаємось сніданку, Альберте — сказав Бошамп — бо ти говорив якраз про дві особи.

— Морель, хто се Морель? — сказав сам до себе Альберт — але тут же перед Альбертом став Шато-Рено, чоловік гарний, трийцяти літ, аристократ від голови до ніг, і сказав: „Дозволь, дорогий мій Альберте, познакомити тебе з паном Максиміліяном Морелем, капітаном спадків і моїм товаришем та спасителем. А крім того пізнаєш сам цінні прикмети його особи.

Максиміліяна Мореля ми вже мали нагоду стрічати, хоч серед зовсім інших відносин. Був се нині гарний мущина,

в напів азийським військовим строю з проникливими очима, широкими плечами, чорними вусами — син старого Мореля.

— Добродію — сказав Альберт, вітаючи незнайомого доси гостя — пан барон Шато-Рено зробив мені велику втіху, познакомивши мене з вами; ви його товариш, будьте отже і нашим товаришем.

— Дуже добре — говорив далі Шато-Рено — і я бажаю, щоби в кінцевості ти зазнав від нього прислуги, як я зазнав.

— А будь ласка розказати, що він такого зробив?

— Нічого гідного згадки — відповів Морель — пан барон прибільшує.

— Нічого гідного згадки, немов то жите не гідне згадки? — почав знов Шато-Рено — се вже була би за висока філософія. Се може для тих, що кожної хвили виставляють жите на небезпеку, але я, що виставив на небезпеку жите оден раз і то випадково...

— Отже з усього розумію, що пан Морель вратував вам жите.

— Точно так.

— При якій же нагоді? — запитав Бошамп.

— Бошампе, мій добрий друже, чи звісно тобі, що я голодний, як ніколи в життю — сказав Дебрей — не починай отже якихсь довгих історій.

— А хибаж до стола і так не можна сідати? Шато-Рено може розказувати при сніданку.

— Панове — почав тепер Альберт — маємо тепер лише чверть по десятій, а я сподіюся ще когось.

— Ага, правда! Нема ще дипломата — зауважив Дебрей.

— Чи він дипломат, чи хто, того не знаю — відповів Альберт — але знаю, що коли я поручив йому важну справу, то він з неї так вивязався, що колиб я був королем, то признав би йому всі почести, які лише можливі.

— Добре. Коли отже до стола ще не сідаємо — сказав Дебрей — напийся вина й оповідай.

— Ви знаєте, панове, що мені було захотілося виїхати до Африки — почав Шато-Рено.

— Се шлях, яким ходили твої предки — зауважив Альберт

— Але сумніваюся, чи твоєю цілею було висвободжене гробу Спасителя, як се було цілею твоїх предків — сказав Бошамп.

— Добре кажеш, Бошампе — відповів молодий аристократ — бо вибрався я туди, щоб вистріляти кілька куль по аматорськи. До двобою я чую відразу від того часу, як два свідки примусили мене прострілити руку найлучшому товаришеви, Францови Епіней, якого всі знаєте.

— Ага, се правда, що ти ходив на двобій! За щож се? — запитав Дебрей.

— А нехай чорти мене візьмуть, чи я пам'ятаю! Пригадуюсь лише, що дістав я нові пістолі і хотів випробувати на Арабах свої спосібності. Отже вдав ся я до Орану, далше до Константина і то саме в часі, коли відступали від облоги. Треба було і мені відступати. Дві добі зносив я дощ і зимно по геройськи, але третого дня кінь мій згинув — згинув від зимна. Бачите привик до тепла, до печі в стайні, а прийшов холод і не видержав.

— Ось чому ти рад купити мого коня — підхопив Дебрей — ти думаєш, що він витриваліший.

— Милиш ся, бо я присягнув, що до Африки не верну вже ніколи.

— Добре тебе тоді навчило, правда? — засміяв ся Бошамп.

— Заперечати не буду, Бошампе. Пам'ятаю, що відступав я пішки, як нараз шістьох Арабів обскочило мене. Двох положив я трупом подвійною рушницею, двох пістолями, а далше не було вже сили, бо мене вхопили позіставші два Араби. Один з них вхопив мене за волосе (тому я стрижу волосе так низко; хто знає, що може трафити ся), а другий підніс вже ятаган. Аж нараз сей добродій прийшов мені в поміч — він убив одного вистрілом, а другого шаблею, отже спас моє жите. Коли розбогатію, скажу зробити в пам'ять сеї події статую Судьби.

— Так, се було 5-го мая — потакнув Морель усміхнувшись — саме в річницю події, коли мій батько був чудним способом вратований. Сей день я святкую завжди якимсь небувалим вчинком.

— Геройським, добродію! — сказав Шато-Рено — а я був для сього вибранцем. Та не лише се, панове. Вирвавши мене з під шаблі, він вратував мене від зимна, бо відсту-

пив мені свій плащ; дальше від голоду, та як? Се для вас загадка!

— Поділив ся з тобою посліднім куском хліба...

— Не вгадуєте! Він поділив ся власним конем, якого ми їли з великим апетитом. О, була се велика річ!

— Що, той кінь? — запитав Альберт сміючись.

— Ні, посвята! Запитай Дебрея, чи посвятив би він свого англійського коня для незнакомого?

— Для чужинця ні, але для приятеля може — відповів Дебрей.

— Я прочув, що станеш моїм приятелем, пане бароне — сказав Морель — однакож і сам день вимагав від мене посвяти. Я хотів подякувати Провидіню за щастє, яким воно обдарувало в нещастю мою родину.

— Історія, про яку пан Морель натякає, справді незвичайна — звернув увагу всіх Шато-Рено — і він певно колись вам все подрібно оповість. Однакож нині перед нами инша справа — підкріпити тіло — не духа. В котрій сніданок, Альберте?

— Пів до одинайцяті.

— Точно? — запитав Дебрей, дивлячись на годинник.

— О позвольте відтягнути на пять мінут, бо я також чекаю спасителя.

— Чийого спасителя?

— Розумієсь, що мого! Чи думаєте, що і я не міг маги подібної пригоди? А дальше — чи лише Араби вміють здійсмати з карку голови? Пригадую вам панове, що ми можемо мати нині між собою двох великих спасителів.

— Що-ж ми зробимо — сказав жартом Дебрей — коли в нас лише одна нагорода Монтиона?

— Дамо її тому, хто нічим на ню не заслужив — відповів Бошамп — бо Академія завсїгди виходить в такий спосіб з трудного становища.

— Звідки-ж він, що за оден? — запитав Дебрей. — Ти вже щось згадував, але так неясно, що треба тебе ще раз питати.

— Звідки? Та я і сам не знаю. Коли перед трома місяцями я його запрошував, він перебував в Римі. А після того хто знає де він перебуває.

— А чи віриш, що він прийде на означену мінуту?

— Хочу вірити, бо знаю його точність.

— Добре. Крім того маєш на п'ять мінут дозвіл.

— Ще краще. Тимчасом я оповім вам дещо про мого гостя.

— Зажди Альберте — перервав бесіду Бошамп — чи се може бути матеріялом для часописи.

— Розумієсь! І то незвичайним матеріялом.

— Добре-ж, починай! Бачу, що нині вже тут лишаю ся, отже треба і се використати.

— Я був підчас карнавалу в Римі... ,

— Знаємо — сказав Бошамп.

— Але не знаєте, що мене були забрали бандити.

— Де в нинішніх часах взялиб ся там бандити! — заперечив Дебрей.

— А на перекір же тобі вони є і то страшні, або радше інтересні...

— Признай ся, Альберте — перервав Дебрей — що кухар твій опізнив ся, отже ти хочеш нагодувати нас байками.

— А сі байки, мій друже, се свята правда від початку до кінця. Бандити були мене дійсно забрали і запровадили до підземелля, що звуть катакомбами св. Себастіяна.

— Я знаю — сказав Шато-Рено — я мало не набрав ся там пропасниці.

— А я набрав ся. Мені сказали, що я вязень, доки не заплачу чотири тисячі римських корон, або около 24,000 лірів. На нещастє я мав около п'ятнайцять сот, бо моя подорож кінчила ся. Я написав тоді до Франца — і колиб тут був, сам сказав би — я написав, щоби він прийшов з чотирма тисячами, колиб же ні, так десять мінут по шестій я вже буду між мучениками. А Вампа, бо так зветь ся ватажок, дуже точний.

— І Франц прибув з чотирма тисячами корон? — запитав Шато-Рено. — Видно, що тобі чи Францови легко постарати ся о чотири тисячі.

— Зовсім ні! Франц прийшов лише в товаристві того добродія, якого чекаємо.

— Невжеж він великан, Геракль?

— Зовсім ні; се чоловік мого росту.

— Але знаменито узброєний?

— Не мав з собою ані шпильки.

— Але заплатив за тебе?

— Ні! Він сказав ватажкови дві слові і я став на волі.

— А може й виправдувались, що тебе злапали?

— Дійсно так було.

— Хто-ж він такий? Якийсь другий Аріосто?

— Зовсім ні! Він собі звичайний граф Монте Крісто.

— Такого графа нема! — зауважив Дебрей.

— І я думаю, що нема — сказав Шато-Рено так поважно, ніби він знав найподрібнійше всю європейську аристократію — тай чи чував хто з вас про такого графа?

— Можливо, що він походить з святої землі і його предки були властителями Кальварії.

— Думаю, що поможу вам в здогадах — вмішався Максиміліян. — Монте Крісто, се невеличкий остров на Середземнім морю і я чував про него багато.

— Увага зовсім слухна — чоловік, про якого говоримо, є властителем сього острова. Він купив його і набув титул графа десь з Тосканії.

— Отже виходить, що він богач.

— Я в се вірю.

— Але се побачить ся.

— Не конче, Дебрею.

— Я не розумію.

— А чи ти читав казки Тисяч Одної Ночи?

— Що за питанє!

— А чи думаєш, що чоловік вже й убогий, коли зерна його пшениці не є дорогим камінем. Ти глядиш на него, як на бідного рибака, аж нараз він отвирає перед тобою якусь загадочну печеру, де зібрані незмірні багатства Індій.

— Що-ж далше?

— Бачиш, граф Монте Крісто належить якраз до таких рибаків. Він навіть називає себе Синбад Моряк і має печеру переповнену золотом.

— А чи ти, Альберте, бачив ту печеру? — запитав Бошамп.

— Ні, але Франц бачив. Однакож про се графови ані слова, розумієте? Йому завязали очі і запровадили в підземну палату, де usługували німі і красавиці, яким подібних ми не бачили. Однакож що до женщин, то він не певний, бо вони увійшли, аж коли він покушав гашишу. Можливо навіть, що він тоді статуї брав за жінок.

Дехто з слухачів при сих словах так глянув на Альберта, ніби питав: „Чи ти, небоже стратив розум, чи нас з розуму зводиш?”

— Я також чув щось подібне від старого моряка, Пенельона — зауважив Морель.

— Сеж і гарно — закликав Альберт — що пан Морель приходить мені на підмогу. Але вам, одевидно, не до смаку, що знаходить ся нитка до мого лябіринту?

— Альберте — почав Дебрей — твоє оповіданє дуже неправдоподібне.

— Але се ще не доказ, що такий граф Монте Крісто не може істнувати!

— Певно, що може.

— Отже бачите! І може мати загадочні підземні палати, чорну прислугу, про яку я згадував і дівчину Грекиню.

— А чи ти її сам бачив?

— І бачив і чув. Бачив в театрі, а чув, коли снідав в графа

— То твій незвичайний чоловік також їсть?

— Так, але так мало, що можна би також сказати, що не їсть.

— А може він опир?

— Те саме казала вже про него графиня Г.

— Незвичайна історія!

— Отже я уявляю собі його фігуру — сказав Дебрей. — Грізний погляд, зіниця ока розширяєсь, або звужуєсь по бажанню; чоло високе, борода чорна, острі білі зуби, а понад усе те відповідне поведене .

— Дуже влучно! — кликнув Альберт — ти описав його що до точки. Мене не раз дрож переймала від його присутности. Тямлю, як дивлячись на езекуцію, я був близький сміня, а він в тім самім часі широко розводив ся над ріжними способами мук, немов для нього все те забавка.

— А може він водив тебе до Колізею і там висисав твою кров? — зажартував Бошамп.

— Може примусив тебе підписати цирограф*) і ти віддав йому свою душу, як біблійний Ісав право первородства своєму братови?

— Та всеж таки твій граф мусить бути і милим чолові-

*) Цирограф — документ, який, після деяких вірувань, підписує чортові чоловік, віддаючи йому свою душу.

ком — сказав Бошамп — особливо коли відорветь ся на хвилю від своїх італійських бандитів.

— Алеж італійські бандити не існують — перехопив Дебрей.

— Таксамо нема опирів — сказав Бошамп.

— І Монте Кріста нема! Бачиш Альберте, вже пів до одинайцяті! — звернув ся Дебрей до Альберта.

— Признай ся, Альберте, що тобі все те снило ся і сїдаймо до сніданку — сказав Дебрей.

Але ще не втих звук дзвінка годинника, як увійшов льокай звіщаючи:

— Його ексцеленція граф Монте Крісто!

Мов би дрож перебігла по всіх при сих словах. Кожному здало ся, що те, в що доси не хотїли вірити, вони зараз побачать. І все прийшло так несподівано, бо ніхто не чув повоза, щоби спиняв ся перед дверми, не чув людського ходу. Нараз двері отворили ся...

Граф Монте Крісто увійшов певною ходою. Одяг на нїм був дуже звичайний, однакож найбільший елегант не знайшов би в нїм догани. Видно, що кожда частина одягу вийшла з вмілих рук. Але що найбільше всіх вразило, то се, що вигляд графа вповнї годив ся з описом Дебрея. Графови могло бути сорок років.

Граф поступив на середину кімнати і підійшов до Альберта, що поспішно простягнув до нього руку.

— Точність, се прикмета королїв, як говорив оден з ваших монархів — сказав граф — але що залежить від доброї волї пануючого, те не залежить від волї подорожуючого. Однакож ви мусите простити, що я о дві чи три секунди спізнив ся. Тяжко переїхати п'ятьсот ліг без якоїбудь перешкоди, а вже головно у Франції.

— Пане графе — почав Альберт — повідомив я о вашім приїзді кількох своїх товаришів, отже коли вони тут зібрали ся, нехай буде менї вільно познакомити вас з ними. Се граф Шато-Рено, між предками якого було дванайцять пірїв і котрого прадіди були членами королївської ради; пан Лукіян Дебрей, приватний секретар міністра внутрішних справ; пан Бошамп, грізний журналіст, однакож про него в Італії ви не чули, бо вступ його часописї там заборонений; і пан Максиміліян Морель, капітан спагісів.

Граф здоровив ся дуже ввічливо, хоч і холодно — по

англійськи, однак при знакомленні з Морелем граф поступив крок наперед, причім рум'янець показався на його лиці і він сказав:

— Так ви, добродію, носите уніформ нових французьких побідників; се гарний уніформ.

Ніхто не міг би відгадати, чому голос графа при сказаних словах дригав і око блиснуло живим вогнем.

— Чи ви, пане графе, ніколи не бачили наших Африканців? — запитав Альберт.

— Ніколи! — відповів граф, запанувавши вповні над собою.

— А під тим уніформом б'ється серце одного з найвідважніших в цілій армії.

— Що се ви, пане Морсерф! — перебив бесіду Морель.

— Даруйте, пане капітане, але мовчати не буду. Се що про вас сьогодні я чув, заставляє мене просити у вас дозволу представити вас, як свого приятеля.

— Так, у вас шляхотне серце? — заговорив граф — отже се ще краще!

Такий несподіваний вислів графа звернув увагу всіх, а перше всього увагу Мореля. Однак тон бесіди графа був такий звучний, що не можна було образити ся.

— Що се він розуміє? — сказав шепотом Бошамп до Шато-Рена.

— В дійсності — відповів Шато-Рено, що розумів ся також на аристократизмі душі — Альберт говорив правду. А що думаєте ви, пане Морель?

— Він гарний чоловік, хоч увага про мене була дивна.

— Панове — заявив тепер Альберт — мене повідомляють, що сніданок готовий. Отже, великий наш гостю, дозвольте попросити вас до їдальні.

Всі присутні перейшли мовчки до другої кімнати і заняли місця при столі.

— Панове — сказав граф сідаючи — признаю ся вам, що я чужий в вашім світі, бо отсе перший раз в життю довело ся мені бути в Парижі. І се власне нехай буде виправданєм для мене, колиб моє поведене не відповідало вповні вимогам тутешніх звичаїв. Ваші звичаї мені мало відомі, бо доси я жив звичаями Сходу, що з париськими в неодному розходяться. Отже прошу виправданя, коли побачите в

мене щось занадто турецьке, італійське, або арабське. А тепер, панове, забираймо ся до сніданку.

— Як певним почуває він себе в своїй бесіді — звернув пошепки увагу Бошамп до свого сусідови — він справді великий чоловік!

— Великий чоловік свого краю — додав Дебрей.

— Великий чоловік в кождім краю, пане Дебрей — сказав Шато-Рено.

РОЗДІЛ XL.

Сніданок.

Треба зауважити, що граф в їді був дуже поміркований. Се завважив Альберт і висказав думку в голос, що він побоюєсь, що париський спосіб життя може невдоволити графа.

— Наш дорогий пане графе — сказав він — побоююсь, що кухня на вулиці Гелдер не так подобаєсь вам, як на Еспанській площі. Я повинен був поговорити з вами про се і постаратись о страву, яка відповідала б вашому смакови.

— Товаришу — відповів граф сміючись — колиб ви мене ближше знали, ви про се і не думали би. Я подорожуючи їв по черзі: в Неаполі „макароні“, в Медіолянні „поленту“, в Валенції „алья подріда“, в Константинополі „піляв“, в Індіях „каррік“, в Хінах „ластівячі гнізда“. Для такого, як я, світового чоловіка, нема якоїсь одної кухні. Я готов їсти всюди все, однакож небогато, а нині власне, коли посуджуєте мене о поміркованість, в мене найкращий апетит, а се тому, що від вчорашного ранку не їв нічого.

— Як, від вчорашного ранку? — закликали всі нараз.
— Ви не їли нічого двайцять і чотири години?

— Не їв, мої панове — відповів граф — треба було звернути трошки з дороги, щоби про дещо розвідатись в околиці Німсу і через те спізнив ся.

— А хиба в повозі не можна було їсти? — запитав Альберт.

— Ні, я звичайно сплю, коли змучений і не маю відваги чимбудь інтересувати ся, або коли голодний, а не думаю їсти.

— А хиба ви можете спати, коли вам подобаєсь? — запитав Морель.

— Майже так.

— Очевидно маєте спосіб на се?

— Так, непомильний спосіб.

— Се мало би неоцінену вартість для нас в Африці, де часто недостає поживи, а ще більше литя.

— Так — зауважив граф — але шкода, що мій спосіб хоч такий знаменитий для мене, що живу виїмковим життям, був би дуже небезпечним, колиб його приложити до армії, бо могла би не пробудити ся, колиб того було найбільше потрібно.

— А чи можемо запитати, що се за спосіб? — вмішав ся Дебрей.

— О, певно — відповів граф — з тим я не крию ся. Є се мішанина окремого роду найзнаменитшого опіюму, який я привіз з Кантону, щоби бути певним за його чистість, і найкрасшого гашишу, який лише росте на Сході — між Тигром й Евфратом*). Сі два складники я мішаю в рівній мірі і роблю з них пігулки. Десять мінут по ужитю вони починають ділати. Залитайте барона Франца Епінея, він свого часу пробував їх смаку.

— Так, так — притакнув Альберт — про се він мені щось нагадував.

— Але — запитав тепер Бошамп, що як журналіст, був надто недовірчивий — чи ви завсїгди маєте сю річ при собі?

— Завсїгди.

— А чи не було би се за великою смілістю з нашої сторони, колиб попросили показати нам сі дорогоцінні пігулки?

— Зовсім ні — відповів граф.

Після того добув з кишені дорогоцінну пушку, зроблену з одного куска смарагду, з золотою накривкою; колиж

*) Тигр і Евфрат — ріки в Мезопотамії; Кантон — провінція Хіті

сю накривку відкрутив, то показалося кілька галочок, величини гороху. Були вони зеленяві і мали острій, щипливий запах. Всіх галочок було пять, або шість, хоч пушочка могла змістити около дванайцять.

Пушочка пійшла по руках; однакож всім більше ходило о чудовий смарагд, ніж о те, що в ній містило ся.

— А хто приготавляє їх для вас, чи ваш кухар? — запитав знов Бошамп.

— О, ні пане — відповів Монте Крісто — я не спустив би ся з так важною річю на того, хто не знає їй ціни і взагалі на тім не розуміє ся. Сам я не злий хемік і сам їх приготавляю.

— Се величавий смарагд і найбільший, який мені доводило ся бачити — зауважив Шато-Рено — хоч і моя мати має незвичайні родинні дорогоцінності.

— В мене було таких три — сказав граф — і з тих оден дав я султанови і він прикрасив ним свою шаблю. Другий дав Його Святости Папі і він вложив його в свою тіяру проти иншого майже так само великого, але піршої якості, який подарував Наполеон його попередникови, Пієви VII., третій я задержав для себе і казав вижолобати пушку. Правда, се обнизило його вартість, але зате став він догіднішим для потреби, для якої його призначено.

Всі дивили ся на Монте Кріста дивуючись. Він говорив так просто, звичайно, що про правду його слів годі було сумнівати ся. Одно хиба можна було допускати — що се бесіда божевільного, однакож дорогоцінний смарагд сам собою свідчив найкраще, що все, що чують, мусить бути правдою.

— А щож ті два пануючі дали вам в заміну за такі дорогоцінні дарунки? — запитав Дебрей.

— Султан освободив одну женщину — відповів граф — а папа дарував жите одному чоловікови. Так отже раз в житю я був такий могучий, немов стояв на ступнях престола пануючих.

— А невжеж тим чоловіком був Пеппіно? — запитав Альберт.

— Можливо — відповів граф сміючись.

— Пане графе, ви не маєте понятя, який я радий, коли слухаю ваших слів — почав знов Альберт. — Я вже представляв вас моїм товаришам, як чарівника з Тисяч і Одної

Ночи, як ворожбита Середних Віків, однакж Парижане так привикли до всяких фантазій, що не можуть повірити в найпевнішу правду, коли вона виходить поза рамці їхнього буденного життя. Для приміру — ось Дебрей, що читає і Бошамп, що друкує кожного тижня, що когось з Джокей клубу обробовано на вулиці; що чотири особи замордовано на вулиці Сент Дені, або на передмістю Ст. Жермен; що зловлено десять, п'ятнадцять, або двадцять злодіїв в лазні, чи деінде а жаден з них не вірить, що в Римській Кампанії, в Понтийських болотах, чи деінде, можуть існувати бандити. І тому я буду дуже вдячний, коли ви самі, пане графе, скажете їм, що я дійсно був попав в руки бандитів і колиб ви мною були не поклопотали ся, я нині міг би спати в катакомбах св. Себастьяна, а не гостити їх в своїм домі.

— Але ж ви, добродію, дали слово, що о тій справі не будете більше згадувати! — пригадав Монте Крісто.

— Се мабуть не я, але хтось другий — відповів Альберт — якому ви могли зробити подібну прислугу, а кого ви забули. Для того прошу — оповідайте, а нам не тільки, що старе пригадаєть ся, але також познакомите нас зі справами нам доси невідомими.

— Мені здаєсь — зауважив граф сміючись, що вам відомо про цілу справу більше, ніж мені самому, бо ви-ж дали до неї причину.

— Отже приречіть мені, пане графе, що коли я оповім, що знаю, ви оповісте, чого я не знаю.

— Добре! Оповідайте.

Альберт почав:

— Було таке, що протягом трох днів карнавалу здавалось мені, що на мене надто задивляєть ся особа в масці, яку я брав за селянку. Тимчасом опісля виявило ся, що то був молодий бандит, літ 18 або 19, без заросту на лиці і щіжний, як дівчина. Коли хотів я зложити поцілунок на його устах, він приложив мені до голови револьвер і при помочи сімох чи вісьмох людей запровадив мене до катакомб св. Себастьяна. Тут застав я ватажка бандитів, чоловіка освіченого, що читав Коментарі Цезара. Він припинив читанє, щоби мене повідомити, що коли перед шестою слідуєть ранку не доручу йому чотири тисячі п'ястрів, чверть по шестій мушу попрощатись з житєм. Лист що до

сеї справи має Франц і на нїм є власноручний підпис Люїгі Вампи. Отсе все, що я знаю. Але не знаю я того, яким способом здобули ви, пане графе, тільки сили над тими бандитами, які рідко з ким числять ся. Для мене з Францом було се великою загадкою.

— А однакож нема нічого простїйшого, ніж се — відповів граф. Славного Вампу я пізнав перед більше, як десять роками. Тоді він був ще молодим хлопцем, пастухом і коли він показав мені дорогу, я за се дав йому кілька золотих грошей; він же зі своєї сторони подарував мені штилет у власноручній гарній оправі. Ви сей штилет могли бачити в моїй збірці зброї. По літах Вампа або забув обов'язок приязни, встановлений сею заміною, або мене не пізнав, досить того, що хотів мене зловити в руки. Однакож сталось наоборот — се я зловив його з дванайцятьма його товаришами. Я міг отже віддати їх всіх в руки власний, в яких в подібних випадках справа дуже коротка, однакож сього я не зробив. Я пустив всіх на волю.

— Очевидно, коли прирекли, що більше не будуть грішити — зауважив Бошамп — та видно, як додержують приреченя.

— Ні, пане — відповів граф — на простім застереженню — що мусять числитись зі мною і з моїми товаришами. Вам може бути се дивне, однакож я не клопочусь загальом тим, який не клопочесь мною, а коли навіть і клопочесь, то лише на те, щоби мені шкодити.

— Славно! Славно! — закликав Шато-Рено — ви перший чоловік, що має повну відвагу проповідувати чисте самолюбство. Славно! Славно!

— Се бодай щиро — зауважив Морель — однакож я певний, що пан граф не жалує, що раз відступив від загального правила.

— Як же я відступив від правила? — запитав граф, дивлячись на Мореля так, що тому видавалось тяжким видсржати сей погляд.

— Мені здаєсь, що даючи поміч панови Морсерфови, якого ви не знали ближше, ви зробили добро ближньому і суспільності.

— Якої він є найгарнійшою прикрасою — підхопив Бошамп, випиваючи порційку шампана.

— Пане графе, ви милитесь — почав Альберт — ви,

якого я уважаю за найспосібнійшого мислителя, якого я коли знав. Сеж ясне і без доказів, що ви не є самолюбом, але добродієм. Ви звете себе Орієнтальцем, Левантинцем, Мальтійцем, Гіндусом, Хінцем; а ваше родинне ім'я є Монте Крісто, а хрестне ім'я Синбад Моряк. А однакож першого дня, як ваша нога стала в Парижі, ви сповняєте великий вчинок або радше прогріх одностороннього Парижанина, або яснійше — прив'язуєте до себе пріхи, яких не маєте і закриваєте чесноти, які в вас є.

— Мій дорогий друже — відповів граф — я не бачу в моїм вчинку найменшої заслуги. Ви не були для мене чужинцем, бо ми були знакомі. Я відступив вам дві кімнати; я просив вас на сніданок; я дав вам до уживання оден зі своїх повозів; ми оглядали разом карнавал; ми оглядали езекуцію з вікна на Народній Площі, коли ви чули ся такими зворушеними. Нехай отже скажуть сї панове — міг я лишити свого гостя в руках огидних бандитів, як ви їх звете? Крім того в мене була думка, що ви впровадите мене до париських сальонів, коли я до Франції приїду. Ви тоді до сего може і не прив'язували ваги, але, як бачите, в сій хвилі, для мене се стало дійсністю.

— А однакож я побоююсь — почав знов Альберт — що Франція вам, що привикли до світа з пригодами, не дасть вдоволення. В нас нема пустинь, нема печер, а злодії хоч і є, та вони боягузи — їм страшно найзвичайнішого поліція. Одно хиба мене тїшить, що я віддаю себе вповні на ваші услуги. Однакож, що правда, з вашим богатством і таланом вас і так всюда радо привитають. Я можу сповняти для вас, пане графе, хиба дані мені поручення. Не знаю, чи до вподоби і вигоди вам мій отсей куток. в яким, що правда, нема і не буде більше нікого, крім хиба, можливо, присутности жєнщини. Ми мусимо постарати ся для вас о відповідне мешканє.

— Ну, незвичайне застереженє — сказав граф. — Пригадую, що вже в Римі ви нагадували щось про супруже. Отже можу побажати вам щастя.

— Покищо ціла справа лише в пляні — пояснив Альберт.

— Але хиба той, хто про плян говорить, розуміє певність? — запитав Дебрей.

— Ні — відповів Альберт — батько рішучо за тим, і я

сподіюсь, що невдовзі представлю вам, коли не мою жінку, то бодай мою суджену, панну Євгенію Дангляр.

— Євгенію Дангляр? — спитав граф. — Чи отже її батько не є барон Дангляр?

— Так, барон — відповів Альберт — барон зовсім недавній.

— Се нічого — зауважив граф — коли він прислугою державі здобув собі сей титул.

— О, великою прислугою — додав Бошамп глумливо. — Він вистарався о позичку шістьох мільйонів для Кароля X в 1829 р., а той зробив його бароном і членом Почетного Легіону і тому він носить стяжку не в кишени, як міг би хтось думати, але в петельці фрака.

— Досить Бошампе — звернув сміючись Альберт — се ти сховай для себе, а передомною ти повинен щадити будучого мого тестя. А ви пане графе — звернув ся він до Монте Кріста — так вимовили його імя, ніби він вам знакомий.

— Ні, покищо я з ним не знакомий — відповів граф — однакж невдовзі мабуть познакомимо ся. Я маю в нього отворений кредит через банковий дім Ришарда і Блявнта з Лондону, Арштайна й Ескелеса з Відня, та Томсона і Френча з Риму.

Вимовляючи послідну назву, граф глянув на Мореля. Очевидно він хотів бачити, чи ся назва зверне увагу Максиміліяна і не помилив ся. — Морель задрожав, ніби через його тіло перейшла електрична струя.

— Томсон-Френч — повторив він — чи ви знаєте сю фірму, пане?

— Так, се мої банкирі в християнськім світі — відповів граф спокійно. — Чи може мій вплив на них придав би ся вам в потребі?

— Ох, так, пане графе, ви допоможете мені вияснити справу, якої доси вияснити не було способу. Згадана фірма зробила моїй родині велику прислугу, однакж, не знати чому, завсїгди заперечує свій великодушний вчинок.

— Дуже радо поможу вам в усїм, що буде потрібне — відповів граф кланяючись.

— Панове — сказав тепер Альберт — через пана Дангляра ми відійшли від справи. Ми зачепили були справу,

де було би найвідповіднійше мешкане для нашого дорогого гостя? Подумайте про це панове!

— На передмістю Ст. Жермен — відповів Шато-Рено — там можна знайти гарну палатку з садом і подвір'єм.

— Ти, бачу знаєш лише своє глухе передмістя — звернув увагу Дебрей. — Вам, пане графе, найкраще мешкати на Шосе д'Анте — се дійсний осередок Парижа!

— Найкраще на Бульварі Опери — сказав Бошамп — там може пан граф казати винести собі подушки з срібної матерії на балкон першого поверху і звідси, покурюючи, бачити жите цілого Парижа.

— А яка в тебе думка, Морелю? — звернув ся Шато-Рено до Максиміліяна — чи в тебе нема окремої на се ради?

— Думка в мене є — відповів Максиміліян — однакж хотів я найперше почути ваші ради та бачити, що пан граф скаже. Тепер же, коли він не сказав нічого, я предложив би йому мешкане в гарній палатці, стилю Помпадур, яку моя сестра винаймила перед роком при вулиці Меслей.

— Отже ви маєте тут сестру? — запитав граф.

— Так пане, дуже добру сестру.

— Віддану?

— Майже дев'ять літ.

— А чи щаслива вона?

— Щаслива, як лише людина щасливою бути може. Віддалась за чоловіка, який неопускав нас тоді, коли на нас спало лихо — Емануїл Ербо його ім'я. (Тут Монте Крісто неспостережено всміхнувся). Там я живу тепер і готов разом з моїм швагром бути на услуги пана графа.

— Позвольте на часок — перебив Альберт, нім Монте Крісто мав час дати відповідь — ви беріть справу обережно. Мені здаєсь, що ви хочете замкнути подорожного, Синбада Мор'яка, в родинний кут; чоловіка, що приїхав оглянути Париж, хочете зробити патріархом.

— Зовсім ні, товаришу — відповів Морель — моїй сестрі ледво двайцять п'ять літ, швагрови трийцять. Вони, молоді, веселі і щасливі. Дотогож я розумію, що пан граф мавби окреме своє мешкане і бачив би їх хиба тоді, колиб сам того забажав.

— Дуже, дуже дякую — заговорив тепер граф — і я вдоволю ся, коли представите мене вашій сестрі і її чоло-

вікові. Однакож жадного з пропозицій прийняти не можу просто тому, що я о мешканні вже постарався.

— Невжеж думаєте, пане графе, мешкати в якому нудному готелі? — запитав здивований Альберт.

— А хіба мені і в Римі було погано? — запитав граф сміючись.

— Даруйте! Ви видали там 50,000 п'ястрів на придбання мешкання, однакож припускаю, що не схочете видавати подібної суми кожного дня.

— Се не було б для мене перешкодою — сказав граф — однакож я рішив мати власний дім; я отже припоручив своєму довіреному слугі такий дім вибрати і придбати. Думаю, що в сій хвилині все вже готове.

— Так ви маєте слугу, який знає Париж? — запитав Бошамп.

— Ні, се перший раз він прибув до Парижа. Дотогож се чорний і не може говорити.

— О, так, се Алі! — закликав Альберт на загальне здивування.

— Так! Се сам Алі, мій німий Нубієць, якого ви бачили, думаю, в Римі.

— Бачив в Римі, пригадую його дуже добре. Але як ви могли заставляти Нубійця купувати дім, або німому поручати умеблювання? Він же-ж все зробить на виворіть.

— Ви милитеся добродію — сказав граф — бо я певний, що він вибрав все до мого бажання. Він знає мій смак, мої забаганки, мої потреби. Він був тут цілий тиждень і все оглянув до подробиць. Він вже знав, що я приїду сьогодні о десятій рано, від дев'ятої чекав на мене при рогатці на Фонтенебльо і передав мені отсі папери. Тут сказано, де я мешкаю.

І граф подав папір Альбертові.

— Се справді небувалий випадок! — закликав Бошамп.

— По княжому! — сказав Шато-Рено.

— Так ви ще не знаєте вашого дому? — запитав Дебрей.

— Ні! Я казав вам, що не хотів спізнити ся. Я одягнувся в повозі і висів ось тут перед домом.

Всі присутні зглянули ся. Вони не знали, чи се, що чувають, не є комедією, однакож граф говорив так просто і

звичайно, що на підозріне не було зовсім місця. Зрештою пощо мав би неправду говорити?

— Отже нам, панове — сказав Бошамп — лишаєсь небагато на віддане прислуги панови графови. Я, як журналіст, ознакомлю його з усіми театрами.

— Дуже дякую — відповів граф — але я вже маю замовлене місце в кожному театрі. Се мій управитель вже полагодив.

— Невжеж також Нубієць? — запитав Дебрей.

— Ні, се ваш земляк, коли Корсиканця можна так звати. Ви, пане Морсерф, його знаєте.

— Чи се той Бертучіо, що вибрав такі гарні вікна для оглядання?

— Так, ви бачили його, коли я мав честь вас в себе прийняти. Він в життю бував вояком, також контрабандистом, словом — усім. Припускаю, що мав до діла і з поліцією, коли приміром — порізав когось ножом.

— Отже вибрали такого непевного чоловіка на слугу — сказав Дебрей. — На яку суму він кожного року вас обробовує?

— О, я певний, що не більше, як хто другий — відповів граф. — Він відповідний для моїх цілей, не знає неможливостий, через те його держу.

— Тепер же — звернув жартом увагу Шато-Рено — коли в вас гарно уряджений дім на Елізейських Полях, гарна прислуга, так хиба одного вам потрібно — любої жінки.

На лиці Альберта показала усмішка — він пригадав собі Грекиню, яку бачив в театрі в Римі.

— Я маю щось краще — сказав граф — в мене є невільниця. Ви дістаєте жінок з Водевілю, з Опери, а я купив в Константинополі. Правда, коштує мене багато, однакж не маю за ню страху.

— Ви забуваєте, пане графе — сказав Дебрей — що ми є Франками з імени і з природи, як говорив король Кароль; через те від хвилі, як ваша невільниця вступила на нашу землю, вона є свободна.

— Хто її се скаже?

— Хто перший її побачить, може їй се сказати.

— Вона говорить лише по грецьки.

— Хиба, що так.

— Але чи зможемо її бодай побачити? — запитав

Бошамп — а може тримаєте євнухів побіч німих.

— Зовсім ні, східного звичаю так далеко не посуваю. Кождий, хто нині зі мною, може лишити мене кожної хвили, а колиб лишив, то більше не потребує ані мене, ані нікого другого. І власне через те ніхто з них мене не лишає.

Коли така балачка провадила ся, зібрані перейшли від звичайного сніданку до напитків і цигарів.

— Отсе вже пів до третьої — сказав Дебрей встаючи — твій гість, Альберте захоплюючий, онакож нема товариства, якого вкінці не мусимо лишати. Тепер треба побачити міністра — сказав Дебрей, відійшовши з Альбертом на бік — розказати йому все, а ми невдовзі щось більше про него розвідаємо ся.

— Дай спокій — звернув увагу Альберт — найхитрішим се не вдає ся.

— Нічого! Ми на поліцію видаємо три мільйони, а на сю справу мусить знайти ся 50,000.

— Добре, а чи скажеш мені, коли довідаєш ся?

— Розуміє ся.

Тут почали всі збирати ся до відходу. Морель подав графови карточку з числом дому своєї сестри, яку граф обіцяв відвідати і за хвилю Альберт лишив ся сам з Монте Крістом.

РОЗДІЛ ХІ.

Стріча.

Альберт остав сам із графом Монте Крісто.

— Пане графе — сказав він — позвольте мені зачати своє чічеронство*) з того, що покажу вам взірець кавалерського мешканя. Ви, при звичаєні до палат в Італії, можете найти розривку в обрахованю, скільки квадратних стіп потребує на жите в Парижи молодий і не найгірше заосмотрений чоловік. Коли будемо переходити з одної

*) Чічероне називає ся в Італійців провідник, що показує подорожньому види в невідомім йому місці. Чічеронство — провідництво.

кімнати в другу, я буду отворити вікна, щоб було чим дихати.

Монте Крісто бачив вже кімнату до снідань і сальон на головній підлозі. Альберт запровадив його насамперед до своєї студії, яка була його улюбленою кімнатою. Монте Крісто вмів гідно оцінити все, що Альберт зібрав там: старі кабінети, японську порцеляну, орієнтальні матерії, венецьке скло, зброю з усіх частин світа — все те не було для него чуже і на перший погляд ока він відгадував їх вік, походження і виріб. Морсерф сподівався бути провідником, тимчасом граф зачав давати йому виклади археології, мінералогії та історії природи.

Вони зійшли на низший поверх. Альберт запровадив свого гостя до сальону. Сальон був заповнений творами модерних артистів. Там були краєвиди Дюпре, арабські їзди Делякруа, акварелі Болянжера, малюнки цвітів Діаса, начерки Декампа, пастелі Жірода і Мілера, — одним словом все, що теперішня штука може дати в заміну за штуку минувших століть.

Альберт сподівався тепер мати щось нового до показання подорожному. Та на своє велике здивоване сей, навіть не шукаючи за підписами, з яких деякі були тільки в ініціалах, відразу називав по імені автора кожного образу з такою певністю, що видно було, що він їх основно студіював.

Із сальона перейшли до спальні. Се був взірець смаку і елегантії. Самітний портрет з підписом „Леопольд Роберт” красувався у вирізьблених і позолочених рамцях. Сей портрет прикував до себе відразу увагу Монте Кріста; він зробив три скорі кроки в його напрямі і спинився перед ним. Се був портрет молодої жінки в віці 26 літ, чорнявої з ясними очима під довгими бровами. Вона була убрана в мальовничий костюм каталанських рибацьких жінок. Дивилася на море і її тінь зарисовувалася на синім океані і небосклоні. Світло було таке слабе в кімнаті, що Альберт не завважав блідости, яка появилася на лиці графа, ані не завважив, як його груди і плечі нервово задрожали. Хвильку панувала мовчанка, коли Монте Крісто уважно приглядався образowi.

— Маєте ось тут дуже гарну любку, вісконте —

сказав граф зовсім спокійним голосом — а сей костюм, без сумніву балевий костюм, дуже їй до лиця.

— О, пане! — відповів Альберт. — Я ніколи не простав би вам сеї похибки, якби ви бачили ще инший образ побіч сего. Ви не знаєте моєї матери. Її ви тут бачите. Вона в такий спосіб дала намалювати свій портрет шість або вісім літ тому. Графиня казала намалювати сей портрет, коли графа не було дома. Вона, без сумніву, хотіла зробити йому сим милу несподіванку і мене дуже дивувало, що мій батько не сподобав собі сего образу. Навіть вартість сего образу, а ви бачите, що се є один з найліпших творів Леопольда Роберта, не перемогла його неохоти до него. Між нами говорячи, мій батько є один з найпильніших людей Люксембургу, але як аматор штуки він не відзначає ся. Инша річ з моєю матір'ю. Вона досить добре вміє малювати, а нехотючи розстати ся з так добрим образом, вона подарувала його мені а я повісив його тут, де він не так впадає батькови в очи. А батьків портрет, намальований Гросом, зараз покажу вам. Вибачайте, що говорю про родинні справи, але я вважав за відповідне згадати про сей образ, бо буду мати честь представити вас графови, а не хотів би, щоби ви згадували йому про сей образ. Взагалі сей образ має якийсь лихий вплив на моїх родичів. Моя мати ніколи тут не зайде, щоб не глянула на него, а як подивить ся на него, то зараз плаче. Ся незгода між моїми родичами є одинока, яка між ними є, хоча вони подружені вже більше, чим дваїцять літ.

Монте Крісто глянув уважно на Альберта, немов би хотів переконати ся, чи його слова не мають якого укритого значіння, однакож се було очевидне, що молодець говорив їх з простоти свого серця.

— А тепер — сказав Альберт — коли ви вже бачили всі мої скарби, позвольте, щоби я жертвував їх вам, хоч як вони є безвартні. Будьте, як у власнім домі. А щоби ви ще більше чули ся дома, прошу зайти зі мною до мешкання графа Морсерфа, якому я ще з Риму описав услугу, яку ви мені зробили. Я також написав йому, що ви обіцяли до мене загостити. І я можу сказати, що так граф, як і графиня, сердечно бажають особисто вам подякувати. Я припускаю, що Синбад Мор'як бачив вже не мало родинних сцен і вони не роблять на него вражіння. Однакож прошу

приняти се як вступ до париського життя, — життя чемності, гостин і представлявань.

Монте Крісто уклонив ся, не відповідаючи. Він прийняв запросини без ентузіязму і без жалю, як одно з товариських правил, що становлять обов'язок добре вихованої людини. Альберт покликав слугу і сказав йому, щоби дав знати графови і графині Морсерф, що прибув граф Монте Крісто. Сам пішов враз з графом за слугою. Коли прийшли до передпокою, побачив граф Монте Крісто над дверми багато прикрашений щит. З прикрас і з того, як він гармонізував з іншими предметами, видно було, що властитель приписував йому велике значінє. Монте Крісто спинив ся і зачав приглядати ся щитови.

— Се мабуть ваш родинний герб? — спитав він. — Вибачайте, що питаю, бо на гербах не розумію ся добре. Я, знаєте, граф недавного витвору, сфабрикований в Тосканії при помочі команди св. Стефана і я був би о се не старав ся, якби мені не сказали, що при подорожованню се дуже додає ся. Воно добре мати на стінах своєї карити якісь рисунки, що освободжувалиб вас від перешукування на границі. Вибачте, що ставлю вам таке питанє.

— О, се нічо — відповів Морсерф з хлопячою щирістю. — Ви добре вгадали. Се є наш герб, тобто мого батька і як бачите, він є злучений з іншим, з гербом моєї матери. По матери я Еспанець. Однакож Морсерфи є французська родина і як я чув, то одна з найстарших на полудни Франції.

— Так, сей герб доказує се — відповів Монте Крісто. — Майже всі узброєні паломники, які удавали ся до Святої Землі, брали собі за герб або хрест на знак своєї ціли, або перелетні птиці на знак довгої подорожі, яку вони сподівали ся перебути на крилах віри. З гербу видно, що один з ваших предків брав участь у виправі до св. Землі; якби се було навіть за св. Людовика, то се значилоб, що ваша родина сягає до тринадцятого столітя, а се є немала давнина.

— Се можливе — сказав Морсерф. — Мій батько має в своїй студії генеальогічне дерево, що скаже вам про те все. Я тим багато не займаю ся, хоч під нинішнім народним правительством дуже інтересують ся такими річами.

— Ваше правительство зробило би добре, якби вибирало з минувшини дещо ліпше, чим ті річи, які я завважив на ваших пам'ятниках, а які зовсім не мають ніякого геральдичного значіння. Щодо вас, вісконте, то ви щасливійші, чим правительство, бо ваш герб є дійсно гарний і говорить до уяви. Так, ви рівночасно з Провансу і з Еспанії; се поясняє мені чорняве личко благородної Каталянки на образі.

Ніхто був би не доглянув іронії, яку граф сховав за тими словами, позірно вимовленими з найбільшою чемністю. Морсерф подякував йому з усміхом і отворив двері низше гербу. Се були двері в сальон. На найвиднійшій місци сальону був інший портрет. На ній був представлений чоловік 35 до 38 літ, в уніформі генерала, з подвійними еполетами з золота і срібла, що вказували на високу рангу, зі стяжкою Гонорового Легіону на шії, а на грудях з правого боку з хрестом високого офіцера ордену Спасителя і з лівого боку з великим хрестом Карла III. Се свідчило, що особа на образі служила у війнах Греції і Еспанії або що вона виконувала важні дипломатичні місії в тих краях.

Монте Крісто приглядався сему портретови з неменшою увагою, чим портретови графині Морсерф перед хвилиною, коли отворилися другі двері і він побачив себе в присутності самого графа Морсерфа. Се був чоловік в віці 40 або 45 літ, однакж виглядав на п'ятьдесят. Його чорний вус і брови дивно відбивали від майже зовсім білого волосся, втятого коротко на військовий лад. Він був убраний по цивільному. Увійшов поважним кроком та з признакою поспіху. Монте Крісто не зробив проти него ані одного кроку. Виглядало, неначеб його ноги примерзли до землі, коли його очі впилилися в лице графа Морсерфа.

— Тату — обізвався молодий Морсерф. — Маю честь представити вам графа Монте Крісто, благородного приятеля, якого я мав щастє стрітати в критичну хвилю, про яку я вже вам говорив.

— Витаю вас як найсердечнійше — сказав граф Морсерф, поздоровляючи Монте Кріста з усміхом. — Ви зробили сему домови, спасаючи його наслідника, прислугу, за яку будете мати вічну вдячність.

Кажучи ці слова, граф Морсерф вказав на крісло, а

сам сів в друге якраз проти вікна. Монте Крісто сів також, стараючись, аби укрити своє лице в тіни великої аксамітової куртини. Звідтам зачав відчитувати на пооранім зморщками лиці графа цілу історію його таємних мук.

— Пані графиня — сказав Морсерф — вибирала ся, коли повідомлено їй про прихід гостя. Вона буде в сальоні за десять мінут.

— Се є для мене велика честь — відповів Монте Крісто, — що я в першій дні свого побуту в Парижі стрітив ся з чоловіком, якого прикмети відповідають його славі і для якого судьба була прецінь справедлива. Чи не приготовляє ся вона ще дарувати вам паличку маршалка десь на рівнинах Мітіджі або в горах Атлясу?

Морсерф почервонів злегка і сказав:

— О, я лишив військову службу. Мене зроблено графом при реставрації*) і я служив в першій кампанії під маршалком Бурмонтом. Тому, я міг сподівати ся вищої ранги і хто знає, що булоб стало ся, якби на престолі була остала старша галузь. Однакож липнева революція, як видить ся, була досить славна, щоби позволити собі бути не вдячною і такою вона була для всякої служби, що не виводила свого початку з часів цісарства. Я зложив свою резигнацію. Хто здобув собі еполети на полі битви, то не знає як маневрувати, щоби не посовгнути ся на слизькій підлозі сальону. Я повісив свою шаблю і кинув ся в політику. Я посвятив ся промислови. Я студіюю корисні штуки. Через двацять літ, в яких я був у військовій службі, я нєраз хотїв се робити, але не мав часу.

— Се є думки, що дають вашій нації висшість над иншими — сказав Монте Крісто. Чоловік високого уродження, властитель великого майна і ви згодили ся здобувати собі значіне, як простий жовнір, степенъ за степенем — се незвичайна річ. Відтак стаєте генералом, графом у Франції, командантом Гонорового Легіону і годите ся зачинати все на новім поли без нїякої иншої надії і иншого бажання понад те, щоби колись стати ужиточним своїм ближнім — се дійсно є гідне похвали, се незрівнане.

Альберт дивив ся і слухав, зачудований. Він не був

*) Реставрацією називає ся привернення королівства у Франції після революції.

призвичаєний до того, щоб Монте Крісто попадав в одушевлене.

— На жаль — говорив далше Монте Крісто, мабуть тому, аби зігнати хмарку, що нависла на чолі Морсерфа — в Італії ми так не робимо. Ми часом ціле своє жите тратимо на тій самій неужиточности.

— Алез, пане — сказав граф Морсерф — для чоловіка ваших здібностей Італія не є відповідним краєм. Франція ствирає свої рамена, аби вас прийняти. Відозвіть ся на її зов. Франція може не буде невдячною для цілого світа; вона не обходить ся добре зі своїми дітьми, але чужинців завсїгди радо витає.

— О, тату! — сказав Альберт з усмішкою. — Се ясна річ, що ви не знаєте графа Монте Кріста. Він погорджує всіми почестями і вдоволяє ся тільки тими, які виписані на його паспорті.

— Се найсправедливіша замітка — завважив Монте Крісто. — яку я коли чув про себе.

— Ви мали свободу вибирати собі карієру — замітив, зітхаючи, граф Морсерф — і ви вибрали дорогу встелену цвітами.

— Дійсно так, мій пане — відповів Монте Крісто з усмішкою, якої ніякий маляр не може ніколи намалювати, а фізіолог не може аналізувати.

— Якби я не бояв ся, що змучу вас — сказав генерал, очевидно очарований манерами незнакомого графа — то взявби вас до парламенту; там нині буде дебата, яка повинна бути дуже інтересна для тих, що ще не знають наших модерних сенаторів.

— Буду в найвисшій мірі вдячний, пане, як колись иншим разом відновите свою пропозицію, однакож я вже втішив ся надією, що буду представлений графині і тому буду чекати.

— А ось моя мама! — крикнув молодий вісконт.

Монте Крісто скоро обернув ся і побачив паню Морсерф при вході до сальону в дверях напроти тих, котрими увійшов її муж. Вона була бліда і немов остовпіла. Коли Монте Крісто обернув ся, її рука, яка з якоїсь невідомої причини спочивала на одвірку, опала в долину. Видно було, що вона там стояла вже пару хвиль і чула послідні

слова гостя. Сей встав і вклонив ся графині, яка відклонила ся йому, не говорячи.

— О, пані — ви мабуть не чуєте ся добре. Чи се горячо в кімнаті ~~по~~ділало на вас?

— Мамо, ви хорі? — кликнув Альберт і кинув ся до Маркиди.

Вона подякувала обом усміхом.

— Ні — відповіла — я тільки зворушена, побачивши перший раз чоловіка, що якби не він, то тут булиби сльози і сум. Пане — говорила дальше, йдучи вперед з маєстатом королевої. — Я завдячую вам жите мого сина і за те я благословлю вас. А тепер дякую за приємність, яку ви мені зробили, коли даєте мені нагоду подякувати вам так само, як я поблагословила вас, — з глибини моєї душі.

Граф вклонив ся знов, але ще низше, чим попереднього разу; він був навіть блідійший, чим Маркида.

— Пані — сказав він — пан граф і ви занадто багато відплачуєте ся мені за простий вчинок. Спаси людину, ошадити болю батькови і матері — се не так добрий вчинок, як обов'язок людяности.

На ці слова, вимовлені з найбільшою щирістю і чемністю відповіла графиня Морсерф:

— Се велике щастє для мого сина, пане, що він найшов такого приятеля, і я дякую Богови, що Він так зробив, аби так стало ся.

І Маркида піднесла свої гарні очі до гори з таким захоплюючим виразом вдячності, що графови здавало ся, немов у них є сльози. Граф Морсерф приступив до неї.

— Пані — сказав. — Я вже виправдав ся перед паном графом за те, що лишаю його і прошу, щоби ти також його перепросила. Засіданє почало ся о другій, а се вже третя і я ще маю говорити.

— Так йди, а я вже буду старати ся, аби наш гість забув твою неприсутність — відповіла графиня в тім самім тоні глибокого чувства. — Пане графе — сказала звернувши ся до гостя — зробіть нам таку честь, щоб остати решту дня з нами.

— Вірте мені, пані, що я в найвищій мірі вдячний за вашу ласку, однакж я приїхав до самих ваших дверей нині рано в своїй подорожній кареті. Як я тут устроєний в Парижі, сего я ще сам не знаю, майже не знаю, де ме-

шкаю — се дрібниця, я признаю, але вона мене трошки непоквіть.

— То бодай будемо мати сю приємність иншим разом — говорила графиня. — Приобіцяйте нам.

Монте Крісто вклонився не відповідаючи, але сей рух можна було прийняти за згоду.

— Я не буду вас задержувати, пане — сказала графиня. — Не хочу, щоби наша вдячність стала недискретною, або докучливою.

— Мій дорогий графе — сказав Альберт — я буду старати ся відплатитись вам за вашу чемність в Римі і віддам своє купе до вашої розпорядимости, поки ви знайдете час заосмотрити ся в карити.

— Тисяча подяк за вашу ласку, вісконте — відповів Монте Крісто — але я сподію ся що Бертучіо відповідно провів чотири і пів годин, які я йому дав, і що карита якогось сорта вже чекає на мене під дверми.

Альберт був при звичаєний до поступовання графа. Він знав, що в него не було неможливого. Його не здивувало нічо, що граф міг би зробити, але хоча чи побачити на власні очі, як виконують розпорядження графа, він вийшов з ним до дверей.

Монте Крісто не завів ся. Скоро тільки він вийшов до сінний, там чекав на него той сам слуга, який приніс графову картку в Римі до молодих паничів, а перед порогом чекала його нова карита.

— Пане — сказав граф до Альберта. — Не буду просити вас, аби ви товаришили мені до дому, бо можу вам показати тільки мешкане прибране на борзї. Прошу мені дати один день часу. Тоді я вже не заведу вас своєю гостинністю.

— Графе, як ви жадаєте в мене дня, то я вже знаю, чого сподівати ся. Те, що я побачу, не буде домом, тільки палатою. Вам без сумніву помагають якісь духи.

— Знаменито! — відповів граф. — Розголосить се, а воно буде для мене багато значити між жінками.

Кажучи се, він вскочив в кариту, двері замкнули ся і карита рушила, однакж не так занадто скоро, щоб Монте Крісто не міг добачити, як поволеньки порушила ся фіранка у вікні кімнати, в якій він лишив паню Морсерф.

Коли Альберт вернув до своєї матери, найшов її в бу-

доарі, як лежала у великім аксамітом покритім кріслі. Ціла кімната була притемнена так, що заледви можна було розріжнювати в ній предмети. Альберт не міг бачити лица своєї матері, яке вона в додатку прикрила тонким серпанком. В кімнаті чути було острій запах соли до нюхання. Тому він занепокоєний запитав:

— Мамо, чи вам було недобре, коли я вийшов?

— Ні, ні, Альберте. Се ті цвіти видають такий острій запах, коли хтось до них не є при звичаєний.

— В такім разі вам треба вийти звідси — сказав Альберт. — Ви були дуже бліді, поки прийшли до сеї кімнати.

— Я була бліда?

— Так. Ся блідість є вам дуже до лица, але вона по-мимо сего налякала і мене і батька.

— Чи батько казав тобі що про те?

— Ні, але він сам зробив вам про се замітку.

— Так, памятаю.

Увійшов слуга, покликаний дзвінком Альберта.

— Забери сі цвіти до передпокою або до убиральні — сказав вісконт. — Від них графині зробило ся недобре.

Льокай послухав розказу. Повстала довга павза, підчас якої відбувало ся виношене цвітів. Коли слуги забрали послідні цвіти, графиня спитала:

— Що се за імя Монте Крісто? Чи се родинне імя, чи імя посілости, чи тільки простий титул?

— Я думаю, що се тільки титул. Граф купив остров в Тосканськім архіпелягу. Поза тим він не має претенсії до шляхоцтва і називає себе припадковим графом, хоча загальна опінія в Римі є, що він є дуже визначним чоловіком.

— Його манери є чудові — замітила графиня — бодай на скільки я могла завважити в протягу тих кількох мінут, коли його бачила.

— Вони є досконалі, мамо; такі досконалі, що пере-висшають все, що я замічав серед першорядної аристократії трох найгордїйших аристократій Європи, — англійської, єспанської і німецької.

Графиня думала хвилю. Відтак з маленьким ваганєм спитала:

— Питаю тебе як мати. Ти бачив Монте Кріста в його домі. Ти скоро спостерігаєш, знаєш багато світа, ти маєш як на свій вік багато такту. Чи думаєш ти, що граф є тим, на що виглядає?

— А на щож він виглядає?

— Ти сам сказав, на дуже визначного чоловіка.

— Я-ж кажу вам, що за такого його вважають.

— Але яка є твоя думка?

— Мушу сказати, що я не дійшов до двердої думки про него, але я думаю, що він Мальтанець.

— Я не питаю про його походжене, але що він є.

— О, що він є. Се зовсім инша річ. Я бачив так багато дивних річий в злуці з ним, що як хочете, аби я дійсно сказав, що думаю, то скажу, що я гляджу на него, як на одного з Байронових героїв, на яких лиха доля поклала своє пятно — якийсь Манфред, Ляра, або Вернер, одним словом, один з останків якоїсь старинної родини, який позбавлений її наслідства, здобув майно силою свого авантурничого генія, а се поставило його понад закони людства.

— Ти кажеш...

— Я кажу, що Монте Крісто є остров серед Середного Моря без мешканців і гарнізону, приміщене для контрабандистів всіх націй і піратів з під кожного прапора. Хто знає, чи ті промисловці не платять своєму февдальному панови якоїсь оплати за його заступництво.

— Се можливе — сказала графиня до себе.

— Але се нічо — говорив дальше молодий чоловік. — Контрабандист, чи ні, то мусите, мамо, признати, як бачили його, що граф Монте Крісто є замітний чоловік і він буде мати великанський успіх в сальонах Парижа. Він таки нині рано почав свій вступ в товариство, впроваджуючи в здивоване кожного з нас присутних, не виключаючи навіть Шато-Рено.

— А який, думаєш, є вік графа? — спитала Маркида, очевидно привязуючи велике значінє до сего питання.

— Трийцять п'ять або трийцять шість, мамо.

— Такий молодий? Се неможливе! — сказала Маркида, відповідаючи рівночасно на те, що сказав Альберт, і на свої власні думки.

— А однакж се правда. Три або чотири рази він сказав до мене і то без найменшої застанови: В такім віці я мав п'ять літ, в такім десять, в иншому дванадцять. Зацікавлений я порівнював дати і ніколи не приловив його на неточности. Вік сего незвичайного чоловіка, оскільки я міг впевнитись в тому, є около трийцять п'ять літ. Зрештою по-

думайте мамо, яке його його око живе, яке чорне його волосє, його лице, хоч бліде, є свободне від зморщок. Він не тільки сильний, але й молодий.

Графиня похилила голову, неначе під тягаром гірких думок, а відтак, здригаючись, спитала:

— І чи сей чоловік показував приязнь для тебе, Альберте?

— Я схлонний думати, що так.

— А — він — тобі — подобає ся?

— Розуміє ся. Він мені подобає ся помимо того, що Франц д'Еліней старає ся мене переконати, що він вернув з другого світа.

Графиня задрожала.

— Альберте — сказав вона голосом, який дрожав зі зворушення. — Я завсїгди остерігала тебе, аби ти мав ся на осторозї перед новими знакомими. Тепер ти вже мущина і можеш дати мені раду. Однакож, Альберте, я повторю: будь осторожний.

— Алеж, дорога мамо. Аби ваша рада могла бути практичною, я мушу знати наперед, перед чим маю бути осторожний. Граф ніколи не грає. Він не тільки чисту воду, закрашену дрібною шері. А богатир він такий, що не може, як не хоче насміяти ся з мене, згадувати мені, щоб я позичив йому гроші. Отже чого я маю стеречи ся?

— Твоя правда — сказала графиня. — Мої побоювання є пусті, головно коли вони звернені проти чоловіка, який спас твоє житє. Як приняв його твій батько, Альберте? Се є конечно, щоби ми були більше, чим милі, супроти графа. Твій батько є часом занятий другими думками, він гризе ся своїми справами і він може, не думаючи про се...

— Нічо не може бути краще, чим поведінка мого батька — сказав Альберт. — Він був навіть дуже гарно успокоблений через два або три компліменти, які граф дуже зручно сказав йому, немовби знав його через трийцять літ. І вони розійшли ся як найкращі приятелі. Батько навіть хотів взяти його до палати, аби послухав бесїдників.

Графиня не відповіла. Вона попала в задуму і примкнула очи. Син стояв перед нею і глядїв на ню з тою синівською любовю, яка буває часто в дітий, яких мати є ще молода і хороша. Побачивши за хвилю, що її очи примкнули ся і вона зачала глибоше віддихати, він подумав, що вона заснула, отже на пальцях вийшов із кімнати, замикаючи

осторожно за собою двері.

— Замітний чоловік — говорив до себе Альберт. — Я відразу говорив, що він викличе тут сензацію. Моя мати так сильно звернула на него увагу.

РОЗДІЛ XLII.

Бертучіо.

Тимчасом граф прибув до свого дому. На се треба було ледво шість мінут часу, однакож в сім часі може дваї цятка молодих людей звертала очі на чужинця і його повіз; дехто з них наганяв свої коні з усіх сил, щоби побачити зблизька чоловіка, який міг заплатити за самі коні десять тисяч лірів чистим золотом.

Дім графа, який Алі для нього вибрав на мешкане підчас перебування в місті графа, знаходився по правій стороні, коли входить ся на Елізейські Поля. Перед ним ріс гурток дерев і корчів, що заслонювали в великій мірі перед дому. Побіч них видно було дві доріжки — одна по правій, друга по лівій стороні, що сходили ся коло залізної брами, за якою стояв будинок.

Ще візник не кликнув був на сторожа, як залізна брама почала порушуватись на сильних завісах. Пригадати-б хиба, що граф, кудаб він на світі не повернув ся, не потребував на ніщо ждати — все завсїгди чекало на нього з послугами.

Ледво повіз минув браму, як вона зараз зачинила ся. За хвилинку повіз зупинив ся перед лівою частию величавого ганку. Коло повозу сейчас з'явило ся двох людей, а одним з них був знакомий нам Алі. На його лици видно було радість, що побачив свого добродія. Другий чоловік поважно поклонив ся і поміг висісти графови з повозу

— Дякую, пане Бертучіо — сказав граф вступаючи на сходи — а що з нотарем?

— Він в гостинній, ексцеленціє — відповів Бертучіо.

— А чи візитові картки готові? — питав далше граф.

— Так, ваша ексцеленція — відповів запитаний — готові. Я сам поручив їх викінчене найспосібнішому літографови і він зробив плиту в моїй присутності. Першу картку, яка вийшла, доручено рівнож баронові Дангляр-зи, як було поручено, решта лежить на полиці в спальні.

— Добре. Котра-ж тепер година?

— Четверта.

Монте Крісто віддав капелюх і палицю льокаєви Французови і пішов до гостинної, куди Бертучіо вказував йому дорогу.

— Сі мармури в передній кімнаті надто прості — зауважив граф — невдовзі їх треба буде замінити іншими.

Бертучіо на знак, що все буде по бажанню графа, похилив поважно голову.

Щож до нотаря, то був се добродушний чоловік, що зі звичайного урядника став провінційним нотарем.

— Чи ви добродію є нотарем і маєте уповажене продавати дім, який я хочу купити? — запитав Монте Крісто.

— Так, пане графе — відповів нотар.

— Чи контракт купна готовий?

— Так.

— Чи маєте його з собою?

— Ось він.

— Дуже добре. А де саме знаходить ся той дім, що купую? — запитав граф немов байдужо, а питанє його могло відноситись в оден час і до Бертучія і до нотаря.

Нотар глянув на графа здивовано.

— То хіба вам, пане графе, невідомо, де сей дім положений?

— Зовсім невідомо — відповів граф.

— Зовсім його не знаєте?

— Зовсім не міг його знати. Сего ранку доперва прибув я сюди з Кадису, а передтим в Парижи не був я ніколи. Се перший раз моя нога у Франції.

— Ось воно як! Дім, про який йде річ, знаходить ся при вулиці Отейль — відповів нотар.

При сій відповіді Бертучіо наче поблід.

— Де саме буде Отейль? — запитав Монте Крісто.

— Два кроки звідси — відповів нотар — зараз за „Пассі”, прегарне положенє, в самім осередку Бульонського ліска.

— Отже так близько? — сказав граф. — Я розумів, що се дім далеко поза містом. А се так близько. Чому ви, пане Бертучіо вибрали сей дім?

— Аджеж мені так було поручено — відповів Бертучіо — позвольте вам, пане граф, пригадати, як...

— Ах, справді! Тепер пригадую — відповів граф. — Се вийшло маленьке непорозумінє з моєї сторони — я читав оголошенє в часописи і мене збаламутила назва.

— Тепер, ваша ексцеленціє зовсім не пізно плян змінити — сказав підбальорений Бертучіо — я можу знайти кращий дім...

— О, ні, пане Бертучіо — відповів граф — коли його вже маю, то не хочу з ним розставати ся.

— І моя думка, пане графе така — вмішав ся поспішно нотар — що набута посілість незвичайно вартна — гарне жерело, поважні дерева, вигідне мешканє, хоч що правда — довший час опущене. А ще дальше — хатне владженє... річи хоч і старі, але власне через те і вартні. За такими нині всюди попитують. А ви, пане графе, певна річ, будете сі річи не менше цінити.

— А чи вигідне се мешканє?

— Більше, ніж вигідне, воно величає — відповів нотар.

— Отже все добре! Прошу тепер о контракт купна.

Нотар подав папір, а граф ледво кинувши оком на папір, підписав, де було потрібно.

— А тепер, пане Бертучіо — сказав граф — прошу принести пятьдесят пять тисяч лїрів сему добродїєви.

Бертучіо вийшов з кімнати і за хвилю вернув з пачкою банкнотів, які передав нотареві. Нотар, взявши грорі, перечислив їх, як чоловік, що не звик давати посвідки, доки сума точно не провірена.

— Чи є ще які форми до виповнення? — запитав граф.

— Ні, пане графе, все скінчене.

— А чи маєте для мене ключі від дому?

— Ключі в руках сторожа дому. Ось тут приказ для нього, щоби впровадив пана графа в посїданє набутої власности.

— Дуже добре — сказав граф і дав нотареві рукою знак, з якого можна було розуміти: „Більше тебе мені не треба, можеш отже забрати ся”.

— Ще одно, пане графе — звернув ся нотар до Монте Кріста. — Тут зайшла помилка. Ви мали заплатити всего пятьдесятъ, а тут є пятьдесятъ і пять тисяч.

— А винагорода за ваш труд?

— Все те є вже в пятьдесятьох тисячах — відповів нотар.

— Але хиба ви не прийшли сюди з Отейль?

— Так, прийшов!

— Отже за страту часу вам рівнож належить ся винагорода — сказав граф і дав рукою знак, що нотар може відійти. І нотар вийшов з кімнати кланяючись низенько. Ніколи в житю не мав він подібного покупця.

— Вийди за ним — сказав граф до Бертучія і той вийшов.

Лишившись сам з собою, граф виняв з кишені книжочку, добув від неї ключик, який носив на шії і відомкнувши, добув картку і порівнав її з контрактом купна, що лежав перед ним. Він щось пригадував.

— Отейль... вулиця Фонтейн, ч. 28 — сказав він до себе. — Се те саме. Однакож за годину все буду знати. — Тут він подзвонив і кликнув: Бертучіо! і за хвилику Бертучіо стояв вже перед графом.

— Пане Бертучіо — сказав граф — чи не говорили ви мені колись про свою подорож по Франції?

— Так, я подорожував по деяких її сторонах, ваша ексцеленціє.

— А чи знана вам околиця Парижа?

— Ні, ваша ексцеленціє.

— Ну, маленька неविгода, бо я хочу відвідати набутий дім, а ви по дорозі моглиб дати мені деякі поясненя.

— Я мав би їхати до Отейль? — запитав Бертучіо дивуючись і його лице неможливо оживилось.

— Що тут дивного? — Зауважив граф. — Коли я буду там жити, то і ви там будете, як оден з моєї прислуги.

Бертучіо спустив покірно голову перед всемогучим поглядом свого пана і стояв хвилику зовсім непорушно.

— Що з вами — повторив граф — я-ж казав, що хочу їхати, отже треба, щоби повіз був готовий.

В одній хвилі Бертучіо був вже за дверми і по хвилі чути було його клич: „Готові коні для їх ексцеленції!”

Тимчасом граф написав кілька коротких листів і вла-

сне заліплював послідну коверту, коли увійшов Бертучіо.

— Конї готові, ваша ексцеленціє — сказав він.

— Добре. Бери капелюх і рукавиці.

— Чи я маю з вами також їхати? — запитав Бертучіо недовіряючи.

— Розумієсь. Ти мушиш про все подбати, бо я там буду мешкати.

По сім вийшов граф, а за ним Бертучіо. Коли граф всїв у повозку, Бертучіо примістив ся на переднім сїдалї і повіз рушив з місця.

РОЗДІЛ XLIII.

Дім на Отейль.

Монте Крісто завважив, що коли воїни сходили по сходах в долину, Бертучіо перехрестив ся на корсиканський лад, себто зробив великим пальцем знак хреста на лиці, а коли сїв на повозї, відмовив тихенько якусь молитву.

Може хтось, бачучи таке, застановляв би ся пильнїйше над таким поведенєм чоловіка, але Монте Крісто надто добре знав людську вдачу і брав се за явище зовсїм звичайне. Се свідчило лише, що в чоловіка був страх до чогось чи упередженє.

Минуло дваїцять мінут і повіз Монте Кріста був вже на вулиці Отейль.

— Прикажіть стати на Фонтейн, ч. 28 — сказав Монте Крісто до Бертучія.

Бертучієви, що до згаданого місця був упереджений, стало ще більше моторошно, однакож треба було приказ виповнити і він, вихилившись з вікна, кликнув до візника:

— Вулиця Фонтейн, число дваїцять вісім!

Число 28 знаходило ся на кінці села, що було зараз за межою міста.

Коли повіз наближав ся до дому, зазначеного числом 28, була вже ніч, однакож на хмарах було видно ще слабкий відблиск сонця і се надавало цілому окруженю вигляду незвичайно величавого і живого образу.

Вкінці повіз спинився і льокай зіскочивши, отворив дверці повоzu.

— Чому-ж ви не висідаєте, пане Бертучіо — сказав граф бачучи, що Бертучіо наче отягаєть ся. — Що думаете про сей чудовий вечір?

Бертучіо при сих словах вискочив і подав руку висідаючому графови, щоби йому допомогти висісти.

— Застукайте до дверей і повідоміть про мій приїзд — сказав граф висівши.

Бертучіо застукав і за хвильку показав ся в дверях сторож.

— Що таке? — запитав він, стаючи на поріг.

— Се ваш новий пан, добрий чоловіче — сказав Бертучіо і подав письмо нотаря.

— То хиба сей дім вже проданий — запитав сторож і сей пан буде тут мешкати?

— Так, мій друже — заговорив тепер граф — і буду старати ся, щоби ви не мали причини жалувати за старим паном.

— Ох, пане — відповів сторож — причини до жалю було би дуже мало, бо він навідував ся сюди дуже рідко. Буде тому мабуть пять років, як він тут був, а що дім продав се також зробив розумно, бо він не приносив йому жадної користи.

— А як звав ся ваш старий пан? — запитав граф.

— Маркіз де Сен Меран. Думаю, що він зовсім не відбрав тих грошей, які дав за сей дім.

— Маркіз де Сен Меран — наче призадумав ся граф — се ім'я мені наче відоме.

— Се старий вже чоловік — почав пояснювати сторож — великий приклонник Бурбонів. Його одинока дочка віддала ся за пана Вієфорта, що був королівським прокуратором в Німе, а пізнійше в Версалю.

Монте Крісто глянув на Бертучія, а той був білійший ніж сніг, о яку він стоячи опер ся.

— А чи тая-ж дочка не умерла? — допитував ся граф. — Начеб то я десь про се чув.

— Так пане, двацять вже літ, як не стало її між живими. Від того часу ми не бачили її батька мабуть і три рази.

— Добре, добре. Тепер прошу дати мені світла.

— Чи і я маю йти з вами, пане?

— Ні, не конче. Бертучіо візьме світло.

При тих словах Монте Крісто вложив дві золоті монети в руку сторожа, що викликало чимало слів подяки новому панови.

— Ах, пане — сказав він, вийшовши за хвилину — всюди перешукав та дарма, не можу знайти ні кавальчика свічки.

— Принесіть лампу з повоза, пане Бертучіо — сказав граф — і покажіть мені кімнати.

Бертучіо сповнив волю графа, але якось дуже неохоче, немов боровся сам з собою.

Оглянули долішню часть дому — простору, але порожну. Слідуючий поверх складався з сальону, купальні і двох спалень. З одної спальні був вихід на сходи, що виходили до городу.

— Се приватні і дуже потрібні сходи — зауважив граф — йдіть вперед, а побачимо, куди вони виходять.

— Ті сходи проводять до городу, пане графе — сказав Бертучіо.

— Звідкиж ви се знаєте?

— Так мені здається.

— Можливо, але переконаймося.

Бертучіо зітхнув, але пішов вперед. Сходи дійсно вели до городу.

При дверях, якими виходилося на двір, Бертучіо спинився. Здавалося, що він не думає ступати далше.

— Що сталося? — почав допитуватися граф.

— Я не можу йти далше, ваша ексцеленціє — почав дрожащим голосом Бертучіо і поставив ліхтар на землі.

— Чому-ж — почав допитуватися граф — яка цьому причина?

— Причина — почав без звязи Бертучіо — причина... на Отейль дома... а що ваша ексцеленціє хотіли дому, та конче на Отейль, а вдобатку на Фонтейн вулиці і ще якраз число дому 28. Сх, чому я вам всего не сказав? Я певний, що ви мене сюди не брали би. Я думав, що се инший дім, а тут... тут поповнено душегубство.

— От який з вас чоловік! — почав Монте Крісто — Корсиканець, отже не диво, що повно в вас загадок та забобонів. Але чого властиво боятися, коли я йду з вами? Беріть ліхтар і ходімо!

Бертучіо не сперечався. Коли вийшли до городу, з хмар наче почав визирати місяць, однакж знов заховався. Бертучіо почав звертати на ліво.

— Ні, ні, пане Бертучіо — чому ходити стежками, коли осьтам така гарна мурава. Ходімо туди!

Бертучіо обтер піт з чола і пійшов, не переставав одначе немов нехотячи звертати в ліву сторону.

Коли наблизили ся до гуртка дерев, Монте Крісто спинився. Тут уже Бертучіо не міг видержати і почав:

— Пане, втікайте з сего місця, се місце страшне, се те саме місце...

— Яке місце?

— Де він згинув.

— Опам'ятайтеся — почав вговорювати граф — нічого незвичайного тут нема. Звичайний город, досить запущений, але гарний.

— А я прошу вас лишити се місце...

— Се вже мабуть тобі, мій добрий Бертучіо, в голові помішалося. Коли не запануєш над собою, скажу замкнути тебе до дому божевільних.

— Ні, пане, не те... воно дійсне лихо...

— Бертучіо — почав дальше Монте Крісто — ти, як Корсиканець, вічно думаєш про випадки пімсти, про криваві історії. В Італії се все приймаєсь за річ звичайну, але у Франції душегубство належить до справ важких. Такими справами займають ся тут жандарми, судії і кати.

Однакж Бертучіо не міг себе опанувати. Його обняв страх до тої міри, що вираз його лица міг ще й других перестрашити.

— Видно, що священик Бусоні не сказав мені всеї правди — говорив дальше граф — коли по повороті з Франції 1829 прислав мені вас з листом, в яким вичисляв ваші добрі прикмети. Треба отже до него написати і розпитати про згадуване душегубство. Длятого власне кажу, що доки я у Франції, доти не хотілоб ся мені мати до діла з тутешніми судами через когоб се не було.

Бертучія се троха прохолодило.

— Не робіть сього, мій добродію — почав він благаючи. — Я завжди служив вірно і був добрим, кільки міг.

— Я се лише пригадую і додаю, що спокійна совість не має чого боятися, де би се не було...

— Тількиж, пане графе, — чи священник Бусоні, перед яким я сповідав ся в вязниці, згадував про мій вчинок, який лежить на моїй совісти?

— Так, згадував, дуже загально, радше натякав, однакж запевняв, що з тебе буде дуже добрий помічник. Я догадував ся, що ти колись міг щось вкрасти — от і все!

— Ох, пане! — зітхнув Бертучіо важко.

— А може пімстив ся на кім і убив когось за родинну кривду, як у вас Корсиканців водить ся.

— Так, пане, так — почав далше Бертучіо, впавши на коліна — се була лише пімста, ніщо більше.

— Тепер я розумію, однакж чому ти боїш ся якраз сього місця?

— Чому, ось чому, ваша ексцеленціє — бо в сїм власне домі сеї пімсти довершено.

— Що! В моїм домі?

— Так, пане, але дім не був тоді ваш.

— Не мій, се правда, але чий же? Маркіза Сен Мера-на! І ти пімсту виконав на маркізі...

— Ні, пане, зовсім на кому иншому.

— Дивний склад відносин — почав граф мов до себе — що ви мусіли зайти до дому, з яким вяжеть ся ваша болюча історія.

— Се призначене, пане графе, ніщо, як призначене. Ви купили якраз той дім, де я поповнив душегубство; ви йдете до города тими сходами, якими він тоді йшов; ви спинили ся на місци, де він впав від удару; а два ступні звідси є гріб, в яким він похований. Тому се не може бути звичайний випадок, се суд Провидіння.

— І я згоджу ся з тим, що Провидінне привело нас сюди. Я годжу ся з тим, чого люди хочуть. Однакж радби я знати щобудь близше про цілу сю історію.

— Однакж я оповів її лише раз при сповіді, пане графе — сказав Бертучіо — бо про такі річи лише в сповідальниці говорить ся.

— Так, так, однакж не бажаю, щоби мої слуги бояли ся сего городу. Се зрештою може стати приводом до судової тяганини. Щож до цілої історії — не надто цікавлюсь нею, однакж не маєте в мене більше місця, пане Бертучіо.

— Ох, пане — закликав Бертучіо, чуючи таке рішення графа — коли до того йде, так я оповім все. Вас я не лишу, хиба пійшов би на шибеницю.

— Се вже инша справа — сказав граф — однакож ставлю вам усліє: коли оповідати, то нічого не закриваючи.

— Що все скажу, пане графе, клену ся своїм спасенем, однакож прошу — ходімо звідси. Він стояв в отсім місци і дивлячись на вас, немов його бачу. Страшно! Одягнені в сім плащи ви пригадуєте мені пана Вієфорта.

— Що?! — спитав граф здрігнувшись. — Чи се був Вієфорт?

— А хиба-ж вашій експеленції він знаний? — запитав Бертучіо.

— Давнійший королівський прокуратор в Німе — відказав граф.

— Так.

— Що оженив ся з дочкою маркіза Сен-Мерана? — продовжав граф.

— Той сам.

— Про нього кажуть, що був незвичайно характерним чоловіком і справедливим судією.

— Так! Однакож сей чоловік...

— Що таке?

— Був поганець.

— А хиба-ж се можливе?

— Я се знаю, ваша ексцеленціє — впевняв Бертучіо графа.

— А чи є для потвердження сього які доводи? — питав граф.

— Я мав доводи.

— А невжеж нині їх нема?

— Нема, однакож зміг би відшукати.

— Невжеж? Вкінци ціла історія починає мене інтересувати.

Сказавши се, граф підійшов до лавки, щоби сісти, а за ним обережно поступав Бертучіо, збираючи очевидно свої думки.

РОЗДІЛ XLIV.

Вендета*).

— Від чого маю починати історію — запитав Бертучіо, ставши коло Монте Кріста.

— Мені все одно — відповів граф — бо історія мені зовсім невідома.

— Я думав, що священик Бусоні оповів все вашій ексцеленції.

— Дещо натякав, однакож від того часу минуло сім, або вісім літ і я все позабував.

— Чи можу отже оповідати все без страху і чи се вас не змучить.

— Зовсім ні. І так інтересних вістей в часописах нема.

— Історія починаєсь 1815 року — почав Бертучіо.

— Так, 1815 рік, се не вчорашний день — перебив граф.

— Не вчорашний — притакнув Бертучіо — однакож я тямлю все так подрібно, немов воно вчора стало ся. Я мав брата, старшого брата, що був на цісарській службі; він був поручником в полку, що складав ся з самих Корсиканців.

І сей брат був одиноким моїм товаришем. Ми сиротами остали ся, я мав тоді пять літ, він вісімнайцять. І він виховував мене, мов рідного сина, а в 1814 році він оженив ся. Коли цісар вернув із заслання, з Ельби, мій брат сейчас вступив до армії, був ранений під Ватерльо і відступив з армією поза Льоару.

— Се історія Сто Днів, пане Бертучіо, і про ню вже писало ся — звернув увагу граф.

— Даруйте, ексцеленціє — сказав Бертучіо — однакож сї подробиці потрібні і ви обіцяли терпеливо слухати.

— Добре, прошу оповідати дальше.

— Було, що одного дня ми одержали лист. Ми тоді

*) Вендета, або вендетта — кровава пімста за кривду, яку зробив хтось родині, або племені. Така пімста була звичаєм пововно на островах Корсиці, Сардинії і Сицилії. Вчасті уряд се припинив, однакож випадки кровавої пімсти ще і нині повтарають ся.

жили в селі Роліяно. Лист був від брата. Він казав, що армія розходить ся і він верне до дому через Шатору і Німе та просив, щоби, коли зможу, лишити йому гроший в Німе, зложивши їх в знакового властителя гостинниці. Ми провадили з ним деякі інтереси.

— Невже-ж контрабанду? — запитав граф.

— Що-ж, ексцеленціє! Якось треба жити — відповів Бертучіо.

— Розумієсь. Що-ж дальше?

— Я брата любив дуже щиро, отже рішив не передавати гроший, але особисто їх йому доручити. В мене-ж була тисяча лірів. Я лишив 500 братовій, а з рештою вибрав ся до Німе.

— Чи ми наближаємо ся до властивої історії? — запитав Монте Крісто.

— Так ексцеленціє. Я говорю лише про те, що конче для історії потрібне. Тоді власне були в полудневій Франції відомі погроми. Два чи три розбишаки — Трестайльон, Труфем і Граффан явно вбивали кожного, кого підозрівали о бонапартизм. Вашій ексцеленції мабуть відомі ці погроми.

— Дуже мало. Я був тоді далеко від Франції.

— Отже воно так було, що коли я вступив до Німе, я бродив в крові, беручи се зовсім точно, як говорю. На кождім кроці бачив я трупи помордованих і банди убійників, де повернув ся. І мене обняв страх — не так за мене, бо для нас контрабандистів се був поплатний час, але за брата, бо-ж він вертав з армії, і певна річ в уніформі. Отже, я удав ся до властителя гостинні — та мої побоювання вже справдили ся. Брат мій прибув до міста попередньої днини і перед дверми згаданої гостинниці його замордовано. І я почав розвідувати ся, хто саме убив його, однакож довідатись було годі, бо всі бояли ся імя убійника виявити. Тоді пригадав я собі славу французьку справедливість, яка, як говорили, не знає жадного страху, і пішов я до королівського прокуратора.

— А чи тим прокуратором був Вієфорт? — запитав Монте Крісто недбало.

— Так, ваша ексцеленціє — відповів Бертучіо — його ревність поставила його на таке становище і він перший доніс урядови про відїзд Наполеона з Ельби.

— Отже ви пійшли до нього?

— Так. Я сказав йому: пане, вчора мого брата замордовано на вулицях Німе. Я не знаю, хто його убив, але ваш обов'язок убійника вишукати. Ви тут голова справедливості, а обов'язком справедливості є пімстити ся за кривду тих, яких не могла від кривди охоронити.

— Чим же був твій брат? — запитав мене тоді Вієфорт.

— Поручником в корсиканськiм баталіоні — кажу йому.

— Отже вояком рабівника? — каже він.

— Він був вояком французької армії — кажу.

— Коли так — каже він тоді — тоді нічого й говорити — він мечем воював і від меча згинув.

— Ви милитесь пане — кажу йому тоді — він згинув від штилета.

— Чого-ж ти властиво від мене хочеш? — питає він мене

— Я вже вам сказав — говорю йому — хочу пімсти за смерть брата.

— Пімсти на кім?

— На його убійниках.

— А звідки-ж мені знати, хто вони?

— Прикажіть їх відшукати.

— Але-ж твій брат почав сварку і згинув у двобою. Всі ті старі вояки допускають ся авантур, на які дозволяло ся за Наполеона, але не дозволяєть ся тепер. Нарід з полудневих сторін ненавидить жовнірів і нелад.

— Пане — почав я знов — не для себе прошу я вашої помочі, бо я сам можу на убійниках пімстити ся, але мій бідний брат має жінку, і колиб зі мною стало ся яке лихо, вона згине із голоду. Прощу вистарайте для неї пенсію.

— Кожда революція має свої катастрофи — відповів він мені тоді — і твій брат став її жертвою. Се принагідне лихо й уряд не має тут жадних обов'язків. Колиб почислити злочини, які поповнили прихильники цїсаря, тоді твій брат і так бувби певно на смерть засуджений. І тому се, що стало ся, се природна подія, виконана законом сили.

— Як же так — крикнув я тоді — ви судії можете подібно говорити?

— Всі Корсиканці, як видно, подуріли — каже мені тоді

Вієфорт — і їм здається, що їх земляк і далі є цісарем Франції. А такий час давно минув. Треба було мені се говорити перед двома місяцями, а тепер за пізно. Отже забирай ся, а ні, я змушу тебе забрати ся!

Я глянув тоді на нього пильно, щоби запевнитись, чи далші благання можуть зворушити його душу, однак же се був камінний чоловік. Я тоді наблизив ся до нього і сказав тихим голосом:

— Добре! Коли ви знаєте Корсиканців, то мусите знати, що вони завсїгди вміють додержати слова. Ви думаєте, що се було справедливо убити мого брата, який був бонапартистом і лише тому що ви рояліст! Але коли брати на подібну міру, то знайте, що я бонапартист таксамо, отже заявляю вам рішучо, що убю вас. Від сеї хвилі проголошую вам вендету, отже хороніть себе оскільки можете, бо при слїдуючій стрічі ви згинете!

Так я йому сказав і нїм він мав час отямитись, я отворив двері і зник.

— Ну, справді гарна річ! — сказав Монте Крісто. — У вас такий невинний вигляд, хто би отже сподївався такої рішучости та ще і перед королївським прокуратором! Але чи він розумів значіне слова „вендета”?

— Так, розумів дуже добре. Від того часу перестав виходити одинцем, почав замикати ся в дома і приказав шукати за мною по всїх усюдах. На щасте я вмів так ховати ся, що знайти мене не вдало ся. Се власне збільшило його страх і він не хотїв довше в Німе мешкати і постарав ся, що його перенесено до Версалю.

Однак же, як вашій ексцеленції відомо, коли Корсиканець присягнув пімсту, в него віддаль не існує. І тому хоч його повіз мчав дуже скоро, я пішки опізнив ся за ним не багато більше, як пів дня.

Однак же в мене на думці було не тільки се, щоби його вбити — до сього в мене була тисяча нагод — але я хотїв так убити, щоби себе не виявити, або хочби не дати ся арештувати. Про себе я не дбав тепер зовсім, бо весь мій клопіт відносив ся до братової, якій я зобов'язав ся помагати.

І так слїдив я за Вієфортом цілі три місяці. Три місяці він не вийшов з дому так, щоби за ним не слїдило мое око. Аж одного разу я довідався, що він обминувши мене, удав ся до Отейль.

За ним я удав ся туди сейчас і побачив, як він вступав до того дому, в яким ми перед хвилиною були. Лиш він не вїзджав головною брамою, що виходить на вулицю, але приїхав верхом чи повозом до гостинниці, а звідтам прийшов ворітцями, які ось там видно.

Монте Крісто зробив знак головою, що бачить ворітця, на які Бертучіо вказував.

— В Версалю не мав я що більше робити, отже перебрав ся до Отейль, де розвідав ся про все, що треба. І се місце для мого заміру надавало ся незвичайно. Дім належав, як сторож вже говорив, до пана Сен Мерана, який був тестем Вієфорта. Сен Меран жив в Версалю, отже сего дому не потребував зовсім. Говорили навіть, що мав його винаймати якійсь вдові, яку звали баронесою.

Одного вечера я заглянув через мур до городу і побачив молоду жінчину і мені прийшло на думку, що вона чекає на Вієфорта. Колиж наблизила ся настільки, що я міг бачити виразнійше її лице, показало ся, що могла мати вісімнайцять до девятнайцять літ і була дуже гарна. А що одягнена була в нестягнену мушлінову одіж і ніщо не закривало її фігури, я розумів, що вона невдовзі має стати матір'ю.

Невдовзі двері отворили ся і до городу вступив мушина. Жінка поспішила до нього. Вони привитались дуже горячо і пійшли до дому.

Чоловіком, якого я бачив, був власне Вієфорт. І я був певний, що коли він схоче вийти, то мусить переходити цілий город.

— А чи знали ви коли небудь імя тої жінки? — запитав граф.

— Ні, ексцеленціє, про се не мав я ні часу, ні нагоди розвідатись.

— Щож дальше?

— Згаданого вечера — оповідав дальше Бертучіо — я міг Вієфорта вбити, однакож замало був ознакомлений з положенєм місця. Я думав, що можу не вбити його за одним замахом, він наробить крику і мені не вдасть ся втічи. Треба було отже відложити все до слідууючої нагоди, а покищо я найняв собі кімнату в сусіднім домі, з якої було видно через стіну до городу.

Три дні по тім, коло семої години вечером, я побачив слугу, що відіхав верхом в сторону Севру. Я висновував, що він їде до Версалью і не помилився.

По кількох годинах слуга вернув ся, а десять мінут пізнійше ворітцями до городу увійшов чоловік, окутаний в плащ і замкнув пильно дверці за собою. Я сейчас зійшов на долину. А хоч я не бачив лица чоловіка, то моє серце запевнило мене, що се був Вієфорт.

Я перейшов вулицю і зупинився коло муру. Тут власне був вкопаний в землю пал, на якого ставши, я міг через мур бачити. Виняв я тут штилет, оглянув його вістре і за хвилину був вже за муром.

Ставши в городі, я побіг сейчас до ворітець. Ключ в замку стремів, хоч ворітця були замкнені. Втікати отже було добре. Я розглянув ся по городі — був се чотирикутник, в середині якого була гарна мурава, а в кутах городу росли великі дерева, корчі та цвіти. Щоби отже дістатись від будинку до ворітцят, треба було переходити коло гуртка таких дерев.

Було се з кінцем вересня. Вітер був сильний, а місяць зза чорних хмар ледво деколи кидав тільки світла, що при нім можна було бачити досить добре на отвертім місци, однакж в тіни дерев та корчів можна було добре заховати ся.

І я заховав ся якраз коло стежки, якою Вієфорт повинен був переходити. Та коли я ждав, мені здало ся, що до мене доходить голос стогону. А знаєте, або радше скажу не знаєте, ексцеленціє, що коли чоловік лагодить ся виконати убійство, то йому вчуваєть ся таке.

Минуло дві години і стогін вчував ся мені весь час. Прийшла північ, годинник вдарив дванайцять разів. І тоді власне я побачив через вікно світло на сходах, якими ми тепер зійшли.

За хвилинку отворили ся двері і чоловік в плащі появив ся на порозі. Приходила страшна хвиля, однакж я так довго до неї приготавляв ся, що чув себе досить добре. Я виняв ніж і готовив ся до удару.

Чоловік в плащі наближав ся до мене і я побачив в його руках якусь зброю. І мені стало страшно — не борби з ним, але невдачі. Однакж коли він був від мене ледво кілька кроків, я побачив, що се не зброю, але рискаль.

Мені стало дивно, пощо йому рискаля, коли він нараз спинив ся, виняв з під плаща скринку, положив на траві і почав копати яму.

Цікавість і ненависть захопили мене в сій хвилі настільки, що я стояв непорушно і ждав, що буде далше. Скринка, що могла бути дві стопі довга, а вісім цалів глибока, була для мене надто підозрілою, але я не рушив ся, доки він не вложив скринку в яму і не прикрив її землею.

Саме тоді, коли він почав придоптувати сліди своєї роботи, я прискочив до нього і втопив ніж в його груди, кажучи:

— Ось я, Джіованні Бертучіо! Твоя смерть, се смерть мого брата. За нього прийшла на тебе отся пімста і то скорше, ніж я надіяв ся!

Не знаю, чи чув він мої слова, але мабуть не чув. Він упав без крику, а кров з рани бризнула мені на лице.

За хвилину я виняв скриночку з землі, засипав яму і рискаль кинув за мур, вийшов дверцятами з городу замикаючи вихід і беручи ключ з собою.

— Отже виходить, що се було мале убійство звязане з рабунком — сказав граф.

— Ні, ваша ексцеленціє — відповів Бертучіо — се була пімста злучена з винагородженем.

— А якою сумою?

— Се не були гроші.

— Ага! Мабуть справа йде о дитину.

— Так, ексцеленціє! Я поспішив до ріки, усів на березі і отворив скринку. В дорогім полотні була обвита новонароджена дитина і посиніле лице та руки вказували, що згинула вона від удушення.

Я пошукав — вона була ще тепла і мені навіть здало ся, що я чую слабкий рух серця в грудях дитини. А що я був помічником в шпитали в Бастії, я знав, як ратувати удушених, отже почав ратувати. Наслідок був такий, що за чверть години я почув сліди віддиху, а вслід за тим почув ся слабкий дитячий крик. І подумав я тоді:

— Бог не проклинє мене! Я убив одного поганого чоловіка, однакож в тім самім часі Бог позволив мені вратувати невинне жите на місце убитого.

— Щож ви зробили з дитиною? — запитав Монте Крісто. — Для чоловіка, що втікає, се за великий клопіт.

— Розумієсь, що за великий, ексцеленціє, і я зовсім не думав брати дитини з собою. Я знав, що в Парижі є шпиталь, де приймають полишених дітей, отже заніс дитину туди і заявив, що знайшов її на дорозі. Скринка піддержувала мою заяву, а дороге окрите дитини казало здогадуватись, що це дитина багатого дому. Мушу ще згадати, що нім пійшов я до шпиталю, я роздер полотно на двоє і одну половину задержав в себе. На полотні було дві букви й одна з них лишила ся на моїй половині.

Два тижні по тім я вже був в Роліяно і сказав Асунті:

— Успокій ся! Брат згинув, однакож не без лімсти.

Коли далше я оповів про дитину, вона сказала:

— Джіованні, ти повинен був дитину з собою забрати і ми були би заступили її родичів, назвавши її Бенедетто, За те благословене боже було би з нами.

В відповідь на те я дав їй половину полотна, яким можна би виказатись тоді, колиб ми стали багатішими і хотіли дитину до себе забрати.

— А які букви були на полотні? — запитав Монте Крісто.

— Були Г й Н, а над ними баронський вінець.

— Бачу отже, що ви розумієтесь на геральдиці*). Де ви студіювали геральдику?

— Студіював у вас на службі, ексцеленціє. Тут всего можна навчитися.

— Щож далше? Мені хочеть ся довідатись ще про дві річи.

— Які ексцеленціє?

— Що стало ся з тим малим хлопчиком, з дитиною. Бо ви мабуть згадували, що це хлопець.

— Ні, ексцеленціє, я не пригадую, чи се вам говорив.

— Може мені здавало ся.

— Може, ексцеленціє, але се власне був хлопець. Якаж друга річ, ексцеленціє?

— Друга, се влочин, о який вас оскаржували тоді, коли ви сидячи в вязниці просили, щоби покликали до вас сповідника, а ним був Бусоні.

— Се знов довга історія, ексцеленціє.

— Нічого! Ви знаєте, що я сплю взагалі небогато, а ви мабуть таксамо.

*) Геральдика — наука про шляхотські відзнаки.

Бертучіо вклонив ся легенько притакуючи і почав дальшу історію.

— Вчаси щоби забути минуле, а вчаси щоби братовій допомогти, я взяв ся знов до контрабанди, яка тепер через загальний нелад ще краще поплачувалась. Сторожа на полудневім побережжю була дуже слаба.

Від часу, як брат мій згинув, я в Німе не був ніколи, та і не було чого, бо знакомий властитель гостинниці сам забрав ся звідтам й оснував гостинницю на дорозі, що провадить з Беллегард до Бокер. Тут ми з ним здибали ся. Зрештою ми мали багато місць, де перевожені річи можна було лишати і перед жандармами ховати ся. Контрабанда поплачуєсь для підприємчивого і хитрого чоловіка.

Що до мене, то я мав більше причин боятися за себе, ніж хто другий, бо колиб попав ся в руки, тоді допитують ся про минувшину, а за мною було щось більше, як перепроваджуване горівки, або цигар. І тому я завсїгди був готовий скорше згинутися, ніж віддати ся в руки і се дозволяло мені не раз довершувати майже чудес. Страх о житє неоден раз спинює людей від великих вчинків. Хто про житє не дбає, той стоїть висше других людей; хто раз рішив не дбати про своє житє, той чує, що його сила вдесятеро збільшилася і що його горизонт значно розширив ся.

— Се філософія, пане Бертучіо — сказав граф — видно, що ви в житю з усім мали до діла. І воно дуже гарно, однакож на філософію пізна пора. Від себе однакож мушу додати, що ваша філософія вірна наскрізь. Сама чиста правда в ній криється.

І Бертучіо оповідав далше:

— Мої подорожі ставали що раз дальші і поплатнійші. Асунта дбала про дім і ми почали потрошка багатіти.

Коли одного дня я вибирав ся в дорогу, вона сказала мені: „Коли вернеш, я дам тобі несподіванку”, однакож я не допитував ся, що в неї на гадці. Так я і відїхав.

Я подорожував шість тижнів. Ми були в Люкці за оливою, в Ліворні за матерією і все нам поплатило ся якнайкраще.

Коли я вернув до дому, я побачив колиску, а в ній дитину семи, або вісьми місяців. І мене се незвичайно втішило. Відколи я убив Вієфорта, самотнім сумом було для

мене то, що я не забрав з собою дитини. Саме убійство було мені нічим.

Я розумію все і без питання — се мусіла бути дитина, яку я вернув до життя. Пізнійше Асунта оповіла мені як поїхала вона до Парижа, показала кусень полотна і постаралась, щоби дитину віддали їй в шпитали. Признаю ся, пане графе, що коли я побачив те бідне немовлятко, як воно спало у колисці, мої очі зайшли сльозами.

— О, Асунто — сказав я — ти знаменита жінка і Бог буде тебе благословити.

Та Бог зробив з сеї дитини тільки знаряд кари. Ніколи лиха натура не показала ся так скоро, як в сеї дитини, хоч се не було з причини недбалого виховання. Се був прегарний хлопець з великими синими очима, що дуже пасували до білості його лиця. Його ясне волосє надавало лицеві незвичайний вираз живучости, але в усміху проявляла ся завсїгди злоба. І хлопець, вже як немовля, проявляв злобу. Певна річ, що Асунта забогато йому вибачала.

Асунта ходила нераз до міста шість миль, щоби купити хлопцеві найсвіжіших овочів і найсмачніших лакітків, але він волів красти каштани з сусідського саду або сушені яблука з його сушарні. Бенедетто мав тоді якраз шість років, коли сусід наш Васіліо поскаржив ся, що в него пропав люїдор. А в нас на Корсиці є звичай не замикати жадних сховків, бо злодіїв в нас нема. Ми думали, що сусід помилив ся в численю, однакож він стояв при своїм.

Того самого дня хлопця не було коло дому цілий день, а коли вечером вернув, то привів з собою малпу, яку, як казав, знайшов в лісі прив'язану до дерева. Почав я допитувати ся, та дарма. Я злостив ся, він сміяв ся. Я почав грозити бійкою, а він відступив два кроки і каже: Бити ти мене не смієш, бо ти не мій батько.

І ми ніколи не довідались, хто відкрив йому тайну. Ми самі сю справу старанно перед ним закривали. Але така відповідь хлопця вповні виявила цілу його вдачу. Я просто остовпів і руки опали, мов безсильні.

Було видно, що хлопець розумів свою побіду надімною і став ще більше впертим. Примхам його не було міри, а знов Асунта не вміла, чи не мала відваги його забаганкам перечити.

Коли я був в Роліянні, то все було добре, але як тільки мене не стало, хлопець ставав господарем і все йшло виворотом.

Тямлю, що не було йому більше, як одинайцять років, як він добрав собі 18, або 20 літних хлопців за товаришів і то найгірші характери на Корсиці — таких, що їх вже кілька разів треба було тягнути перед суд.

Десь тоді якраз важна справа примушувала мене виїхати з Корсики на довший час. Почав я думати і надумав, що ще найкраще буде, коли хлопця візьму з собою. Я сподівався, що діяльне життя контрабандистів і строга корабельна карність будуть мати добродійний вплив на душу не зовсім ще зіпсутого хлопця. І почав я малювати яскравими красками таку подорож, щоби захопити його уяву та все було без успіху — а йому було тоді дванайцять років. Вислухавши мене, він засміявся і сказав:

— Треба не мати розуму, щоби міняти моє нинішнє життя за таке, як ви мені оповідаєте. Вас пече в день сонце, а ночію докучає мороз, ви мусите остерігатися перед властями, а можете й дістати кулю в плечі, а мені жиється зовсім добре. Мама Асунта дає мені гроші, роботи не маю і чого більше мені треба.

Се сказавши він побіг до товаришів і почав здалека показувати на мене пальцем, як на дурня.

— Люба дитина! — муркнув Монте Крісто, а Бертучіо оповідав даліше.

Ох, колиб він був моєю дитиною, або моїм свояком, я бувби навів його на дорогу, але тут не мав відваги бити того хлопця, якого батька я убив давно. Свідомість обов'язку була за слаба супроти такого почуття.

Бенедетто був хлопець спосібний. Коли було захоче, то за день навчить ся більше, як инший за тиждень. Він вмів добре читати, писати і рахувати, — отже надумав я, щоб його дати за писарчука на корабель. Колиб він опинився на кораблі, під наглядом капітана, його дальша доля залежала би від його одного.

Так думаючи, я вибрав ся в дорогу. Ми мали доручити набір в Ліоні. Був се рік 1829, для контрабандистів дуже тяжкий. Неспокійні часи минали і через те митовий уряд подвоїв свою сторожу.

Наша виправа добре почала ся. Наше судно прибуло

до берега без перешкоди, замішавшись між інші судна, а вечером почали ми виладовувати товар і відвозити до міста при помочи коршмарів, що належали до нашої спілки.

Однакож не все йшло так щасливо, як почалося. Чи ми в недобрий час почали, чи нас зраджено, того не знаю, досить, що одного дня ранком, около п'ятої години надбіг хлопець і доніс нам, що бачив відділ митових урядників, які до нас наближалися. Подібні патрулі не були для нас новиною, однакожся теперішня, як оповідав хлопець, поступала надто обережно.

Ратуватись було вже за пізно і вони нас оточили. Не надумуючись довго, я скочив у воду і поплив в напрямі каналу, що тягнеться від Бокер до Ейге-Морт, і за час дістався до каналу без перешкоди. А про владителя го-стинниці, що осів при дорозі до Бокер, я вже згадував.

— Так — сказав Монте Крісто — добре його пам'ятаю. Він був нашим співником.

— Так, ексцеленціє! Сім, чи вісім років назад він займався кравецтвом, а що кравецтво йому цілком не по-плачувалось, він продав кравецький варстат якомусь марсильському кравцеві, а сам взяв ся до іншого інтересу з надією, що зробить на тім краще жити. Розуміється, що ми з новим господарем зараз таксамо познайомились і якраз тепер я удався до нього за допомогою.

— Як же він звався? — спитав Монте Крісто, удаючи заінтересованого сею справою.

— Гаспар Кадерус; його жінка походила з села Кар-конті і таким іменем ми її називали. Вона завжди хору-вала. Йому було коло 45 літ і він не раз ставав в пригоді своєю відвагою.

— Колиж саме все те діялось? — запитав граф.

— Се було в 1829 році, ексцеленціє.

— В котрім місяці?

— В червні.

— На початку, чи при кінці?

— Якраз 3-го червня ранком,

— Ага — сказав Монте Крісто — ранком 3-го червня 1829 року. Що-ж далше?

— Я удався до Кадеруса, як я вже говорив. А що ми ніколи не заходили до його дому дверми від сторони ву-

лиці, отже і тепер я переліз через пліт і заховав ся між корчами. Не знаючи, чи Кадерус в хаті не має вже кого иншого, я зайшов до шопи, що була при хаті. Від хати вона була відгороджена лише стіною, в якій були дірки, через які можна було бачити, чи можна було дати знати господареві про свою присутність. Тепер моїм заміром було, дати про себе знати, попоїсти троха, а що заводило ся на дощ, отже се дало би мені нагоду пійти і довідатись, що з нашим судном дієть ся. Таке я думав. Та зробив я дуже розумно, що зайшов вперед до шопи, бо власне побачив я, що Кадерус увійшов до хати з незнакомим.

Я ждав терпеливо, бо не мав що другого робити. Слухати я не дуже слухав — такі несподіванки стрічав я часто.

Чоловік, що увійшов з Кадерусом, був не з сих сторін; се очевидно був купець, оден з тих, що торгуючи дорогоцінностями в Бокер, протягом ярмарку заробляють добрі гроші.

Коли опісля Кадерус за хвилику вийшов до другої кімнати, я чув, як він сказав: „Слухай, Карконто, священник нас не ошукав; діаман правдивий!” Почув ся оклик радості, дальше скрипіт сходів.

— Що ти сказав? — запитала жінка.

— Кажу, що діамант правдивий і передовий з ювілерів обіцяв мені за нього 50,000 ліврів. Щоби одначе запевнитись, чи се наша корогоцінність, він хоче, щоби ти від себе оповіла йому, яким способом діамант до нас дістав ся.

Коли Карконта увійшла до кімнати, де був ювілер, той оглянув кімнату ще раз і дивно йому стало, що серед такого убожества опинив ся діамант, який міг бути власністю князя.

— Оповідajte мені, будь ласка, цілу історію отсего діаманта — сказав ювілер до Карконти, бажаючи очевидно використати се, що Кадеруса не було на той час в кімнаті. Він рад був вислухати кожного з'окрема, щоби порівнявши переконатись, чи оповідання обох годять ся.

— Ох — почала Карконта — се такий дарунок з неба, якого ми ніколи не надіяли ся. В 1814 або 1815 році мій чоловік мав доброго товариша, моряка, що звав ся Едмонд Данте. Кадерус опісля був про нього зовсім забув, однакж він не забув Кадеруса і коли вмирав, то лишив для нього отсей діамант.

— Але де він його дістав? — запитав ювілер — невжеж він мав його перед ув'язненням?

— Ні — відповіла Карконта — але здається, що в арешті він познакомився з якимсь багатим Англійцем, що там також сидів. Коли Англієць заслаб, Данте доглядав його, як брата і за те тойже Англієць, виходячи на волю, подарував сей камінчик Дантови. Однакож нещасний Данте опісля сам вмер, а вмираючи лишив його нам, передавши через свого сповідника, який був в нас сего ранку.

— Та сама історія — муркнув ювілер — хоч неправдоподібна, але здається правдива. Лише нема в нас покищо згоди що до ціни.

— Як нема згоди? — запитав Кадерус, що саме тепер увійшов. — Я розумів, що згода стала на ціні, яку я предложив.

— Так воно і є — сказав ювілер — я від себе давав сорок тисяч.

— Сорок тисяч! — скрикнула Карконта — за таку ціну ми його не дамо. Священик, що доручив нам його, казав, що він варта п'ятдесят тисяч.

— Якже він звався?

Бусоні — відповіла Карконта — він не тутешний.

— Думаю, що Італієць, з сусідньої Мантуї — відповів ювілер і додав: — А прошу покажіть діамант ще раз. При першій огляданню не завжди можна відгадати вартість дорогого каменя.

Кадерус виняв з кишені зелену скриньочку, отворив і подав камінчик ювілерови. Камінчик був величини ліскового горіха. Від його полиску очі Карконті заблиснули жадобою.

— А що ви самі думаєте про цілу ту історію? — запитав Монте Крісто Бертучія. — Чи ви їй вірите?

— Так, ексцеленціє. Я завжди глядів на Кадеруса, як на чесного чоловіка і не вірю, щоби він набув таку річ душегубством, або крадіжкою.

— Се свідчить, що в вас благороднійше серце, ніж досвід, пане Бертучію. А чи знали ви Данта, про якого вони говорили.

— Ні, ексцеленціє, я чув про нього лише два рази — раз через стіну в Кадеруса, а другий раз від священика Бусонього в в'язниці в Німе.

— Шож дальше?

— Дальше ювілер взяв діамант, виняв з кишені маленьку вагу, зважив і сказав:

— Дам вам сорок п'ять тисяч, ні гроша більше. Камінь якраз тільки варта і таку власне суму приніс я з собою.

— Се не велика трудність — сказав Кадерус — я можу пійти з вами за п'ятьма тисячами.

— Ні — відповів ювілер — більше він не варта. Я жалую, що і тільки предложив, бо тепер я доглянув, що камінчик має слій. Тому понад 45,000 більше дати не можу.

— І я не можу — сказав Кадерус — хтось дасть більше.

— Може і дасть — зауважив ювілер — однакож з ним може пійти тяжше, ніж зі мною. Бачите убогі люди діамантами не торгують і хтось може повідомити влади про цілу сю історію. Треба буде тоді шукати за Бусонім. Вас можуть арештувати, а діамант заберуть до часу, поки ціла справа не в'яснить ся. Треба буде сидіти місяцями, а діамант можуть підробити, замінити за такий, що буде варта три ліри. Так діамант, що варта 50 або і 55 тисяч, пропаде. А я вірю, що ви оповіли правду про набуте діаманту.

Кадерус з жінкою переглянули ся.

— Ні — сказав Кадерус рішучо — п'ять тисяч для нас великі гроші.

— Як хочете — почав знов ювілер — але я приніс з собою гроші і то чистим золотом.

І він виняв з кишені жменю червінців і висипав на стіл. Крім того виняв ще і вязочку банкнотів.

Було видно, що в думках Кадеруса йшла боротьба. Йому самому не хотіло ся вірити, що малий камінчик варта таку суму, яку він на столі бачив. І він звернув ся до жінки.

— Шож ти про все те думаєш?

— Я годжу ся і за таку суму — сказала вона і очевидно додала тихцем: — Колиб ні, то він може донести на нас властям, а тоді... А Бусонього хто знає де шукати?

— Отже добре — звернув ся Кадерус до ювілера, давайте 45,000, однакож крім того моя жінка хоче золотого ланцюшка, а я пару срібних защіпок.

Ювілер виняв з кишені плоску скринку, в якій були окази подібних річий.

— Ось вибирайте — сказав він.

І жінка вибрала ланцюшок, що був варт може п'ять люїдорів, а чоловік заціпки, варті може п'ятнайцять лірів.

— Думаю, тепер будете вдоволені — докинув ювілер.

— Священик казав, що діамант варт п'ятьдесять тисяч лірів — муркнув Кадерус.

— Ну, що ви за люди — сказав ювілер — сорок п'ять тисяч, сеж маєток, який я рад би мати, а ви невдоволені.

— А деж ті сорок п'ять тисяч? — запитав Кадерус.

— Ось тут, добродію — відповів ювілер і вичислив п'ятнайцять тисяч золотом, а трийцять тисяч банкнотами.

— Ні, пождіть, нехай засвічу лампу — сказала Карконта — а то темно і можна помилити ся.

Справді вже ставало темно і надходила буря. Чути було сильні громи, однак ювілер і господарі дому так були заняті торгом, що мабуть їх не чули. Мене самого так захопив блиск купки золота і вязка банкнотів, що не міг рушити ся з місця.

Кадерус перечеислив гроші два рази і подав жінці. Вона також числила більше разів.

— Щож, є всі гроші? — запитав ювілер по хвили.

— Так — відповів Кадерус. — Жінко, знайди мішочок гроші зложити. Подай також калитку.

Карконта пійшла до шафи і виняла замащену калитку, на якій були якісь букви. Принесла також мішочок. Банкноти вложив Кадерус в мошонку, а золото в торбинку, в якій було кілька срібних монет, які творили мабуть ціле майно Кадерусів.

— А тепер був би я рад, щоби ви з нами повечеряли — сказав Кадерус ювілерови.

— Ні, дякую — відповів ювілер — ніч надходить, а мені треба бути в Бокер. Жінка мене вже сподіє ся.

Він виняв годинник і скрикнув:

— Ось як пізно! Невдовзі буде дев'ята і перед півночю годі бути в дома. Отже добраніч, мої дорогі. Колиб священик Бусоні ще завітав, не забудьте мене.

— Алеж слідуєчого тижня ви з Бокер виїжджаєте, бо ярмарок кінчить ся — зробив увагу Кадерус.

— Се річи не змінє — відповів ювілер. — Напишіть до мене до Парижа, до М. Йоганнеса, в Королівській Палаті, Галерія дорогих каменів, ч. 45. Я приїду, щоби його бачити.

В тій самій хвилі почув ся страшний удар грому і світло блискавки затьмило майже зовсім світло лампи.

— Ох — сказав Кадерус — ви і не думайте в такій хвилі виходити.

— Що до громів то я зовсім не бою ся — відповів ювілер

— А рабівників — зауважила Карконта — їх підчас ярмарку всюди повно.

— О, що до рабівників — відповів ювілер — то для них я ось що маю! — і при тих словах виняв два наладовані пістолі. — Се пси, що гавкають і разом кусають. Се було би для двох перших, які відважилиб ся подумати про діамант, який маю при собі.

Кадерус і Карконта переглянулись, немов в них була своя окрема страшна думка.

— Коли так, то щасливої подорожи! — сказав Кадерус.

— Дякую! — відповів ювілер.

Ювілер взяв палицю, що стояла коло шафи і пустив ся на двір. Та в хвили, коли отворив двері, повіяв вітер так сильно, що лампа мало не згасла.

— О, се дуже гарна погода! — сказав він — а ще як для двох ліг дороги.

— Лишайтеся на ніч тут! — почав налягати Кадерус.

— Лишайтеся! лишайтеся! — повторяла також Карконта.

— Ні, мушу спати в Бокер — сказав ювілер виходячи — отже добраніч вам ще раз!

Кадерус поволи підійшов за ювілером до дверей.

— Не бачу ні землі, ні неба — почув ся голос зза порога. — Куди отже мені звертати, на право, чи ліво?

— На право — сказав Кадерус — а зблудити не можна, бо дорога з обох сторін обсаджена деревами.

— Добре, добре! Дякую! — донесло ся вже з темряви.

— Замкни двері — сказала Карконта — воно не добре отвирати двері, коли гремить.

— Еге, головно тоді, коли в дома є гроші, правда? — немов зажартував Кадерус, замикаючи двері на ключ.

Замкнувши двері Кадерус виняв з шафи гроші й обое почали ще раз їх перечислювати. Я ще ніколи не бачив та-

кого лакомства, яке тоді малювалось на лицях сих двох людей. Жінка просто стала крайно поганою. Вона і так не була гарна, а тепер вже зовсім стала на чарівницю похожа. Очи її світили ся, як розжарені вуглі.

— Слухай но — почала вона хрипливим голосом — чи ти хотів, щоби сей ювілер в нас ночував?

— Так, хотів — відповів Кадерус здригнувшись — аджеж ніч така погана.

— А я думала, що ти мав иншу ціль — говорила далше Карконта.

— Жінко, жінко — звернув ся Кадерус до Карконті — чому в тебе такі гадки? А коли вони в тебе є, то чому не держиш їх для себе?

— Ну, щож — відповіла Карконта — ти не мущина!

— Що під сим розуміти? — запитав Кадерус.

— А розуміти те, що колиб ти був мущина, ти його звідси не випустив би — сказала Карконта.

— Жінко!

— ...або не дав би йому до Бокер дістати ся.

— Жінко!

— Дорога обходить кругом, а попри канал дорога коротша.

— Жінко, ти ображаєш праведного Бога! Ось, чуєш!

В тій самій хвили блискавка освітила все довкруги і сильний туркіт грому роздав ся над будинком, немов острога перед злочином.

— Ісусе! — сказав Кадерус хрестячись.

В тій самій хвили почув ся стукіт до дверей. Кадерус з жінкою немов настрашились, глянувши на себе.

— Хто там! — запитав Кадерус збираючи гроші зі стола.

— Се я! — почулось зза дверей.

— Хто саме?

— Я, ювілер.

— Бачиш, а ти казав, що я Бога ображую — сказала Карконта — а Бог його знов до нас приводить.

Кадерус не видержав і сів в крісло. Бачучи се Карконта сама підійшла до дверей і отворила.

— Але ж се негода! — сказав ювілер вступаючи — я думав, що до Бокер вже ніколи не верну. Просили ви мене

ночувати, отже тепер приймаю запросини.

Кадерус сказав щось невиразне й обтер піт, що виступив був на чоло. А Карконта замкнула двері за ювілером на два спусти.

РОЗДІЛ XLV.

Кровавий дощ.

Вернувши до мешкання, ювілер, оглянув все дуже пильно, хоч і непомітно, однакож підозріня мабуть не зауважив. Кадерус тримав в руках гроші, а Карконта весело говорила.

— Бачу, що ви не були певні, чи сума є ціла, коли ще раз рахуєте — сказав ювілер.

— О, ні — відповів Кадерус — причина зовсім инша. Ми стали богачами так несподівано, що год нам в се повірити; доперва коли маємо наше щастє перед очима можемо бути певні, що се не сон.

Ювілер засміяв ся.

— А чи маєте в себе ще яких инших гостей? — запитав він.

— Ні, ми подорожних не передержуємо — відповів Кадерус — бо місто так близько, що в нас ніхто не спиняє ся.

— Отже бою ся, щоби вам не докучити.

— Ні, зовсім ні — почала запевняти Карконта — про таке і не думайте.

— Але де ви мене примістите?

— В кімнаті на горі.

— Можливо, що се ваша кімната.

— Нічого! В нас є постіль також в сусідній кімнаті.

Кадерус слухав бесіди жінки з широко отвореними очима.

Карконта запалила в печі і ювілер почав сушити на собі одежу. Дальше вона поставила на столі останки нез'їдженого обіду та чотири свіжі яйця. Тимчасом же Ка-

дерус заховав гроші до шафи і почав проходжувати ся по хаті, замислений і понурий.

— Ось, вже вечера готова — сказала Карконта, ставлячи фляшку з вином — будь ласка сідати.

— Так отже і ви сідаєте разом зі мною? — запитав ювілер.

— Ні, я зовсім неголодний — відповів Кадерус, а Карконта додала:

— Ми вечеряли досить пізно.

— Отже виходить, що вечеряти я буду сам оден.

— Ох, ми будемо раді, що зможемо вам послужити — почала говорити Карконта, так солодко, як не говорила ніколи перед тими, від яких за услугу діставала гроші.

Кадерус час від часу споглядав на жінку досить значучо. А дощ лив і громи греміли без перестанку.

— От яка погана година — говорила Карконта. — А ви конче до дому вибиратись.

— Погана — потакнув ювілер. — Колиб однакж невдовзі троха припинилось, я до дому вибираюсь.

— Про се і не думайте — вмішав ся Кадерус — се така злива, що буде до ранку тревати.

— Не можна завидувати тим, що тепер в дорозі — замітив ювілер і сівши, почав вечеряти.

Коли ювілер скінчив вечеру, Кадерус підійшов до дверей і отвираючи замітив, що буря вже переходить, однакж в тій самій хвили люнув дощ на ново і в двері повіяв вітер такою силою, що лампа згасла. Кадерус замкнув двері, а Карконта сейчас засвітила свічку. По хвили сказала вона:

— Ви змучені, а постіль для вас готова.

Ювілер чекав хвилю, але очевидно бачучи, що на дворі не краще, як було, сказав господарам добраніч і пішов на гору. Він перейшов мені понад головою і, як чув, як дошки скрипіли за кожним його кроком. Карконта дивилась дико вслід за ним, Кадерус же в той бік і не глянув.

Всі ті дрібні випадки, про які я доси оповів, були для мене неймовірними. Але тепер все кінчило ся. Дотогож і я почув ся змученим і пригадало ся мені, що як тільки дощ припинить ся, треба буде вибирати ся в дорогу.

Я глянув ще раз крізь дірки в стіні, але не зауважив нічого інтересного. Кадерус сидів до мене плечима, взяв-

шись руками за голову, Карконт сиділа проти нього. Мовчали обоє.

Минула довша хвиля, як Карконт протягнула руку і діткнула ся голови Кадеруса. Губи в неї заворушились, однакож слів я не чув. Бути може, що говорила дуже тихо, а можливо, що будучи на половину сплячим, я вже не міг чути. За хвилину я вже спав.

Як довго я спав, не знаю, пробудив мене вистріл з пістоля і страшний крик. Після того почув ся непевний хід і щось сильно гримнуло на сходи.

Серед всего того я не прийшов ще до повної свідомости, як почув ся знов смертельний стогін і се мене зовсім отверезило. Я підніс ся на лікоть, розглянув ся, але кругом була ніч. Нараз здало ся мені, що дощ почав протікати через стелю, бо краплі води почали падати мені на чоло.

За хвилю ніякого голосу не стало чути, лише було чийсь кроки, що ходив понад мною. За хвилю той хтось почав сходити по сходах і зійшовши, засвітив свічку. Я побачив, що се був Кадерус. Його сорочка була змочена кровю і на лиці була кров.

Він вийшов на гору ще раз і за хвилюк вернув з шкіряною скринючкою в руці. Отворивши її він запевнив ся, що діамант в ній є, однакож здавало ся, що не знав, де його сховати. Він сховав в одну, потім переложив в другу кишеню, однакож і звідси виняв, вложив в хустинку і обв'язав собі голову, як обв'язують в тих сторонах муштини. Опісля позв'язував дещо у вязку і отворивши двері, зник в темряві ночі.

Тепер все стало мені ясне. І мені стало ніяково за себе самого через те, що я міг перешкодити злочини, колиб був сподівався. І мені здалось, що немов я чую глухий стогін умираючого чоловіка. Не чекаючи довго я відорвав кілька дилів з стіни і за хвилину був в кімнаті. Тут взяв я полишену свічку і побіг на гору.

Не добігши однакож до верху я наткнув ся на людське тіло, що лежало поперек сходів. Се було тіло Карконти. Стріл, який я чув, був мабуть до неї звернений. Горло було розірване і з рани та з рота текла потоком кров.

Бачучи, що жадна поміч їй вже не придасть ся, я переступив і пійшов до кімнати, де спав ювілер. Тут встав

я ще більший нелад. Все було поперевертане. Знак, що тут перед хвилиною провадила ся борба о жите і смерть. Ювілер лежав під стіною, в грудях були три великі рани, а в четвертій стремів ніж, з якого на верху було видно лише ручку.

Тут я наткнув ся на пістоль, що наладований лежав на долі. Мабуть порох був замок, отже не придав ся до оборони.

Коли я наблизив ся до ювілера, він ще жив і навіть отворив очи і вдивляв ся в мене хвилинку. Здавалось навіть, що ворухить губами, наче би хотів говорити. Однакж все те тревало хвилинку, а прийшла друга хвиля — він вже не жив.

Побачивши себе на місци такого страшного злочину, я немов стратив свідомість і контроль над собою. Що далше робити? І вже не розсудок, а страх примусив мене тікати з сього страшного місця. Зрештою моя поміч і так не була вже нікому потрібна.

Однакж не судило ся втічи. Ледво я зійшов на долину, як опинив ся в руках кількох митових урядників і двох чи трох жандармів. Боронити ся не було як. Я хотів щось говорити, однакж не міг видати з грудий голосу. Тямлю, як хтось почав показувати на мені щось і коли я глянув, то побачив, що на мені була кров — кров Карконті, що капала на мене, а яку я уважав краплями дощу.

Немов ненароком вказав я на пролом в стіні, на що хтось з урядників сказав: „Що він хоче сказати?” — на що инший відповів: „Він показує, що сим проломом вліз до середини”.

Я зрозумів, що вони взяли мене за злочинця і вириваючись почав: „Се не я вбив, се не я”, однакж жандарм сказав, прикладаючи карабін до грудий:

— Ані не здригни ся, инакше згинеш на місци!

— Алеж я невинен — сказав я.

— Се ти скажеш судіям в Німе, а покищо мусиш йти з нами не опираючись.

Мені здаєсь, що коли я втік з корабля, хтось йшов слідом за мною. Він очевидно думаючи, що я ніч перебувду в гостинниці, покликав инших, які прибули якраз тоді, коли поповнено злочин, при якому застали мене одного. Тепер

я зрозумів цілу трудність свого положення. Я міг надіяти ся лише на те, що буде можна відшукати Бусонього, який передав Кадерусови діамант, коли взагалі ціла історія з Бусонім не була видумана. Була ще й така можливість, що Кадеруса зловлять; він признаєсь до злочину і тоді я стану свободний. Колиб однакж ні одно, ні друге не стало ся, тоді для мене не було би пощади.

З того часу минули два місяці і ані Бусонього не знайдено, ані Кадеруса не відпитано. Зближала ся судова сесія, яка мала розбирати мою справу. Пам'ятаю однакж, що 8-го вересня — отже 3 місяці і 5 днів по випадку — прибув священник Бусоні заявивши, що оден з в'язнів хоче його бачити. Він довідав ся про все в Марсилії і не відкладаючи виїхав до Німе.

Можете легко представити собі, з якою радістю я витав його. Я оповів йому все, що видів і чув. Я був трохи заклопотаний, коли оповідав про діамант, та на найбільше моє здивованє, він потвердив се оповіданє до найменших подробиць. Ще більше здивувало мене те, що він очевидно в цілости повірив у все, що я сказав. Його добре серце притягнуло мене до него. Бачучи, що він познакомлений зі звичаями мого краю, і вважаючи, що прощенє за одинокий злочин, якого я допустив ся, прийде з подвійною силою із уст таких щирих і ласкавих, я просив його, щоби він мене висповідав. І в сповіди я оповів цілу подію на Отейль з найменшими подробицями.

Що я зробив через порив свого серця, мало такі самі наслідки, як би се було наслідком найліпшого вирахованя. Те, що я добровільно признав ся до душегубства на Отейль, доказало о. Бусоні, що я не доконав душегубства, за яке мене оскаржувано. Пращаючи мене, він сказав мені, щоби я не тратив духа, а він зробить все, що в його силі, аби переконати судіїв про мою невинність.

Докази, що благородний о. Бусоні помагає мені, показали ся скоро. Житє в тюрмі мені поступенно влекшувано. Відтак сказали мені, що мій процес відложено до слідуєчої сесії суду. А тимчасом Боже Провидіне так зробило, що зловлено Кадеруса, якого найдено в якімсь далекім краю і припроваджено назад до Франції. Він признав ся до всего, кажучи, що жінка придумала і заставила його до ви-

конання злочину. За те засудили його на досмертну вязницю, а мене сейчас випустили на волю.

— І мабуть тоді ти прийшов до мене з листом від о. Бусонього? — спитав Монте Крісто.

— Так, ваша ексцеленціє. Сей добрий священик заінтересував ся мною. Одного разу він сказав до мене: „Твій спосіб життя, як контрабандиста, доведе тебе колись до руїни, як ти його не покинеш. Як вийдеш із тюрми, то послухай мене і вибери собі щось більше безпечне і поважне.” „Якже я маю — спитав я його — удержувати себе і свою бідну братову?” На те він сказав: „Одна особа, для якої я є сповідником, а яка мене дуже поважає, віднесла ся недавно до мене з просьбою, щоби я найшов їй довіреного слугу. Чи приймеш сю роботу? Як хочеш, то дам тобі лист з припорученем до того приятеля, що про него говорю.” „О, добродію мій — сказав я — я буду вам по вік вдячний.” „Так присягни, що ніколи не буду мати потреби жалувати того, що я тебе припоручив”. І я підніс руку, аби зложити присягу. Але добрий о. Бусоні сказав: „Не треба. Я знаю Корсиканців і я їх люблю. Для мене їх слово вистарчає. На, візьми се!” Він сів і написав скоренько кілька стрічок, які я приніс до вашої ексцеленції. В такий спосіб я став у вас на службу і я тепер прошу сказати мені, чи ваша ексцеленція мав коли причину до невдоволення з мене?

— Ні, Бертучіо. Ти завсїгди був вірний, чесний і примірний. Одна твоя хиба, що ти не мав до мене подостатком довіря.

— О, ексцеленціє, що ви кажете?

— Кажу се: як то є, що в тебе є братова і син-приймак, а ти мені ніколи про них навіть не згадав?

— Дійсно! Але я ще маю оповісти про найсумнійші хвилі мого життя. Я був рад по виході з тюрми як найскорше побачити свою дорогу братову і потїшити її. І я не трапив часу, повертаючи на Корсику. Та коли я прибув до Родіано, я найшов її хату в жалобі. Там стало ся щось таке страшне, що сусїди памятають і говорять про се до нині.

За моєю порадою, моя бідна братова перестала догджувати Бенедеттови, який вічно домагав ся в неї гроший, коли сподївав ся, що в неї є бодай один су. Одного дня

рано він знов зажадав в неї гроший, а коли не дістав нічого, загрозив їй, що чекає її щось страшного, і зник на цілий день. Щира Асунта, що любила його, як рідну дитину, плакала цілий день за ним. Прийшов вечір. Вона ще чекала на него.

Як вибила одинайцята година, Бенедетто вернув з двома своїми звичайними товаришами. Бідна Асунта встала, аби сбняти Бенедетта, але в ту хвилю кинули ся на неї ті три драби і оден з них — мені страшно подумати, що ним міг бути той чортівський син — крикнув: „Візьмим її на тортури, тоді вона скаже, де лежать гроші.”

На лихо, найблизший наш сусід Васіліо був в Бастії, а дома була тільки його жінка, тому ніхто инший не міг чути, ні бачити, що діялося з Асунтою. Два товариші Бенедетта держали бідну Асунту, а вона думала, що го жарти, не хотіла вірити, що вони хочуть зробити їй кривду, і усміхала ся до них. Третій драб тимчасом забарикадував двері і вікна, а відтак взяв ся допитувати Асунту. Не могучи витягнути з неї, де є гроші, зачали прикладати їй розжарене вугле до ніг.

Асунта боронила ся і серед того запалила ся на ній одіж. Вони мусіли пустити її, аби самим не попечи ся. Вкритта полумінню, Асунта кинула ся до дверей; вони були замкнені. Вона кинула ся до вікон; ті були забарикадовані.

Сусідка чула її крик; відтак той крик притих, чути було тільки стогнане. Слідуючого ранку жінка Васілія зібралася на відвагу і вийшла на двір, але двері нашої хати застала замкнені. Покликала поліцію і коли поліція отворила хату, то нашли Асунту, що ще дихала, хоч була страшенно попечена. Кожда шуфляда в хаті була отворена і все, що мало яку вартість, було вкрадене.

Бенедетто більше не показав ся в Роліяно і від того часу я анї не бачив його, анї не чув нічо про него.

Се було вже після тих страшних подій, коли я зголосив ся у вашої ексцеленції. А говорити тоді про Бенедетта не було змислу, бо всякий слід за ним затер ся, а моя братова вже не жила.

— Що-ж ти думав про сю подію? — спитав Монте Крісто.

— Що се була кара за мій злочин — відповів Бертучіо. — О, ті Віефорти є прокляте кодро!

— Вірю — шепнув граф мелянхолійно.

— Отже тепер — говорив дальше Бертучіо — ваша екссцеленція може вже розуміє, чому се місце, на яким я побачив себе другий раз, сей огород, на яким я вбив чоловіка, наводять на мене жах. Коротко сказавши, я не є певний, чи ось тут перед мною, перед моїми ногами не лежить Вієфорт в гробі, який викопав для своєї дитини.

— Все є можливе — сказав Монте Крісто, встаючи з лавки, на якій сиділи, а відтак додав тихо: — Можливо навіть, що королівський прокуратор не згинув. Священик Бусоні зробив добре, що післав тебе до мене. І ти добре зробив, що оповів мені сю історію, бо се не дасть мені в будучности прийти до недоброї думки про тебе. А що до Бенедетта, який задав таку брехню своєму іменеві, чи робив ти які старання, аби найти, де він подів ся і що з ним стало ся?

— Ніколи! Якби я був довідався, де він є, то замість йти до него, я бувби втікав, як від лихого. Я ніколи не чув, щоби хтось згадав його імя. Сподію ся, що він не живе.

— Не сподій ся, Бертучіо, — сказав граф. — Лихі не вмирають так скоро. Бог опікуєть ся ними, щоби уживати їх, як знаряд кари за гріхи.

— Нехай так буде — відповів Бертучіо. — Я тільки молю Бога, щоби я його більше не побачив. А тепер, пане графе — додав з покірним поклоном — вже знаєте; ви тепер мені судія на землі, як всемогучий Бог на небі. Чи не маєте для мене слова потіхи?

— Мій добрий друже, я можу тобі тільки те сказати, що сказавби тобі о. Бусоні. Чоловік, якого ти вбив, Вієфорт, заслужив собі на кару, яку дістав з твоїх рук. Се була справедлива відплата за лихо, яке вдіяв тобі а може й за інші подібні злочини. Бенедетто, як ще живе, стане знарядом якоїсь Божої кари, а відтак в свою чергу буде покараний. А що відносить ся до тебе самого, я бачу тільки одно, в чім ти дійсно провинив ся. Спитай себе, чому ти, виратувавши дитину живцем з гробу, не вернув її матері. Тут був злочин, Бертучіо.

— Правда, пане; тут я поступив недобре, але я був не те занадто боягуз. Моїм першим обов'язком було, коли я привернув дитину до життя, віднести її до матері. Та, щоби

се зробити, я мусів би був поробити уважні і основні допити, а се мабуть булоб допровадило до того, що мене булиб зловили. А я не хотів вмерти, раз з уваги на братову, а по друге з гордості вродженої у наших серцях, яка каже нам виходити без шкоди по доконаню пімсти. Зрештою й природна любов до життя заставила мене уникати небезпеки для мого власного життя. О, я не такий, як мій покійний брат.

Бертучіо схоронив своє лице в долонях, говорячи сі слова, а Монте Крісто влявив в него довгий, загадочний погляд. По хвилі мовчанки, яка була ще більше значучою в виду часу і місця де се було, граф сказав голосом, зовсім незвичайним для него:

— Щоби належито скінчити сю розмову, яка буде в нас послідною про сю подію, повторю тобі пару слів, які я сам чув з уст о. Бусоні: „На всі лиха є два лікарства — час і мовчанка...” Тепер, пане Бертучіо, лиши мене самого на кілька хвилин в сім городі. Те, що викликає в тебе прикрі спомини, як в учасника сеї страшної сцени, дає мені майжеприємність і збільшує вартість сеї землі. Дерева, які бачиш, є тільки тому приємні, що дають тінь, а сама тінь є тільки тоді приємна, як заповняє ся її споминами та привидами. Я ось купив огород, думаючи, що купую тільки кусник землі, окружений муром. Тимчасом сей кусник землі показує ся заповненням духами, про яких не було згадки в контракті. А я люблю духів. Я ніколи не чув, щоби хтось сказав, що померші зробили стільки лиха через протяг шести тисяч літ, скільки живі роблять за протяг одного дня. Йди до хати, Бертучіо, і спи в спокою. Як в пору твоєї смерти твій сповідник не буде для тебе такий врозумілий, як о. Бусоні, то пішли за мною, як я ще буду між живими, а я найду слова, що успокоять твою душу, поки вона вирушить в подорож, яку називаємо словом Вічність.

Бертучіо покійно поклонив ся і відійшов, тяжко зітхаючи. Коли він вже зник з очей, Монте Крісто зробив три кроки наперед і сказав до себе:

— Тут під сим деревом був викопаний гріб для дитини. Там є малі дверцята, що отвирають ся до огорода. На тім розі є тайні сходи до спальні.

Обійшовши огород ще раз, граф увійшов назад до до-

му і вернув до карити. Бертучіо, який завважив задуму на лиці свого пана, заняв мовчки сиджене біля фірмана. Карита покотила ся скоро в напрямі Парижа.

Того самого вечера, вернувши до свого мешканя на Елізейських Полях, граф Монте Крісто обійшов цілий будинок з міною такого, що вже давно є познакомлений з кожним кутом і рогом. Він не зробив ані одної похибки щодо дверей, коритара, або сходів, які мали запровадити його до кімнати, яку хотів оглянути. Алї товаришив йому підчас сего нічного обходу. Давши розпорядження Бертучієви в справі поправок і змін, які бажав в домі, граф поглянув на свій годинник і сказав до услужного Нубійця:

— Вже пів до одинайцятої. Ганя незадовго приїде. Чи французькі служниці повідомлені?

Алї простягнув руку до кімнат призначених для хорошої Грекині, які були так відокремлені, що якби закрити двері стінним обитєм, то можна би обійти цілий дім і не підозрівати, що є ще десь сальон і дві кімнати заняті. Алї, показавши на кімнати, почислив три на пальцях своєї лівой руки, а відтак, поклавши руку під голову, замкнув очі і удавав, що спить.

— Розумію — сказав Монте Крісто. — Ти хочеш сказати, що три служниці чекають у спальні.

— Так — дав знак головою Алї.

— Пані буде змучена нині вечер — говорив далше Монте Крісто — і певно схоче пійти спати, скоро тільки приїде. Хочу, щоби французькі служниці не мучили її питаннями, тільки щоби зробили свій обовязок і йшли спати. Вважай також, щоб грецькі служниці не говорили з тутешніми.

Алї вклонив ся. В ту саму хвилю дали ся чути голоси, взиваючі сторожа. Отворила ся брама, через ню вкотила ся карита на подвіре і спинила ся коло сходів дому. Граф вийшов і спинив ся при втворених вже дверях карити. Тут подав руку молодій жінчині цілком завиненій в плащ з зелені і золота. Вона піднесла простягнену до неї руку, до своїх уст і поцілувала її з любовю та пошаною. Кілька слів упало між ними в звучній мові, якою розмовляли боги Гомера. Відтак Алї пішов наперед, несучи в руці воскову свічку, а за ним пішла жінчина, якою була та сама Грекиня, що товаришила Монте Крістови в Італії, до приготова-

них для неї кімнат. Монте Крісто тимчасом пішов до павільйону, зарезервованого для него. В годину пізнійше кожде світло в домі було згашене і можна було думати, що всі в нім вже спали.

РОЗДІЛ XLVI.

Необмежений кредит.

Около другої години слідуючого дня перед мешканцем Монте Кріста спинила ся карита, до якої була запряжена пара прегарних англійських коней. На дверях карити був вимальований герб барона. З тих дверей виглянув чоловік убраний в синій кафтан з такимиж самими ґузиками, в білу камізельку, поверх якої висів грубезний золотий ланцюх, і в темні штани. Чоловік мав чорне волосє, яке спадало над його брови так низько, що викликало сумнів, чи воно не штучне, тимбільше, що його чорність зовсім не відповідала глибоким зморщкам на лици. Одним словом був се чоловік, що мав очевидно звиж 50 літ, але бажав виглядати на сорок. Він виглянув з дверей карити і сказав льокаєви, щоби розвідав, чи в тім домі мешкає граф Монте Крісто та чи він є дома.

Чекаючи на сі інформації, чоловік в кариті оглядав дім, огород довкола него і ліберію слуг, що ходили коло дому. Його увага була так пильна, що доходила до імпертиненції. Погляд чоловіка був розумний, хоч видно в нім було більше хитрости, чим освіти; великі вистаючі кости лица, плиткість його чола, велика потилиця позаду великих, неформних ух — все те складало ся, щоби в очах фізіогнома надавати лицю майже відражаючий вигляд. Та прегарні коні, великий діамант, який він носив на груди і червона стяжка простягнена з одної дірки ґузика до другої в його кафтані мусіли скрізь здобувати для него повагу.

Льокай, виконуючи розказ, постукав у вікно сторожа дому і спитав:

— Чи не живе тут граф Монте Крісто?

— Так, його ексцеленція живе тут — відповів сторож — але — і він глянув допитливо на Алї. Сей заперечуючо потряс головою.

— Що таке? — спитав льокай.

— Його ексцеленція не приймає нинї гостей.

— То візьми картку мого пана — барона Дангляра! Не забудь дати картку графови і сказати, що їдучи до палати, мій пан звернув з дороги, щоби мати честь відвідати його.

— Я не говорю до його ексцеленції — відповів сторож. — Льокай занесе картку.

Льокай вернув до карити.

— Ну? — спитав Дангляр.

Льокай, прибитий замітками, які почув при дверях, опорів, що говорив зі сторожем.

— Ага — сказав барон — то сей пан є якийсь князь, котрого треба називати ексцеленцією і до котрого може доступити тільки льокай. Та се дрібниця. Він має кредитовий лист до мене і я мушу побачити його, коли він буде потребувати грошей.

І простягнувши ся в каритї, Дангляр крикнув до свого фірмана голосом, який можна було чути через дорогу:

— До палати послів!

Через фіранки свого павільону Монте Крісто, перестережений завчасу, видїв барона і при помочи знаменитої льорнети оглянув його не менше уважно, чим Дангляр оглядав дім, огород і ліберію.

— Сей чоловік має рішучо гидке лице — сказав граф з відразою, замикаючи льорнету у скринку зі слоневої кости. — Як се може бути, що всі не відвертають ся з обридженєм на вид сего плиткого, уступаючого взад, наче в гадини, чола, криглої яструбачої голови і гачиковатого носа? Алї! — крикнув він, дзвонячи рівночасно в дзвінок. Алї появив ся. — Приклич Бертучія!

Сейчас увійшов до кімнати Бертучіо.

— Ваша ексцеленція бажали мене бачити?

— Так — відповів граф. — Ти певно бачив конї, які пару хвиль тому стояли перед дверми?

— Так, ваша ексцеленціє. Я завважив їх задля надзвичайної краси.

— Якже то стало ся — сказав Монте Крісто з невдоволенем — що коли я бажав, аби ти купив для мене найкращу пару коний, яку можна найти в Парижі, то тут ще є пара таких гарних коний, як у мене, і вони не є у моїй стайні?

На вид невдоволення на лиці графа враз з його сердитими словами, Алї, який увійшов за Бертучієм і прислухував ся розмові, зблід і опустив голову в долину.

Граф завважив се і обізвав ся до него по арабськи:

— Се не твоя провина, мій добрий Алї. Ти не подавав себе за знатока англійських коний.

Се граф сказав так ласкаво, що ніхто не мігби повірити, що він може говорити з таким чутем.

Лице Алї прояснило ся.

— Позвольте, ваша ексцеленціє, запевнити себе — заговорив Бертучіо — що конї, про які говорите, не були тоді на продаж.

Монте Крісто здвигнув плечима.

— Менї так видить ся, пане інтенданте — сказав він — що ви ще того не навчили ся, що все може бути продане тому, який хоче заплатити жадану ціну.

— Пан граф мабуть не знають, що пан Дангляр дав шіснайцять тисяч лірів за свої конї?

— Так щож з того? Було дати йому трийцять два тисячі; банкир ніколи не промине нагоди подвоїти свій капітал.

— Чи ваша ексцеленція не жартують?

Монте Крісто поглянув на свого слугу, немов здивований його питанєм.

— Я маю нинї вечер бути в гостинї — відповів він. — Я бажаю, щоби сі конї з зовсім новою упряжею були при дверях, запряжені в мою кариту.

Бертучіо вклонив ся і пустив ся відходити, але в дверях спинив ся і спитав:

— В котрій годині мають ексцеленція намір виїхати в гостину?

— О п'ятій годині — відповів граф.

— Прошу вибаченя, ваша ексцеленціє — замітив слуга — за звернене уваги, що тепер вже друга година.

— Знаю се — була ціла відповідь Монте Кріста. Від-

так, обернувши ся до Алї, він сказав: — Виведи всі конї з моїх стаєн перед вікна панї, аби вона вибрала ті, які волїє для своєї карити. Спитай її також, чи вона не бажає, аби я з нею обїдав; в такім разї обїд буде в її кімнатах. Тепер відійди і скажи мому льокаєви, щоби сюди зайшов.

Заледви Алї вийшов, льокай був вже в кімнатї.

— Батестен — сказав граф — ти був вже рік у мене на службі. Се є час, який я звичайно даю на те, аби осудити про добрі і злі сторони моїх слуг. Ти мене зовсім вдовольєш.

Батестен низько вклонив ся, а граф продовжав:

— Тепер менї остає довідати ся, чи я також тебе вдовольєю?

— О, пане графе — закликав Батестен радісно.

— Почекай, поки я скінчу говорити. Ти дістаєш тут за свої услуги п'ятнайцятьсот лїрів річно — се більше, чим не один бравий підофіцер, який постійно наражує своє життя за свій край. Ти маєш їду, яку хотїлиб мати многі урядники, що працюють десять раз тяжше від тебе. Хоч ти сам слуга, ти маєш других слуг, що наглядають за твоєю білизною і твоїм одїнем. Побіч своєї платні п'ятнайцятьсот лїрів на рік ти ще крадеш в мене других п'ятнайцятьсот лїрів на закупні річий для моєї тоалети.

— О, ваша ексцеленціє!

— Я не нарікаю, Батестен; се є уміркована сума. Помимо сего, я хочу, щоби ти се закинув. Ти нїгде не найдеш такого місця, яке добра доля дала тобі. Я не надуживаю своїх слуг. Я нїколи не клану. Я не злощу ся. Я завсїгди прощаю похибки, але не прощаю недбалости та забудьковатости. Мої розпорядження є звичайно короткі, але ясні і точні. Я волїю повторити їх два, або навіть три рази, чим мають бути зле зрозумілими. Я є досить багатий, щоби довідати ся про все, що хочу знати і я тобі кажу, що я дуже цікавий. Отже коли довідаю ся, що ти говорив про мене прихильно, або неприхильно, робив замітки про мої вчинки, або слїдив за моєю поведінкою, то мусиш забрати ся від мене сейчас. Я нїколи не перестерігаю моїх слуг більше чим один раз. Перестерігаю тебе. Тепер йди геть!

Батестен вклонив ся і пустив ся до дверей.

— Я забув сказати тобі — додав граф, що я кожного року відкладаю відповідну суму для кожного слуги в моїм домі. Ті, яких я приневолений нагнати, тратять право до сих грошей, а їх пайка долучує ся до фонду, що призбируєть ся для тих слуг, що остають в мене, і поміж них вони будуть розділені по моїй смерті. Ти був у мене в службі один рік, твоє майно зачало призбирувати ся. Роби далше.

Ся промова зробила на Батестена вражінє, яке можуть представити собі тільки ті, що студіювали характер та диспозицію французьких слуг.

— Впевняю вашу ексцеленцію — сказав він — що я буду старати ся заслужити бодай на вашу похвалу в кожній справі; я візьму собі Алія за взірець.

— Ні, не роби сего — відповів граф найхолоднішим тоном. — Алї має багато похибок змішаних з найзнаменитшими прикметами. Ти не роби з него приміру, бо Алї є виїмок. Він не дістає платні, він не є слуга. Він мій раб, мій пес. Якби він схибив в своїх обовязках, я не прожену його, тільки вбю.

Батестен зробив великі очі.

— Не віриш? — спитав Монте Крісто. І зараз покликав Алія та повторив йому арабською мовою те, що говорив Батестенови по французьки. Мурин усміхнув ся на знак згоди зі словами свого пана, відтак укляк на одно коліно і з пошаною поцілував руку графа. Се potwierдження лекції, яку Батестен тільки одержав, впровадило його в повне остовпінє. Тоді граф дав йому рукою знак, аби відійшов а Алієви казав пійти за собою до студії, де розмовляли довгий час. В п'ятій годині граф задзвонив три рази своїм дзвінком. (Коли потрібно було Алія, він дзвонив раз; два дзвонення кликали Батестена, а три Бертучія). Увійшов Бертучію.

— Мої коні! — сказав Монте Крісто.

— Запряжені до карити, ваша ексцеленціє. Чи пан граф бажає, щоби я їхав з ним?

— Ні, тільки фірман, Алї і Батестен.

Граф зійшов до дверей своєї палати і побачив кариту, до якої були впряжені ті саміські коні, які рано так йому були сподобали ся при кариті Дангляра. Переходячи попри них, він сказав:

— Вони справді незвичайно гарні і ти добре зробив, що купив їх, хоч трохи з тим запізнив ся.

— Дійсно, ваша ексцеленціє, я мав велику трудність, поки купив їх, хоч вони коштують велику суму грошей.

— Чи сума, яку ти за них заплатив, робить вже їх поганійшими? — спитав граф, здвигаючи плечима.

— Ні, коли ваша ексцеленція вдоволені, то все є так, як я тільки міг хотіти. Куди пан граф бажає поїхати?

— До мешкання пана барона Дангляра, на вулиці де ля Шосе д'Антен.

Ся розмова провадила ся, коли вони стояли на терасі, з якої треба було сходити по сходах до карити. Коли Бертучіо відходив, граф завернув його ще раз:

— Маю для тебе ще одно припорученє, Бертучіо. Я хочу купити реальність над морським берегом в Нормандії — на примір між Гавром і Бульонь. Даю тобі досить простору. Буде абсолютно потрібно, щоби місце, яке вибереш, мало малий залив, річку або пристань, до якої моглоб причалювати моє човно і ставати на якорі. Воно потребує 15 стіп глибини і має бути постійно на поготівлі рушити в подорож, в день чи в ночі, коли я дам сигнал. Пороби точні допити за таким місцем. Коли найдеш відповідне місце, оглянь його і коли переконаєш ся, що воно має всі пожадані прикмети, то купи його сейчас на своє власне імя. Моє човно мусить бути тепер вже в дорозі до Фекам, чи не так?

— Так, ваша ексцеленціє. Я бачив, як воно відплило на море того самого вечера, коли ми виїздили з Марсилії.

— А яхт?

— Було приказано, щоби оставав в Мартіг.

— Добре! Я хотівби, щоби ти від часу до часу писав до капітанів обох кораблів, щоби вони були завсїгди на поготівлю.

— А пароход? Чи немаєте, ваша ексцеленціє, яких розпоряджень в справі парохода?

— Він в Шальон, чи не так?

— Так.

— Такі самі розпорядження, як і щодо вітрильних кораблів

— Розумію.

— Коли купиш реальність, якої я хочу, я хотівби, що-

би що десять ліг (миль) на дорозі на північ і на полудне були уставлені поготівля коней для зміни.

— Баша ексцеленція може вповні на мене звірити ся.

Граф усміхнув ся на знак одобрень, зійшов по сходах в долину і вскочив в кариту, а коні куплені таким дорогим коштом потягнули її з неправдоподібною скорістю вперед і спинили ся аж перед мешканєм банкира.

Дангляр був якраз зайнятий в ту хвилю, як голова одної залізничої спілки. Однакож збори були вже майже скінчені, коли оповіщено імя гостя. Коли Дангляр почув імя графа, він встав і звертаючи ся до своїх товаришів, сказав:

— Панове, мушу просити у вас вибаченя, що так вас покидаю, однакож прошу представити собі, що фірма Томсон і Френч з Риму післала до мене якогось графа Монте Крісто та отворила для него у мене необмежений кредит. Се найсмійніша річ, яку я коли находив в протягу своїх трансакцій з закордоном і можете зрозуміти, що я дуже сим зацікавлений. Я поклопотав ся нині рано, аби відвідати мнимого графа. Якби він був правдивий граф, то не міг би бути такий багатий. Та мене не допущено, щоби його побачити. Як вам се виглядає? Чи не є се забавка в якогось короля, або чи не подає се якась гарна жінка себе за пана Монте Кріста? Зрештою дім, положений на Елізейських полях, як поінформовано мене, належить до него і виглядає зовсім прилично. Але необмежений кредит — тут Дангляр злобно усміхнув ся, — заставляє банкира, який має з тим до діла, бути дуже вибагливим. Однакож я спішу ся побачити сего чоловіка. Я думаю, що то якийсь жарт. Але вони там мабуть не знають, з ким мають до діла. Той найліпше сміє ся, хто на кінці сміє ся.

Виголосивши сю бучну промову, барон лишив своїх гостей та відійшов до сальону, закінченого на біло і золото. Сей сальон мав велику повагу на Шосе д'Антен. Барон казав припровадити гостя у сей сальон, сподіючи ся, що вид дорогоцінного урядження сальону запре дух в грудях гостя. Тимчасом він застав графа, як той стояв, оглядаючи байдужо копії малюнків Альбана і Фаторе, які банкирови продано замість дійсних образів, а які зовсім не були в гармонії з яркими позолоченнями, що вкривали стелю. Граф обернув ся, коли почув, що Дангляр входить в кімнату. Легким склоненєм голови Дангляр показав госте-

ви крісло, вкрите білою сатиною з золотими обвідками. Граф усів на крісло.

— Припускаю, що маю честь говорити з паном Монте Крісто.

Граф вклонився.

— А я говорю до барона Дангляр, кавалера Почетного Легіону і члена палати послів — сказав він повторюючи всі титули, які найшов на картці барона.

Дангляр відчув іронію в словах свого гостя. Він на хвилюку стиснув губи, якби хотів здавити злість, поки знов заговорить. Відтак, звертаючи ся до свого гостя, сказав:

— Сподію ся, що вибачите мені за те, що не ужив вашого титулу, коли перший раз до вас обізвав ся. Однакож ви знаєте, що ми жиємо тепер в демократичній державі і що я сам є представником народних свобод.

— І представляєте їх в сей спосіб — замітив Монте Крісто — що не покидаєте звичаю називати себе бароном, але за те вважаєте за відповідне пропускати титули других людей, коли до них говорите.

— Я справді — сказав Дангляр з силуваною байдужністю — не привязую ніякої вартости до сих пустих титулів, однакож факт є, що мене зроблено бароном а також кавалерсм Почетного Легіону задля услуг, які я віддав урядови, та...

— Ви закинули свої титули після приміру який дали вам панове Монморенсі та Ляфает. Дійсно, ви не могли вибрати кращих примірів до наслідування.

— Та — відповів Дангляр заклопотаний — я не хотів сказати, що я цілком відкинув свої титули. Приміром зі своїми слугами — так я думаю, що я повинен заховати своє достоїнство після всіх зверхних форм.

— Так, ви для слуг „монсеньє", для журналістів „монсіє"; а для виборців „горожанин". Се ріжниці дуже відповідні для конституційної держави. Я розумію вас дуже добре.

Дангляр закусив губу. Він побачив, що не дорівняє Монте Крістови в аргументації такого рода, отже поспішив ся звернути розмову на предмет, з яким був більше свій.

— Пане графе — заговорив кланяючись — я дістав лист від фірми Томсон і Френч з Риму.

— Дуже мене се тішить, пане бароне — називаю вас

в такий самий спосіб, як ваші слуги. Погана навичка, набута в краях, де баронів не знаходять ся просто тому, що їх вже більше не витворюють. Та що відносить ся до листа, то дуже мені мило довідати ся, що він дійшов до вас. Се увільняє мене від konieczности представляти себе, а се завжди така неприємна річ. Отже, кажете, що ви дістали лист?

— Так — відповів Дангляр — але признаю ся, що не зовсім добре його розумію.

— Справді?

— І з тої причини я мав честь навідувати ся до вас, щоби вас просити, аби ви мені вияснили частину того листа.

— Зробіть се тепер, пане; я є тут і я приготований вам послужити.

— Ну — сказав Дангляр — в листі — мабуть маю його коло себе — тут він пошукав по своїх кишенях — так, ось він є! Ну, сей лист дає для пана графа Монте Кріста необмежений кредит в нашім банку.

— Щож там є, що вимагає вияснення такого простого факту, коли можу спитати, пане бароне?

— Нічо, пане, крім слова „необмежений”.

— Якто, хибаж се не французське слово? Ви знаєте, той лист писали Англійці.

— О, щодо укладу листа то нема нічо до говорення, але трохи відмінно є щодо стійности.

Граф прибрав міну і тон найбільшої простодушности.

— Невжеж се можливо — спитав він — що Томсона і Френча не вважають за безпечних і гідних довіря банкірів? Що за негода. Я маю там немале майно в їх руках.

— Томсон і Френч, як банкірі, мають що найкращу славу — відповів Дангляр з майже злорадним усміхом, — і я не говорив про їх стійність; я говорив тільки про слово „необмежений”. В справах фінансових воно таке неясне...

— Тобто не обмежене, чи не так? — спитав Монте Крісто.

— Точно так — відповів Дангляр. — А що є неясне, є сумнівне, а як якийсь мудрець сказав, „де є сумнів, там є небезпека”!

— Се значить — завважив Монте Крісто — що хоч Томсон і Френч можуть зробити дурний крок, то пан ба-

рон Дангляр не є розположений йти за їх примірсм.

— Якто, пане графе?

— Просто так: банковий дім Томсон і Спілка не кладуть границь своїм зобов'язанням, але дім пана Данглера має свої границі. Пан Дангляр дійсно є такий мудрий, як той мудрець, котрого слова він щойно пригадував.

— Пане! — крикнув банкир, витягаючись гордовито. — Про суму мого капіталу і розміри та стійність моїх зобов'язань ще ніколи не було сумнівів.

— То виглядає сказав Монте Крісто холоднскровно — що для мене першого лишило ся висловити свій сумнів.

— Яким правом?

— Правом пояснень, яких ви вимагали, а які зраджують, що ви непевні себе.

Дангляр вкусив ся за губу. Се вже був другий раз, що сей чоловік поборов його і то тим разом на його власнім поли. Його глумлива чемність була силувана і граничила з імпертиненцією. Натомісць Монте Крісто усміхав ся з найбільшою свободою в світі і коли хотів, проявляв деякі признаки простодушности, а се виходило на ліпше для него.

— Ну — зачав Дангляр наново по хвилі мовчанки — я буду старати ся бути зрозумілим, просячи вас поінформувати мене, яку суму ви маєте намір вибрати в мене.

— По правді — відповів Монте Крісто, не бажаючи втратити ані цая ґрунту, який здобув в боротьбі з Дангляром — причина, чому я бажав „необмеженого” кредиту, була якраз та, що я сам не знав, якої суми грошей я зможу хотіти.

Банкир подумав, що прийшла хвиля, аби він вже на-конець показав свою висшість. Простягнувши ся назад в своїм кріслі, він сказав з арогантською міною доробкевича:

— Я прошу вас не вагати ся в висловлюваню своїх бажань. Тоді будете переконані, що засоби дому Данглера, хочби як були обмежені, вистарчуть ще на покриті най-висших домагань; якби ви навіть жадали міліон...

— Перепрашаю — перервав Монте Крісто.

— Я сказав міліон — повторив Дангляр бундючно.

— Та що я міг би зробити з міліоном? — сказав Монте Крісто. — На милість Божу! Пане, якби я хотів тільки міліон, то я не задававби собі клопоту з шуканєм кредиту

на таку дрібницю. Мільон! Я завсїгди ношу мільон в своїй калитці, або шуфляді своєї убиральні.

І з тими словами Монте Крісто витягнув зі своєї кишені скринку зі своїми візитівками та витягнув з неї два перекази до міністерства фінансів, кождий з них на п'ятьсот тисяч лірів, платні оказателеви.

Потрібно було роздавити, а не тільки вколоти такого чоловіка, як Дангляр. Удар бука мав успіх. Банкир задрожав і в голові йому закрутило ся. Він дивив ся на Монте Кріста, немов остовпілий, витріщивши на него страшенно очі.

— Ну, пане — сказав Монте Крісто — признайте ся чесно, що немає досить довіря до дому Томсона і Френча. Се зовсім звичайна річ. Я се предвидів і хоч я зовсім не фінансіст, то поробив деякі кроки осторожности. Ось є ще два такі самі листи, як той, що був заадресований до вас, один від фірми Арштайна і Ескелеса з Відня до барона Ротшільда, другий від Берінга з Лондону до п. Ляфіта. Ви, пане, потребуєте сказати тільки одно слово, а я заощаджу вам всякої прикрости і предложу свій кредитовий лист в одній з тих двох других фірм.

Се добило Дангляра. Він був покорений. Він отворив, виливо дрожачи, лист з Австрії і лист з Лондону, які граф рівнодушно подав йому, і ствердив автентичність підписів, оглянувши їх з увагою, яка булаб образливою для Монте Кріста, якби не видно було заклопотання самого банкира.

— О, пане! Тут є три підписи, що мають вартість многих мільонів — сказав Дангляр, встаючи, аби віддати честь силі золота, втілений в чоловіка перед ним. — Три необмежені кредити у трох банкових фірмах! Вибачте, пане графе. Я хоч вже не недовіряю, то не можу не бути здивованим.

— О, фірма така, як ваша, не може так скоро бути здивована — сказав Монте Крісто в найчемнїйший спосіб. — Отже будете могли прислати мені дещо гроший, чи не так?

— Говоріть, пане графе; я до ваших услуг.

— Так коли — сказав Монте Крісто — ми вже взаїмно себе розуміємо — бо думаю, що так воно є? (При тих словах Дангляр згідливо вклонив ся). Чи ви певні, що немає вже більше сумніву, або підозріння в своїй думці?

— О, пане графе! — закликав Дангляр — я ніколи немав

— Так, так! Ви тільки хотіли мати переконанє, що не ризикуєте, нічо більше. Отже коли ми тепер прийшли вже до такого порозуміння, що поховали всяке недовіре і підозріне, то можемо установити на перший рік, скажім, круглу суму — шість мільйонів!

— Шість мільйонів! — повторив з переляком Дангляр. — Певно, певно, коли тільки бажаєте.

— Відтак, коли буду потребувати більше — говорив далі Монте Крісто спокійним, байдужним голосом — то розуміє ся, удам ся до вас. Однакож мій теперішній намір є не оставати у Франції довше, чим оден рік, а в протягу того року я заледви чи перевищу суму, яку я згадав. Однакож будемо бачити. На початок прошу прислати мені завтра пятьсот тисяч лїрів. Я буду дома до полудня, а якби я там не був, то лишу квіт у свого шафара.

— Гроші, яких бажаєте, будуть у вашім домі на десятую годину завтра рано, пане графе — сказав Дангляр. — Як бажалиб ви їх, в золоті, сріблї, чи в банкнотах?

— Половину в золоті, а другу половину в банкнотах, кэли ласка — сказав граф, встаючи з крісла.

— Мушу признати ся вам, пане графе — сказав Дангляр — що я доси уявляв собі, що я знаю про всі великі багатства Європи, а тимчасом про ваше я зовсім нічого не знав, хоч воно виглядає на дуже поважне. Чи воно недавнє?

— Ні, пане — відповів Монте Крісто — навпаки воно є дуже старинне. Се був рід скарбу, якого не вільно було рухати через якийсь протяг часу, підчас якого складаний процент потроїв капітал. Хвиля, настановлена тестатором на переданє тих багатств, зайшла тільки недавно і я уживаю їх тільки через кілька послїдних лїт. Тому се є зовсім природне, що ви не знаєте про се. Однакож в скорім часі ви будете лучше поінформовані про мене і моє майно.

Говорячи сі послїдні слова, граф усміхнув ся тим страшним усміхом, що завсїгди лякав Франца д'Епіней.

— Зі своїм смаком і засобами на заспокоєнє його — говорив Дангляр — ви здобудете блеск, який лишить нас бідних мільйонерів зовсім в тіни. Коли не милю ся, ви любуете ся в малюнках; так бодай здогадую ся з того, з якою

увагою ви приглядали ся на мої образи, коли я увійшов в сей сальон. Як позволите мені, я буду рад показати вам свою галерію образів, зложену переважно з творів старих малярів, гарантованих. Я не можу стерпіти модерної школи малярства.

— Маєте повну рацію бути проти них. Вони мають одну загальну хибу — не мали ще часу стати старими.

— Або може позволите мені показати вам кілька гарних статуй Торвальдзена, Бартольоні і Канови? Все заграничні артисти. Як бачите, я думаю дуже рівнодушно про наших французських різьбарів.

— Маєте право, пане, бути несправедливими для них, — вони-ж ваші родимці.

— Однакож те все можна краще відложити, поки ми ліпше познакомимо ся. Тимчасом я обмежув ся, як ваша згода, на те, що представляю вас пані баронів Дангляр. Вибачте за мою нетерпеливість, пане графе, однакож особа вашого багатства і впливу не може мати за багато уваги.

Монте Крісто вклонив ся на знак, що приймає запропоновану честь, і фінансист сейчас задзвонив в маленький дзвінок, в відповідь на що увійшов слуга в яскравій ліберії.

— Чи пані баронова дома? — спитав Дангляр.

— Так, пане бароне — відповів слуга.

— І сама?

— Ні, пане бароне, пані має гостей.

— Чи маєте щось проти того, щоби стрітати якунебудь особу, що може бути з панею, чи бажаєте заховати строге інкогніто.

— Ні, зовсім ні — відповів Монте Крісто з усмішкою — я не хочу для себе такого права.

— А хто є з панею? Пан Дебрей? — спитав Дангляр з міною добродушности, яка викликала усмішку на лиці Монте Кріста, познакомленого з тайнами домашнього життя банкира.

— Так, пане бароне — відповів слуга — пан Дебрей є з панею.

Дангляр звернувшись до Монте Кріста сказав:

— Пан Лукіян Дебрей є наш старий друг; він є секретарем міністра внутрішніх справ. Щодо моєї жінки, то му-

шу сказати вам, що вона понизила ся, виходячи за мене, бо вона належить до одної з найстарших родин у Франції. Її дівоче ім'я було Де Севієр а її перший муж був полковник маркіз Де Наргон.

— Я ще не мав чести пізнати паню Дангляр, але вже стрічав пана Лукіяна Дебрея.

— О, так? — здивував ся Дангляр. — А деж се було?

— У домі пана Де Морсерфа.

— О, то ви познакомлені з молодим вісконтом, чи не так?

— Ми були немало разом підчас карнавалу в Римі.

— Правда, правда! — сказав Дангляр. — Чи не чув я, як він говорив про дивну пригоду з бандитами, або злодіями, що були укриті в руїнах, і що він чудом виратував ся? Я призабув се, але він забавляв мою жінку і дочку, оповідаючи їм про сю пригоду по своїм повороті з Італії.

— Пані баронова чекає, щоби вас прийняти, панове — сказав слуга, що ходив спитати про волю своєї пані.

— За вашим дозволом — сказав Дангляр кланяючись — я піду вперед, щоби показати дорогу.

— Але-ж прошу — відповів Монте Крісто — я буду йти за вами.

РОЗДІЛ XLVII.

Шпаковаті коні.

Йдучи за бароном, граф перейшов через ряд кімнат, яких головною прикметою була криклива виставність. Так дійшов до будуару пані Дангляр, малої вісім-кутної кімнати, обвішаної рожевою сатиною, покритою білим індійським мушліном. Крісла в тій кімнаті були старинного виробу, над дверми були понамальовувані образи вівчарів та вівчарок, а по обох боках хороших шість медаліонів нарисованих крейдкою, що дуже гармонізувало з цілим урядженем кімнати, одинокої в цілім обширнім будинку, що була уряджена з видимим смаком.

Дангляр дивив ся з найбільшою погордою на просту

елегантність кімнати своєї жінки, до якої, мимоволі кажучи, жінка звичайно не допускала його, хиба що він міг оправдати свою появу тим, що припроваджував якогось гостя, милійшого від себе самого. Тому то в дійсності не Дангляр припроваджував гостя, тільки гість Дангляра, а жінка приймала Дангляра більше або менше ласкаво, відповідно до того, оскільки їй гість подобався.

Пані баронова не була вже молода, але ще задержала сліди краси. Коли Дангляр увійшов, вона сиділа коло фортеп'яну, а Лукіян Дебрей, стоячи коло малого столика, перекидав картки альбому. Поки граф прибув, Лукіян найшов час і нагоду оповісти бароновій много подробиць про него.

Монте Крісто, як відомо, зробив велике вражінє на всіх що були згромаджені на сніданю в Альберта Морсерфа. Се вражінє не було ще затерте в пам'яті Лукіяна. Тому цікавість пані Дангляр, подразнена подробицями, які дав їй оповідав Альберт, і доповнена новими подробицями, які оповів Лукіян, була піднесена до найвищого степеня. З тої причини вона привитала Дангляра дуже милою усмішкою. Граф на свій уклін удостоївся формального, але ласкавого відклонення. Граф і Лукіян привитали себе поглядом, з якого було видно, що пізнають себе.

— Бароново — почав Дангляр — позвольте мені представити вам графа Монте Крісто, якого дуже горячо припоручають мені мої кореспонденти з Риму. Потребую згадати тільки один факт, що заставить всіх пань з Парижа шукати знакомства з ним — він приїхав до Парижа з наміром бути тут один рік і пропустити в тім часі шість мільонів! Се виглядає дуже сильно на оповіщене балів, обідів і партій, на яких, сподіюся, пан граф буде за нас памятати, бо може числити на те, що й ми будемо за него памятати на всяких забавах, які будемо давати.

Не зважаючи на вражаючу шорсткість і підхлібність в словах свого мужа, пані Дангляр не могла не глянути з очевидним заінтересованєм на чоловіка здібного пропустити шість мільонів в протягу дванадцяти місяців.

— Ви коли приїхали? — спитала його.

— Вчора рано, пані.

— І як звичайно, приїхали з якогось скрайного кінця світа? Вибачте мені, але я чула, що такий ваш звичай.

— Ні, пані. Сего разу я прибув тільки з Кадізу.

— Ви вибрали самий найгірший час на свою першу гостину в Парижі. Париж є страшним місцем в літі. Балі, партії, забави — вже проминули, італійська опера поїхала до Лондону, французька опера є скрізь, тільки не в Парижі. Одинокі розривки, які нам лишили ся, се маловажні перегони на Марсовім Поли і в Саторі. Чи маєте намір поставити які свої коні на ті перегони, пане графе?

— Я, пані, буду робити те, що другі люди роблять в Парижі, скоро добра доля дозволить мені знайти когось, хто поінформує мене про французькі звичаї.

— Чи любите коні, пане графе?

— Я провів часть свого життя на Сході, пані, а ви певно знаєте, що мешканці тих країв цінять тільки дві річи — досконалість своїх коней і красоту своїх жінок.

— О, пане графе — сказала баронова — се було би трохи краще, якби ви були поставили жінок на першій місци.

— От і бачите, пані, як правдиво я говорив, коли сказав, що мені потрібно спікуна, який познакомив би мене з французькими звичаями.

На ту хвилю увійшла до будуару улюблена служниця пані Дангляр. Підійшовши до неї, вона сказала їй шепотом кілька слів. Пані Дангляр зблідла, а відтак сказала:

— Я не вірю, се неможливо!

— Я впевняю вас, пані, що так є, як я сказала — відповіла дівчина.

Звернувши ся нетерпеливо до свого мужа, пані Дангляр спитала:

— Чи се правда?

— Що чи правда, пані — обізвав ся Дангляр, очевидно заклопотаний.

— Що моя покоївка мені говорить.

— Але що вона говорить?

— Що коли мій фірман пішов приготувляти для мене кариту, то побачив, що коні забрано зі стайні без його відома. Я хотіла би знати, що се має значити?

— Будьте ласкаві, пані, послухати мене.

— О, я послухаю вас, пане, бо я цікава знати, що ви мені скажете. Сі два пани мають рішити між нами, однакж я вперед скажу їм, в чім річ. Панове, — говорила бароно-

ва — між десятима кіньми в стайні барона Дангляра є два, що належать виключно до мене — пара найкращих і найскорших коний, які можна найти в Парижі. Вам, пане Дебрей, я не потребую далше описувати, бо ви добре знаєте пару моїх чудових шпаковатих коней. Отже заледви я тільки приобіцяла пані Вієфорт позичити свою кариту на проїзду по Бульонським Ліску, аж ось ці два коні пропали. Без сумніву, пан Дангляр продав їх, закомивши ся на пустих пару тисяч лірів!

— Пані — відповів Дангляр — коні не були для вас достаточні спокійні; їм не було ще чотири роки і я через них непокоїв ся задля вас.

— Нісенітниця! — відрізала баронова. — Ви дуже добре знаєте, що я мала через послідний місяць на службі найлучшого фірмана в Парижі — хиба що ви продали його враз з кіньми?

— Моя дорога, я куплю другу пару таких самих, навіть кращих, як можливо, — тільки успокоїте ся.

Баронова здвинула плечима з міною безграничної погорди, а її муж, удаючи, що не завважив того, обернув ся до Монте Кріста і сказав:

— Слово даю, пане графе, що я дуже жалую, що не знав, що ви хочете поселити ся в Парижі.

— А то чому? — спитав граф.

— Бо я хотів би був подарувати вам ці коні. Я їй так майже дав їх за дармо, однакож, як я сказав, я хотів їх позбути ся. Вони відповідні тільки для молодого чоловіка.

— Пане — сказав граф. — Я вам дякую. Однакож нині рано я купив знамениту пару коний до карити — зовсім добрі і не надто дорогі. Ось там вони. Ходіть до вікна, пане Дебрей, я думаю, що ви знавець коний, скажіть свою думку про них.

Коли Дебрей йшов до вікна, Дангляр приступив до своєї жінки.

— Я не міг тобі сказати перед другими — сказав він шепотом — яка була причина, чому я продав коні. Мені нині запропоновано за них величезну ціну. Якийсь божевільний, дурак, намагаючи ся зруйнувати себе як найскорше можливо, вислав до мене свого шафара, аби купити їх за всяку ціну і в дійсности я зискав шіснайцять тисячів лірів на перепродажі. Ну, не диви ся так злісно, то я дам то-

бі з тих грошей чотири тисячі лірів і зроби з ними, що схочеш, а Євгенія дістане дві тисячі.

Пані Дангляр не відзивала ся, тільки гляділа на свого мужа з необмеженою погордою.

— О, що я виджу? — закликав нагло Дебрей.

— Де? — спитала баронова.

— Ні, я не милю ся. Се ваші коні! Ті самі коні, про які говоримо, запряжені до карити графа!

— Мої шпаковаті коні? — крикнула баронова, скочивши до вікна. — Се дійсно вони!

Дангляр остовпів.

— Не може бути! — сказав Монте Крісто з добре уда-ним здивованем.

Пані Дангляр шепнула кілька слів в ухо Дебрея, а сей приступив до Монте Кріста і сказав:

— Баронова хоче знати, скільки ви заплатили її мужеві за сі коні.

— Я майже не знаю, — відповів граф. — Се була маленька несподіванка, яку приготував для мене мій шафар. Я думаю, що вони коштують около трийцять тисяч лірів.

Дебрей переповів відповідь графа баронувій. Дангляр виглядав так пригноблено і збентежено, що Монте Крісто прибрав міну пожалування супроти него.

— Бачите — сказав — які жінки невдячні. Ваша ласкава увага і старанє о безпеку баронової через продажу тих небезпечних коний, як видно, не робить на неї найменшого вражіня. Ось як воно; жінка нераз через саму впертість воліє те, що є для неї небезпечне. Я думаю, дорогий бароне, що найліпший і найлекший спосіб є лишати свободу їх примхам, нехай собі роблять, що хочуть. А коли стане ся нещастє, то бодай не мають на кого нарікати, тільки на себе самих.

Дангляр не відповідав. Він був зайнятий, представляючи собі надходячу сцену між ним і бароновою, якої захмарене чоло і лютий погляд заповідали бурю. Дебрей, який завважив надходячі хмари і не бажав бути свідком вибуху злости пані Дангляр, пригадав собі нагло, що мав з кимсь побачити ся і відійшов. Монте Крісто рівнож попрощав ся і вийшов, не бажуючи своїм довшим оставанем знищити те, що сподівався досягнути.

— Знаменито! — говорив до себе Монте Крісто, йдучи

до своєї карити. — Все пішло після мого бажання. Домашній спокій сеї родини є від тепер в моїх руках. А тепер ще оден майстерний крок, через який здобуду серце так чоловіка, як і жінки — чудово! А все таки — додав — серед всего того мене ще не представлено панні Евгенії Дангляр, а я радби з нею познакомити ся. Та нічого, се прийде пізнійше. Я є на місци і маю досить часу перед собою.

З такими думками граф увійшов до своєї карити і вернув до дому.

За дві годині пізнійше пані Дангляр одержала від графа дуже милий лист, в яким він просив її взяти назад свої улюблені шпаківаті коні і впевняв, що не може стерпіти думки, що його перший виступ в Парижі є коштом розчарованя хорошої жінчини. Коні відіслав назад разом з упряжею, яка на них була, але на середині розети, що була на голсві кожного коня, був на розказ графа поміщений діамант.

До Дангляра Монте Крісто написав також, просячи його о вибаченє за примховатий дарунок примховатого міліонера.

Вечером Монте Крісто виїхав з Парижа до Отейль в товаристві Алї. Слідуючого дня около третьої години один удар в дзвінок прикликав Алї перед лице графа.

— Алї — сказав граф, коли Мурин увійшов до кімнати — ти нераз говорив мені про свою зручність в киданю ляссом.

Алї випростував ся гордо і дав головою знак потакування.

— Дуже добре. Чи можеш спинити вола своїм ляссом?

Алї потакнув.

— Абс тигра?

Алї склонив голову на знак згоди.

— А льва?

Алї зробив рух, неначеб кидав ляссо а відтак зробив звук, неначеб щось дусило ся.

— Розумію — сказав Монте Крісто. — Бажаєш сказати мені, що ти ловив левів.

Алї триюмфуючи усміхнув ся.

— А чи думаєш, що ти міг би спинити двоє сполоханих коний?

Мурин усміхнув ся.

— То добре — сказав Монте Крісто. — Незадовго попри нас буде їхати карита, до якої будуть запряжені два шпаківаті коні, які були вчора у мене. Наражаючи своє жите, ти маєш спинити сі коні перед моїми дверми.

Алі зійшов на вулицю і назначив пряму лінію на хіднику при вході до дому. Відтак вернув і показав лінію графеві. Граф поплескав його по плечах — звичайний спосіб похвали для Алі — а сей задоволений і врадуваний задачею, яка була йому призначена, вийшов гордо на вулицю до вистаючого каменя, що творив ріг вулиці і дому і усівши на сей камінь, зачав курити свою люльку.

Коли одначе надійшла пята година і граф зачав кожної хвилі визирати карити, в його рухах зачала пробивати ся більше, чим звичайна нетерпеливість і неспокій. Він став у вікні, з якого було добре видно вулицю, і зачав наслухувати, а від часу до часу кидав неспокійним оком на Алі, але правильність, з якою чорний випускав клуби диму, показувала, що він не дрімав.

Несподівано дав ся чути стукіт скоро надїзджаючих колїс і сейчас появилася карита, яку тягнуло пара диких, сполоханих коний, якби за ними гнав сам чорт, підчас коли переляканий фірман даремно старав ся їх спинити.

В кариті сидїла молода жінка і дитина, що мала може сім, або вісім літ. Переляк, здавало ся, позбавив їх навіть сили видати який оклик. Вони були сильно стиснені в своїх обняттях, немовби були рішені не дати себе розірвати навіть самій смерті. Карита трїщала і тарахкала, перелїтаючи через каміне і якби перед нею найшла ся найменша перешкода, вона мусїлаб сейчас перевернути ся. Та карита їхала самою серединою вулиці. Її стрічали оклики переляку людей з обох боків вулиці.

Тоді Алі поставив свою люльку, витягнув ляссо з кишені і кинув його так зручно, що зловив передні ноги найблизшого коня, спутавши їх потрійно. Поки ляссо стиснуло ся на ногах коня, Алі потягнув ся за ним кілька кроків по землі, але остаточно кінь впав на дишель і зломив його, а се спинило й другого коня. Використовуючи нагоду, фірман скочив з карити, але тимчасом Алі вже прискочив до стоячого коня, зловив його за ніздря і так їх стиснув, що перелякана звірина з болю упала на землю біля свого товариша.

Все те забрало не більше часу, чим потрібно на опис цілої ледії. Однакож ся коротка хвилька вистарчала на те, аби з дому, перед яким се стало ся, вибіг чоловік з кількома слугами. Коли фірман отворив двері карити, сей чоловік поміг зсісти пані, яка конвульсійно ловила ся одною рукою подушок, а другою тиснула до себе свого маленького товариша, який стратив свідомість всього, що коло него діяло ся. Монте Крісто заніс обох до сальону і похожив їх на софі.

— Успокойте ся, пані — сказав — вся небезпека проминула

Жінка на сі слова піднесла очі і поглядом більше виразистим, чим могли бути всякі благання, показала на дитину, яка ще була непритомна.

— Розумію, пані, ваш переляк — сказав граф, оглядаючи уважно дитину — однакож впевняю вас, що нема найменшої причини до побоювань. Дитині зовсім нічо не стало ся. Його непритомність є тільки наслідком переляку, який сейчас промине.

— Чи ви певні, що не говорите так лише тому, аби успокоїти мої побоювання? Гляньте, який він блідий! Моя дитино! Мій Едварде! Обізви ся до своєї матери. О, пане, пішліть по доктора! Віддам своє майно тому, хто верне мені мого сина!

Монте Крісто дав схвильованій матері знак, щоби була тихо, відтак отворив скринку, що стояла недалеко, витягнув склянну рурку з плином, що виглядав на кров і вилляв крапельку того плину на губи дитини. Заледви крапля упала, як хлопець, все ще блідий, якби був з мармуру, отворив очі і здивовано оглянув ся кругом себе. На вид сего радість матери дійшла майже до божевілля.

— Де я є? — закликала вона — і кому маю бути вдячна за таке щасливе закінчене моєї пригоди?

— Пані — відповів граф — ви є під дахом когось, хто вважає себе найщасливійшим, що міг спасти вас від продовження ваших мук.

— Моя злосна цікавість спричинила се — говорила дальше пані. — Увесь Париж співав похвали гарним коням пані Дангляр і я була на стільки дурна, що схотіла їх пробувати.

— Чи се можливе — спитав граф із добре уданим зди-

вованем — що сі коні належуть до пані баронової?

— Так, пане; хиба ви її знаєте?

— Пані Дангляр? Маю честь знати її, а моя радість ізза виратування вас з небезпеки, що вам грозила, є подвійна з причини, що я був мимовільною і неупляною причиною вашої небезпеки. Я вчора купив сі коні від барона, коли одначе баронова очевидно жаліла, що малаб розстати ся з ними, я позволив собі відіслати їх назад з просьбою, щоби вона зробила мені ласку, приймаючи їх з моїх рук.

— О, то ви граф Монте Крісто, про котрого Герміна говорила мені так багато.

— Так, пані — відповів граф.

— А я — пані Гельоїза Вієфорт.

Граф уклонив ся з міною особи, що чує імя перший раз.

— Як вдячний буде вам пан Вієфорт за сю вашу добрість. Як вдячно він признає, що тільки вам він має завдячувати, що його жінка і дитина ще живуть! Зовсім певно, що якби не поміч вашого неустрашимого слуги, то ся дорога дитина і я булиб згинули.

— В дійсности по мені ще мороз йде, коли подумаю про вашу небезпеку.

— О, я сподію ся, що позволите мені як слід відплатити ся тому чоловікові за його самовідречену відвагу.

— Прошу вас, пані — відповів Монте Крісто — не псувати мого Алї анї надто великими похвалами, анї нагородами. Я не хочу, щоби він набув звичай ожидати нагороди за всяку дрібну услугу, яку зробить. Він є мій раб і спасаючи ваше жите, він тільки виконував свій обовязок супроти мене.

— Алеж він ризикував своїм житєм! — відповіла пані Вієфорт, на яку авторітетна поведінка графа зробила велике вражіє.

— Його жите, пані, не належить до него; воно мое за те, що я сам спас його від смерти.

Пані Вієфорт замовкла; вона застановила ся над сею дивною особистістю, що відразу зробила на ню таке сильне вражіє. Підчас сеї мовчанки Монте Крісто приглядався на лице і вигляд хлопця, якого вона держала в своїх руках.

Хлопець був малий як на свій вік і неприродно блідий. Маса простого темного волосся спадала на його вистаюче чоло, не піддаючись всім намаганням зачесати його або за-кучерявити. Воно додавало життя його очам, повним хитрости і діточої злоби. Його уста були великі, а губи, які ще не відзискали своєї краски, незвичайно тонкі. Одним словом погляд сеї дитини належав радше до дванайцять або чотирнайцять-літнього хлопця, чим до дитини.

Першим його рухом було відштовхнути від себе руки матери, що обіймала його, і побігчи до скринки, з якої граф виняв рурку з еліксіром. Відтак, не питаючи в нікого дозволу, з цілою самоволею зіпсованої дитини, непризвичайної здержувати свої забаганки, зачав витягати корки з флашок.

— Не руш нічого, мій молодий друже — сказав граф поквапно. — Деякі з тих плинів є небезпечні не тільки для смаку, але навіть для нюху.

Пані Вієфорт дуже зблідла і вхопивши свого сина за руку, потягнула його до себе. Однакож, успокоївши ся, що він вже безпечний, кинула короткий, але невдоволений погляд на скринку. Та в сю хвилю увійшов Алі. На його вид пані Вієфорт врадувала ся і притискаючи ще дитину до себе, сказала:

— Едварде, бачиш сего доброго чоловіка? Він показав велику відвагу і рішучість, бо наразив своє власне житє, аби спинити сполошені коні, що втікали з нами і булиб певно розбили кариту з нами на кусники. Подякуй йому, дитинко, бо якби він був не прийшов нам на поміч, то ні ти, ні я не булиб вже жили тепер.

Та хлопець віддув губи, відвернув з погордою голову і сказав:

— Е, він такий поганий!

Граф приглядався сему з внутрішнім вдоволенем і усміхнувся на думку, що та дитина так гарно заповідає здійснити частину його надії. Пані Вієфорт тимчасом скар-тала свого сінка з такою уміркованістю, що певно булаб невдоволена Жана Жака Русо*).

— Ся пані — сказав граф до Алі в арабській мові — бажає, щоби її син подякував тобі за те, що ти спас їх

*) Жан Жак Русо — славний французький філософ і педагог.

житє, але хлопець не хоче, бо каже, що ти дуже поганий!

Алі обернув своє розумне лице до хлопця, на якого глядїв через хвилюку без нїякого видимого схвильованя, однакож досвідчене око Монте Кріста завважило по спазматичнім дрожаню його нїздрів, як сильно вколола його невдячна замітка хлопця.

Панї Вієфорт встала, збираючи ся до відходу і спитала:

— Чи позволите менї спитати, чи ви тут завсїгди мешкаєте?

— Нї, панї — відповів Монте Крісто. Се є мале мешканє, яке я купив зовсїм недавно. Моє мешканє є під числом 36 на проулку Елїзейських Піль. Однакож, як бачу, ви вже прийшли до себе з перестраху і без сумнїву бажаєте вертати до дому. Вгадуючи наперед ваше бажанє, я захотїв, щоби ті самі конї, якими ви приїхали, були запряжені в одну з моїх карит і Алі, про котрого ти думаєш, що він такий поганий — сказав усміхаючи ся до хлопця — буде мати честь завезти вас до дому, підчас коли ваш фірман остане тут, аби наглянути за конечними напрямками коло вашої карити. Скоро тільки се важне дїло буде зроблене, я запряжу в сю кариту пару своїх коний і відвезу її прямо до панї Дангляр.

— Але я бою ся вертати тими страшними кіньми, — сказала панї Вієфорт.

— Побачите, панї, що в руках Алі вони будуть такі лагідні і послужні, як ягнята — впевняв Монте Крісто.

Алі дав дійсно доказ сего, бо зближивши ся до звірят, яких поставлено на ноги з немалим трудом, він натер їх чола і нїздря губкою, вмоченою в запашний оцет, і вони зараз зачали голосно віддихати а по їх тілах перебігли немов судороги, що тревали пару секунд. Відтак, не звертаючи уваги на голосну товпу, що зібрала ся коло поломаної карити, Алі спокійно впряг успокоєні конї до карити графа, взяв віжки в руки, всїв на сидженє і на найбільше здивованє тих, що були свідками непогамованости і скорости коний, був навіть приневолений ужити делїкатно батога, поки рушив конї з місця. І навіть тоді все, що він міг видобути з ославлених шпаковатих коний, які тепер змінили ся на тупі, повільні звірята, був повільний троп, такий повільний, що панї Вієфорт забрало звиж дві годи-

ни, поки вернула до свого мешкання у Фобург Ст. Оноре. Прибувши до дому, вона написала слідуючий лист до пані Дангляр:

Дорога Герміно! — Я тільки що виратувала ся з найбільшої небезпеки і я своє жите завдячую тому самому графови Монте Крісто, про якого ми говорили вчора і якого я не сподівала ся нині бачити. Пригадую собі, як немилосердно я сміяла ся з того, що вважала за пересолені похвали для него, однакж тепер маю достаточну причину признати, що твій ентузіастичний опис того дивного чоловіка навіть не дає йому подостатком справедливости. Однакж я мушу оповісти тобі свою пригоду більше зрозуміло. Отже мусиш знати, моя дорога приятелько, що коли я заїхала твоїми кіньми до Ранляг, вони кинули ся наперед, як скажені і пігнали вперед з такою скорістю, що я була певна, що розібють мене і мого бідного Едварда на кусники о перший предмет, який буде на їх дорозі. Нараз якийсь дивно виглядаючий чоловік, Араб або Мурин, в кождім разі чорний з якоїсь чужої нації, на сигнал від графа, в якого він служить, нагло зловив і спинив сполошені коні, наражаючи ся на те, що вони могли його самого розбити на смерть, і певна річ, що він тільки чудом уйшов смерти. Тоді граф прибіг до нас і заніс нас до свого дому, де дав якийсь чудесний лік мому бідному Едвардові (який зі страху був цілком втратив притомність) і сейчас привернув його тим до життя.

Коли ми вже трохи прийшли до себе, він відіслав нас до дому у своїй власній кариті.

Ваша карита буде звернена Вам завтра. Я побоюю ся, що не зможете уживати своїх коний через кілька днів; вони виглядають на цілком одурілих, немов би збили ся з пантелику через те, що сей чорний слуга поборов їх. Однакж граф припоручив мені запевнити Вас, що два-три дні відпочинку з подостатком ячменю, як одинокої поживи через той час, приверне їх назад до того самого цвітучого — я сказалаб страшного — стану, в яким були вчора.

Не можу Тобі занадто дякувати за проїздку нині, та не можу й винувати Тебе за те, що Твої коні не заховували ся, як слід; зрештою вони зробили меніприємність навязати знакомство з графом Монте Крісто. А ся знаменита особистість, лишаючи на боці мільйони в його розпорядимости, представляє мені таке інтересне питане, що я думаю студіювати його, не зважаючи на ніякі перешкоди, хочби прийшло ся навіть їхати ще раз Твоїми кіньми.

Едвард пережив пригоду з незвичайною відвагою. Він ані разу не крикнув, тільки упав без притомности в мої руки; так само не впала з його очий ані одна сльоза, коли вже було по всім. Ти певно ще скажеш, що я засліплена матерною любовю, але я Тобі кажу, що залізна душа перебуває в тім малім, так слабім і делікатнім тілі.

Валентина пересилає найщиріший привіт твоїй дорогій Евгенії, а я остаю з найбільшою любовю для неї і для Тебе.

Твоя все найщиріша

Гельоїза Вієфорт.

Р. S. — Придумай якийсь спосіб, щоби я могла стрітати графа Монте Кріста в Твоєму домі. Я мушу ще раз його побачити. Я якраз заставила п.^{ра} Вієфорта, щоби зробив йому візиту і сподіюся, що він верне візиту.

Про ніщо інше не говорило ся в Парижі цілий вечір, як про пригоду в Отейль. Альберт оповідав про ню своїй матери; Шато-Рено оповідав її в Джокей-Клюбі; Дебрей оповідав її обширно в сальонах міністра; навіть Бошамп уділив в своїм журналі дваїцять стрічок на опис відваги і услужности графа, що піднесло його до геройства в очах всіх жіночих членів французької аристократії. Многі особи лишили свої імена в мешканю пані Вієфорт, плянуючи відновити візиту у відповідну хвилю, аби з її власних уст почути всі подробиці її романтичної пригоди.

І як Гельоїза заповідала, п. Вієфорт убрав на себе чорний фрак та пару білих рукавичок, приказав слугам, що usługують коло карити, убрати свою повну ліберію і поїхав до мешканя графа на приулку Елізейських Піль.

РОЗДІЛ XLVIII.

Ідеологія.

Якби граф Монте Крісто був жив довгий час серед вишнього товариства в Парижі, то був би вповні оцінював значіне кроку, який зробив пан Вієфорт. Він стояв добре на королівськім дворі без уваги на те, чи пануючий король був зі старшої, чи з молодшої лїнії і чи уряд був доктринерський, ліберальний, чи консервативний. Його шанували всі, як звичайно шанує ся розумних людей, що ніколи в політиці не зробили похибки. Ненавиділи його многі, але за те боронили його другі, хоч властиво ніхто його не любив.

Пан Вієфорт займав високе місце в судівництві і старанно удержував свою гідність. Його сальон, відроджений через молоду жінку і дочку з першого подружжя, яка заведи мала вісімнайцять лїт, належав ще до тих добре удержуваних париських сальонів, де пошана до старих зви-

чаїв і заховуванє строгої етикеті пильно удержували ся.

Пан Вієфорт був майже дипломат. Його взаємини зі старим двором, про який він завсїгди говорив з гідністю і повагою, виробляли йому повагу у новім дворі. А знав він так багато, що його не тільки уважно слухали, але часом і питали о раду. Може сего би й не було, якби можна було його усунути, але він як фєвдальний барон, жив в кріпості, якої ніхто не міг здобути. Сею кріпостю було його становище королївського прокуратора, яке він чудово вмів для себе використовувати.

Звичайно п. Вієфорт мало кого приймав і мало кого відвідував. Його жінка виручувала його. Для своїх приятелів п. Вієфорт був сильним оборонцем, для своїх ворогів завзятим ворогом; для тих, що не були ні одним, ні другим, він був людською статуєю закона. Горда міна, непорушне лице, позір, що прошибав кожного наскрізь — оттак виглядав чоловік, для якого чотири революції збудували пєдастал, на яким він тепер стояв.

Вієфорт мав славу найменше цікавого і найбільше нудного чоловіка у Франції. Кожного року він давав бал, на яким являв ся тільки на чверть години, тоб то 45 мінут менше, чим король дає себе оглянути на своїх балах. Ніколи його ніхто не видів у театрах, на концертах, або в інших публичних місцях. Часом, але рідко коли, він грав в віста, але тоді треба було вважати, яких вибрати партнерів, гідних його — якогось амбасадора, архієпископа, князя, президента, або вдовицю-княгиню.

Такий був чоловік, якого карита задержала ся перед дверми графа Монте Кріста. Льокай оповістив п. Вієфорта якраз в хвилию, коли граф, схиливши ся над великим, столом, зазначував собі на мапі дорогу з Петербурга до Китаю.

Королївський прокуратор увійшов таким самим поважним і вимірним кроком, яким мав звичай входити до судової салі. Се був той самий чоловік, а радше викінченє того самого чоловіка, якого ми вже перед тим бачили, як заступника прокуратора в Марсилії. Природа, поступаючи після своїх правил, не змінила нічо з того, що для него призначила. Із стрункого він став худим, з блідого жовтим, його глибоко уміщені очі стали запалими, золоті окуляри, що охоронювали його очі, виглядали на частину

його лица. Цілий його одяг був чорний, крім білої краватки, а похоронний вигляд урізномороднювала тільки тонка стрічка червоної стяжки, яка проходила майже незаметно через дірку від гузика і виглядала наче знак крові, потягнений олівцем.

Монте Крісто, хоч панував над собою, приглядав ся з нетаємною цікавістю Вієфортowi, а сей, недовірчивий з природи, був тимбільше розположений бачити в благороднім чужинци, як вже називали Монте Кріста, лицаря промислу, що прийшов поспробувати нового ґрунту, або якогось злочинця, що вийшов поза приписані границі, а не князя римської держави, або султана з Тисяч і Одної Ночи.

— Пане — сказав Вієфорт голосом, який прибирають судії, коли говорять свої промови. — Пане, велика услуга, яку ви вчора зробили моїй жінці і синові, наклали на мене обов'язок зложити вам подяку, тому позвольте виконати сей обов'язок та виразити вам всю мою вдячність.

— Пане — відповів граф з ледовим холодом. — Я дуже рад, що був середником врятування сина для його матері, бо кажуть, що материнське чуте є найсвятійше зі всіх. Я також рад, що щастє, яке мені трафило ся, дало вам, пане, спромогу виконати обов'язок, якого виконанє становить без сумніву велику честь, бо як чую то п. Вієфорт не є дуже марнотравний з ласкою, якою мене наділяє і яка, хоч скільки її ціню, не дорівнює вдоволеню, яке я в душі відчуваю.

Вієфорт, здивований сею відповідю, якої зовсім не сподіває ся, здригнув ся, неначеб його хто несподівано вдарив. Він заклопотано оглянув ся за чимсь, від чого можна би відновити розмову, яка немов розбила ся на кусники. Побачив мапу, яку оглядав Монте Крісто перед його приходом, і сказав:

— Як бачу, то ви, пане, маєте замилуванє до географії. Се дуже цікава наука, головно для вас, про якого чую, що ви бачили стільки різних країв, скільки їх зазначено на сій мапі.

— Так, пане, — відповів граф. — Я старав ся робити на людській расі те, що ви кожного дня робите на олигичях — психологічну студію. Я вірив, що далеко легше зійти з цілості до частини, чим з частини дійти до цілості. Се є альгебраїчна аксіома, котра каже нам від збісного

доходити до незвісного, а не від незвісного до звісного. Однакож сідайте, пане, прошу вас.

Монте Крісто показав на крісло, яке королівський прокуратор був приневолений потягнути наперед сам, підчас коли граф тільки усів в те, на котрім клячав в хвилю, як Вієфорт увійшов. Граф був обернений до свого гостя боком; його плечі були звернені до вікна, а лікоть був спертий на мапу, що стала хвилевим предметом розмови.

— О, ви філософуєте — відповів Вієфорт, по хвилі мовчанки, підчас якої набирав віддиху, як борець, що несподівано стрічає сильного противника. — А я, пане, якби нема нічого іншого до роботи, як ви, то шукав би якогось цікавішого заняття.

— По правді, пане — була відповідь Монте Кріста — чоловік є тільки поганою гусеницею, як студіювати його соняшним мікроскопом. Але ви кажете, що я не маю нічого іншого до роботи. А позвольте спитати вас, пане, чи ви маєте що до роботи? Ви думаєте, що маєте щось до роботи? Або говорячи простійше, чи думаєте, що те, що ви робите, заслугує на те, аби можна було сказати, що воно щось варта?

Здивоване Вієфорта подвоїло ся після сего другого удару заданого йому так сильно тим дивним противником. Се був перший раз в життю, що він почув таке питання. Королівський прокуратор мусів приневолити себе до відповіді.

— Пане — сказав він — ви є чужинець і я думаю, що ви самі говорите, що часть свого життя ви провели у східних краях; тому ви не здаєте собі справи з того, як людська справедливість така поспішна у варварських краях, поступає у нас розважно і обмірковано.

— О, так, так, пане. Я се дуже добре знаю, бо я спеціально займав ся справедливістю усіх країв. Я залюбки порівнював кримінальну процедуру усіх держав з природною справедливістю, і мушу сказати, пане, що закон примітивних народів — тоб то закон відплати — я ще найчастійше находив згідним з Божим законом.

— Як би, пане, прийняти сей закон — сказав королівський прокуратор — то се зробило би наші кодекси значно простійшими і в тім випадку суди, як се ви справедливо замітили, не мали би багато до роботи.

— Може до сего ще з часом прийде — замітив Монте Крісто. — Ви знаєте, що людські винаходи поступають від штучних до простих і простість є завсїгда досконалістю.

— Але тимчасом — говорив прокуратор — наші закони є в повній силі зі всіми своїми суперечностями, що походять з галійських звичаїв, римських прав і франконських навичок, а знанє їх, як згодите ся зі мною, годі набути без довшої праці. Потрібно довго вчити ся, аби се знанє набути, а коли його набуде ся, треба великої сили ума, аби те знанє вдержати.

— Зовсім годжу ся з вами, пане; однакож все те, що навіть ви знаєте про французькі закони, я знаю не тільки про французькі закони, але й про закони всіх народів. Англійські, турецькі, япанські, індійські закони є так само мені звісні, як французькі і тому я казав правду, коли сказав, що в порівнаню з тим, що я зробив, ви дуже мало маєте до роботи, а в порівнаню з тим, чого я навчив ся, ви ще маєте багато вчити ся.

— Та по щож ви того всього вчили ся? — спитав здивований Вієфорт.

Монте Крісто усміхнув ся.

— Як бачу, пане — сказав — то ви навпаки славі, яку здобули, як незвичайний чоловік, дивите ся на все з матеріяльного, або вульгарного боку, тобто з найвузшої тсчки погляду, яку можливо людському умови обняти.

— Пане, прошу вияснити — сказав Вієфорт щораз більше здивований — я в дійсности — не розумію — вас — як слід.

— Я кажу, пане, що впливши очі тільки на громадську організацію народів, ви бачите тільки спружини машини а не звертаєте уваги на найвисшого Ремісника, що заставляє їх до руху. Я кажу, що ви не признаєте перед собою і довкола себе нікого крім тих людей, що їм підписали папери міністри або король, а людей, яких Бог поставив понад сих осібняків з титулами, понад міністрів і королів, даючи їм до виконання висші задачі, а не становище до заповнення, тих людей ви своїм вузким поглядом не бачите. Оттак падає людська неміч. Товія взяв ангела, що вернув йому зір, за звичайного молодого чоловіка. Народи брали Аттилю, що мав їх знищити, за побідника, по-

дібного до інших побідників. Обом потрібно було доперва виявити своє післанництво, щоби їх пізнали і признали. Перший мусів сказати: „Я — ангел Божий”, а другий сказав: „Я Божий молот!” і аж тоді пізнали їх.

— В такім разі — відповів Вієфорт, думаючи, що говорить до божевільного, або до якогось містика — ви вважаєте себе за одно з тих надзвичайних еств, які ви згадали.

— А чому ж би ні? — спитав Монте Крісто холодно-кровно.

— Прошу вибачення — сказав тоді Вієфорт, вже зовсім збитий з ніг. — Прошу вибачення, що я не був свідомий того, що маю стрітити особу, якої знанє і розумінє так далеко перевисшає звичайне знанє і розумінє людей. Се не є звичайна річ для нас находити панів, як ви, що посідають величезне майно, так бодай про вас оповідають — і я прошу заважити, що я не допитую ся, тільки повторюю — се не є звичайна річ, як кажу, для таких упривілейованих і богатих людей тратити свій час на передумуваню та філософічних міркованях, що є в найліпшій разі відповідні на те, аби потішати ними тих, що їх доля позбавила добрих річий сего світа.

— Невжеж, пане — настоював граф — ви досягнули високе становище, на яким ви є, не стрічаючи надзвичайних еств? Ви ніколи не вживаєте своїх очий, які мусіли набути стільки досвіду і певности, щоби на перший погляд огадати, який чоловік прийшов перед вас? Чи не повинен судія бути не тільки найлучшим адміністратором закона, не тільки зручним виконавцем своєї професії, але й тим, що вглядає в серце, тим що відшукує в душі золото, яке завсїгди має більше або менше домішок?

— Пане — крикнув Вієфорт — слово даю, що ви мене збиваєте з ніг. Я ніколи не чув, щоби хто так говорив.

— Бо ви вічно окружені колесом загальних відносин і ніколи не сміли піднести свої крила у сі висші сфери, як Бог залюднив невидимими, або виїмковими ествами.

— Отже ви, пане, приймаєте, що сі сфери існують і що сі виїмкові та невидимі для нас ества бувають поміж нами?

— А чому-ж вони мали-б не бувати поміж нами? Чи можете бачити воздух, яким віддиhaєте і без якого не моглиб існувати ні хвильки?

— То значить, що ми не видимо тих єств, що ви про них говорите?

— О, видимо. Ми видимо їх, коли лише Бог ласкавий дозволити їм прийняти матеріяльну форму. Ви дотикаєтеся їх, стикаєтеся з ними, говорите до них і вони вам відпо-відають.

— А! — сказав Вієфорт усміхаючись. — Признаюся, що я радби мати пересторогу, коли одно з таких єств є коло мене.

— Ваше бажанє здійснилося, пане, бо я вже пересте-ріг вас тепер і ще раз перестерігаю.

— Так ви є одним з тих єств?

— Так, пане, і я вірю, що доси ще ніхто не був в та-кім положеню, як я. Домінії королів є обмежені горами або ріками, або іншими звичаями, чи мовою. Мое коро-лівство є обмежене тільки світом, бо я ні Італієць, ні Фран-цуз, ні Індієць, ні Американець, ані Еспанець. Я космопо-літ*). Ніякий край не може сказати, що я в нїм вродився; один Бог тільки знає, в яким краю я умру. Я приймаю всі звичаї, говорю всіми мовами. Ви вірите, що я Француз, бо я говорю по французьки з такою самою легкістю і чисто-тю, як ви. Алї, мій раб, вірить, що я Араб. Бертучіо, мій шафар, вірить, що я Римлянин. Гайде, моя рабня, думає, що я Грек. Тому можете зрозуміти, що не будучи прина-лежним до ніякої держави, не жадаючи охорони від ні-якого правительства, не признаючи нікого в світі за свого брата, я не стримуюся через ніякий скрупул, що стримує ситьних, мене не спинює ніяка перепона, що параліжує сла-бих. Маю тільки двох противників—не скажу побідників, бо при впертості поборюю навіть їх — а вони є час і простір. Є ще третій і найстрашнійший, а се мій стан, як смертель-ного єства. Се одиноке може спинити мене у моїй кар'єрі, перед тим, поки я осягну свою назначену ціль. Все проче я взяв на рахубу. Що люди називають примхами судьби, а саме: рв'їну, зміну, відносини, я все те предвидів, і колиб що з них мене стрітило, воно мене не поборе. Поки не вмеру, я буду все тим, чим я є, і тому я говорю річи, яких ви ніколи не чули навіть з уст королів, бо королі потре-бують вас, а інші люди боять ся вас. Бо хто такий в гро-

*) Космополіт — горожанин цілого світа.

малі так незручно зорганізованій, як наша, не говорить собі в душі: „Може мені колись прийде́ть ся мати щось до діла з королівським прокуратором”?

— Однакож ви не можете сего говорити, пане, бо з хвилиною, як ви стали мешканцем Франції, ви природно підпадаєте під закони Франції.

— Знаю се, пане — відповів Монте Крісто. — Однакож коли я їду до якого краю, я зачинаю студіювати всіми можливими способами людей, яких мені треба буде знати і боятися, поки не пізнаю їх так, що нера́з знаю їх лучше, чим вони самі себе знають. З того виходить, що королівський прокуратор, з яким мені прийде́ть ся мати до діла, мусить чути ся більше заклопотаним, чим я, без уваги на те, хто́б він не був.

— Се значить — зауважав Вієфорт, вагаючись — що як людська природа є слаба, то після вашого вірування кожда людина має за собою якусь — похибку.

— Похибку, або злочин — пояснив недбало Монте Крісто.

— А ви один між людьми, яких не признаєте за своїх братів — бо так ви сказали — за́мiтив Вієфорт, голосом, що трохи дрожав — ви один є досконалий.

— Ні, не досконалий — відповів Монте Крісто — тільки незбагнутий, от і все. Однакож перейдім на що иншого, як се вам не припадає до вподоби. Я не є більше занепокоєний вашою справедливістю, чим ви моїм другим видженням.

— Ні, зовсім ні — сказав Вієфорт, переляканий, щоби не виглядало, що він уступає зі свого ґрунту. — Ні, своєю блискучою і незрівняною мовою ви піднесли мене понад звичайну рівніть. Ми вже не балакаємо, ми розправляємо. Однакож ви знаєте, що теологи у своїх колегіяльних кріслах а філософи у своїх диспутах нера́з говорять собі терпкі речі. Припустім на хвильку, що ми дискусуємо про спеціальну теологію і теологічну філософію. Я скажу вам, хоч як се шорстко виглядає: „Мій брате, ти забагато маєш гордості; ти можеш бути понад инцими, але над тобою є Бог”.

— Понад всіми нами — поправив Монте Крісто таким тоном і з таким натиском, що Вієфорт мимоволі задрожав. — Я маю свою гордість супроти людей — вужі є завзяті

і готові піднести ся проти всякого, хто переходить попри них. Однакож я відкладаю свою гордість перед Богом, який взяв мене з нічого, щоби зробити мене тим, чим я є.

— В таким разі, пане графе, я подивляю вас — сказав Вієфорт, уживаючи по раз перший в сій дивній розмові аристократичну формулу супроти незвісної особистости, яку до того часу називав тільки паном. — Так, і я вам кажу, що коли ви є дійсно сильні, дійсно висші, дійсно святі — себто незбагнуті, що як кажете є майже те саме, то будьте арогантні, бо се є характеристика висшости. Однакож ви без сумніву маєте якісь бажання.

— Я мав одно, пане.

— Що-ж се було?

— Як се кождому чоловікови раз в життю лучаєть ся, мене також сатана взяв одного разу на найвисшу гору світа: звідтам він показав мені всі царства світа, і як колись казав Ісусови Христови, так і мені тоді сказав: „Дитино землі, що хотів би ти дістати за те, щоби ти мені поклонив ся?“ Я думав довго, бо довгий час пекла мене амбіція, і тоді відповів: „Слухай! Я завсїгди чув про Провидїне, однакож я не бачив його, анї нічого, що нагадувало б його, або що могло б мене переконати, що воно існує. Отже я сам хотів би бути Провидїнем, бо відчуваю, що найкращою, найблагороднійшою, найвисшою річею в світі є — відплачувати ся і карати“. Сатана склонив свою голову і забурчав невдоволено: „Ти милиш ся. Провидїне існує, тільки ти його не бачив, бо дитина Божа є так само невидима, як і її родитель. Ти не бачив нічого, що нагадувало б Провидїне, бо воно робить таємно, воно ходить укритими дорогами. Все, що я можу для тебе зробити, то зробити тебе одним зі знарядів того Провидїня“. І ми добили торгу. Я може й стратив свою душу, але що то значить? Якби я мав ще раз нагоду се зробити, я зробив би те ще раз.

Вієфорт глянув на Монте Кріста з найвисшим здивованнем.

— Пане графе — спитав — чи маєте ви яких свояків?

— Ні, пане, я сам на світі.

— Тим гірше.

— Чому? — спитав Монте Крісто.

— Бо тоді ви може мусїлиб бути свідком видовища, обчисленого на те, аби покорити вашу гордість. Ви каже-

те, що не боїтеся нічого, тільки смерті.

— Я не сказав, що я її боюся; я лише сказав, що вона одна може мене спинити.

— А старість?

— Моя ціль буде досягнута, поки я постаріюся.

— А божевілье?

— Я вже був майже божевільним.

— Пане — говорив далі Вієфорт. — Є ще щось, чого треба боятися, крім смерті, старости і божевілля. Наприклад апоплексія, сей удар блискавиці, що ударить, але не знищить тебе, а по мимо сего опісля все вже є скінчене. Ти ще остаєш собою, як і тепер, а однак ти вже не є собою — ти вже тільки маса без руху. І се в людській мові називається апоплексією. Зайдіть, пане графе, як ваша ласка, до мого мешкання і будемо продовжувати свою розмову котрого небудь дня, коли схочете побачити противника, який зможе вас зрозуміти і який рад вас збивати, а тоді я покажу вам свого батька, пана Ноартіє де Вієфорта, одного з найгорячіших Якобінів французької революції*), тобто чоловіка незвичайної відваги, яку піддержував сильний темперамент. Сей чоловік може й не бачив, як ви, усіх королівств світа, але помагав повалити одно з найсильніших між ними. Сей чоловік, так само, як ви, уважав себе за одного з висланників не Бога, тільки Найвищого Єства, не Провидіння, тільки судьби. Тимчасом, мій пане, пропукнене кровної посудини у його мозку знищило все те — не в протягу дня, ні не в протягу години, тільки в протягу секунди. Пан Ноартіє, який попереднього вечера був старим Якобіном, старим сенатором, старим карбонарієм, що сміявся з гільотини, сміявся з канонів і штитетів, грався з революціями, пан Ноартіє, для якого Франція була великою шахівницею, на якій він провадив свою гру, отсей страшний Ноартіє був рано вже тільки „бідний Ноартіє”, безсильний старець на ласці найслабшо-

*) Якобіни се назва одної з партій під час французької революції; сея партія відзначала ся скрайністю поглядів і великою безоглядністю, нагадуючи тим російських большевиків. Якобіни постаралися о те, щоб стратити короля і королеву, винишили другу революційну, але більше умірковану партію Жірондистів, підбурювали товпу проти середньої класи і руководили у Франції під час т. зв. „Власти Терору”. Їх провідником був Робесп'єр, а кінцем їх панування було, коли самому Робесп'єрови відрубано голову.

го члена своєї родини, внучки Валентини; німе і замерзле тіло, яке тільки на те живе, щоби дати часови нагоду розложити його.

— На жаль, пане — сказав Монте Крісто — і се видовище не є чуже ні моїм очам, ні моїм думкам. Я в части лікар і як другі лікарі шукав не раз за душею у живім і у мертвім, однакож, як і Провидіне, вона оставала невидимою для моїх очий. Сотки письменників — від Сократа, Сенеки і св. Августина і Галя робили в поезії і прозі порівнане, яке ви робите, і я вірю, що терпіня батька можуть зробити великі зміни в душі сина. Я навідаю ся до вас, пане, коли запрошуєте мене — для покореня моєї гордості — поглянути на страшне видовище, яке мусить навівати так багато суму на ваш дім.

— Без сумніву воно так було би, як би Бог не дав мені з другого боку великої нагороди. Побіч старця, що повзає до гробу, є ще двоє дітей, які тільки виступають у жите — Валентина, дочка від моєї першої жінки, мадемуазель Рене де Сен Меран, і Едвард, хлопець, якого жите ви спасли.

— Якеж є ваше заключене з тої нагороди, пане? — спитав Монте Крісто.

— Моє заключене є — сказав Вієфорт — що мій батько, унесений своїми поривами, зробив якийсь гріх, невідомий для людської справедливости, але завважаний Божою справедливістю, і що Бог, бажаючи покарати тільки одну особу, покарав тільки її саму.

Монте Крісто мав усмішку на лиці, але його серце заворкотіло з обурення і Вієфорт був би втік, якби міг був чути се воркотане.

— Прощайте, пане — сказав Вієфорт, вставши зі свого сидження. — Відходжу від вас, відносячи память поваги, яка, сподію ся, не буде вам немила, коли лучше мене пізнаєте, бо як довідаєте ся, то я не люблю докучати своїм приятелям. Крім сего ви зробили з пані Вієфорт свою вічну приятельку.

Граф відклонив ся і вдоволив ся тим, що відпровадив Вієфорта до дверей свого кабінету; дальше відпроваджували вже королівського прокуратора до карити два льокаї, які на сигнал від свого пана йшли за ним з признаками найбільшої поваги.

Коли Вієфорт вже відійшов, Монте Крісто відітхнув,

начеб камінь зсунув ся йому з грудий, і сказав:

— Ну, досить вже тої отруї. Треба тепер шукати антидоту.

Відтак задзвонив в дзвінок і коли увійшов Алї, сказав до него:

— Йду до кімнат панї. Приготов кариту на першу годину.

РОЗДІЛ XLIX.

Гайде.

Читац буде пам'ятати, хто були нові — чи радше старі знакомі графа Монте Крісто, які жили на вулиці Меслей; се були Максиміліян, Юлія і Емануїл. Надія на милу гостину, яку мав тепер відбути, надія на щасливі хвилі, які мав пережити, надія побачити луч раю після сего пекла, до якого перед хвилию був заставив себе увійти, опромінила лице графа з хвилию, коли зник з його очий Вієфорт, і Алї, котрий скоро появив ся на звук дзвінка, побачивши лице так сіяюче небувалою радістю, відійшов на паццях та здержуючи віддих, неначеб бояв ся відстрашити милі думки, що спливали на його пана.

Була полуднева година і Монте Крісто мав одну годину до перебутя з Гайде. Йому виглядало, що щасте не може найти скорого доступу до душі, що була так довго пригнобленою, і що її треба було приготувити до благороднійших почувань, як інші душі треба приготовляти до бурливих почувань.

Молода Грекиня, як вже сказано, займала кімнати зовсім незлучені з кімнатами графа. Кімнати були прибрані в строгій згоді зі східним стилем, або инакше говорячи, підлоги були вкриті найбогатшими коврами, які може випродукувати Туреччина, а стіни були обвішані чудово тканими і порисованими шовками. В кожній кімнаті були поміщені розкішні дивани з купами мягких, пушистих подушок, які можна було упорядкувати після вподоби тих, що їх вживалиб.

Гайде мала чотирох наймишок у своїй службі — трох Французок і одну Грекиню. Три Французки були постійно в малім передпокою, готові послухати першого звука маленького золотого дзвінка, або прийняти розказ грецької невільниці, що знала подостатком по французьки, аби переповісти бажання своєї пані. Французки мали інструкцію від Монте Кріста віддавати для Гайде всю повагу і послух який моглиб мати для королевої.

Гайде була в середній кімнаті свого мешканя, в кімнаті, устроєній на спосіб будуару, круглий, освічений зверху через шиби з рожево забарвленого шкла. Вона лежала на подушках, вкритих голубою сатиною, нацяткованою сріблом, її голова, піддержувана чудово виточеною рукою, спочивала на дивані, що був зараз за нею; другою рукою Грекиня держала при устах коралеву трубку богатої наргілії*), від якої розходив ся запах найкращих цвітів. Її поза, зовсім природна для східної жінки, виглядала б може на дрібку кокетливу, якби на її місци була Французка.

Її убрание, убрание жінок Епіру**), складало ся з пари білих сатинових штанів, повишиваних рожами, з них виставали дві малі ноги, які можна було взяти за кусники мармору, колиб вони не бавили ся двома маленькими сандалами, зверненими носами до гори, а прикрашеними золотом та перлами; верхню часть її одіня становила синя блюза з білими пасмами і широкими отвореними рукавами, прикрашеними срібними защіпками та перловими гузиками, і рід горсету, зроблений з переду в виді серця так що зовсім не закривав сніжно білого горла та горішньої части грудий, а в долині був скріплений трома діамантовими гузиками. Місце, де горсет сходив ся зі штанами, було цілком закрите різно-барвним поясом з богатими шовковими френзлями. На одній стороні її голови була маленька шапочка з золота, вишивана перлами, з другої сторони жива рожка мішала ся з обильною масою волося такого чорного, що виглядало аж на синє. Красота її лица була чисто грецька: великі, темні очі, прямий ніс, коралеві губи, перлові зуби. І для доповнення цілості образу,

*) Наргілія — рід люльки, якої уживають східні народи; в ній дим тютюну переходить через воду у відповідно прирядженім начиню.

**) Епір — північно-західна часть Греції та полуднева частина Альбанії, країна властиво альбанська, але з сильними грецькими впливами.

Гайде була в самій весні життя; їй було дев'ятнадцять або двадцять літ.

Монте Крісто покликав грецьку наймичку і сказав їй спитати ся, чи пані хотілаб прийняти його відвідини. Одинока відповідь Гайде була показати своїй наймичці знаком, аби відійшла за куртину, що висіла перед дверми її будуару. Коли Монте Крісто надійшов, вона схилила ся на локоть руки, що держала наргілію, і витягаючи до него другу руку, сказала з захоплюючою солодкістю в мові жінок Атен та Спарти:

— Чому питаєте о дозвіл перед своїм входом? Чи ви вже перестали бути паном, а я вашою рабинєю?

Монте Крісто від себе усміхнув ся.

— Гайде — сказав — ти знаєш...

— Чому говорите до мене так холодно? — спитала гарна Грекиня. — Чи я вас в якийсь спосіб обидила? Коли так, то покарайте мене, як хочете, тільки не говоріть до мене так холодно!

— Гайде — відповів граф. — Ти знаєш, що ми тепер у Франції і що тимсамим ти є вільна!

— Вільна! — відповіла дівчина. — Вільна робити що?

— Вільна лишити мене.

— Лишити вас! А чому я малаб вас лишати?

— Не мені про се говорити, однакж ми тепер маємо увійти в товариство, бачити світ.

-- Я не хочу нікого бачити.

— Ні, слухай мене, Гайде. Не можеш оставати в замкненню у сій веселій столиці. І якби побачила кого, кого волілаб, не думай, що я буду такий самолюб, або несправедливий, щоб...

— Я ніколи не бачила кращого муштини від вас і я любила тільки вас та свого батька.

— Моя дорога дитино! — відповів Монте Крісто — се є лише тому, що ти зазедви чи говорила до кого иншого, крім мене та свого батька.

— Ну, і на щож мені говорити до кого иншого? Мій батько називав мене своєю радістю, ви називаєте мене своєю любовю, а оба ви кличете мене своєю дитиною!

— Чи ти памятаєш свого батька, Гайде?

Молода Грекиня усміхнулася.

— Він є тут і тут — сказала, показуючи пальцем на свої очі і своє серце.

— А деж я є? — спитав жартобливо Монте Крісто.

— Ви? — крикнула вона. — Ви є скрізь!

Монте Крісто взяв делікатну ручку дівчини і підносив її до своїх уст, коли ся проста дитина природи скоренько вихопила руку і підставила своє гарне личко.

— Тепер розумій, Гайде — сказав граф — що від сеї хвилі ти є абсолютно вільна. Ти сама собі пані. Ти королева. Маєш повну свободу відкинути, або далше носити убранє свого краю, як тобі подобає ся. Можеш оставати тут, коли хочеш, і можеш виїздити, коли хочеш. Завсїгди буде стояти карита, очікуючи на твої розпорядження, а Алї і Мітро будуть товаришити тобі, де тільки забажаєш удати ся. Є тільки одна ласка, якої я просив би в тебе.

— О, говоріть!

— Заховуй як найосторожнійше тайну свого уродження. Не згадуй про минувшину, ані при ніякій нагоді не дай себе спокусити, щоби вимовити імя свого славного батька, або своєї бідної матери!

— Я вже сказала вам, мій пане, що я не буду нікого бачити.

— Се є можливе, Гайде, що таке досконале відокремленє, хоч і згідне зі звичаями Сходу, тяжко буде осягнути в Парижі. Отже старай ся приноровити себе до нашого способу житя в сїм північнім кліматі так само, як приноровлювала ся в Римі, Фльоренції, Медіолянї, Мадриті. Се може тобі колись придати ся, чи останеш тут, чи повернеш на Схід.

Дівчина піднесла до Монте Кріста зайшовші сльозами очі і промовила:

— Ви хотіли сказати: Коли ми вернемо на схід. Чи не так, мій пане?

— Моя дитино — відповів Монте Крісто — ти знаєш добре, що коли ми розлучимо ся, то се не буде через моє бажанє. Дерево не лишає цвіту, тільки цвіт лишає дерево.

— Мій пане — відповіла Гайде — я ніколи вас не лишу, бо я певна, що я не моглаб жити без вас.

— Бідна дитино! За десять лїт я вже буду старий, а ти будеш ще молода.

— Мій батько мав шістьдесять лїт і сніг старости був

на його голові, але я любила і подобала собі його ліпше, чим всіх веселих, гарних хлопців, яких я бачила на дворі.

— Отже скажи мені, Гайде, чи думаєш, що зможеш приноровити ся до теперішнього нашого способу життя?

— Чи буду могла вас бачити?

— Щодня.

— Так добре. Що-ж хочете у мене, мій пане?

— Я побоюю ся, що ти будеш чути ся самотною.

— Ні, мій пане, бо рано буду ожидати ваших відвідин а в вечір буду роздумувати над тим, що ви в мене були. Крім сего, коли я сама, то маю гарні спомини. Я знов бачу величаві рівнини і у віддаленю на краю горизонту — Пінд та Олімп*). А крім сего я маю в серці три чувства, які не лишають місця на скуку — се жаль, любов і вдячність.

— Ти є гідна дочка Епіру, моя Гайде, і твої хороші та поетичні думки як слід доказують твоє походжене з тої раси богинь, що вважали твій край за своє родинне місце. Будь певна, що я подбаю за те, аби твоя молодість не була затемнена, або щоби проминула в сумній самотности, бо коли ти любиш мене, як батька, то я люблю тебе, як свою дитину.

— Не обманюйте себе, мій пане. Любов, яку я маю для вас, під ніяким зглядом не є подібна до любови, яку я мала для свого батька. Я пережила його смерть, колиб одначе вам стало ся що злого, то хвиля, в яку я про се довідала-б ся, була-б послідною хвилею мого життя.

Граф з поглядом неописаної любови простягнув свою руку до одушевленої дівчини, а ся притягнула її з пошаною і любовю до своїх уст. Монте Крісто в сей спосіб успокоєний і вправлений у відповідний настрій для зроблення відвідин у родини Морелів, відійшов, повторяючи собі слова з грецького поета Піндара: „Молодість є цвітка, якої овочем є любов; щасливий той, хто приглядаючись тому, як вона мовчазно росла, може назвати її своєю”.

Карита була готова, відповідно до його розпорядження. Увійшовши в ню легенько, граф відіхав зі своєю звичайною скорістю.

*) Назви грецьких гір.

РОЗДІЛ L.

Родина Морелів.

За кілька мінут граф прибув до дому число 7 на вулиці Меслей. Дім був з білого каменя а на малім подвір'ю перед ним було дві грядки, повних гарних цвітів. У сторожі, який отворив браму, граф пізнав Коклеса, тому однакож, що він мав тільки одно око, а се око в протягу десяти літ значно ослабло, Коклес не пізнав графа.

Карити, що заїзджали перед двері, були приневолені завертати, щоби обминути фонтану, що грала в кам'янім басейні, в яким пливала велика скількість золотих та срібних рибок. Ся фонтана викликувала заздрість у цілій дільниці і придбала для дому прізвище „Малий Версаль”. Дім взнесений над кухнями та пивницями, мав також два поверхи та піддаше.

Ціла реальність складала ся ще з величезної робітні, деох павільонів з заду, огороду і самого огороду; все те купив Емануїл, який на перший погляд ока зміркував, що мігби на перепродажі дому добре заробити. Він заховав для себе дім і половину огорода, побудував стіну навпоперек огорода і відділив робітню з павільонами від дому та винаймив їх; таким робом за малу сумку він мав знамените мешканє, так добре заховане від обсервації, що найбільше вимагаючий властитель дому у Фабург Ст. Жермен не мігби витіднійшого мешканя найти.

Максиміліян був якраз зайнятий нагляданєм над тресованєм свого коня і курил цигаро при вході до огорода, коли перед дверми спинила ся графова карита..

Коклес отворив браму, а Батестен, зіскочивши з карити на землю, спитав, чи пан і пані Ербо та пан Максиміліян Морель схочуть прийняти графа Монте Кріста.

— Граф Монте Крісто! — крикнув Морель, кидаючи цигаро і спішачи до карити. — Певна річ, що хочемо його бачити. О, тисячі разів дякую вам, пане графе, що ви не забули своєї обіцянки.

І молодий офіцер потряс руку графа так горячо що

сей не міг мати сумнівів про щирість його слів. Він видів, що на него чекали з нетерпеливістю і приймають його з радістю.

— Ходіть, ходіть! — просив Максиміліян. — Я послужу вам за провідника. Такого чоловіка, як ви, не повинен сповіщувати слуга. Моя сестра зриває на огороді рожі, а шурин читає газету п'ять кроків від неї. Коли де побачите паню Ербо, то погляньте тільки довкола неї а в віддаленю кількох кроків побачите Емануїла, і навпаки.

На голос їх кроків молода жінка, що могла мати дваїцять до дваїцять п'ять літ, занята пильно зриванєм зівлених листків з гарного куща рожі, піднесла до гори голову. Ся жінка була Юлія, яка стала жінкою Емануїла Ербо, як то заповів урядник фірми Томсон і Френч. Вона ахнула зі здивованя на вид незнакомого чоловіка, а Максиміліян зачав реготати ся.

— Не бій ся Юліє — сказав Максиміліян. — Пан граф перебуває в Парижі тільки два, чи три дні, але вже знає, як виглядає модна жінка.

— О, пане — відповіла Юлія — се з боку мого брата є зрада припровадити вас оттак. Він ніколи не має зглядів над своєю бідною сестрою. Пенельон! Пенельон!

Старий чоловік, що пильно копав на одній з грядок рож, заткнув свій рискаль у землю і підійшов ближше, тримаючи шапку в руці. На його голові сиве волосє було помішане з чорним, а бронзове лице і смілий погляд очий відразу вказували на те, що се старий моряк, який переживав горячо рівника та тропічні бурі.

— Ви мабуть кликали мене, панно Юліє? — сказав. Пенельон, що доси заховав звичай кликати дочку свого пана „панною Юлією”; ніяк не міг наломити ся до того, щоби називати її „панї Ербо”.

— Пенельоне — відповіла Юлія — йдіть і поінформуйте Емануїла про гостину сего пана, а Максиміліян запровадить його до сальону.

Відтак звернула ся до Монте Кріста:

— Вірю, що позволите мені лишити вас на кілька хвиль. — І не чекаючи на відповідь скрутила ся та зникла між купкою дерев, звідки доріжкою побігла до дому.

— Мені жаль, що я зробив трохи заклопотаня у вашім домі — звиняв ся Монте Крісто перед Морелем.

— А ось глядіть там — вказав Максиміліян, сміючись — бачите, як її чоловік вбирає сурдута замість блюзи. Я впевняю вас, що вас добре знають на вулиці Меслей.

— Ваша родина виглядає на дуже щасливу! — замітив граф, немов би говорив до себе.

— О, так! Впевняю вас, пане графе, що вони не хочуть нічого більше до свого щастя. Вони молоді і веселі, дуже себе люблять, а маючи двацять п'ять тисяч лірів на рік, представляють собі, що вони такі багаті, як Ротшільди.

— Двацять п'ять тисяч лірів — се не велика сума — завважив Монте Крісто голосом таким лагідним і солодким, що він увійшов в серце Максиміліяна, як голос батька — а однак вони є тим вдоволені. Ваш шурина є адвокат, лікар?

— Він був купець, пане графе, і унаследив підприємство мого батька. Пан Морель, вмираючи, оставив п'ятьсот тисяч лірів, які розділено між мене і мою сестру, бо ми були його одинокі діти. Її муж, який оженив ся з нею, не маючи ніякого иншого майна поза свою благородну чесність, здібности першої класи і незаплямлену репутацію, бажав мати стільки-ж, що і його жінка. Він працював і гарував, аж зібрав двіста п'ятьдесять тисяч лірів; шість літ забрало йому, поки досягнув ту ціль. О, впевняю вас, пане графе, що се було зворушаюче видовище дивити ся на тих десь молодят, призначених долею до чогось ліпшого, як вони обоє разом працювали, не бажаючи змінити ні одного з батькових звичаїв. Шість літ забрало їм, аби доконати того, що з деякими новими порядками вони булиб могли доконати в двох-трох літах, але вони не хотіли нових способів. Марсилья доси розпливає ся в похвалах для них. Наконєць одного дня прийшов Емануїл до своєї жінки, яка якраз скінчила роблені рахунки.

— Юліє — сказав до неї. — Коклес якраз дав мені останній жмут сто лірів; се доповнює суму двіста п'ятьдесять тисяч лірів, які ми призначили як найвисшу границю нашого дорібку. Чи можеш вдоволити ся малим майном, яке будемо мати на будучність? Слухай! Наша фірма робить мільйонний оборот річно, а з сего ми маємо сорок тисяч лірів чистого доходу. Ми можемо продати наше підприємство, як хочеш, в протягу години, бо я дістав лист від п. Дельоней, який пропонує купити наше підприємство, аби

злучити його зі своїм; він дає нам триста тисяч лірів. Порадь мені, що краще зробити.

— Емануїле — відповіла сестра — фірму Морель може провадити тільки Морель. Триста тисяч лірів не варті того, щоби наражати ім'я нашого батька на можливі невдачі і поневірку.

— І я так думав — сказав Емануїл — однакж я хотів чути се від тебе. Моя думка є така. Наші рахунки є пороблені і всі довги поплачені. Все, що потребуємо, то не робити ніяких нових рахунків і замкнути канцелярію.

І се зробили сейчас. Була третя година. Чверть по третій прийшов один купець, аби заасекурувати два кораблі. В тім було п'ятнайцять тисяч лірів зарібку.

— Пане — сказав йому Емануїл — будьте так добрі і віднесіть ся з тим до пана Дельоней. Ми замкнули своє підприємство.

— Коли? — спитав купець.

— Чверть години тому — була відповідь.

— І з отсеї причини, пане — кінчив оповідати Максимілян — моя сестра і шурина мають тільки двацять п'ять тисяч лірів на рік.

Заледви скінчив Максимілян своє оповіданє, підчас якого серце графа мало не вискочило з грудий, надійшов Емануїл, який вже успів убрати сурдут і капелюх. Він привітав графа з міною чоловіка свідомого того, яку рангу має гість, і опровадивши Монте Кріста по малім огороді, увійшов до середини.

В сальоні стояла велика ваза японської порцеляни, наповнена цвітами, що заповняли воздух своїм запахом. Юлія, відповідно убрана, з волосем гарно упорядкованим (все те вона доконала в протягу не більше, як десяти мінут) приняла графа при вході. З сусідної кімнати чути було спів птахів. Галузки наслідуваного тебанового дерева і рожевої акації творили рамці аксамітових куртин. Усе в тім чаруючім притулку, від щебету птичок до усміху господині дому, дихало спокоєм і щастем.

Граф почув вплив сего щастя з хвилиною, як увійшов в дім, і забувши, що повинен би провадити дальше розмову, яка урвала ся з виміною поздоровлень, мовчав і думав. Нагло запримітив мовчанку і вирываючи себе силою з задуми, сказав:

— Пані, прошу вибачити мені моє зворушене, яке може дивує вас, при звичаєних до щастя, яке тут бачу, однак кож вдоволене на людським лиці є для мене новим видом і я ніколи не втомив би ся, глядячи на вас і вашого мужа.

— Ми справді дуже щасливі, пане — відповіла Юлія — однак ми знали також і сумні хвили. Мало хто переїс такі терпіння, як ми.

На лиці графа проявило ся зацікавлене.

— О, все те є родинна історія, як оноді сказав вам Шато-Рено — замітив Максиміліян. — Ся історія мала б тільки мале зацікавлене у вас, при звичаєного оглядати радощі та нещастя богатих і визначних людей, але й ми пережили гіркі хвили.

— І Бог вляв бальзам у ваші рани так, як завсїгди робить для тих, що є пригноблені? — спитав Монте Крісто.

— Так, пане графе — відповіла Юлія — ми дійсно можемо сказати, що він для нас се зробив; він зробив для нас те, що робить тільки для своїх вибранців — він післав до нас свого ангела.

Лице графа запаленіло і він закашляв, аби мати причину закрити лице хустинкою.

— Люди, уроджені до багатства, які мають засоби заспокоїти кожде своє бажане — сказав Емануїл — не знають, що є дійсним щастем в житю, так само, як ті, котрих бурливі води океану кидали на кількох слабих дошках, є одинокі здібні оцінити вартість ясного, погідного неба.

Монте Крісто встав і не відповідаючи — бо дрожане голосу було б зрадило його зворушене — перейшов ся повільно по кімнаті там і назад.

— Ви смієте ся з нашого багатства, пане графе? — сказав Максиміліян, який водив очима за ним.

— Ні, ні — відповів Монте Крісто, дуже блідий, і притиснувши одну руку до свого серця, яке сильно било ся, показав другою на кришталеву накривку, під якою лежала шовкова калитка на чорній оксамітовій подушці. — Я дивувався, що за значіне може мати ся калитка, в якій здаєть ся на однім кінці є якийсь папір, а на другім великий діамант.

— Пане графе — відповів Максиміліян з найповажнішою міною. — Се є наші найцінніші родинні скарби.

— Камінь виглядає на дуже блискучий — замітив граф.

— О, мій брат не говорить про його вартість, хоч його оцінювано на сто тисяч лірів; річи у сій калитці — спомини по тім ангелі, про якого я тільки що говорила.

— Сего я не розумію, але не смію просити о вияснене — сказав граф Монте Крісто, кланяючись. — Вибачте, я не мав наміру поповнити недискреції.

— Недискреції! О, ви справляєте нам приємність, даючи нам нагоду виговорити ся про се. Якби ми мали намір укривати благородний вчинок, про який ся калитка нам нагадує, то ми її так не виставлялиб. О, якби ми могли оповідати се скрізь і кождому, щоб зворушене нашого незвісного добродія могло виявити його присутність.

— Невжеж! — сказав Монте Крісто придушеним голосом.

— Пане! — сказав Максиміліян, підносячи склянну накривку і з пошаною цілуючи шовкову калитку — отсе дотикало рук чоловіка, який спас мого батька від самогубства, нас від руїни, а наше імя від сорому і ганьби — се дотикало рук чоловіка, через якого нечувану добродійність ми, бідні діти, засуджені на злидні і поневірку, можемо тепер чути, як всі нам завидують нашого щастя. Отсей лист (говорячи се, Максиміліян витягнув лист з калитки і подав його графови) — отсей лист написав він того дня, коли мій батько зробив розпучливу постанову, а сей діамант дав щедрий незнакомий моїй сестрі на придане.

Монте Крісто отворив лист і прочитав його з неописаним чутем радости. Се був лист написаний до Юлії і підписаний „Синбад моряк”.

— Незнакомий, кажете? Чоловік, що зробив вам сю услугу, є вам незнакомий?

— Так, ми ніколи не мали щастя стиснути його руки — говорив дальше Максиміліян. Ми даремно молили ся до неба, щоби дало нам сю ласку, але ціла ся справа мала таємничий напрям, якого ми не можемо порозуміти; все те робила якась невидима, але сильна рука, неначе рука чародія.

— О! — сказала Юлія. — Я ще не втратила цілої надії, що котрогось дня поцілую сю руку так, як тепер цілую калитку, котрої вона дотикала ся. Чотири роки тому Пенельон був в Трієсті — Пенельон, пане графе, се старий

моряк, якого ви бачили в огороді, а який з кватирмайстра став огородником — Пенельон, будучи в Трієсті, бачив у пристані Англійця, який всідав на яхт. Він пізнав його, як чоловіка, що був у мого батька 5 червня 1829 р. і який написав до мене сей лист на 5 вересня. Він був певний, що то той самий чоловік, але не смів заговорити до него.

— Англієць! — повторив Монте Крісто, котрому зробилося ніяково, бо завважив, з якою увагою Юлія дивиться на него. — Англієць, кажете?

— Так — відповів Максиміліян — Англієць, який представляв ся, як довірочний урядник фірми Томсон і Френч в Римі. Але що найцікавійше, то се, що Томсон і Френч постійно заявляли, що вони в сю справу зовсім не були вмішані. Се була причина, чому я здрігнув ся, коли ви онсді сказали у п. Морсерфа, що Томсон і Френч є ваші банкирі. Се стало ся, як кажу, в 1829 р. На милість Божу, скажіть мені, чи ви знали того Англійця?

— Ви кажете, що Томсон і Френч говорили, що вони не мали нічого спільного з тою справою?

— Так.

— Так, чи не є можливість, що сей Англієць міг бути хтось, що був вдячний вашому батькови за добро, якого від него зазнав, а про яке сам ваш батько забув, і він вибрав сей спосіб відплати, аби відвдячити ся?

— Все є можливе в такій хвилі, навіть чудо.

— А яке було його ім'я? — спитав Монте Крісто.

— Він не подав ніякого іншого імени — сказала Юлія, глядячи пильно на графа — крім сего, яке є при кінці сего листа: Синбад — моряк.

— Але се, очевидно, не є дійсне ім'я, тільки прибрране.

А завваживши, що Юлія також уважно прислухує ся його голосови, зачав говорити далше:

— Скажіть мені, чи він не був менше-більше такого зросту, як я, хиба що може дрібку висший і худший, з високим краватом на шиї, завсїгди добре общеплений і стиснений а в руці завсїгди носив олівець?

— О, то ви його знаєте? — крикнула Юлія, якої очі заблистїли з радости.

— Ні — відповів Монте Крісто. — Я тільки вгадав.

Я знав одного лорда Вилмора, який постійно виконував добрі вчинки.

— І не виявляв, хто він є?

— Він був дивак і не вірив в існування вдячності.

— Боже! — скрикнула Юлія, заломлюючи руки. — А в щож він вірив?

— Він не вірив тоді, коли я його знав — пояснив Монте Крісто, вражений натиском в словах Юлії — та може від того часу він дістав докази, що вдячність існує.

— І ви знаєте сего пана? — питав Емануїл.

— О, як знаєте його — просила Юлія — скажіть нам, де він є, де моглиб ми його найти. Максиміліяне, Емануїле! Якби ми тільки нашли його, він мусів би повірити у вдячність серця.

Монте Крісто почув, що сльози підходять йому до очей, отже знов зачав ходити скоро по кімнаті там і назад.

— В ім'я Бога! — сказав Максиміліян — як знаєте що про него, то скажіть нам.

— На жаль! — відповів Монте Крісто, стараючи ся здавити своє зворушенє. — Як вашим незвісним добродієм був лорд Вилмор, то я побоюю ся, що ви вже його більше не побачите. Я розійшов ся з ним два роки тому у Палермо а він тоді вибирав ся у найдалше віддалений край і я побоюю ся, що він вже звідтам не верне.

— О, пане, се жорстоко з вашого боку — сказала Юлія з чутєм і сльози появили ся в її очах.

— Пані — відповів Монте Крісто поважно, слідячи за двома плинними перлами, що скотили по лицю Юлії — якби лорд Вилмор бачив те, що я тепер бачу, то він знов дістав би охоту до життя; сльози, які ви проливаєте, погодили би його з людським родом.

І він простягнув свою руку до Юлії а вона подала йому свою, притягнена поглядом та голосом графа.

— Але сей лорд Вилмор — спитала Юлія по хвилі, не хочючи попращати ся з надією — мав якусь родину, свояків — коротко — і його хтось знав. Отже чи не моглиб ми

— О, не допитуйте ся, пані — сказав граф. — Не будуйте химерних надій на моім слові. Ні, лорд Вилмор може й не є тим чоловіком, якого ви шукаєте. Він був моім

приятелем, він не мав тайн передімною, а він був би мені згадав про се.

— То він не говорив вам нічого?

— Нічого.

— Анї слова, яке давало б вам причину припускати...

— Ніколи.

— А чому ж ви відразу сказали його імя?

— О, в такім випадку чоловік робить припущення.

— Сестро, сестро — сказав Максиміліян, приходячи графови на поміч — пан граф правду каже. Пригадай собі лиш, що наш незабутній батько нераз нам говорив: „Се не був Англієць, що так нас спас!”

Монте Крісто здригнув ся.

— Що казав вам ваш батько, пане Морель? — спитав живо.

— Мій батько думав, що в тім вчинку було дійсне чудо. Він вірив, що той добродій встав з гробу, аби нас спасти. О, се було зворушаюче віруванє, пане, і хоч я сам в те не вірив, я був би за цілий світ не знищив віри мого батька в сім випадку. Як часто він над тим думав і вимовляв імя дорогого друга — друга втраченого на завсїгди! І ще на смертельнім ліжку, коли надходяча вічність немов опромінила йому ум надприродним світлом, ся думка, яка до того часу була тільки здогадом, перемінила ся в переконанє. Його послїдні слова були: „Максиміліяне, се був Елмонд Данте!”

Пря тих словах блїдість графа, яка постійно зростала, стала страшною. Він не міг вимовити слова. Він поглянув на свій годинник, неначе чоловік, що забув час, сказав на скоро кілька слів до панї Ербо і стиснувши руки Емануїла та Максиміліяна, сказав:

— Панї, я сподїю ся, що позволите мені навідувати ся тут від часу до часу. Я цїню вашу приязнь і відчуваю велику вдячність за ваше привитанє. Се перший раз в протягу многих лїт, що я так позволив опанувати себе чувству.

З тими словами з поспїхом вийшов з кімнати.

— Сей граф Монте Крісто є дивний чоловік — сказав Емануїл.

— Так — відповів Максиміліян — але я певний, що він має знамените серце і що він нас любить.

— Його голос дійшов до мого серця — завважила Юлія — і два або три рази мені здавало ся, що я вже чула той голос давнійше.

РОЗДІЛ LI.

Пірам і Тісбе*).

Близько середини Фобурга Ст. Оноре і позаду одної з найвишнійших палат в сім багатім сусідстві, розтягав ся огород, на яким широкі каштани підносили свої голови понад стіни окружуючого їх муру і кожної весни засипали своїми квітами дві великі кам'яні вази, що стояли на стовпах по обох боках старої залізної брами. Ся брама провадила колись з обмурованого огорода-парку до кухонного огорода поза муром. Сей огород був величини може одного акра, тепер запущений і зарослий бур'янами, між якими видно було сліди вигибаючої люцерни.

Колись, в часах спекуляції, попри сей кухонний огород угляновано нову вулицю і властители палати прийшло на думку продати його за добрі гроші під будівлю. Тимчасом вулиці не викінчено після пляну і новий властитель, заплативши за огород, побачив, що немає що з ним зробити. Потішаючи себе, що бодай колись в будуччині, дістане за него не тільки ту суму, що заплатив, але ще й з добрим процентом, він зачав винаймати огород у міжчасі огородникам по п'ятьсот лірів на рік.

Щоби не допустити до того, аби огородники і робітники заглядали через браму до аристократичного огорода

*) Пірам і Тісбе мали бути двоє любовників, що жили у Вавилоні в домах, що притикали один до другого. Їх родичі не дозволяли їм любити ся, отже вони продовжали діру в стіні наскрізь і через діру з собою розмовляли. В такий спосіб змовились зійти ся одного вечера в назначенім місци. Дівчина прийшла перша, але несподівано показала ся перед нею львиця, що якраз убила вола. Перелякана дівчина пустила ся втікати і з перестрашу опустила на тім місци свою одежу. Львиця обвалювала одежу кровю вола і відійшла. За хвилию надійшов на те місце Пірам а побачивши закровалене одіне і пізнавши, що то одіне його милої, здогадував ся, що львиця мусіла зісти її. З великого жалю він зараз зробив собі смерть. Колиж дівчина вернула і найшла свого милого в калюжі крови, кинула ся на трупа і на другий день найдено її також мертвою.

внутрі мурів, властитель палати казав забити браму додатково дошками до височини шести стіп. Одначе поміж дошками були шпари, через які можна було бачити наскрізь.

Огород поза брамою був обгороджений плотом і мала фіртка провадила з него до запропонованої та невикінченої вулиці.

Каштани в обмурованім огороді не перешкаджали рости корчам та цвітам, які зі своєї сторони немов старалися доказати, що їм належить ся право користати з воздуха та світла.

В однім куті огорода, де корчі були найгустійші, так ще денне світло там майже не доходило, стояла велчка камінна лавка і кілька деревляних стілців, які вказували, що те укрите місце є або місцем сходин, або улюбленим сховком котрогось з мешканців палати.

Вечером, одного з найтеплійших днів весни, можна було побачити на тій лавці недбало кинену книжку, парасольку і кошик з жіночою роботою, з якого висів ріг частинно вишитої хустинки. При залізній брамі стояла молода женщина і через щпару поміж дошками уважно за чимсь слїдила.

На ту пору фірткою до огорода поза муром увійшов високий і сильно-збудований молодий мущина, убраний у звичайну, сиву блюзу і оксамітну шапку, однакж його старанно зачесане волосє, борода і вуси якось не годилися з робітничим убранєм. Він увійшов фірткою тихенько і оглянувши ся, немов побоював ся, чи за ним хто не слїдить, пустив ся скорими кроками до залізничної брами.

Побачивши сего мущину, дївчина за брамою здригнулася, та хотїла втікати. Та молодий мущина вже доглянув через шпари між дошками рух її одїня. Він прискочив до брами і, притуливши губи до шпари крикнув:

— Не бій ся, Валентино, се я?

Дївчина приблизилася до брами знов.

— О, а ти чого так пізно нині прийшов? — спитала.
— Се вже майже пора на вечерю і я мусїла добувати найбільшої хитрости, щоби спекати ся безнастанного нагляду мачухи та шпіонажі покоївки, яка певно є наймлена на те, аби доносити про все, що роблю і говорю. Також немало клопоту мала я, поки увільнила ся від докучливого товариства свого брата. Я сказала, що йду сюди, аби працюва-

ти без перепон над своїми вишивками, але не думаю, що скоро їх покінчу. Отже виправдай ся, як можеш, за те, що дав мені так довго на себе чекати. А відтак скажи мені, чому ти так дивно убрав ся, що я майже не пізнала тебе.

— Дорога Валентино — сказав молодий мущина. — Я так далеко зайшов в своїй любови до тебе, що не стає мені відваги говорити про се, однакож кожного разу, як побачу тебе, хочу насамперед сказати тобі, що люблю тебе, бо сам відгомін тих слів наливає солодощі до мого серця. Тепер дякую тобі за те, що мене картаєш; я й се люблю, бо се показує мені — не маю відваги сказати — що ти на мене чекала, що ти тільки про мене думала. Хочеш знати про причину мого опізнення і чому я так убрав ся? Я поясню і сподію ся, що простиш мені. Я вибрав собі ремесло.

— Ремесло! Максиміліяне, як можеш жартувати в хвили, коли маємо таку причину до неспокою?

— Най Бог боронить, щоби я жартував собі з тим, що є мені доросше від самого життя! Слухай, Валентино, а я все тобі скажу. Змучений біганем по полях і лаженем по мурах і поважно занепокоєний тим, що ти сказала, що якби мене тут приловили, то дуже легко твій батько міг би післати мене до тюрми як злодія — а се кинуло би пляму на цілу французьку армію — так само зважаючи на те, яке здивованє міг би викликати вид капітана Спагісів, що вічно крутить ся коло місця, де ані нема цитаделі до здобуття, ані стокади до оборони — я рішив стати огородником і прийняв костюм, відповідний до мого занятя.

— Що за нонсенс говориш, Максиміліяне?

— Навпаки, я вірю, що се є наймудрійший крок в моєму житті, бо він дає нам повне безпеченство.

— Прошу тебе, Максиміліяне, скажи мені, що ти думаєш.

— Просто те, що я довідався, що кавалок землі, на якій стою, є до винайму. Я пішов і винаймив його і тепер я пан сеї чудової люцерни! Подумай, Валентино! Тепер нема ніякої перепони, чому не мавби я збудувати собі якоїсь буди на своїй плянтації і мешкати не більше, як два-дцять ярдів від тебе. Представ собі моє щастє! Я мало зі шкіри не вискочу. Чи ти розумієш, Валентино, що такі річі можна купити за гроші? А вгадай, скільки то мене кошту-

вало те, за що я бувби радо дав десять літ свого життя? Пятьсот лірів на рік, платячи що кварталу! Від тепер ми не маємо чого боятися. Я — на своїй власній землі і маю повне право приставити драбину до стіни та дивитися до середини, коли схочу. І можу казати тобі, що люблю тебе без страху, що поліція мене звідси віджене — оскільки се не буде ображати твоєї гордості, коли бідний робітник, убраний в блюзку та шапку, буде говорити тобі про свою любов.

Здивоване на лиці Валентини зміняло ся тимчасом на недовіре, а відтак на одушевлене. Та нараз тільк перебігла по її лиці і вона промовила сумно:

— Максиміліяне! Так не повинно бути, з многих причин. Ми не повинні занадто вірити у свою власну силу і дати ся унести сліпій вірі в свій розум.

— Як можеш допускати такі негідні думки, дорога Валентино? Чи від самого початку нашого знакомства не приспособляв я всіх своїх слів і вчинків до твоїх sentimentів та ідей? А ти, я певний сего, маєш повну віру в мою честь. Коли ти згадала мені, що маєш неясне предчуте надходячої небезпеки, я віддав ся без застережень до твоїх услуг, не жадаючи ніякої иншої нагороди понад вдоволене, що можу тобі послужити. І чи від того часу словом або ділом дав я тобі причину жалувати, що мене ти вибрала поміж тих, які з охотою дали би своє життя за тебе? Ти сказала мені, моя дорога Валентино, що ти заручена з п. д'Епіней і що твій батько рішив, що мусить бути заключене се подруже і що від його рішення нема відклику, бо п. Вієфорт ніколи не змінє свого рішення. Ну, я не випишав ся наперед, я не чекав на те, що буде з моєї, або твоєї волі, тільки що буде з волі Божої. А тимчасом ти мене любиш, ти змилосердила ся надімною і ти се сказала. Я дякую тобі за се солодке словечко і тільки прошу, щоби ти повторяла його від часу до часу — се допоможе мені забути все инше.

— О, Максиміліяне, се якраз, що робить тебе таким відважним, а мене робить рівночасно щасливою і нещасливою: я не раз сама себе питаю ся, що ліпше — нещасливість спричинена шорсткістю моєї мачухи і її сліпою вірою в рідну дитину, чи щастє повне небезпеки, яке відчуваю, бачучи ся з тобою.

— Небезпека! — крикнув Максиміліян. — Як можеш вживати слова такого твердого і несправедливого? Чи можна найти раба покірнійшого від мене? Ти дозволила мені розмовляти з тобою від часу до часу, Валентино, але заборонила мені ходити за тобою підчас твоїх проходів, чи деінде — я слухав. А коли я найшов спосіб зайти тут і говорити з тобою через сю браму, бути близько тебе і не видіти тебе, чи старався я діткнути бодай крайчика твоєї одежі через шпару? Чи старався я звалити сю стіну — таку марну перепону для моєї молодости і сили? Я ніколи не скаржився на твою осторожність, ніколи не висловив бажання. Я придержував свою обіцянку, як старинний лицар. Признай бодай се, щоби я не думав, що ти несправедлива.

— Се правда — сказала Валентина, висуваючи через шпарку між дошками кінець одного зі своїх делікатних пальців, до якого Максиміліян притиснув свої губи — се правда. Ти є благородний друг, а все таки ти діяв з мотивів самолюбства, мій любий Максиміліяне, бо ти знав, що з хвилиною якби ти показав иншого духа, все скінчилося б поміж нами. Ти приобіцяв дати мені любов брата — мені, яка не має на цілім світі другого приятеля крім тебе, яку заїдбав і призабув мій батько, яку переслідує мачуха і яка має тільки товариство спаралізованого та безмовного старця, котрого безвладна рука не може стиснути моєї і котрий тільки очима розмовляє зі мною, хоч серце без сумніву захоче крихітну теплоту для мене. О, яка тяжка моя доля, що можу бути або жертвою, або ворогом всім, що є сильнійше від мене, підчас коли мій одинокий приятель і союзник є — живий труп! Максиміліяне, я дуже нещаслива і ти добре робиш, що любиш мене задля мене, а не задля себе.

— Валентино — сказав молодий чоловік глибоко зворушений — я не скажу, що ти є всім, що я люблю на світі, бо я дорого ціню свою сестру і шурина, однакж моє прив'язане до них є спокійне і погідне, нічим неподібне до того, яке відчуваю до тебе. На саму думку про тебе моє серце б'ється живіше, моя кров пливе скорше жилами і моя грудь підносить ся від зворушення. Однакж я свято прирікаю тобі спинити ту горячість і силу почувань, поки ти сама не зажадаєш від мене, аби я ужив їх для услуг, або

помочи тобі. Як мені кажуть, Францового повороту до дому не сподіють ся ще й за рік; за той час буде ще не одна нагода, аби доля ласкаво і несподівано до нас обернула ся. Отже сподіймо ся найлучшого — надія є такою солодкою потішителькою. А тимчасом, Валентино, дорікаючи мені самолюбством, подумай трохи про те, чим ти для мене була — хороша і холодна статуя Венери. В заміну за те самовідреченє, за послух, за панованє над собою, що ти мені обіцяла? Нічо! Що ти мені дала? Майже нічо! Ти говориш мені про Франца д'Епіней, з яким ти заручена, що не хочеш бути його жінкою. Скажи-ж, Валентино, чи нема нічого більш в твоїм серцю? Що? Я віддаю тобі своє жите, я даю тобі свою душу, я присвячую тобі навіть найлекше бите свого серця. І коли я так є цілком твій, коли я говорю собі, що умру, як тебе втрачу, ти не здригаєш ся на саму думку, що можеш належати до другого! О, Валентино, Валентино! Якби я був на твоїм місци, якби я знав, що хтось мене так любить, як ти знаєш, що я тебе люблю, то я був би вже сто разів пересунув свою руку поміж отсі залізні штаби і сказав би до бідного Максиміліяна: Твоя, тільки твоя, Максиміліяне, на сім світі і на другім!

Валентина не відповідала, але Максиміліян міг виразно чути її плач і бачити сльози. Нагла зміна зайшла в почуваннях молодого мушчини.

— О Валентино, Валентино! — крикнув. — Забудь мої слова, як в них є щось, що справляє тобі біль!

— Ні — відповіла вона — твоя правда. Але чи ти не бачиш, яка я нещаслива. Покинена дома, неначе яка чужениця — бо мій батько є майже чужий для мене — мою волю, від коли я мала десять літ, день в день, годину за годинною, мінуту за мінутою ломила залізна воля тих, що мене давили. Ніхто не знає, скільки я терплю, і нікому про се я не говорила, тільки тобі. На зверх, в очах світа, все добре зі мною, всі для мене ласкаві, а в дійсности — всі є моїми ворогами. Загально говорять: О, годі, сподівати ся, щоби чоловік такого строгого характеру, як пан Вієфорт, міг оказувати своїй дочці таку любов, як другі батьки, однакож вона має те щастє, що в особі пані Вієфорт найшла другу маму. Однакож світ милить ся. Мій батько занедбує мене через чисту байдужність, а мачуха ненавидить мене тим страшнішою ненавистю, що ховає її по-

стіжно за усмішку.

— Ненавидить тебе? Тебе Валентино?! — крикнув молодець. — Як се можливо?

— А прецінь — продовжала Валентина — я приневолена сказати, що ненависть моєї мачухи походить з зовсім природної причини — її надмірної любови для своєї власної дитини, мого брата Едварда.

— Як се?

— Як се є? Се може й дивно, аби я згадувала тобі про грошеві справи, однакож, мій друже, я думаю, що її ненависть до мене є ізза сего. Вона не має майна, а я вже тепер богата, бо на мене перейшла спадщина по моїй матери; моє майно подвоїть ся через майно пана і пані де Сел Меран, яке колись припаде мені. Коротко, я думаю, що вона зависна мені. О, мій Боже! Якби я могла дати їй половину сего майна і побачити себе в домі пана Вієфорта, як дочка в домі свого батька, то я зробилаб се без найменшого вагання!

— Бідна ти, Валентино!

— Мені самій здає ся, що я жию в неволі, та враз з тим я така свідома своєї немочі, що бою ся урвати панованє над собою, бо можу упасти зовсім безсильною і безпомічною. Крім сего мій батько не є такий чоловік, якого розпорядженя можнаб нехтувати безкарно. Він є всемогучим супроти мене; він бувби сильним і проти тебе, навіть проти короля, бо за ним його незаплямлена минувшина і становище майже не до здобутя. О, Максиміліяне! Я впевняю тебе, що коли я не борю ся, то тільки тому, що в тій боротьбі упав би і ти, а не тільки я.

— Але-ж, Валентино, чому ти попадаєш в розпуку і дивиш ся в будуччину зі страхом?

— О, мій друже, бо я суджу її після минувшини.

— Всеж, розваж, що хоч я, строго говорячи, не можу називати ся блискучою партією для тебе, то все таки з многих причин я й не так дуже низше стою від тебе. Дні, коли такі ріжницї дуже точно важено і розсліджувано, вже минули у Франції і перші родини з часів монархії вже дружили ся з родинами з часів цїсарства. Аристократія меча поєднала ся зі шляхоцтвом гармати. Я належу до послідної класи; в армії передімною світла будучність. Я маю майно обмежене, але я незалежний, а память мого батька шанують

в наших сторонах, як пам'ять високо поважаного купця. Кажу „в наших сторонах”, Валентино, бо ти вродила ся недалеко від Марсилії.

— Не згадуй Марсилії, прошу тя, Максиміліяне; се одне слово нагадує мені мою маму — ангела не маму, яка вмерла за скоро для мене і для всіх тих, хто її знав, але яка попідкувавши ся мною через короткий час на с'їм світі тепер певно глядить на мене з тих височин благословенства, на які її чиста душа полетіла. О, якби вона ще жила, ми не потребувалиб нічого боятися, Максиміліяне, бо я сказалаб їй про свою любов, а вона нам помагалаб і боронилаб нас.

— Я побоюю ся, Валентино — відповів Максиміліяне — що якби вона була жила, то я ніколи не мавби щастя познакомити ся з тобою. Ти тоді була би занадто щаслива, а щаслива Валентина дивилаб ся на мене з погордою з височини своєї слави.

— Тепер вже ти, Максиміліяне, є недобрий і несправедливий — сказала з докором Валентина. — Однакож є одна річ, яку я хотілаб знати.

— Щож то таке? — спитав молодець, зваживши, що Валентина вагає ся, немов би не знала, від чого зачинати.

— Скажи мені, Максиміліяне, чи в давнійших часах, у Марсилії, було коли яке непорозумінє між твоїм батьком і моїм?

— Ні, на скільки я знаю — відповів хлопець. — Хиба що могла повстати між ними якась нехоть ізза того, що вони з противних партій. Ти знаєш, що твій батько є горячим приклонником Бурбонів, а мій був дуже за цїсарем. Інших ріжниць не могло бути між ними. Але чому ти про се питаєш?

— Скажу тобі, бо належить ся, щоби ти все знав. Я зачну від дня, коли оголошено в газетах, що тебе іменовано офіцером в Гоноровім Легіоні. Ми всі сиділи в кімнаті мого діда, п. Ноартіє. Був там також п. Дангляр; пригадуєш собі п. Дангляра, Максиміліяне? Банкир, котрого коні сполошили ся з моєю мачухою і малим братом і мало що не поубивали їх. Коли решта товариства обговорювала надходяче весіле панни Дангляр, я читала голосно газету своєму дідові. Коли одначе я прийшла до уступу про тебе, то хоч я нічого іншого не робила цілий ранок, тіль-

ки читала раз за разом сю новинку (ти знаєш, що ти сказав мені про се ще в вечір перед тим), я була така щаслива і рівночасно така нервова на саму думку, що маю вигосити ім'я мого милого і то перед такою громадою людей, що хотіла вже пропустити сю новинку, але нагадала собі, що се може викликати підозріне. Отже я зібрала всю свою відвагу і прочитала так сильно і спокійно, як тільки було можливо.

— Люба Валентино!

— Ну, а як мій батько почув звук твого імени, то нагло обернувся. Я була така певна — бачиш, яка я дурна — що твєє ім'я поразило всіх, як грім. Мені здавалося, що батько здригнувся, а навіть п. Дангляр — хоч се певна річ, що то була тільки злуда.

„Морель! Морель!”, сказав батько. „Чекай трохи”. Відтак зморщивши сильно брови, додав: „Чи може се бути один з Морелів з Марсилії, — з тих заїлих Бонапартистів, що завдали нам стільки клопоту в 1815?”

„Мені здаєся”, відповів Дангляр, „що особа, про яку панна читає у газеті, є син сего колишнього властителя кораблів”.

— Невжеж! — сказав здивовано Максиміліян. — Щож сказав тоді твій батько, Валентино?

— О, щось таке страшне, що я не маю відваги повторити.

— А всеж таки скажи — говорив хлопець усміхаючись.

„А” — сказав похмуро батько — „їх обожаний цісар трактував тих дураків, як належало ся; він називав їх „гарматним мясом”, бо вони якраз на те були добрі. І я рад бачити, що теперішній уряд рішучо приноровлює сей спасенний принцип. Якби він держав Альжир тільки для сеї ціли, я гратулюю урядови, хоч як дорого се коштує.”

— Се думка не цілком милосерна — сказав Максиміліян — але не червоній, кохана, за сі слова п. Вієфорта, бо я впевняю тебе, що мій батько не лишався позаду твого в горячости висловлювання своїх політичних поглядів. Він говорив: „Чому цісар, який робить так багато доброго, не утворить полку зі судіїв та адвокатів і не посилає їх кожного разу на самий перед у битвах?” Отже бачиш, Валентино, що під зглядом лагідности думки і цвітистости вислову нема великої різниці між обома партіями.

Але що сказав п. Дангляр на той вибух партійного духа з боку королівського прокуратора?

— Він зареготав ся в той зловбий, питомий йому спосіб. За хвилику пізнійше вони встали і вийшли. Тоді по раз перший я завважила зворушення свого діда, а мушу сказати тобі, Максиміліяне, що я є одинока особа, яка може доглянути зворушення в сего нещасного паралітика. Я здогадала ся, що розмова, яка провадила ся в його присутності (бо ніхто не звертає уваги на него бідного) зробила на него велике вражінє. Природна річ, що його мусіло боліти, коли чув, як зневажливо говорено про цісаря, якого він любив і служив йому з самопосвятою.

— Імя п. Ноартіє — сказав Максиміліян — є одним зі славних імен з часів цісарства. Він був визначним стейтсменом і я не знаю, чи тобі се відомо, Валентино, що він брав провідну участь в кождім бонапартівськім заговорі, який був підчас привернення Бурбонів.

— О, я часто чула шепіт про річи, які були для мене фуже дивні. — батько бонапартист, син рояліст; що могла бути за причина такої дивної ріжницї у партіях і політицї? Однакож верну до оповідання: Я обернула ся до діда, немов би запитати його про причину його зворушення. Він дивив ся значучо на газету, яку я читала:

„Що діду?“, спитала я. „Ви вдоволені?“

Він дав мені знак потакнення.

„Тим, що мій батько тепер сказав?“

Він дав знак заперечення.

„Може тим, що п. Дангляр говорив?“

Знов знак заперечення.

„О, то ви раді чути, що п. Морель (я не мала відваги сказати Максиміліян) став офіцером Гонорового Легіону?“

— Він дав знак згоди. Представ собі, що сей старий чоловік радїє, що ти, чужий для него, став офіцером Гонорового Легіону! А може се було глупо з його сторони, бо кажуть, що він вертає до другого дитинства. А все таки я лїпше його полюбила за той знак згоди.

— Справді дивно — прошептав Максиміліян — що твій батько очевидно ненавидить навіть звук мого імени, а твій дід якраз навпаки. Дивні річи — ті партійні пристрасти.

— Тихо! — сказала несподівано Валентина. — Сховайся! Йди геть! Йди! Хтось йде сюди!

Одним скоком Максиміліян опинився серед своєї люцерни і зачав її немилосердно рвати, удаючи, що поле її.

— Панно, панно! — дався чути голос з між дерев. — Пані шукають за вами скрізь. В сальоні є гості.

— Гості! — спитала Валентина, переполохано — які гості?

— Якийсь великий пан, князь, як мені сказали, граф Монте Крісто.

— Зараз прийду — сказала голосно Валентина.

Ім'я Монте Кріста потрясло Максиміліяном, немов електрична струя, бо слово „прийду” видалося йому прашальним для всіх його розмов.

— Ну — говорив до себе Максиміліян, опершися задумчиво на свій ризкаль. — Як же то сталося, що граф Монте Крісто є познакомлений з п. Вієфортом?

РОЗДІЛ II.

Токсікологія*).

Се був дійсно граф Монте Крісто, котрий прибув до пані Вієфорт, аби віддати візиту королівського прокуратора. І як можна собі представити, се ім'я викликало замішанє в цілім домі.

Пані Вієфорт, яка була сама в своїм сальоні, коли оповіщено графа, зажадала, щоби зараз припровадити її сина, аби він знов подякував графови, і Едвард, котрий чув, як через два послідні дні постійно говорили про сю велику особу, не отягався, але зараз прийшов — не з почуття вдячності для графа, тільки з простої цікавості, як також на те, аби найти нагоду сказати якесь слово, на яке мати скаже: „О, та дитина! Але вибачте йому, бо він в дійсності такий мудрий!”

Після перших звичаєвих слів привитання спитав граф за п. Вієфортом.

*) Токсікологія — наука про отруї.

— Мій муж обідає з канцлером — відповіла молода жінка. — Він якраз вийшов і я певна, що буде дуже жалувати, що втратив нагоду побачити вас.

Двоє гостей, що були там, коли прибув граф, оглянувши його цікаво, по хвильці відійшли.

— А що робить твоя сестра Валентина? — спитала пані Вієфорт Едварда. — Скажи комусь, аби її сюди закликав, щоби я мала честь представити її графови.

— То ви маєте й дочку, пані? — спитав граф. — Мабуть дуже молоденька?

— Се дочка п. Вієфорта з першого подружжя — відповіла молода жінка. — Вона вже гарна, доросла дівчина.

— Але мелянхолійна — перервав Едвард, вириваючи рівночасно піре з хвоста гарного папугая, що пищав у своїй позолоченій клітці.

Пані Вієфорт тільки сказала: — Тихо, Едвард!

Відтак додала:

— Сей малий збиточник каже майже правду, бо він тільки повторює те, що я вже сотки разів з болем говорила. Панна Вієфорт, не зважаючи на всі наші старання оживити її, є мелянхолійного успособлення та мовчалива, а се часто впливає шкідливо на її красоту. Але вона ще не приходить. Вийди, Едварде, і поглянь, що там за причина.

— Бо вони шукають за нею там, де її нема.

— А деж вони за нею шукають?

— У діда Ноартіє.

— А ти думаєш, що її там нема?

— Ні, ні, ні, ні, її там нема! — відповів Едвард, приспівуючи.

— То деж вона? Як знаєш, то чому не кажеш?

— Вона є під великим каштаном — відповіла зіпсована дитина, даючи, на перекір заборонам матері, п'ять живих мух папугаєви.

Пані Вієфорт простягнула руку, щоби задзвонити і справити покоївку до огорода за Валентиною, коли Валентина сама увійшла в кімнату. Вона виглядала на прибуту і хтоб був уважно на ню поглянув, мігби був побачити сліди сліз в її очах.

Валентина була висока, мила дівчина дев'ятнадцяти літ з ясно-каштановатим волоссям, синіми очима і тужним поглядом, повним благородности, що відзначала її матір.

Її білі, делікатні пальці, її перлова шия, лице закольороване ріжними відтінками, робили її на перший погляд подібною до Англічанки, яку поетично порівнюють до лебідки. Вона увійшла до кімнати і побачивши побіч своєї махучи чужинця, про якого вже стільки чула, поздоровила його без дівочого заклопотання, навіть не опускаючи очей, але так мило, що подвоїла тим увагу графа. Він встав, аби віддати привіт.

— Панна Вієфорт, моя пасербиця — сказала пані Вієфорт до Монте Кріста, простягнувши ся на своїй софі і махнувши рукою в напрямі Валентини.

— А се пан граф Монте Крісто, король Китаю, цісар Кочін-Чіни — додав хлопчина, дивлячись збиточно на свою сестру.

На сі слова пані Вієфорт дійсно зблідла; вона майже взлостила ся на свого сина, але граф навпаки усміхнув ся і ніби глянув на хлопця поблажливо з тим наслідком, що матерне серце забило ся знов з радости та одушевлення.

— Однакож, пані — сказав граф, продовжуючи розмову і дивлячи ся по черзі то на паню Вієфорт, то на Валентину — чи немав я вже чести стрічати вас з панною? Мені перед хвилию прийшло се на думку, а коли панна увійшла, то її вид кинув додатковий луч у мою память.

— Не думаю, що так було, пане — відповіла молода жінка. — Панна Вієфорт не дуже глядить за товариством і ми мало коли виходимо.

— Так се не було в товаристві, що я стрітив панну і вас, пані, та сего милого хлопчика. Крім сего парижський світ мені зовсім незвідний, бо — думаю, що я вже вам сказав се — я перебуваю в Парижі тільки кілька днів. Отже — позвольте, щоби я пошукав в своїй памяті.

Граф приставив руку до чола, немов би збирав свої думки.

— Ні, се було — десь далеко звідси — се було — я не знаю — однакож здаєть ся, що сей спомин вяже ся з гарним небом і якимсь релігійним святом. Панна тримала цвіти в руці; дитина бігала за павою у городі, а ви, пані, були між кратами якоїсь альтани. Прошу, прийдіть мені на поміч, пані. Чи сі обставини не приводять вам до голови ніякого спомину?

— Ні, зовсім ні — відповіла пані Вієфорт. — Мені

здається, пане, що якби я була вас де бачила, то спомин про вас бувби вбився мені в пам'ять.

— Може пан граф бачив нас в Італії — замітила несміло Валентина.

— Так, в Італії найправдоподібніше в Італії — сказав скоро Монте Крісто. — То ви подорожували по Італії, панно?

— Так, пані і я були там два роки тому. Лікарі боялися за мої легки і приписали мені воздух Неаполю. Ми їхали через Болонію, Перузу і Рим.

— А, так, правда, панночко — крикнув Монте Крісто, неспачеб сих кілька слів вистарчали йому до відвіження пам'яті. Се було в Перузії, в свято Божого Тіла, в огороді Почтового Готелю. Там припадок звів нас до купи, вас, паню Вієфорт, вашого брата і мене. Я тепер вже добре пригадую собі, де то я мав честь вас бачити.

— Я зовсім добре памятаю Перузу, пане, і Почтовий Готель і свято, про яке нагадуєте — сказала пані Вієфорт — однакж даремно шукаю в своїй пам'яті за вами. Я дійсно не пригадую собі, чи я мала коли приємність бачити вас. Мені соромно, як моя пам'ять так мене завела.

— Се дивно, бо й я не пригадую собі стрічі з вами — сказала Валентина, підносячи до графа свої гарні очі.

— Але я памятаю — сказав Едвард.

— Поможу вашій пам'яті, пані — сказав граф. — День був дуже гарячий. Ви чекали на коні. Коні запізнились з причини процесії. Панна ходила в тіні города а ваш син зник, бігаючи за птахом.

— І я його зловив, мамо, не памятаєте? — сказав Едвард. -- Я вирвав тоді три пера з його хвоста.

— Ви, пані, були в альтані, покритій виноградом. Чи памятаєте, як ви сиділи на кам'яній лавці, а панна Вієфорт і ваш син були відійшли, тоді ви через довгий час з кимсь говорили?

— Так — дійсно так — відповіла молода жінка і дуже запаленіла. — Пригадую собі, що я говорила з чоловіком, олягненим в довгий вовняний плащ. Се був якийсь медик, я думаю.

— Точно так, пані. Тим чоловіком був я сам. Я перебував в тім готелі через два тижні і в тім часі я вилічив з пропасниці свого льокая а господаря готелю з жовтачки

і так набув славу доброго лікаря. Ми говорили через довгий час, пані, про ріжні річи, про Рафаеля, про манери, костюми, про славу аква-тофана, про яку сказано вам, як ви говорили, що деякі особи в Перузї заховали тайну про ню...

— Так, так — відповіла пані Вієфорт з поспіхом і з неспокоєм. — Тепер я пригадую собі.

— Я не пригадую собі тепер всіх ріжних річей, про які ми говорили — продовжав граф розмову з найбільшим спокоєм — але пригадую собі, що ви, упавши враз з другими людьми в похибку щодо моєї особи, радили ся мене про здоровлє панни Вієфорт.

— Так, дійсно, пане. Ви дійсно показали ся лікарем, бо ви привертали здоровлє недужим.

— Молієр або Бомарше відповілиб вам, пані, що якраз для того я лічив недужих, що сам не був лікарем. Сам про себе я бувби вдоволений сказати, що я студіював хемію і природні науки досить глибоко, але все таки тільки як аматор.

В сю хвилю годинник вдарив шість разів.

— О, то шеста година — сказала пані Вієфорт, очевидно знервована. — Валентино, можеб ти пішла і довідала ся, чи твій дід не хоче вечері?

Валентина встала і віддавши поклін графови, вийшла не сказавши ані слова.

— О, пані! — сказав граф, коли Валентина вийшла. — Се не було через мене, що ви відіслали звідси панну Вієфорт?

— Зовсім ні — відповіла поспішно молода жінка. — Се є година, коли ми даємо панови Ноартіє перекуску, що піддержує його сумне існуванє. Ви, пане, мабуть знаєте сумний стан батька мого мужа?

— Так, пані, пан Вієфорт говорив мені про се — параліж, думаю.

— На жаль, так! Ціле тіло бідного старця є позбавлене руху, лише думка працює ще в тій людській машині, але й та є слаба, як світло лямпи, що має згаснути. Однакож вибачте мені, пане, що я говорю про наші домашні нещастя. Я перервала вам якраз в хвилі, коли ви говорили, що ви вчений хемік.

— Ні, пані, я так багато не сказав — відповів граф усміхаючись. — Якраз навпаки. Я студіював хемію, бо рі-

шивши жити на сході, я хотів слідувати за приміром короля Мітридата*).

— Mithridates, rex Ponticus — сказав до себе молодий Вієфорт, вирізуючи гарні образки зі знаменитого альбома — той пан, що снідав кожного ранку з горнятком отруї під боском.

— Едварде, ти нечемний хлопче! — крикнула пані Вієфорт, вириваючи покалічену книжку з рук хлопця. — Ти неможливий. Ти перешкаджаєш в розмові. Вступи ся звідси і йди до сестри Валентини в кімнаті діда Ноартіє.

— Альбом — сказав Едвард.

— Що, альбом?

— Я хочу альбом.

— А на щож витинаєш з него образки?

— Бо так мені хоче ся.

— Іди, йди геть!

— Я не піду, як не дістану альбому — сказав хлопець і сів собі в кріслі та віддув губи.

— То бери собі його, тільки не перешкаждай нам більше — сказала пані Вієфорт, даючи альбом Едвардови, який тоді дав себе відпровадити до дверей.

Граф провадив їх своїми очима.

— Побачу, чи замкне за ним двері — сказав до себе.

Пані Вієфорт замкнула уважно двері за дитиною, відтак уважно оглянула ся по кімнаті. Граф удавав, що не помічає нічого. Коли молода жінка вернула на своє крісло, сказав до неї ласкавим голосом, який йому так легко приходив:

— Позвольте мені звернути вам увагу, пані, що ви дуже строго поводите ся з сею милою дитиною.

— О, строгість є часом конечна — відповіла пані Вієфорт з правдивим матерним натиском.

— Він повторяв свого Корнелія Непоса**), коли згаду-

*) Мітридат — король Понту між 123 і 63 р. перед Христом. Неблагатаний ворог Римлян. Від 90 до 63 р. провадили ся між ним і Римлянами безнастанні війни, поки не поборов його Помпей над Евфратом. Тоді він зробив собі смерть. Мітридат був великий чоловік і великий завойовник, бо покорив многі сусідні народи. Любив збирати твори штуки. Крім сего пильно студіював різні отруї і познакомлював ся з антидотами (ліками) на них, рахуючи на те, що колись може хтось захотіти відібрати його жите при помочи отруї.

**) Корнелій Непос — латинський письменник, автор житєписів найславнійших людей старинних часів. Житєписів Непоса уживають в школах при науці латинської мови.

вав короля Мітридата — пояснював даліше граф — і ви перервали йому в наведенню слів, які доказують, що його учитель зовсім не занедбував його. Ваш син є дуже розвинений, як на свої літа.

— По правді, пане графе — відповіла мати, якій се видно сподобало ся — він має великий талан і вчить ся всего, що перед ним поставите. Він має тільки одну похибку, що є трохи впертий. Однакож вертаючи до того, що ви сказали, чи ви вірите, що Мітридат дійсно був такий осторожний і що його осторожність була успішна?

— Думаю, що так, пані, бо я сам, котрий тепер до вас говорю, уживав сеї осторожности перед отруєю в Неаполі, в Палермо і в Смирні, значить через три рази, і якби я не був осторожний, то бувби вже не жив.

— Так ваша осторожність була успішна? — питала пані Вієфорт.

— Зовсім успішна.

— Так, тепер я пригадую собі, що ви говорили мені щось подібного в Перузії.

— Невже-ж? — сказав граф, роблячи міну дійсного здивованя. — Я зовсім сего не памятаю.

— Я питала вас, чи отруї ділають однаково, з таким самим успіхом, на людей з півночі, як на людей з полудня, а ви відповіли мені, що холодні і повільні звичаї півночі не представляють такої самої податности на отруї, як багаті й енергічні темпераменти уроженців полудня.

— І так воно є — потвердив Монте Крісто. — Я бачив Росіянів, що їли річи, від яких Неаполітанець, або Араб упав би трупом, а по Росіянах не було видно, щоби їм се хоч трохи шкодило.

— І ви дійсно вірите, що ми більше відпорні на отрую, чим люди на сході, та що серед наших дощів і мрак людина може лекше при звичаїти ся до сего поступенного споживаня отруї, чим люди в теплих краях?

— Певно, що так. Але враз з тим треба розуміти, що людина є забезпечена тільки проти тої отруї, до якої при звичаїла ся.

— Так, я се розумію. А як на примір ви при звичаювалиб ся, чи радше, як ви при звичаїли ся?

— О, дуже легко. Припустім, що ви знали наперед

отрую, яку можуть ужити проти вас. Припустім, що сею отруєю є, на примір, бруцина*).....

— Бруцину добуває ся з *Brucæa ferruginea*, чи не так? — спитала пані Вієфорт.

— Точно так — відповів Монте Крісто — однакож мені здає ся, що не маю що багато вас учити. Позвольте зложити комплімент за ваше знанє; таке знанє є велика рідкість між панями.

— О, я се знаю — сказала пані Вієфорт. — Я маю замилуванє до тайних наук, які промовляють до уяви, як поезія, але дають ся звести до чисел, як альгебраїчні рівняня. Однакож говоріть, прошу, далше. Мене дуже інтересує те, що ви говорите.

— Отже — говорив Монте Крісто — припустім, що ся отруя є бруцина і ви берете її один міліграм першого дня, два міліграми другого дня і так далі. В десятій день ви берете вже один центиграм, наконець доходите до трох центиграмів. Ви зможете прийняти таку дозу без ніякої невигоди, але вона булаб дуже небезпечна для всякої іншої особи, яка не перейшла таких самих приготовань. Ну, а при кінци місяця, пючи воду з тої самої склянки, ви вбете особу, що пила воду враз з вами, хоч самі не завважите найменшої неприємности, неначеб там не було ніякої отруї змішаної з водою.

— А знаєте ще які інші способи проти отруй?

— Не знаю.

— Я часто читала і повторяла історію Мітридата — сказала пані Вієфорт, задумчиво — але завсїгди думала, що то байка.

— Ні пані, на перекір тому, що звичайно подає ся за історію, се є правда. Однакож те, що ви мені говорите, пані, про що мене допитуєте, не є случайним питанєм. Два роки тому ви ставили мені ті самі питання і тоді також говорили, що через довгий час се оповіданє про Мітридата було у вас на думці.

— Правда, пане. Два улюблені предмети науки у моїй молодости були ботаніка і мінеральогія і коли я довідала ся, що уживанє деяких зел нераз пояснює цілу історію народу і ціле жите осіб на сходї, як цвіти ілюструють їх

*) Бруцина — отруя, споріднена зі стріхніною але богато слабша, маючи заледви одну двайцять п'яту частину її сили.

думки любови, то я жалувала, чому я не мущина, бо тоді я моглаб здобути славу вчености.

— Пані — сказав Монте Крісто. Мешканці сходу не обмежують ся, як Мітридат, до того, щоби обороняти ся отруями: вони роблять з них також зброю для зачепних цілий. Послідне буває в них далеко частійше. В першій випадку отруя служить проти фізичних терпінь; в другім випадку вона є проти ворогів. Отруями вони присипляють всіх тих, що не дають їм спати. В Єгиптян, Турків, чи Греків ви не найдете одної з тих жінок, яких тут називаєте добрими жінками, котрі не вмілиб при помочи хемії одурити лікаря, а в психольогії не задивувати сповідника.

— Не може бути! — крикнула пані Вієфорт і її очи заблистїли дичим вогнем.

— Так, так, пані! — продовжав Монте Крісто. — Так зачинають ся і так кінчать ся таємні драми Сходу. Зачинають ся від зїля, що витворює любов, а кінчать ся зїлем, що приносить смерть. Один напій отвирає небо перед вашими очима, другий напій кидає вас у пекло. Стільки є ріжних відтїнків, скільки є примх та уподобань в людини. І я скажу дальше, що штука тих хемістів знає, як приспособити напій до бажань любови, або бажань пімсти.

— Але, пане — завважила жінка — сї східні товариства, серед яких ви провели спору часть свого житя, є такі дивні, як казки, що походять з тих дивних країв. Там мабуть легко усунути чоловіка з дороги. Султани і везирі, які там панують і становлять те, що у Франції називає ся урядом, є в дійсности Гарун-аль-Рашідами*), які не тільки прощають тим, що когось отруїли, але ще й роблять їх премієрами міністрів, коли злочин був надзвичайно зручний.

— Зовсім ні, пані. Такого вже нема на Сході. Там є тепер, сховані під іншими іменами і костюмами, судії, агенти поліції та урядники. Вони вішають людей, втинають їм голови, саджають на паль злочинців, але деякі з них, як спритні люди, вміють сховати ся від людської справедливости. У нас дурень, опанований злим духом ненависти або лакімства, коли хоче усунути з світа свого ворога, або якогось свояка, то йде прямо до аптики, або до

*) Гарун-аль-Рашід, один з найславнійших володарів Сходу. За него місто Багдад було столицею цивілізованого світа, однакж історія стверджує, що він був лакомий, мстивий і жорстокий.

склепу, подає видумане ім'я, яке скорше помагає його викрити, чим ім'я дійсне і, вдаючи, що хоче знищити щурів, які не дають йому спати, купує п'ять або шість грамів арсеніку. Як він незвичайно хитрий, то йде до п'яток або шістьох різних аптек і в такий спосіб дає себе п'ять, або шість разів скорше вислідити. А коли вже дістане отрую, він дає своєму ворогові, або своякові таку дозу арсеніку, що мамут трісби від неї і се без найменшої потреби заставляє його жертву кричати з болю, так, що всі сусіди переполохаються. Відтак приходить громада поліцаїв. Вони кличуть лікаря, сей ріже трупа і ложкою вибирає арсенік з жолудка. Слідуючого дня газети вже описують душегубство і подають ім'я душегуба. А душегуба беруть в тюрму, допитують, засуджують і роблять йому смерть. Оттак тут на півночі розуміють хемію, ласкава пані.

— Щож иншого, пане, ви хотілиб? — спитала пані Вієфорт, сміючись. — Робимо, як знаємо. Цілий світ не знає тайн Медичів та Боржіїв*).

— Тепер — відповів граф, здвигаючи раменами — чи маю сказати вам причину всеї тої глупоти? Се тому, що у ваших театрах люди бачуть, як особа пілкне те, що містило ся у малесенькій фляшечці, або виссе спід перстень і сейчас падає мертва. В п'ять хвиль опісля падає куртина і люди розходять ся з театру. Вони не думають про те, що діє ся опісля. Вони не бачуть ані комісаря поліції з його урядовими відзнаками, ані капраля з чотирма поліцаями. Се заставляє деяких малоумних думати, що так воно дійсно діє ся. Однакож відідьте трохи від Франції, заїдьте до Алеппо, або Каїро, а хочби лише до Неаполю, або Риму, а там побачите, як на вулиці минають вас люди, здорові, рум'яні, усміхнені, однакож Асмодей**) сказав би вам, як би був коло вас: „Сей чоловік отроєний три тижні тому; за місяць він вже не буде жити”.

— В такім разі — сказала пані Вієфорт — хиба мусіла бути знов відкрита тайна славної „аква-тофана”, про яку мені говорено в Перузї, що вона затрачена.

— Де там? Чи світ коли щось тратить? Штука переносить ся, подорожує по світі. Річи змінюють свої імена, але

*) Медичі і Боржії — визначні італійські родини; славили ся тим, що при помочи отруї усували зі світа людей, які були їм на дорозі.

**) Асмодей — після вірування старинних Жидів, один з чортів, який находив велику потіху в людських гріхах та похибках.

простий нарід за тим не слідить, от і все. Наслідок завжди є той самий. Отруя ділає спеціально на один орган, або на другий — одна на жолудок, друга на мозок, инша на кишки. Отже отруя спроваджує кашель, кашель потягає за собою запалення легких, або якусь иншу недугу, не записану в книгах знання, але яка помимо сего є рішучо смертельна. Тоді людина гине після всіх приписів медицини і справедливості не робить ніяких допитів, як сказав один мій знакомий, страшний хемік, всечесний отець Адельмонте з Тоарміна, в Сицилії, який дуже основно студював сю річ.

— Се страшне, але дуже інтересне — сказала молода жінка. — Признаю ся, що я думала, що такі оповідання були середновічними видумками.

— Ні, ми без перестанку поступаємо. Що за вартість мавби час, заохота, медалі, хрести і нагороди, якби вони не мали допроваджувати людей до досконалости? А все таки людина так довго не буде досконала, поки не навчить ся творити і нищити, як Бог. Людина вміє нищити, а се є половина досконалости.

— Отже — промовила пані Вієфорт, вертаючи до старого — отруї Боржіїв, Медічів, Руджієрів, а пізнійше може й барона Тренка...

...були творами штуки, пані, і нічим більше — перебив їй граф. — Наука любить надзвичайне, проби сил, якби то сказати. Так на примір знаменитий отець Адельмонте, про якого я що тільки згадав, робив на сім поли чудові експерименти.

— Не може бути!

— Дійсно! От скажу вам про один. Він мав дуже гарний город, повний ярини, цвітів, овочів. І між яриною він вибрав найзвичайнішу — капусту. Через три дні він підливав сю капусту розпущеним арсеником, третього дня капуста зачала вянути і жовтіти. Тоді він її зрубав. В очах всіх вона була відповідна до їди і мала здоровий вигляд. Один лише о. Адельмонте знав, що вона затроєна. Тоді він взяв капусту до кімнати з кріликами, — бо о. Адельмонте має так само гарну колекцію кріликів, котів і морських свиний, як і ярини, цвітів та овочів. Отже о. Адельмонте взяв одного крілика і дав йому їсти листок сеї капусти. Крілик здох. Який судія мігби був сказати що проти

о. Адельмонте? Чи мігби бодай підозрівати його?

Але припустім, що о. Адельмонте розрізав крілика і викинув його внутренности на купу гною. Курка пішла на гній, зачала дзьобати внутренности крілика, захорувала і також здохла. В хвилю, коли вона тріпала ся, здихаючи, надлетів яструб, вхопив курку, поніс її на недалеку скалу і зів. В три дні опісля бідний яструб, який не чув ся добре після того, як зів курку, почув заворог голови, літаючи понад ставом, упав в став. Риби в ставі — лаксімі, вони розшарпали мертвого яструба. Слідуючого дня одну з тих риб подають на ваш стіл. Ваш гість почув біль в середині після обіду і за вісім або десять днів вмирає. Доктор отворить жолудок помершого, похитає головою і скаже: „Хорій умер на боляк на печінці, або від тифу”.

— Однакож — завважила пані Вієфорт — всі ті обставини можуть не зложити ся, як описуєте, якийсь випадок може перервати звязь подій. Яструб пр. може впасти поза ставом.

— А, в тім то і штука. Щоби бути великим хеміком на Сході, треба вміти керувати обставинами. А се можна зробити.

Пані Вієфорт глибоко задумала ся. Нагло сказала:

— Але арсенік не розкладає ся, не нищить ся. В який би спосіб його не зажити, його можна буде знов найти у тілі, коли лише спожито його в достаточній кількості, аби він спричинив смерть.

— Точно так — відповів Монте Крісто, — точно так. І я говорив се благородному о. Адельмонте. Він подумав, усміхнувся і відповів сицилійською пословицею, яка мабуть уживає ся й у Франції: „Мій сину, світ не сотворений в однім дни, але в сімох. Верни в неділю”. Я вернув до него в неділю. Замість підливати капусту арсеніком, він тепер підливав її розпущеними солями, яких основа була в стрихніні. Тепер капуста не мала найменшої признаки ніякої недуги і крілик не мав найменшої причини до недовіря до неї, одначе за п'ять хвиль крілик вже не жив. Курка зіла внутренности крілика і слідуючого дня вже не жила. Ми обібрали ся за яструбів, отворили курку і сим разом не було вже ніяких симптомів отруї; були лише загальні симптоми. Не було замітних признак на ніякім органі — лише подразнене нервової системи, рід згущення мозочку. Курка

не була отроєна; вона згинула від апоплексії. Апоплексія, я вірю, є дуже рідка недуга між курми, але між людьми є досить звичайна.

Пані Вієфорт щораз більше задумувала ся.

— Се щастє — сказала — що такі річи можуть приготувляти тільки хеміки, бо в противнім разі, дійсно, половина світа витроїла би другу.

— Ну, се можуть робити не тільки хеміки, але й люди, котрих цікавить хемія — завважив недбало Монте Крісто.

— Зрештою — сказала пані Вієфорт, стараючи ся очевидно освободити ся від своїх думок — злочин, хочби як зручно був приготований, все таки остає злочином; хоч він і буде схований перед людським оком, то не мине Божого ока. Східні народи є сильнійші від нас в справах совісти. вони дуже розумно скасували пекло — от, де є ріжниця.

— По правді, пані, се є скрупул, який природно мусить повстати в думці такій чистій, як ваша, але який легко уступає перед здоровим розумом. Ціле людське жите сходить на робленю тих річий. Ви найдете дуже мало людей, що брутально пхнуть ніж в серце другої людини, або ще дадуть їй ту скількість арсенику, про яку ми щойно говорили. Така річ є дійсно неправильна — і глупа. Аби дійти до такого степеня, треба щоби кров огріла ся до 36 степенів, пульс щоби дійшов до 90 і чутє щоби було подразненє поза звичайні границі. Однакож переходячи, як у фільольогії*), від слова до його змягченого синоніму**), ви робите елімінацію***); коли замість недостойного душегубства ви тільки усуваєте зі своєї дороги того, хто вам заваджає, і то без насильства, без мук — які з жертви роблять мученика. а з того, хто спричиняє їх, роблять різника в повнім значіню того слова, — без крові, без стогнання, без конвульсій, і понад все без страшної несподіваности смерти, ви уникаєте людського закона. Отсе є спосіб, в який ті річи робить ся з успіхом у східних краях.

— Але совість остає! — замітила пані Вієфорт, дрожачим голосом, здавлюючи зітханє.

*) Фільольогія — студіюване слів, наука про мову.

**) Синонім — слово, що має таке саме значінє, як якесь инше слово в тій самій мові, пр. „хороший” є синонімом слова „гарний”, Оба слова означають одно і те саме.

***) Елімінація — викиненє, усуненє.

— Так — відповів Монте Крісто, на щастє так, совість остає; і сумно булоби, якби вона не оставала. По кождім вчинку, що вимагає напруження, совість спасає нас, бо достарчає нам тисячів добрих оправдань, які ми самі й приймаємо; сї причини вистарчають нам, аби ми могли спокійно спати, хоч заледви чи вистарчили би, аби спасти наше житє перед трибуналом. Оттак на примір совість знаменито служила Річардови III*), коли він усунув двоє дітий Едварда IV; в дійсности він міг сказати: „Сих двоє дітий жорстокого короля, які унаслідили лихі прикмети свого батька, були мені на дорозі до зробленя англійського народу щасливим“. Так само совість послужила лейді Макбет**), коли вона старала ся дати престол своєму синові, а не мужеві — перепрашаючи Шекспіра. О, матерна любов є велика чеснота, сильний мотив — такий сильний, що виправдує множество річий. По смерти Донкана лейді Макбет була би дуже нещаслива, якби не совість.

Пані Вієфорт жадібно слухала поучень графа, які він виголошував з питомою йому іронічною простодушністю. По хвилі мовчанки сказала до нього:

— Чи знаєте, пане графе, що ви промовляєте до розуму в дуже страшний спосіб? Чи не є се тому, що ви студіювали людство через хемію. Бо ви дійсно великий хемік. Елїксір, який ви давали мому синові і який привернув його до життя майже сейчас...

— О, не дивіть ся на се, пані. Одна крапля того елїксіру вистарчала, аби збудити житє в умираючій дитині, але три краплі були би так пігнали кров до його легких, що викликали би сильне бите серця, шість були би спинили його віддих і спричинилиб ще сильнійше омліне, чим те, в яким він був. Десять були би його вбили. Ви пам'ятаєте, пані, як нагло я вирвав з його рук реторти, які він був взяв.

— То се була така страшна отруя?

— О, ні! Насамперед мусимо погодити ся на тім, що

*) Річард III. був королем Англії від 1483 до 1486. Він був молодшим братом короля Едварда IV, а по його смерті мав управляти державою як опікун його малолітних дітий, але замість того проголосив себе королем, а синів Едварда казав повбивати.

**) Макбет — після переказу, став королем Шкоції, убивши її короля Донкана. На підставі оповідання про Макбета написав великий англійський драматург Шекспір драму „Макбет“, в якій важну роль грає жінка Макбета, лейді Макбет.

слово „отруя” властиво не існує, бо в медицині уживає ся найсильніших отруй, які відповідно до того, як їх уживає ся, стають спасенними лікарствами.

— Так щож се було?

— Мудрий препарат о. Адельмонте, мого приятеля, який навчив мене, як його уживати.

— О — сказала пані Вієфорт — се мусить бути незрівняний середник проти спазмів.

— Досконалий, пані, як ви самі бачили — відповів граф — і я часто його вживаю, очевидно, з всякою осторожністю, прошу зауважити.

— Алеж певно — відповіла пані Вієфорт. — Щодо мене, то будучи нервовою і маючи часто напади омліня, я просилаб д-ра Адельмонте, щоби винайшов для мене спосіб, аби я свobodно віддихала, і успокоїв мене, бо я бою ся, що котрогось гарного дня умру з удушення. А ввиду того, що таку річ тяжко найти у Франції, а ваш приятель мабуть не бувби розположений задля мене їхати до Парижа, я мушу послугувати ся далше лікарствами проти спазмів п. Плянше; мятка та краплі Гофмана остануть моїми постійними середниками. Ось кілька цукорків, зроблених спеціально для мене; вони є подвійно сильні.

Монте Крісто отворив скриночку, яку молода жінка подала йому, і понюхав цукорки з міною аматора, який вповні знає ся на них.

— Вони знамениті — сказав — як зважити одначе, що їх треба ссати, а омлілій особі годі се зробити, то я волію свій препарат.

— Без сумніву і я волілаб його після того, як бачила, як він ділає. Однакож се є секрет, а я не хочу бути такою недискретною, щоби питати вас про него.

— Однакож я — сказав Монте Крісто встаючи — є досить чемний, щоби вам його дати.

— О, пане!

— Тільки прошу пам'ятати одно: маленька доза є ліком, велика доза — отруя. Одна крапля повертає жите, як ви се бачили, пять або шість безумовно убють і то тим страшнійше, що вляті у склянку вина не вплинуть анї в найменшій мірі на смак вина. Однакож я не буду говорити більше, бо се так виглядає, якби я вас від того відраджував.

Годинник вибив пів до шостої і оповіщено паню, приятельку пані Вієфорт, яка прийшла обідати з нею.

— Якби я мала честь бачити вас третій або четвертий раз, пане графе, а не другий — сказала пані Вієфорт — якби я мала честь бути вашою приятелькою, а не тільки мала щастє бути для вас зобов'язаною, то я наставалаб на те, аби ви затримали ся на обід і не дозволилаб, щоби ви мене завстидали першою відмовою.

— Тисяча подяк, пані — відповів Монте Крісто — однакж я маю вже зобов'язанє, котрого не можу зломити. Я приобіцяв товаришити одній грецькій княгині до Академії; вона ще не бачила опери і числить на те, що я їй попроваджу.

— В такім разі прощайте, пане і не забувайте рецепти для мене.

— По правді, пані, се неможливо, бо я хиба мусїв би забути враз з тим цілу розмову з вами, яка тревала майже годину.

Монте Крісто вклонив ся і вийшов. Пані Вієфорт остала затоплена в задумі.

— Дивний чоловік — сказала до себе. — Я певна що то він сам той Адельмонте, про якого говорить.

Щодо Монте Кріста, то результат перевишив всі його сподівання.

— Добре! — сказав відходячи. — Се є плодovита земля і я певний, що зерно посіяне на ній, не змарнує ся.

Слідуючого дня рано, дотримуючи слова, прислав приобіцяну рецепту.

РОЗДІЛ LIII.

„Роберт Діявол”.

Вимівка, що він мав бути в опері, була тим більше правдоподібна, що якраз того вечера була більше чим звичайна атракція в Академі Рояль. Левассе, який перебув тяжку недугу, появляв ся на ново в ролі Бертрама. Опо-

вістка найкращої продукції улюбленого композитора, як звичайно, стягнула всю сметанку Парижа.

Морсерф, як більшість молодих людей з майном і рангою, мав своє місце при оркестрі; крім сего мав певність, що найде місце в що найменше десятих головних льожах, зайнятих знакомими особами. Шато-Рено мав місце недалеко него, а Бошам, як редактор, мав необмежену свободу цілого театру.

Стало ся так, що того вечера льожа міністра була віддана до диспозиції Лукіяна Дебрея. Він запропонував її графови Морсерфови, та коли Маркида відмовила ся йти до театру, він запросив Дангляра з бароновою і дочкою. Пані прийняли запрошене з найбільшою радістю.

Ніхто так радо не приймає даремного місця в театрі, як міліонери. Натомісць Дангляр відповів, що його політичні принципи і його становище, як опозиційного посла, не дозволяють йому забирати місця в міністерській льожі. В виду сего баронова вислала карточку до Дебрея, щоби він вступив по них, бо годі щоби вона йшла до театру тільки з Євгенією. І дійсно якби обі жінки були самі пішли там без товариша, то світ мігби був се хибно витолкувати: коли одначе панна Дангляр йшла до опери з матір'ю і любовником своєї матери, то світ не міг найти в тім ніякого закиду. Треба нам приймати світ таким, яким він є.

Куртина піднесла ся, коли театр був ще майже порожний. Се є один з абсурдів париського життя, що на оперу не приходять, поки вона не зачне ся; завдяки тому на першу дію майже ніхто не звертає уваги, бо хто й не спізниться, то є зайнятий більше обсервованєм свіжих гостей; зрештою шум кроків, замикання і отворення дверей та гомін притишеної розмови не дає спростоги нічого чути.

— Бачиш — сказав Альберт, коли отворили ся двері льожі у першій ряді — там є графиня Гуічіолі.

— Хто-ж вона є? — спитав Шато-Рено.

— О, бароне, се непростиме питанє! Ви питаєте, хто є графиня Гуічіолі?

— А, правда! — промовив Шато-Рено. — Тепер пригадую собі, твоя хороша Венеціанка, чи не так?

— Вона сама!

В ту хвилю графиня завважила Альберта і усміхом відповіла на його привіт.

— Виглядає, що ти знакомий з нею, чи ні? — сказав Шато-Рено.

— Так. Франц представив їй мене в Римі — відповів Альберт.

— В такім разі зробиш для мене в Парижі те, що він зробив для тебе в Римі?

— З великою приємністю.

— Тихо! — крикнув хтось в театрі.

Се заманіфестоване бажання слухачів послухати чудової музики і співу, не мало найменшого впливу на молодих муцих і вони говорили спокійно далше, немов не чули ніякого упімнення.

— Графиня була нині на перегонах на Марсовім Поли — сказав Шато-Рено.

— Нині?

— Так.

— А бодай то! Я й забув, що нині були перегони. Ти ставив?

— О, тільки дрібницю — пятьдесят люі.

— А хто виграв?

— Навтілюс. Я ставив на него.

— Але там було три перегони, чи ні?

— Так; там була нагорода від Джокей Клубу — золотий пугар, знаєш. Цікава річ стала ся підчас сих перегонів

— Що таке?

— Тихо! — дали ся знов чути голоси любителів музики між гостями в театрі.

— Гм, перегони виграв кінь і їздець зовсім незвісні на поли перегонів.

— Неможливо!

— Так певно, як се є нині. Ніхто не завважив, як записано до перегонів коня під іменем Вампа та жокея під іменем Йова, поки на місци, звідки починають ся перегони, не явив ся чудовий кінь і жокей не більший від твого кулака. Треба було покласти сему жокеєви що найменше двацять фунтів олова в кишені, аби зробити його достатньо тяжким, та помимо сего він перегнав Аріеля і Барбара, з котрими змагав ся, на що найменше три довжині.

— А чи потім не найдено, до кого належав кінь і жокей?'

— Ні.

— Як, кажеш, записали коня?

— Вампа.

— Так? — сказав Альберт. — То я ліпше поінформований, чим ти. Я знаю, хто є властителем коня.

— Тихо там! — роздав ся голос гостей. Але сим разом в голосі чути вже було стільки обурення і ворожнечі, що оба молодці по раз перший зрозуміли, що то до них відносить ся. Обернувши ся, вони зачали шукати за особою, яка хотілаб прийняти на себе відвічальність за те, що вони вважали за безличність, однакож ніхто не відповідав на визов і приятелі обернули ся знов до сцени. В ту хвилю отворили ся двері міністерської льожі і пані Дангляр, її дочка та Лукіян Дебрей заняли свої місця.

— Га, га! — сказав Шато-Рено. — Там є твої приятелі! Чому тамтуди не дивиш ся? Не бачиш, що вони старають ся перемінятись поглядом з тобою?

Альберт обернув ся якраз на час, щоби завважити, як баронова ласкаво кивнула на него вахлярем. Щодо панни Евгенії, то вона немовби не вважала за відповідне марнувати свого погляду навіть на те, що діяло ся на сцені.

— Не можу зрозуміти, мій друже — сказав Шато-Рено — що ти властиво можеш мати проти панни Дангляр — лишаючи на боці її брак предків і трохи низшу рангу, на що ти, як мені видить ся, не дуже звертаєш увагу. Вона виглядає мені на дуже гарну дівчину.

— Гарна, се правда — відповів Альберт — але се краса не до мого смаку. Я волію м'якшу, ласкавійшу, більше жіночу красоту, чим її.

— Чудак! — промовив Шато-Рено, який, маючи тридцять літ, дивив ся на Морсерфа все поблажливо, як на дїтвака. — Вас молодих ніяк не вдоволиш. А ти чого більше хочеш? Твої родичі вибрали для тебе дівчину, що моглаб послужити за модель Діяни*), а ти ще невдоволений.

— Ні, бо сама та подібність лякає мене. Я волів би радше щось на взір Венери з Мільо; однакож ся Діяна завсїгди лякає мене, щоби котрогось дня не стрітила мене від неї доля Актеона.

*) Діяною називала ся у Римлян богиня ловів. Вона була гарна, але сувора. З часом змішано її з подібною грецькою богинею Артемідією. Про ню була легенда, що раз застав її в купели ловець Актеон. Діяна за те перемінила його в оленя і власні його пси зіли його.

І в дійсності треба було тільки раз поглянути на панну Дангляр, аби добачити, що слова Морсерфа були на місці.

Її волоссе було чорне, як смола, та в філях його можна було завважити неподатність перед гребенем Її очі, такої самої барви, як волоссе, були різко обмежовані темними повіками та бровами, які одначе мали ту хибу, що були вложені в спосіб, яким робили лице похмурим. Зрештою ціле її лице мало вираз твердості і рішучості зовсім непасовуючий до природи жінки. Її ніс був немов відбиткою носа римської богині. Її уста, дрібку за великі, показували зуби перлової білості. Та що надавало їй лицю найбільше мужеськості, яка так була не до смаку Морсерфа, то темна бородавка, положена в кутку губ; вона збільшувала вираз впертості і зарозумілості її лиця. Решта особи Євгенії відповідала обличчю; вона дійсно дуже нагадувала строгу Діану.

Євгенія говорила двома, або трома мовами, вміла малювати, писала поезії і була композиторкою. Головно любила ся в музиці і залюбки проводила час, граючи з одною зі своїх шкільних товаришок, яка не маючи майна, мала охоту стати великою співачкою. Одначе можливість, що ся її товаришка, панна Людвика Армілі, може колись виступати на сцені, була причиною, що панна Дангляр ніколи не виступала з нею нігде публично, а тільки приватно приймала її дома. Все таки Людвика, не займаючи в домі банкира незалежного становища приятельки, мала становище висше від звичайної гувернантки.

Куртина спустила ся майже рівночасно з тим, як пані Дангляр увійшла в льожу. Музиканти вийшли на звичайну павзу між діями і гості дістали свободу побалакати, пройти ся, чи відвідати, або прийняти відвідини знайомих. Морсерф і Шато-Рено були першими, що не занекали використати сеї нагоди. Пані Дангляр завважила, як вони поспішно встали, і шепнула своїй дочці, що Альберт спішить до них на відвідини. Але дочка, усміхаючи ся, потрясла головою. В ту саму хвилю, немов на потверджене її сумнівів, Альберт явив ся в льожі графині Гуічіолі.

— О, так ви прийшли, пане! — заговорила графиня, простягаючи до него руку з усею сердечністю старого зна-

комства. — Се дуже гарно було з вашої сторони пізнати мене так скоро і в додатку віддати мені першу візиту.

— Пані — відповів Альберт — якби я був знав, що ви приїхали до Парижа, і якби я був знав вашу адресу, то я бувби відвідав вас далеко скорше. Позвольте мені представити вам мого приятеля, барона Шато-Рено, одного з немногих джентельменів, яких тепер можна найти у Франції. Я тільки що довідався від него, що ви були вчора на перегонах на Марсовім Поли.

Шато-Рено вклонився графині.

— Ви були на перегонах, пане? — спитала графиня цікаво.

— Був, пані.

— В такім разі — говорила графиня з очевидним зацікавленням — може скажете мені, чий то був кінь, що виграв перегони в ставках Джокей Клубу?

— Жалую, що не можу сказати — відповів барон. — Я якраз перед хвилиною ставив те питання Альбертові.

— А ви дуже хотілиб знати, графине? — спитав Альберт.

— Знати що?

— Хто є властитель того коня?

— Дуже хочу, бо представте собі... але чи ви, вісконте, знаєте, хто він?

— Пані, ви мали щось оповісти. Ви сказали „представте собі”.

— Так слухайте. Ви знаєте, я так зацікавлювалася тим гарним конем і його джокеєм, убраним з таким смаком у рожевий сатиновий жакет з шапочкою, що не могла здержати ся, аби не молити ся за їх успіх. Мені так здавало ся, неначеб розходило ся о половину мого майна. І коли я побачила, що вони перегнали всіх других і так славно дістали ся до мети, я аж сплеснула в долоні з радости. Представте-ж собі моє здивованє, коли вертаючи до дому, я стрінула на сходах того джокея в рожевім жакеті! З того я зробила заключенє, що щасливим случаем властитель вигравшого коня мусить жити в тім самім готелі, що я. Але вхожу до сальону і бачу золотий пугар, призначений як нагорода незвісному коневі і їздцеві, а в пугарі карточка паперу і на ній слова: „Від лорда Рутвена графині Гуічіолі”.

— Точно так; сего я й сподівався — сказав Морсерф.

— Сподівалися чого?

— Що властителем сего коня був сам лорд Рутвен.

— Який лорд Рутвен?

— Як то, наш лорд Рутвен — опир з театру Аргентина!

— Справді? — крикнула графиня — то він є тут?

— А вжеж що тут, чомуж би ні?

— І ви бачитеся з ним? Приймаєте його в своїм домі і стрічаєтеся з ним?

— Впевняю вас, що він є моїм найблизшим приятелем і пан Шато-Рено має також честь бути його знакомим.

— Але чому ви думаєте, що се він взяв нагороду?

— Чи кінь, який виграв перегони, не був записаний під іменем „Вампа”?

— Що-ж з того?

— Як то? Не пригадуєте собі імени славного бандита, який був мене зловив?

— А справді.

— І що від него граф освободив мене в такий чудний спосіб?

— Дійсно.

— Його ім'я було Вампа. Отже бачите, що се він.

— Але з якої причини він післав мені пугар?

— Перша причина та, що я багато говорив йому про вас, як можете догадатися; по друге тому, що він рад був бачити крайнку, яка була так сильно заінтересована його успіхом.

— Сподіюся, що ви не повторили йому всіх дурних заміток, які ми робили про него?

— Я не хотів би присягнути, що я сего не зробив. В додатку те, що він дарував вам пугар під іменем лорда Рутвена, доказує, що він знає про порівнянє з тою особою.

— О, се страшно! Сей чоловік мусить ненавидіти мене смертельно!

— Його вчинок не виглядає на ворожий.

— Ні, справді ні.

— Отже...

— Тепер він в Парижі.

— Так.

— А яке вражіє він робить?

— Про него говорили цілий тиждень. Відтак прийшла

коронація англійської королевої, потім крадіж діамантів панни Марс і сі дві інтересні події звернули увагу пубрики в инший бік.

— Мій дорогий друже — вмішав ся в розмову Шато-Рено — се ясне, що граф є твій приятель і ти тому так про него говориш. Не вірте, пані, в те, що говорить вам Альберт. Сензація, яку викликала поява графа Монте Крісто в парижських кругах, зовсім не охолола; я даю вам своє слово, що вона така сама сильна, як була. Його перший крок, що всіх здивував, був той, що він подарував пані Дангляр пару коний, які вартували трийцять тисяч лірів. Відтак він чудним способом вратував жите пані Вієфорт. Тепер, як виходить, він взяв нагороду від Джокей Клюб. Тому я говорю, на перекір тому, що тільки може сказати Морсерф, що граф не тільки є в теперішню хвилю предметом загального заінтересованя, але буде ним ще більше від нині за місяць, як буде далше в такий спосіб про себе пригадувати, а він здаєть ся має до того великий нахил.

— Може ти й правду кажеш — сказав на те Морсерф — а тимчасом хто взяв льожу російського амбасадора?

— Про яку льожу говорите? — спитала графиня.

— Оту між стовпами в першій ряді. Так виглядає, що вона зовсім перероблена.

— Так воно й є — сказав Шато-Рено. — Чи там був хтось підчас першої дії?

— Де?

— В тій льожі.

— Ні — відповіла графиня. — Вона була рішучо порожна підчас першої дії. — Відтак, вертаючи до предмету попередньої розмови, сказала: — Отже ви справді вірите, що то граф Монте Крісто здобув нагороду?

— Я певний сего.

— І він відтак післав мені сей золотий пугар?

— Без сумніву.

— Алеж я не знаю його — сказала графиня — я маю велику охоту завернути його назад.

— Не робіть такого, прошу вас. Він тоді вислав би вам другий пугар, але вже вирізаний з чудового сафіру, або вижолоблений з великанського рубіну. Такий є його звичай і ви мусите приймати його таким, яким він є.

В ту хвилю роздав ся голос дзвінка, оповіщуючи, що піднесе ся занавіса на другу дію. Альберт встав, щоби вернути на своє місце.

— Чи побачу вас ще раз? — спитала графиня.

— Як позволите мені зробити відвідини на слідуєчій павзі, то позволю собі на честь, аби прийти і спитати, чи є щось, в чім я міг би бути ужиточний вам в нашім Парижі.

— Прошу взяти на увагу — сказала графиня — що мое теперішнє мешканє є під ч. 22 вулиця Ріволі і що я дома для своїх приятелів кожної суботи вечер. Отже тепер, панове, не можете виправдувати ся незнанєм.

Молоді муштини вклонили ся і вийшли. Дійшовши до своїх крісел, завважили, що всі гості в партері повставали, звернувши очі в напрямі льожі, що належала давнійше до російського амбасадора. В ню якраз увійшов чоловік в віці 35 до 40 літ, убраний на чорно. Враз з ним увійшла жінка убрана по східному; жінка була молода і чудово гарна; коштовність її убраня притягнула до себе очі всіх.

— А бодай то! — сказав Альберт. — Таж се сам Монте Крісто зі своєю Грекинею.

Се дійсно був не хто инший, як граф і Гайде. Вражінє, яке викликала краса і стрій дівчини, можна було завважити у всіх частях театру. Пані вихилили ся зі своїх льож, аби побачити блиск її діамантів. Підчас другої дії панував постійний гамір, який звичайно буває серед товпи після якоїсь незвичайної події. Ніхто не домагав ся спокою. Ся дівчина, така молода, така гарна, така чаруюча, була найінтереснішим видовищем.

З сеї нагоди безсумнівний знак від пані Дангляр дав Альбертови до пізнання, щоби він прийшов до її льожі, скоро тільки спаде занавіса, і ні чемність ані добрий тон Морсерфа не був би йому позволив зігнорувати таке виразне запрошенє. Тому при кінци дії він зайшов до льожі баронової. Вклонивши ся паням, він простягнув руку до Дебрея. Баронова повитала його дуже мило, а Євгенія приняла його своїм звичайним холодом.

— Мій дорогий хлопче! — сказав Дебрей. — Приходиш якраз в час, щоби виратувати зовсім побитого чоловіка. Ось пані засипала мене питаннями про графа; вона конче хоче, щоби я сказав про його уродженє, образова-

не, родичів, звідки він прийшов і куди їде. Я не Каліостро*), отже аби викрутити ся кажу: „Спитайте Морсерфа, він цілу історію Монте Кріста знає на пальцях”. Тоді баронеса дала знак, щоби ти сюди прийшов.

— Чи ж се не є майже неймовірне — сказала пані Дангляр — щоб чоловік, який має бодай пів мільйона до розпорядимости на тайну службу, мав так мало інформацій?

— Позвольте впевнити вас, пані — відповів Дебрей — що якби я дійсно мав до розпорядимости таку суму, яку згадуєте, то я уживав би її більше корисно, чим мавби клопотати собі голову вивідуванем подробиць про графа Монте Крісто, якого одинока хиба, по моїй думці, се те, що він два рази багатший, чим повинен бути. Однакж я передав сю справу в руки Морсерфа, отже прошу вже з ним докінчувати — я тут стаю з боку.

— Я певна, що ніякий багатир не післав би мені париксний, що вартували тридцять тисяч лірів і не давав би їм на голови чотирох діамантів, з яких кожний вартував по п'ять тисяч лірів.

— Так виглядає, що він має якусь манію до діамантів — замітив Морсерф усміхаючись. — Я часом вірю, що він має кишені наповнені діамантами, аби в разі потреби сіяти ними.

— Може він відкрив якусь копальню — сказала пані Дангляр. — Думаю, що ви знаєте, що він має отворений необмежений кредит в банку барона.

— Я не знав про се — відповів Морсерф — але можу в се легко повірити.

— Він сказав Данглярови, що має намір бути тільки рік в Парижі і за той час має намір пропустити шість мільйонів. Се мусить бути перський шах, що подорожує інкогніто.

— Чи ви завважили надзвичайну красоту тої молодої жінки, з якою він прийшов, пане Лукіяне? — спитала Євгенія.

— Я ніколи не стрічав жінки такої готової віддати справедливість красоті другої, як ви — сказав Дебрей і приложив льорнетку до очей. — Гарна! — сказав.

— Хтож є та молода особа, пане Морсерф? — спитала Євгенія. — Чи знає хто?

*) Каліостро був незвичайно смілий італійський обманець, який приписував собі надприродну силу.

— Панно — відповів Альберт на се безпосереднє питання — я знаю дещо про се, як і взагалі про те, що відноситься до тої дивної особи, про яку розмовляємо. Ся молода женщина є Грекиня.

— Сего я й догадувала ся з її убраня. Коли не знаєте більше, чим сей очевидний факт, то всі гості в театрі є так само добре поінформовані, як ви.

— Дуже жаль, що находите мене таким незнайком — відповів Морсерф — але я обов'язаний признати ся, що не можу нічого більше сказати — ні, я знаю ще одну річ, що вона вміє гарно грати, бо одного разу, коли я мав сніданє у графа, я чув звуки гузлі, звуки, які могла робити тільки вона.

— То ваш граф приймає й гостей? — спитала пані Дангляр.

— Розуміє ся — і то в дуже щедрий спосіб, можу вас впевнити.

— Мушу поспробувати намовити п. Дангляра, аби запросив його на бал чи на обід, або щось в тім роді, щоб він був приневолений запросити нас до себе.

— Що? — сказав Дебрей сміючись — ви дійсно думаете, що пішлиб до його дому?

— Чому ні? Мій муж йшов би зі мною.

— А ви не знаєте, що сей таємний граф є парубок?

— Маєте достаточний доказ на що иншого, як погляньте перед себе — сказала графиня показуючи з сміхом на гарну Грекиню.

— Ні, ні! — скрикнув Дебрей. — Ся женщина не є його жінка. Він сам сказав нам, що вона його рабиня. Чи не пригадуєш собі, Морсерфе, як він говорив нам се при твоїм сніданю?

— Ну — сказала баронова — як вона є рабиня, то вона все таки має міну і манери княгині.

— З Тисяч і Одної Ночі?*)).

*) Оповідання з Тисячі і Одної Ночі є одною з найінтересніших книжок, які ми дістали від Сходу. Основа книжки є така: Один перський монарх сказав собі, що буде мати иншу жінку на кождо ніч а рано убає її. Мудра Шегерезаде, якій припало бути жінкою того монарха, взяла ся на хитрощі. Аби вратувати своє жите, вона зачала оповідати своєму мужеві гарне фантастичне оповіданє і завсїгди тягнула його так, щоби рано урвати його в найінтереснішій місци. Зацікавлений монарх, хочачи почути конєць оповідання відкладав завсїгди її страчене на слїдуючий день і так се тягнуло ся через тисячу і одну ніч. Наконєць монарх дарував жите Шегерезаді.

— Як хочете. Однакож скажіть мені, дорогий Лукіяне, що становить княгиню? Діаманти, а вона вкрита ними.

— Мені здає ся, що вона переладована ними — замітила Євгенія. — Вона виглядала би далеко краще, якби мала їх на собі менше. Тоді ми виділиб її гарно сформовану шию і руки.

— Ось, як показує голову артистка! — сказала пані Дангляр. — Моя дорога дочко, ти мусиш лучше укривати своє замилуване до гарних штук.

— Я одушевляю ся всім, що є гарне в штуці, чи в природі — відповіла дівчина.

— Так що думаєте про графа? — спитав Дебрей. — Після мого розуміння доброго вигляду, йому не багато бракує.

— Граф? — повторила Євгенія, якби ніколи ще не приходило їй на думку пригланути ся йому ближше — граф, о він так страшно блідий.

— Зовсім годжу ся з вами — сказав Морсерф — і в тій якраз блідости містить ся тайна, яку ми хотілиб відгадати. Графиня Гуічіолі твердить, що він опир.

— То графиня Гуічіолі вернула до Парижа? — спитала баронова.

— Ось там вона, мамо — сказала Євгенія — майже напроти нас, ся з великою скількістю гарного ясного волосся.

— Так, так, там вона є! — скрикнула пані Дангляр. — Чи маю тобі, Морсерф казати, що ти повинен для нас зробити?

— Приказуйте, пані, я до ваших услуг.

— Йди і приведи до нас графа Монте Крісто.

— На що? — спитала Євгенія.

— На що? Щоби поговорити з ним. Як ти не цікава почути, чи він говорить, як другі люди, то будь певна, що я цікава. Чи дійсно не хочеш його бачити?

— Зовсім ні — відповіла Євгенія.

— Дивна дівчина — воркнула баронова.

— Він може прийде з власної волі — сказав Морсерф. — А ось, бачите, пані? Він пізнав вас і кланяє ся.

Баронова вернула привіт в наймиліший і найласкавіший спосіб.

— Ну — сказав Морсерф. — Я приношу себе в жер-

тву. До побачення. Піду і побачу, чи нема нагоди заговорити до него.

— Йди просто до його льожі, се буде найпростійший спосіб.

— Але мене ще не представлено!

— Не представлено кому?

— Гарній Грекині.

— Тиж сказав, що вона тільки рабиня.

— А ви кажете, що вона княгиня. Ні, ні, я не відважуся зайти до його льожі, але може він вийде сам зі своєї льожі, як побачить, що я відси виходжу.

Морсерф вклонився і вийшов. Якраз коли поминав льожу графа, отворилися двері і вийшов граф Монте Крісто. Давши деякі прикази Алієви, який стояв на коритарі, граф завважив Альберта і взявши його під руку, зачав з ним йти. Алі замкнув уважно двері льожі і став перед ними, а товпа цікавих зачала збиратися довкола Нубійця.

— Слово даю — сказав Монте Крісто — що Париж є дивне місто а Парижани дуже дивні люди. Мігби хтось думати, що се одинокий Нубієць, якого вони коли виділи. Дивіть, як вони громадають ся коло Алі, а той бідачиско не знає, яка сему причина. Впевняю вас, що Француз може показати ся публично в Тунісі, Константинополи, Багдаді, чи Каїро і довкола него не збиралаб ся товпа цікавих.

— Се показує, що люди на Сході мають на стільки здорового розуму, аби не тратити свого часу і уваги на предмети, що не заслугують ні на одно, ні на друге. Однакж, о скільки ходить о Алія, то можу впевнити вас, що заінтересованє, яке він викликає, походить з того, що він належить до вас а ви в теперішню пору найславнійша особа в Парижі.

— Дійсно? А щож здобуло мені таке відзначенє?

— Що? А вжеж що ви самі! Ви даруєте коні, що вартують тисячу люї, ви ратуєте жінок високої ранги і краси, ви висилаєте на перегони коні чистої крові з джокерами не більшими від котів, відтак діставши золотий трофей побіди, ви замість признати йому ціну, даєте його першій гарній жінці, яка приходить вам на думку.

— Хто вам наговорив таких нісенітниць?

— Передовсім я чув се від пані Дангляр, яка, мимоходом кажучи, гине, аби побачити вас у своїй льожі, або

люби другі вас там побачили; дальше я довідався про себе з Бошампового журналу, а остаточно доповнюю все те зі своєї уяви. Як ви хотіли оставати в укритті, то чому ви називали свого коня Вампа?

— Се справді було переоцнене — відповів граф. — Однакж скажіть мені, чи граф Морсерф ніколи не ходить до опери? Я дивився за ним, але не найшов його.

— Він буде тут нині.

— В котрій частині театру?

— Думаю, що в ложі баронової.

— Ся хороша молода дівчина є її дочка?

— Так.

— О, то гратулюю.

Морсерф усміхнувся.

— Про сей предмет поговоримо колись иншим разом — сказав. — А що думаєте про музику?

— Яку музику?

— Сю, котру тільки що чули.

— О, вона чудова, як продукція людського композитора, відспівана громадою двоногих без пер, як то свого часу сказав про людський рід Діоген*).

— Виглядало б, пане графе, що якби вам захотіло ся, то ви могли б почути сім райських хорів.

— Точно так. Коли хочу послухати звуків так чудово допасованих до мелодії, щоб перевищали все, що смертельне ухо могло коли чути, то йду спати.

— Дуже добре. Ви є знаменито пристосовані тепер до сего. Спіть, мій дорогий графе, спіть. Для того мабуть і винайдено оперу.

— Ні, дійсно, ваша орхестра є занадто галаслива. Аби спати в спосіб, про який я згадав, потрібна є тишина і спокій. До помочі треба також брати оден препарат.

*) Діоген був грецький філософ за часів короля Олександра Великого. Діоген відзначався великим цинізмом, тобто говорив, що думав, і не оглядався на ніщо і на нікого. Він вважав, що найбільша мудрість є в тім, аби потребувати в житті як найменше. Тому він обібрав собі за місце звичайну бочку, воду пив припорщею, вбирати ся не хотів. Одного разу прийшов до него король Олександр і між ними була така розмова: „Я Олександр” — сказав король. „А я Діоген” — відповів філософ. „Що міг би я для себе зробити?” — спитав Олександр. „Відступи ся на бік і не заступай мені сонця”. Олександр відступив ся і сказав до себе: „Як би я не був Олександром, то хотів би бути Діогеном. Вславив ся Діоген також тим, що одного разу в полудне вийшов на ринок в місті з засвіченою ліхтарнею в руках і начеб чогось шукав. Коли спитали його, чого він шукає, відповів: „Хочу знайти бодай одну чесну людину.”

— О, славний гашиш?

— Ото-то! Коли хочете почути дійсну музику, то придіть до мене на вечерю.

— Я вже зазнав сеї гостини, коли снідав у вас — сказав Морсерф.

— Тоб то в Римі?

— Так.

— О, думаю, що ви тоді чули гузлю Гайде. Бідна дівчина часто збуває свій час, граючи пісні свого рідного краю.

Морсерф не говорив далше про се і сам Монте Крісто потонув в задумі. В ту хвилю роздався звук дзвінка на знак, що підносить ся занавіса.

— Вибачайте мені, що лишу вас — сказав граф, звертаючи ся в напрямі своєї льожі.

— Що? Вже йдете?

— Прошу, скажіть все, що гарне, графині Гуічіолі від опира.

— А що маю переказати бароновій?

— Що за її дозволом, я пляную зробити собі честь відвідуючи її в протягу сего вечера.

Тепер зачала ся третя дія і підчас неї граф Морсерф, згідно зі своєю обіцянкою, явив ся в льожі пані Дангляр. Граф Морсерф не був з тих осіб, яких поява викликала б заінтересоване або здивоване в місци публичної забави, тому його прибуте було зовсім незамічене, хиба що завважили його ті, що сиділи в тій самій льожі, до якої він увійшов. Однакож бистре око Монте Кріста завважило його прибуте і легка усмішка перейшла через його лице. Гайде була зовсім поглиблена в тім, що діяло ся на сцені.

Третя дія проминула як звичайно. Занавіса спустила ся і глядачі вилягли з театральної салі у сіни та сальон.

Граф опустил свою льожу і удався до пані Дангляр, яка заледви могла здавити оклик змішаної радості і здивованя.

— Вітайте, пане графе! — крикнула, коли він увійшов. — Я дуже бажала вас побачити, щоби повторити вам словами подяку, яку пишає так недосконало виражає.

— О, така дрібничка чейже не заслугує місця у вашій памяти. Повірте мені, пані, я вже зовсім про се забув.

— Однакож се не є так легко забути, пане графе, що

слідуючого дня ви спасли жите моєї дорогої приятельки, пані Вієфорт, яка була виставлена на небезпеку якраз тими самими кіньми.

— Так бодай сим разом я не можу прийняти вашої подяки. Алї, мій нубійський раб, мав щастє віддати пані Вієфорт сю визначну прислугу.

— Чи се був також Алї — спитав граф Морсерф — котрий спас мого сина з рук бандитів?

— Ні, пане графе — відповів Монте Крісто, стискаючи руку, яку простягнув до него генерал. — В сїм випадку я можу справедливо і свобідно прийняти вашу подяку. Однакж ви вже подякували мені і я подяку прийняв; по правді ви ставите мене в заклопотанє своїми постійними подяками. Зробіть мені честь, пані бароново, представити мене панні, вашій дочці.

— О, ви ще незнакомий — в кождім разі не з імени — відповіла пані Дангляр. — Через послїдних два або три дні ми про нічо инше не говорили, як про вас. Євгенїє — звернула ся баронова до дочки — пан граф Монте Крісто.

Граф уклонив ся а панна Дангляр відповіла легким склоненєм голови.

— Ви маєте нинї з собою милу молоду особу, пане графе — сказала Євгенїя. — Чи се ваша дочка?

— О нї — відповів Монте Крісто, здивований холодом і свободою питання. — Се нещаслива Грекиня, для якої я є опікуном.

— А яке її імя?

— Гайде — відповів Монте Крісто.

— Грекиня? — спитав тихо граф Морсерф.

— Так, пане графе — сказала пані Дангляр — і скажіть мені, чи бачили ви коли на дворі Алї Тебелїна, котрому ви так славно служили, красший костюм, чим той, що є перед нашими очима?

— Чи я чув добре, пане графе — спитав Монте Крісто що ви служили в Яніні?

— Я був генеральним інспектором військ паші — відповів Морсерф — і я не хочу укривати, що завдячую своє майно, яке воно є, щедрости того славного альбанського проводира.

— Але дивїть ся, прошу погляньте! — крикнула пані Дангляр.

— Куди? — простогнав Морсерф.

— Там, там! — сказав Монте Крісто і взявши голову Морсерфа між свої руки, нагнув ся над ним понад льожу якраз в хвилю, коли Гайде, яка шукала очима по театрі за графом, побачила його бліде лице понад лицем Морсерфа. Сей вид зробив на здивовану дівчину вражінє таке саме, як вид голови Медузи*). Вона нагнула ся наперед, немов би для того, аби впевнити ся, чи се не привид, відтак слабо скрикнула і впала назад зімліла. Голос переляканої Грекині дійшов до уха Алї, який сейчас отворив двері льожі, аби поглянути, що там стало ся.

— Пробіг! — крикнула Евгенія. — Що стало ся вашій вихованці, пане графе? Виглядає, що вона нагло захоріла!

— Дуже можливо! — відповів граф. — Але не лякайте ся за ню. Її нервова система є дуже делікатна і вона дуже піддає ся запахови, навіть запахози цвітів; є деякі, що вона від них мліє, як вони близько неї. Однакож — і при сих словах граф витягнув з кишені малу фляшечку — я маю певний лік на такі напади.

Сказавши се, він вклонив ся бароновій і її дочці, подав руку Дебрееви і Морсерфови і вийшов з льожі. Вернувши до Гайде, застав її дуже блідою і знервованою. Монте Крісто завважив, що руки дівчини були вогкі, але холодні.

— З ким мій пан розмовляв перед пару хвилями? — спитала його дрожащим голосом.

— З графом Морсерфом — відповів Монте Крісто. — Він сказав мені, що служив у твого славного батька і що йому завдячує своє майно.

— А, падло! — крикнула Гайде. — Се він продав мого батька Туркам, а майно, яким він хвалить ся, було нагородою за його зраду! Чи ви не знали сего, мій пане?

— Дещо про се чув я в Епірі — сказав Монте Крісто — однакож подробиці є доси мені незвісні. Можеш мені їх оповісти, дитино. Се, певно, і дивне і інтересне.

— Так, так, але пійдїм звідси, прошу! Мені здає ся, що се мене убає, як буду довше недалеко сего страшного чоловіка.

*) Медуза, після грецького оповідання, мала бути жінкою великої краси, але образила богиню Атену. За те вона покарала її в той спосіб, що перемінила її волосє в тидких вужів а очам її дала силу перемінити в камінь кожного, на кого ними глянула.

Сказавши се, Гайде встала і накинувши на себе свій бурнус*) з білого кашміру, вишитого перлами і коралами, вона поспішно вийшла з льожі якраз в хвилю, коли занавіса підносила ся на четверту дію.

— Чи бачите? — сказала графиня Гуічіолі до Альберта, який знов вернув до її боку. — Сей чоловік не робить нічого так, як другі люди. Він слухає з найбільшою увагою. третьої дії „Роберта Діявола” і відходить, коли зачинає ся четверта дія.

РОЗДІЛ LIV.

Уділи підносять ся і падають.

Кілька днів опісля Альберт Морсерф відвідав графа Монте Крісто в його домі на Елізейських Полях, який вже прибрав той вигляд палати, котрий граф при помочи свого майна міг надавати своїм навіть найбільше тимчасовим мешканцям.

Він прийшов, щоби відновити подяку пані Дангляр, яку вона вже була переслала графови листовно. Альбертові товаришив Лукіян Дебрей, який, вмішуючи ся в розмову, додав декілька принагідних компліментів, жерело яких граф міг легко вгадати. Він був переконаний, що гостину Лукіяна треба було приписувати подвійній цікавості і що більша часть її походила з вулиці Шосе д'Антен. Коротко кажучи, пані Дангляр, не маючи спромоги сама особисто оглянути всіх подробиць домашньої економії і урядження дому чоловіка, що дарує коні варті трийцять тисяч лїрів і ходить до опери з грецькою рабиною, убраною в діаманти, що коштували мільйони, вислала ті очі, якими була призвичаєна дивити ся, щоби дали їй вірний опис життя сего незрозумілого чоловіка. Однакож граф удавав, що не підозріває найменшої звязи між відвідинами Лукіяна і цікавістю баронової.

*) Бурнус — арабський плащ з каптуром.

— Отже ви є в постійних зносинах з бароном Дангляр-ром? — спитав граф Альберта.

— Так, графе; ви знаєте, що я вам сказав.

— Отже все остає незмінене в сій справі?

— Се річ полагоджена більше, чим коли попередно — замітив Лукіян. Вважаючи, що ця замітка повинна б йому на той раз вповні вистарчити, він приложив шкло до ока і кусаючи верх своєї вкритої золотом палиці, зачав оглядати зброю та образи в кімнаті.

— Ага! — сказав Монте Крісто. — Чуючи, що ви говорили, я не сподівався, що ця справа буде так скоро поладнана.

— О, події йдуть своїм ходом без нашої помочі. Коли ми за них забуваємо, вони йдуть своєю колією, і коли знов звернемо на них свою увагу, то дивно нам, як далеко вони зайшли в напрямі своєї мети. Мій батько і п. Дангляр служили разом в Іспанії, — мій батько в армії, а п. Дангляр в комісаріяті. Оттам то було, що мій батько, зруйнований революцією, і п. Дангляр, який ніколи не мав майна, заклали підвалини свого дорібку.

— Так — сказав Монте Крісто — думаю, що п. Дангляр згадував мені про це підчас моєї гостини в него. — І кидаючи оком в сторону Лукіяна, який перевертав картки альбому, додав: — Але панна Євгенія є гарна, бо таке, як пам'ятаю, є її ім'я.

— Дуже гарна — відповів Альберт — однакж її краса є того рода, що мені не припадає до смаку. Я — невдячний.

— Говорите так, якби ви вже були її мужем.

— Ах! — зітхнув Альберт і тепер вже він оглянув ся, аби побачити, що робить Лукіян.

— По правді — сказав Монте Крісто, знизивши свій голос — виглядає, що ви не дуже одушевлені питанням про це подружжя.

— Панна Дангляр є за богата для мене — відповів Морсерф — і отсе мене лякає.

— Ба! — крикнув Монте Крісто. — Отсе мені раз причина. А ви-ж не багаті?

— Дохід мого батька виносить около пятьдесят тысяч лірів на рік, а він давби мені яких десять, або дванадцять тисяч, коли я оженю ся.

— Сего мабуть не можнаб вважати за велику суму, головню в Парижі — сказав граф — однакож не все залежить від багатства. От, гарна річ є мати добре ім'я і займати високе становище в товаристві. Ваше ім'я є славне, ваше становище знамените, крім сего ваш батько є жовнір. Я вважавби, що ваше подружжє з панною Дангляр булоб дуже відповідне; вона збогатилаб вас а ви її ублагороднили.

Альберт потряс головою.

— Є ще одна річ — сказав.

— Признаю ся — замітив Монте Крісто — що мені тяжко доглянути, що ви можете мати проти молодої панни, яка є і богата і гарна.

— О! — сказав Морсерф. — Ся нехить, як можнаб се назвати нехитю, не є вся тільки по моїм боці.

— Звідки-ж вона приходить? Ви прецінь сказали мені, що ваш батько є за тим подружжєм.

— Моя мати дає незгідний голос; вона має предвиджувчий і ясний осуд і вона не тішить ся запропонованим подружжєм. Я не розумію, чому се, але вона має упереджене до Дангляра.

— А! — сказав граф трохи силуваним тоном — се можна легко вияснити. Пані графиня Морсерф є втілене аристократизму і їй не подобає ся думка бути спорідненою через ваше подружжє з людьми не-шляхотного роду. Се є зовсім природне.

— Я не знаю, чи се є її причина — відповів Альберт — однакож знаю одну річ, що коли се подружжє здійснить ся, то се буде їй дуже прикро. Шість тижнів тому мали бути сходи, щоби обговорити і поладнати сю справу, однакож я якось так нагло занедужав...

— Дійсно? — перервав граф, усміхаючись.

— О, зовсім дійсно, мабуть з занепокоєня — що відложено се побаченє на два місяці. Нема, знаєте, поспіху. Я ще не маю двайцять літ, а Євгенія має тільки сімнайцять. Та слідуєчого тижня кінчать ся два місяці. Стане ся, що має стати ся. Мій дорогий графе, не можете собі представити, який я зажурений. О, які ви щасливі, що ви свободні!

— Ну, а чомуж не малиб ви бути свободні? Що вам перешкаджає?

— О, се було би велике розчарованє для мого батька, якби я не одружив ся з панною Дангляр.

— Так одружіть ся — сказав граф, здвигаючи значучо раменами.

— Так — відповів Морсерф — але се справить смуток моїй матері.

— То не дружіть ся — сказав граф.

— Я ще побачу. Я буду ще думати, що буде найліпше зробити. Ви дайте мені раду, якби то вийти з того неприємного положення. Я думаю, що замість робити прикрість своїй знаменитій матері, краще буде, як заризикую тим, що ви можете образити ся.

Монте Крісто відвернув ся. Виглядало, що його зворушила послідна замітка.

— А — сказав він до Дебрея, який кинув ся на крісло в найдальшій кінці сальону і держав олівець в своїй руці, а записник в лівій. — Що ви робите? Відрисовуєте образи?

— Ні, ні! Роблю щось зовсім противного мальованню. Я зайнятий аритметикою.

— Аритметикою?

— Так, я рахую — мимоходом, Морсерф, се повинно би тебе обходити — я обраховую, скільки банк Дангляра скористав на посліднім зрості уділів з Гаїті; із 206 вони підскочили в трох днях на 409, а хитрий банкир купував переважно по 206. Він мусів заробити що найменше триста тисяч лірів.

— Се не є його найлучша штука — сказав Морсерф. — Чи не заробив він рік тому мільон на еспанських паперах?

— Мій дорогий хлопче — сказав Лукіян — хтоби в таке вірив? Коли мені хто таке каже, я тільки здвигну раменами.

— Але ж ви говорили про Гаїті — сказав Монте Крісто.

— О, Гаїті є инше діло. Гаїті є гра в повнім значіню того слова. Пан Дангляр продав вчора по 406 і сховав в кишеню триста тисяч лірів. А якби він був зачекав до нині, то уділи були би впали до 205 і замість заробити триста тисяч лірів, він був би втратив дваїцять, або дваїцять-пять тисяч.

— Але яка була причина сего наглого упадку з 409 до 205? — спитав Монте Крісто. — Я перепрашаю, але я

зовсім не розумію ся на тих інтригах з перепродуванем уділів.

— Се тому — сказав Альберт, сміючись — що одна новинка слідує за другою, а між ними є часто велика неподібність.

— А! — сказав граф. — То барон Дангляр є при зви чаєний грати в той спосіб, щоби заробити, або втратити триста тисяч лірів на день; він мусить бути незвичайно багатий.

— Се не він грає — сказав Лукіян. — Се робить пані Дангляр. Вона є відважна.

— Однакож ти, Лукіяне, як розумний чоловік, котрий знає, як мало можна вірити в новинки, бо ти коло жерела новинок, ти повинен би до сего не допускати — сказав Морсерф усміхаючи ся.

— Як можу я здержувати її, коли її муж не може її здержати? — спитав Лукіян. — Знаєш натуру баронової, ніхто не має на ню впливу і вона робить ся так, як її хочеть ся.

— А якби я був на твоїм місци... — сказав Альберт.

— То що булоб?

— Я направив би її. В сей спосіб зробив би при слугу її будучому зятеви.

— А як ти до того брав би ся?

— О, се було би зовсім легко. Я дав би їй лекцію.

— Лекцію?

— Так. Твоє становище, як міністрового секретаря, робить твій авторитет великим в справі політичних новинок. Ти ніколи не отвориш своїх уст, щоби зараз перепродувачі уділів не записали твоїх слів. Зроби так, щоби вона несподівано стратила сто тисяч лірів, а се її навчить.

— Не розумію — простогнав Лукіян.

— А прецінь се є зовсім ясне — відповів Альберт з на івністю свобідною від всякого удавання. — Подай її яко гось гарного дня якусь нечувану новинку, якесь телегра фічне донесенє, яке тільки ти можеш мати, на примір, що король Генрик IV. був вчера в домі Габріеля. Се спричи нить піднесенє вартости уділів, вона відповідно до сего уложить свої пляни і певна річ, що стратить, коли на дру гий день Бошамп оповістить в своїм журналі: „Відомість, яка вчера кружляла, що короля бачили в домі Габріеля, є

зовсім безпідставна. Ми можемо рішучо ствердити, що Його Величество не виходив з палати”.

Лукіян криво усміхнув ся. Монте Крісто, хоч позірно байдужий, не втратив ані слова з тої розмови і його прошибаюче око відчитало в заклопотанню секретаря укриту тайну. Альберт зовсім не завважив сего заклопотання, однакж воно заставило Лукіяна урвати свої відвідини. Він зовсім не чув ся своїм.

Пращаючи його, граф промовив до него щось півголосом, на що сей відповів:

— Дуже радо, пане графе, приймаю вашу пропозицію. Граф звернув ся до молодого Морсерфа.

— Чи, передумавши, не скажете, що ви зробили не добре говорячи так про свою тещу в присутности п. Дебрея?

— Пане графе — відповів Морсерф. — Прошу не уживати сего титулу так перед часом.

— А однакж, говорячи без ніякого переборщення, чи ваша мати справді така противна сему подружжю?

— На стільки противна, що баронова рідко коли приходить до нашого дому, а моя мати, не знаю, чи відвідала паню Дангляр два рази в своїм житю.

— В такім разі я осміляю ся говорити до вас отверто. Пан Дангляр є моїм банкиром. Пан Вієфорт обезсилив мене своєю чемністю після услуги, яку добра доля дозволила мені зробити йому. З того я маю причину сподівати ся поєени обідів і гостин. Отже аби виглядало, що я не сподію ся сего, або щоби їх випередити, я подумав про те, щоби запросити пана і паню Дангляр та пана і паню Вієфорт до мого дому в Отейль. Якби я запросив на сей обід також вас і графа та графиню Морсерф, то се буде виглядати на зводина перед весіллям; в кождім разі пані Морсерф дивилаб ся так на се, головно колиб барон Дангляр зробив мені честь тим, що припровадив би їй свою дочку. В такім випадку ваша мати малаб до мене уразу, а я сего не хочу. Навпаки — і се кажіть їй так часто, як часто будете мали нагоду — я бажаю мати повагу в її очах.

— Пане графе — сказав Морсерф — дякую вам дуже за те, що ви супроти мене ужили такої щирости. З вдячністю приймаю ваш плян вилученя мене. Кажете, що хочете,

аби моя мати добре думала про вас; можу впевнити вас, що ви се вже осягнули в найвисшій мірі.

— Думаєте так? — спитав Монте Крісто з заінтересованем.

— О, я певний сего. Ми говорили про вас одну годину після того, як ви оноді відійшли від нас. Однакож вернім до того, про що ми говорили. Як моя мати довідає ся про те, які ви маєте згляди для неї — а я про се їй скажу — то я певний, що вона буде вам дуже вдячна; правда, що враз з тим мій батько буде дуже лихий.

Граф засміяв ся.

— Я думаю — сказав він — що не тільки ваш батько буде лихий. Пан і пані Дангляр також не будуть добре думати про мене. Вони знають, що ми добре знакомі — в дійсности, що ви є моїм найстаршим знакомим в Парижі, а помимо сего вас не буде в моїм домі. Вони будуть мене питати, чому я вас не запросив. Отже найдіть вперед для себе якесь важнійше занятє, що буде мати всі признаки можливости і дайте мені знати про сей факт на письмі. Ви знаєте, що в банкирів тільки писаний документ має вартість.

— Я зроблю лучше, чим се — сказав Альберт. — Моя мати хоче виїхати над море. Котрий день є назначений на ваш обід?

— Субота.

— Нині є вівторок. Ми виїдемо завтра вечер а за день будемо в Трепорті. Дійсно, пане графе, ви чудовий чоловік до того, щоби помагати людям.

— Ви тільки даєте мені більше кредиту, чим я заслугою. Я хочу тільки зробити те, що буде вам добре.

— Коли будете посилати запрошення?

— Ще нині.

— В таким разі я сейчас вступлю до Дангляра і скажу йому, що завтра виїжджаю з мамою з Парижа. Я вас не бачив, отже я нічого не знаю про ваш обід.

— Хиба-ж ви забули, що п. Дебрей був з вами в мене?

— А, правда!

— Отже я бачив вас і запросив вас без ніякої церемонії, але ви зараз відповіли мені, що для вас неможливо буде бути моїм гостем, бо відїжджаєте до Трепорту.

— Отже се скінчено. А не прийшлиб ви до нас ще перед завтрішнім днем?

— Перед завтрішнім днем? Се буде тяжко зробити. Зрештою я перешкаджав би вам в приготуваннях до відїзду.

— Дуже добре, зробіть щось лїпше, чим се. Доси ви були тільки чаруючим чоловіком, але як пристанете на мою пропозицію, то будете обожаним.

— Чому має я дїйти до такої величі?

— Ви нинї свободні, як воздух. Ходїть на обїд зі мною. Будемо мати маленьку партію, тільки ви, моя мати і я. Ви заледви бачили мою маму. Будете мати нагоду лїпше їй приглянути ся. Вона є незвичайна жінка і я тільки жалую, що нема ще одної, яка її нагадувалаб а була около двайцять лїт молодша. В такім разї, впевняю вас, була би дуже скоро невістка у моєї матери. Щодо мого батька, то не будете його бачити — він занятий офіційально. Будемо говорити про свої подорожи і ви, які бачили цілий світ, будете описувати нам свої пригоди. Оповісьте нам історію гарної Грекинї, що онодї була з вами в опері, а яку ви називаєте своєю рабинєю, хоч поводите ся з нею, як з княгинєю. Будемо говорити по італійськи та еспанськи. Ходїть, прийміть моє запрошенє, а моя мати подякує вам.

— Тисяча подяк за ваше ласкаве запрошенє — відповів граф — онакож я незмірно жалую, що се не є в моїй силї прийняти його. Я не є такий свободний, як думаєте, і в дійсности я маю дуже важне занятє.

— О, вважайте! Ви тільки що вчили мене, як на случай запрошеня на обїд можна найти правдоподібну вимівку. Я жадаю доказу, що ви попередно заангажували ся. Я не банкир, як п. Дангляр, онакож я майже так само недовірчивий, як він.

— Дам вам доказ — відповів граф і задзвонив в дзвінок.

— Гм! — сказав Морсерф. — Се вже другий раз ви відмовили ся обїдати з моєю матірю; ви очевидно стараєте ся її обминати.

Монте Крісто здригнув ся. — О, ви так не думаєте — сказав він. — Зрештою ось приходить вам потвердженє того, що я говорив.

Увійшов Батестен.

— Я не знав наперед, що ви прийдете, чи не так? — спитав граф Морсерфа.

— По правді ви така незвичайна особистість, що я не є певний сего.

— На всякий случай я не міг вгадати, що будете просити мене на обід?

— Мабуть ні.

— Отже слухайте! Батестен! Що я тобі казав нині рано, коли закликав тебе до своєї лябораторії?

— Замкнути двері для всяких гостей, скоро годинник вибе п'яту — відповів льокай.

— А тоді що?

— Але-ж, пане графе... — зачав Альберт.

— Ні, ні, я хочу убити сю загадочну репутацію, яку ви мені приписали, мій дорогий вісконте. Се мучить чоловіка, коли він має вічно грати Манфреда*). Я хочу, щоб моє життя було свободне і отворене. Ану, Батестен!

— Відтак не впускати нікого, хиба пана майора Вартоломея Кавальканті й його сина.

— Чуєте? Майор Вартоломей Кавальканті — чоловік, що належить до найстаршої шляхти в Італії, якої ім'я Данте**) згадує в десятих канті „Пекла”; пам'ятаєте, чи ні? А далше є його син, милий молодий чоловік десь такого віку, як ви, вісконте, з титулом таким самим, як у вас; він робить свій вступ в життя Парижа при помочі мільйонів свого батька. Майор припровадить нині вечер свого сина, контіна, як ми кажемо в Італії; він віддає його в мою опіку. Як він покаже ся гідним того, то я буду робити, що зможу, аби йому допомогти; і ви мені допоможете, чи не так?

— Без найменшого сумніву! Отже сей майор Кавальканті є вашим старим приятелем?

— Зовсім ні. Він є поважаний шляхтич, дуже чемний, скромний і згідливий, яких звичайно можна найти в Італії між нащадками дуже старих родин. Я стрічав його пару

*) Граф Манфред, герой в одній з поезій англійського поета Байрона. Манфред мав продати ся чортові, жив самотно в Альпах, відчужений від всіх і не маючи симпатії в нікого, поки остаточно не взяв його пан, якому він служив.

**) Данте Алегієрі, великий італійський поет, уроджений у Фльоренції. Через політичні суперечки був прогнаний з рідного міста і від того часу жив без дому на сьм світі. Душа його зачала тоді літати по другім світі, позагробовім, і як наслідок сего настрою вийшов з під його пера архитвір поетичної штуки п. з. „Божественна комедія”. Одною з частей тої обширної поезії був опис пекла п. з. „Пекло”. Данте жив від 1265 до 1321 р.

раз у Фльоренції, Болонії і Люцці, а тепер він повідомив мене про свій приїзд сюди. Знакомство, яке виробляє ся в подорожованю, виробляє свого рода зобовязання. Знакомі сподіють ся, що завсїгди мають дістати від вас ту саму увагу, яку ви їм припадково присвячували. Сей добрий майор Кавальканті приїхав, аби поглянути другий раз на Париж, який він бачив тільки побіжно в часі цїсарства, коли переїздив до Москви. Я дам йому добрий обід; він повірить свого сина в мою опіку і я приобіцяю, що буду на него вважати. Зрештою він може собі робити, що схоче; я не думаю ходити за ним крок за кроком, де його попровадить його розум.

— Певна річ — відповів Альберт. — А тепер прощайте. Ми вернемо в неділю. Ага, я майже забув сказати — я дістав лист від Франца.

— Так? Він ще бавить ся в Італії?

— Думаю, що так. Однакож він дуже жалує, що вас там вже нема. Він каже, що ви були сонцем Риму і що без вас все виглядає темно і хмарно; не знаю, чи він навіть не йде аж так далеко, щоб казати, що там падає дощ.

— Отже його думка про мене поправила ся на лїпше?

— Ні, він все ще таки глядить на вас, як на найбільше незрозумілого і загадочного чоловіка.

— Він є милий молодий чоловік — сказав Монте Крісто — і я ним щиро заінтересував ся від самого першого вечера, коли довідав ся, що він мав іти на вечеру, і намовив його вечеряти зі мною. Він, здаєть ся, є сином генерала д'Епіней?

— Так.

— Того самого, котрого так ганебно убили в 1815 році?

— Бонапартисти.

— Так. Я дійсно люблю його. Чи для него тоже не є приготоване подруже?

— Так, він має подружити ся з панною Вієфорт.

— Невжеж?

— Так само, як я маю подружити ся з панною Дангляр — сказав Альберт сміючись.

— Ви смієте ся!

— Так.

— Чому?

— Бо мені здається, що там є так само мало охоти до подружжя, як і в мене. Однак, по правді, пане графе, ми так говоримо про жінок, як вони говорять про чоловіків, а се є непростиме!

Альберт встав, щоби відходити.

— Вже відходите?

— Мабуть вже час. Через дві години мучу вас на смерть своїм товариством, а ви ще й питаєте мене з найбільшою чемністю, чи я вже йду. Пане графе, ви є найчемнішим чоловіком в світі. А які ваші слуги чемні! Ваш Батестен незрівняний; я ніколи не мігби дістати такого чоловіка, як він. Мої слуги немов наслідують тих, що їх бачимо в штуках; через те, що мають сказати тільки слово-два, то немов стараються сказати їх як найбільше незручно. Як будете коли відправляти Батестена, дайте мені нагоду взяти його собі.

— Згода, вісконте.

— Але се ще не все. Передайте привіт вашому благородному гостеві, Кавалькантови з Кавалькантів і якби він випадково хотів одружити свого сина, то найдіть йому жінку дуже багату, дуже благородну — бодай зі сторони її матери — і баронівну після батька, а я вам в тім поможу.

— О, о! Ви зробили би аж так багато?

— Так.

— Ну, дійсно нема нічого певного на сім світі.

— О, графе, яку прислугу ви мені зробилиб! Я любив би вас сто раз більше, якби при вашій помочі я міг остати парубком, хочби се було тільки на десять літ.

— Нема нічого неможливого — відповів поважно Монте Крісто і подавши Альбертові на прощанє руку, задзвонив в дзвінок три рази.

Появився Бертучіо.

— Бертучіо, я хочу приймати в суботу товариство в Отейль.

Бертучіо легко здригнувся.

— Буду вимагати твоєї услуги, щоби все було як слід приготоване. Се є гарний дім, або на всякий случай може таким стати.

— Треба буде багато роботи, поки він заслужить собі на таке ім'я, пане графе.

— Зроби, що можеш і зміни, що знаєш, тільки не змі-

няй нічого в спальні, обвішаний червоним дамаском; там лиши все так, як воно є.

Бертучіо вклонив ся.

— Так само не руш городу. Щодо подвіря, то можеш з ним зробити, що хочеш; я волів би, аби ти змінив його до непізнання.

— Зроблю все, що в моїй силі, аби здійснити ваше бажанє, пане графе. Одначе я хотів би дістати розкази вашої ексцеленції щодо самого обіду.

— Мій дорогий Бертучіо — сказав граф — від коли ти в Парижи, ти став щось дуже нервовий і очевидно не свій. Так виглядає, що ти мене вже більше не розумієш.

— Однакож ви, ексцеленціє, чейже будете на стільки добрі, щоби поінформувати мене, кого ви сподієте ся приймати.

— Я ще сам не знаю і непотрібно, щоби ти знав. Люкуль обідає з Люкулем*), се вистарчає.

Бертучіо вклонив ся і вийшов.

X
XI

*) Люцій Люкуль, римський генерал, вславив ся, як побідник над Мітридатом, королем Понту. Воюючи в Азії, він призбирав собі величезне майно і привізши його до Риму, провадив незвичайно виставне жите. Одного разу він сів до стола сам і завважив, що слуга заставив стіл не так розкішно, як звичайно. За те він його остро зганив і гордо сказав: „Чи ти не знаєш, що Люкуль нині обідає з Люкулем?”

З М І С Т:

Розділ	Сторона
XXXII Пробудженє.	5
XXXIII Римські бандити.	10
XXXIV Привид.	37
XXXV Виконанє смерти. .	59
XXXVI Карнавал в Римі.	71
XXXVII Катакомби св. Себастіяна.	84
XXXVIII Стріча.	96
XXXIX Гості.	102
XL Сніданок.	118
XLI Стріча.	128
XLII Бертучіо.	140
XLIII Дім на Отейль.	144
XLIV Вендета.	150
XLV Кровавий дощ.	168
XLVI Необмежений кредит.	178
—LVII Шпаковаті коні.	191
—VIII Идеологія.	203
—LIX Гайде.	214
ив Ї L Родина Морелів.	219
стат LI Пірам і Тісбе.	228
LII Токсікологія.	238
LIII „Роберт Діявол”.	253
LIV Удїли підносять ся і падають.	270

Справленє Похибок:

Сторона	є	має бути
5—11 рядок з долини	скалистїї	скалистий
5— 8 рядок з долини	крироди	природи
61—20 рядок з долини	Пріорі	Пріорі
67—15 рядок з гори	прикращена	прикрашена
83—13 рядок з гори	Церемінїя	Церемонїя
138— 5 рядок з гори	двердої	твердої
139— 1 рядок з гори	його його	його
162—17 рядок з долини	корогоцінність	дорогоцінність
179— 9 рядок з долини	криглої	круглої
237—19 рядок з гори	фуже	дуже
253— 1 рядок з гори	пів до шестої	пів до семої

